

De litterære folkehøringer

Giv naturen en stemme

De litterære folkehøringer

Giv naturen en stemme

KOLOFON

TITTEL

De litterære folkehøring – Giv naturen en stemme

1. oplag

ISBN, tryk: 978-87-997759-3-4

ISBN, PDF: 978-87-997759-4-1

REDAKTION

Ditte Marie Nesdam-Madsen, Jon Auring Grimm, Daniel Rastén, Agnete Schepelern

FORFATTERE

Ursula Andkjær Olsen, Jon Auring Grimm, Claus Beier, Søren Christensen, Bo Fritzbøger, C.Y. Frostholm, Raket Haslund-Gjerrild, Dougald Hine, Siri Ranva Hjelm Jacobsen, Carsten Jensen, Peder Frederik Jensen, Michael Kjær, Stine Krøijer, Michael Marder, Povl Markussen, Kirsten Vestergaard Mikkelsen, Alexandra Moltke Johansen, Lea Maria Løppenthin, Ditte Marie Nesdam-Madsen, Liza Rosenbaum Nielsen, Stinne Møller Grønne, Signe Mellemgaard, Carsten Pedersen, Agnete Schepelern, Jens Smærup Sørensen, Sabitha Söderholm, Shëkufë Tadayoni Heiberg, Malte Tellerup, Chiara Vacirca, Francesco Quarta Colosso med Stefania Barca.

DESIGN OG LAYOUT

Marie Højlund

TRYKKERI

Jungersen Grafisk ApS, Albertslund

FOTOS

Sally Jane McKay Boyle (s. 22 og 23), Magnus Lind Nielsen (s. 170-171, 173-175, 177-178, 182-183, 185-188, 191-198, 200, 202-210, 213-214, 217-223, 225-235, 237-241, 243-46, 248-251, 253-254, 256-257, 260-263), Bruno Agerholm (s. 22 og 24) David Stjernholm (s. 12, 13, 14, 17, 18 og 21)

ILLUSTRATION

Kunstnerisk bearbejdning af Amalie Smith af materialer udarbejdet i workshops ved de litterære folkehøring i Albertslund med mindre andet angivet.

Illustration på s. 148 fra Wikicommons.

COPYRIGHT

Forfatterne, Albertslund Bibliotek og Glostrup Bibliotek, november 2023

EMNEORD

klima, litteratur, folkehøring, demokrati, borgerinddragelse, aktivisme, forfattere, filosofi

URL

<https://albertslundbibliotek.dk/givnaturenenstemme>

Kopiering, eftertryk og andre former for gengivelse af tekst og billeder er kun tilladt efter skriftlig aftale med Albertslund Bibliotek og forfatterne. Citater kan gengives uden tilladelse, når det sker i overensstemmelse med ophavsretsloven.

Forfatterne ejer rettighederne til deres egne tekster.

De litterære folkehøring er et udviklingsprojekt støttet af Slots- og Kulturstyrelsen og foregår i samarbejde mellem Albertslund Bibliotek, Glostrup Bibliotek, Albertslund Verdensmål Center, Bedsteforældre for Klimaaktion Albertslund, Dansk Naturfredningsforening Glostrup og Center for Applied Ecological Thinking.

Tak til Biblioteket Frederiksberg, Egedal Bibliotekerne, Holbæk Bibliotekerne & Herlev Bibliotek.

Tak til Amalie Smith, Bjarke Jepsen, David Stjernholm, Pia Piper, Charlotte Wolff Jensen, Sally Jane McKay Boyle, Rikke Møller, Magnus Lind Nielsen, Niels Offenber, Marie-Louise Fischer Hoffmann, Kirsten Westh, Louise Lykke Vedsteden, Frøsig Østergaard, Liva Kirkegaard Blendstrup, Paula Jensen, Kamilla Löfström, Klimabevægelsen Albertslund, Glostrup Musikskole, Michael Wilhjelm Christoffersen, Bruno Agerholm, Tina Ugleholt Jensen, Arne Lie, Sigrid Radisch Bredkjær og Anette Eitz Watz.

Indholdsfortegnelse

I.

INDLEDNING

- 7 Om denne bog – *demokrati, litteratur og økologi*
- 15 Velkommen til De litterære folkehøringer Ditte Marie Nesdam-Madsen
- 25 En del af den jordiske krop - *Om økologi som et kropsligt, eksistentielt og poetisk forhold* Jon Auring Grimm
- 31 Litterære folkehøringer – *en ny bølge i dybet af demokratiske og økologiske kriser?* Søren Christensen

II.

ELEMENTERNE

- 37 ELEMENTERNE;
ILD, VAND, JORD, LUFT & ORD

ILD

- 39 Ild Alexandra Moltke Johansen
- 43 Ilden, vi varmer os ved, ilden,
vi ødelægger med Carsten Jensen
- 48 Pyro-politiske overvejelser Stine Krøijer

VAND

- 51 En spade er ikke bare en spade Peder Frederik Jensen
- 55 Vores vand er alles vand Malte Tellerup
- 60 Vande, dybere end vi kan forestille os Michael Kjær

JORD

- 63 noter vedr. JORD, foråret 2023 Ursula Andkjær Olsen
- 75 Not only my body Lea Marie Løppenthin
- 80 Jord Bo Fritzboeger

LUFT

- 83 13 nedslag med tilbageholdt åndedræt C.Y. Frostholt
- 87 Omsorgspligten Shékufe Tadayoni Heiberg
- 90 Luft Claus Beier

LOKAL KONTEKST

- 93 De 4 elementer og Albertslund Povl Markussen

VILD VÆKST

- 99 VILD VÆKST - Kærlighed & strid
- 100 Eksiløkologier Michael Marder
- 107 Hjælpeløs vækst Dougald Hine
- 111 OUR BODY – OUR CHOICE Jon Auring Grimm
eller hvad vi det sige at være en krop
- 118 Vild vækst som helbredelse gennem omsorg.
Indre vækst for en global modvækst Chiara Vacirca, Francesco
Quarta Colosso med Stefania Barca

FLORA FAUNA

121 FLORA & FAUNA

FLORA

- 123 Planter Jens Smærup Sørensen
- 126 Forsømte bede Sabitha Söderholm
- 133 Flora Signe Mellemgård

FAUNA

- 137 Forbundet Siri Ranva Hjelm Jacobsen
- 144 Nu da vi er blevet guder Rakel Haslund-Gjerrild
- 149 Hvordan kan kvæg holdes til
produktion af mælk og oksekød
uden at skade klodens sundhed? Liza Rosenbaum Nielsen

LOKAL KONTEKST

- 154 Prissæt højt og naturen bliver værdsat Carsten Pedersen

III.

MODEL

- 157 Sådan laver du en litterær folkehøring Ditte Marie Nesdam-Madsen
& Kirsten Vestergaard Mikkelsen
- 162 Klogere, modigere, berørt og klar til
at handle- *Dataundersøgelse ved de litterære
folkehøringer i Albertslund* Stinne Møller Grønne

WORKSHOP DOKUMENTATION

- 169 Borgernes stemme
- 177 Jord
- 191 Ild
- 223 Vand
- 241 Luft
- 255 Ord symposium - Wild growth

Appendix:

WILD GROWTH

- 265 On this book - Democracy,
Ecology and Literature
- 267 Exilic Ecologies Michael Marder
- 274 Helpless Growth Dougald Hine
- 278 OUR BODY – OUR CHOICE Jon Auring Grimm
or what it means to be a body
- 285 Wild growth as curing in caring.
Inner growth for a global degrowth Chiara Vacirca, Francesco
Quarta Colosso with Stefania Barca

Om denne bog – demokrati, litteratur og økologi

Denne bog er et resultat af biblioteksudviklingsprojektet *De litterære folkehøringer – Giv naturen en stemme*. Bogen udspringer af et ønske om at forene demokratisk deltagelse og litteratur- og vidensformidling samt et behov for at adressere de mest alvorlige økologiske, politiske og eksistentielle problemer, vi står overfor i dag: den igangværende klimakatastrofe og biodiversitetskrisen. Vi vil ikke alene gøre menneskets stemmer hørt, men også indstille vores ører på de mangfoldige stemmer, der findes i naturen.

De litterære folkehøringer er en række eksperimenterende litteraturformidlingsarrangementer i Albertslund og Glostrup, hvor litteratur- og vidensformidling har informeret og stimuleret den demokratiske samtale og de lokale fællesskaber. De har også resulteret i en biblioteksudstilling, der formidler lokale borgeres mangeartede stemmer samt en kunstudstilling, der har forenet dette kor i et samlet udtryk. Arrangementernes format trækker på folkehøringsformen og det tematiske indhold er underbygget af filosof Jon Auring Grimms ph.d.-projekt, der udarbejdes som et samarbejde mellem Albertslund Bibliotek og Aarhus Universitet, omhandlende natursyn, økologisk tænkning og poesi.

Bogen, du sidder med her, er altså en dokumentation af de litterære folkehøringer med litteratur, filosofiske essays, viden, know-how og inspiration – samt en guide til, hvordan du selv kan lave litterære folkehøringer dér, hvor du er. Du kan også give naturen en stemme, men det kunne lige så vel være børnene, underklassen eller psykiatrien, du lytter til.

Skribenterne i denne bog er mange og forskellige: forfattere, tænkere, forskere, videnskabsfolk, biblioteksansatte, litterater, borgere, konsulenter

og aktivister, der alle har bidraget til skabelsen af projektet og dets resultater. Bogen består af tre dele. Første del introducerer de to overordnede spor: demokrati og økologi, og ikke mindst litteraturen som det samlende element mellem de to. Anden del består af de mange nyskrevne bidrag fra forfattere, eksperter og tænkere, der har deltaget i projektet. Tredje del henvender sig til dem, der skulle være interesserede i selv at arbejde med eller undersøge de litterære folkehøringer som format. Hver del indeholder flere underafsnit, du kan læse mere om i det følgende:

I.

Første del består af to underafsnit. Her præsenteres de to overordnede grundtanker, der forenes i vores udgave af de litterære folkehøringer: Litteratur- og vidensformidling som del af et demokratisk format, folkehøringen, og økologisk tænkning, feltet.

Første afsnit, ”Velkommen til de litterære folkehøringer” (s.15), er en introduktion til tankerne bag De litterære folkehøringer, skrevet af projektleder Ditte Marie Nesdam-Madsen. Her beskrives behovet for litteraturformidling i demokratiske rum. Det har med andre ord at gøre med de litterære folkehøringer som form, som kan danne ramme for alverdens indhold.

Andet afsnit med titlen ”En del af den jordiske krop - *Om økologi som et kropsligt, eksistentielt og poetisk forhold*” (s.25), omhandler forholdet mellem natursyn, økologisk tænkning og poesi. Heri skitserer filosof Jon Auring Grimm nødvendigheden af – og muligheden for – et eksistentielt økologisk perspektivskifte og poesiers rolle i den henseende. Afsnittet handler med andre ord om de afholdte litterære folkehøringers specifikke indhold.

I tredje afsnit, ”Litterære folkehøringer – en ny bølge i dybet af demokratiske og økologiske kriser?” (s.31) introducerer filosof Søren Christensen nogle af grundtankerne bag nye demokratiske formater såsom folkehøringen, der har inspireret dette projekt og denne bog.

Undervejs i denne del af bogen finder du også billedkunstner og forfatter Amalie Smiths visuelle bearbejdning af de mange indtryk og udsagn, indsamlet under de litterære folkehøringer i Albertslund. Materialet er blevet til udstillingen ‘Fire plakater: Langsom ild - Os - Kun i handling er der håb - Jorden kalder’. Se plakaterne her: (s.12, 13, 14, 17, 18, 21)

II.

Anden del af bogen består af de mange forfatter- og ekspertbidrag, der har indgået i de litterære folkehøringer i Albertslund og Glostrup. Denne del består af tre underafsnit.

Første afsnit, ”Elementerne”, består af otte nyskrevne forfattertekster og fem ekspertperspektiver. Teksterne er skrevet til de fire folkehøringer, vi afholdt på Albertslund Bibliotek i foråret 2023. Da det overordnede tema for alle folkehøringerne har været natursyn, økologi og klima, gav vi forfatterne et af de fire naturelementer som overordnet tema: ILD, VAND, JORD, LUFT – koblet med det femte element, ORD.

Ild kan i sagens natur både dække over olie, solenergi, aktivisters eller Prometheus’ ild. Vand kan være havet, flodbølger, tårer. Luft, smog, fotosyntese, vores fælles åndedrag. Jord, muld, mineralerne i vores iPhones, eller slet og ret planeten Jorden. Forfatterne har anlagt et originalt perspektiv på deres tildelte element. Derudover har fire forskere givet globale, historiske eller planetære perspektiver på hvert deres element. Og endelig har en lokal ekspert knyttet de fire elementer til et lokalt forankret perspektiv – hvad betyder ild, vand, luft og jord lokalt i Albertslund?

Forfattere: Carsten Jensen (s.43), Alexandra Moltke Johansen (s.39), C.Y. Frostholt (s.83), Shökufe Tadayoni Heiberg (s.87), Peder Frederik Jensen (s.51), Malte Tellerup (s.55), Ursula Andkjær Olsen (s.63) og Lea Marie Løppenthin (s.75). Eksperter: Bo Fritzboeger (s.80), Michael Kjær (s.60), Claus Beier (s.90) og Stine Krøijer (s.48). Lokal ekspert: Povl Markussen (s.93).

Andet afsnit, ”Vild vækst”, består af fire bidrag fra internationale tænkere. Det er et resultat af det symposium ‘VILD VÆKST’, vi afholdt på Albertslund Bibliotek i sensommeren 2023, som gav deltagerne et indblik i den internationale tænkning, forskning og filosofi på området. Symposiets titel refererer til den antikke filosof Empedokles, der introducerede de fire elementer som alle tings rødder, samt to kosmiske kræfter, strid og kærlighed, der henholdsvis deler og forbinder og får rødderne til at spire og vokse. Den vilde vækst er også et begreb i den danske digter Inger Christensens poesi. Titlen beskriver samtidig de mangfoldige kræfter, der forbinder og deler og står i modsætning til den ensrettende økonomiske vækst. I denne kontekst kan den vilde vækst både dække over planter, dyr, svampe og andre væsners vækst, over økonomisk vækst eller politisk modvækst.

Tænkere: Michael Marder (s.100), Dougald Hine (s.107), Jon Auring Grimm (s.25), samt Chiara Vacirca, Francesco Quarta Colosso med Stefania Barca (s.118). De originale engelsksprogede bidrag findes også som appendix (s.265-286).

Tredje afsnit, ”Flora og Fauna”, består af fire originale forfattertekster og to ekspertbidrag. Det er et resultat af de to folkehøringer, der blev afholdt på Glostrup Bibliotek i efteråret 2023. Også flora og fauna falder under det overordnede fokus på natursyn, økologi og klima, men tager udgangspunkt i to af de livsriger, der udfolder sig på jorden: planteriget og dyreriget.

Forfattere: Jens Smærup Sørensen (s.123), Sabitha Söderholm (s.126), Siri Ranva Hjelm Jacobsen (s.137) og Raket Haslund-Gjerrild (s.144). Ekspertes: Signe Mellemgaard (s.133) og Liza Rosenbaum Nielsen (s.149). Lokal ekspert: Carsten Pedersen (s.153).

III.

Tredje del er for dem, der er interesserede i processen, modellen og resultaterne, måske fordi de selv arbejder med litteraturmøder, demokratiske modeller eller formidling. I vores lokale projekt har vi koblet folkehøringsformen og litteratur- og vidensformidling for at give naturen en stemme. Men de litterære folkehøringer kan give mange forskellige emner ”stemme”. Hvad med at give psykiatrien, børnene eller landbruget en stemme? Denne del består af tre underafsnit.

Først afsnit, ”Sådan laver du en litterær folkehøring” (s.157), skrevet af projektleder Ditte Marie Nesdam-Madsen og litteraturformidler Kirsten Vestergaard Mikkelsen, er en guide til, hvordan man selv kan organisere en litterær folkehøring lokalt, ideer til hvordan man kan lave workshops og skabe alternative rammer for litteratursamtaler samt modeller for, hvordan formatet kan skaleres op og ned.

Andet afsnit, ”Klogere, modigere, berørt og klar til at handle - Deltagernes udbytte og respons på de litterære folkemøder” (s.162), er en præsentation af en dataundersøgelse af konsulent Stinne Møller Grønne, der har indsamlet data og udsagn ved fire af folkehøringerne, der blev afholdt i Albertslund foråret 2023.

Tredje afsnit dokumenterer (s.157) de mange udsagn og udtryk fra de fem litterære folkehøringer i Albertslund. Du kan se alt materiale fra workshop-pene på side 169 - 263. Til hver folkehøring gik deltagerne (både forfattere, eksperter og borgere) i grupper, hvor de med forskellige kreative greb indgik i samtaler, i skriveøvelser og så videre for at bearbejde de mange indtryk fra forfatterne og eksperternes oplæg i fællesskab. Materialet fra denne fælles refleksion blev efter hvert arrangement indsamlet i en tiltagende udstilling på bibliotekets udstillingsvæg. Det er også dette materiale, som Amalie Smith har været inspireret af til at lave de føromtalt plakater.

God læselyst!

Jon Auring Grimm, Ditte Marie Nesdam-Madsen, Agnete Schepele & Daniel Rastén

Velkommen til De litterære folkehøring

Ditte Marie Nesdam-Madsen

Hvordan kan man stille rammer til rådighed for folk, så de kan danne sig en kvalificeret og informeret holdning til store og komplekse emner såsom klima, bæredygtighed, lokalmiljø og natur? Hvordan samles vi omkring vor tids største udfordringer og undgår 'synsninger'? Det har vi undersøgt på Albertslund Bibliotek og Glostrup Bibliotek gennem projektet 'De litterære folkehøring' i krydsfeltet af viden, litteratur, demokratisk deltagelse og fællesskab.

Hvis vi får mulighed for at tænke os om, opsøge viden og blive klogere på et emne i fællesskab med andre, giver det næsten sig selv, at vi kan danne os en mere kvalificeret holdning til et emne end hvis vi bare 'synes' noget ud fra ideologi, impulser eller endda forudindtaget. Men hvordan skaber vi rum, hvor vi kan mødes omkring vor tids største udfordringer, hvor vi kan blive klogere og mere kvalificerede i vores holdninger, og hvor vi gennem samtalen og fællesskabet træner vores demokratiske kultur, så alle får mulighed for at høre og blive hørt? Og hvordan passer litteraturen og kulturen ind her?

Det kan vi med to elementer: *Folkehøringen* som refleksionens og deliberationens demokratiske arena, hvor vi rådslår os med hinanden og eksperter omkring komplekse emner og bliver klogere og mere oplyste, og med *videns- og litteraturformidling*, der åbner vores øjne op for nye perspektiver og taler til og berører os på andre måder end kendsgerninger og rationalitet gør. I dette kapitel vil jeg derfor gennemgå hvilke centrale elementer, der findes i en klassisk folkehøring, og hvordan litteratur og kunst kan spille en interessant rolle her - og hvordan det har formet vores projekt De litterære folkehøring i Albertslund og Glostrup, som du, kære læser, kan tage med dig videre og skabe din egen version af. Vi har valgt klima, natur og

økologisk tænkning som emnet for rækken af vores litterære folkehøring og det dertilhørende teoretiske baggrundstæppe kan du læse meget mere om i næste kapitel: "En del af den jordiske krop" af filosof Jon Auring Grimm på s. 25. Er du mere interesseret i det teoretiske bag folkehøringen og det deliberative demokrati, kan du læse Søren Christensens artikel: "Litterære folkehøring - en ny bølge i dybet af demokratiske og økologiske kriser?" på s. 31.

Som jeg håber at demonstrere i kapitlet her - og hvad denne bog som helhed også prøver at vise frem - kan du tage hvilket som helst samfundsrelevant emne og komme det ind i modellen 'De litterære folkehøring'. Vi har forsøgt at give naturen en stemme - hvad med at give børnene, psykiatrien eller arbejderne en stemme?

HVAD ER EN FOLKEHØRING?

De to centrale elementer i en folkehøring er *information* og *deliberation*.

Deliberation stammer fra græsk og betyder vægt. Som demokratisk begreb betyder det dels, at folk rådslår sig med hinanden i samfundsmæssige spørgsmål, men også, at folk overvejer og reflekterer deres holdning ved at høre og blive hørt af andre - hvilket former og

eventuelt ændrer deres præferencer¹. Deliberation som element i et demokrati opfordrer til samling og fællesskab omkring vigtige og komplekse emner. Det er vigtigt i en tid med individualisering og fake news. *Information* betyder i denne sammenhæng, at man som deltager i en folkehøring får stillet viden til rådighed gennem fx oplæg af eksperter eller præsentation af forskellige argumenter for eller imod en sag. Man bliver klogere og mere oplyst, og informationen kan bestå af viden, kendsgerninger, synspunkter - eller litteratur og kunst! Mere om det senere. Til en folkehøring registrerer man også folks holdninger før, efter og under processen for at måle udviklingen i holdninger og folks følelse af medbestemmelse, deltagelse og demokratisk gå-på-mod

En folkehøring består altså af to dele ledsaget af registrering: Information og den efterfølgende deliberation. Hvad er resultatet så? I nogle tilfælde stiller man et borgerforslag på baggrund af folkehøringen, andre gange overrækkes folks (nu kvalificerede) holdninger til beslutningstagerne gennem registreringen. På et mere overordnet plan kan man sige, at deliberationen danner nye perspektiver, øger gensidig forståelse, uddanner, aktiverer og skaber en bredere forståelse af politiske beslutninger. Dermed bidrager metoden til at udvikle og vedligeholde en demokratisk kultur, der styrker den demokratiske legitimitet, hvor alle får mulighed for at høre og blive hørt. Deltagerne, der gennem folkehøringen, er blevet klogere, skarpere og mere informerede i deres holdninger, vil efterfølgende gå ud i samfundet med demokratisk gå-på-mod, tale med deres nærmeste og deltage mere oplyst i samfund og demokrati fx ved valg, debat og afstemninger. Det berømte danske klimaborgerting er et eksempel på deliberativ demokratisk kultur. Processen gav ikke bare deltagerne progressive holdninger til klima og bæredygtighed - flere af dem udtaler efterfølgende, at de efter at have deltaget i klimaborgertinget føler sig som "ambassadører for den bæredygtige omstilling"²

Disse grundtanker i folkehøringen som form har vi på Albertslund Bibliotek og Glostrup Bibliotek kombineret med en tiltro til kunsten og litteraturens evne til at give os nye perspektiver på verden - og et ønske om at aktivere og engagere folk i klimaspørgsmålet lokalt. Vi har stillet spørgsmålet: hvad nu hvis eksperterne i folkehøring var forfattere og kunstnere? Kan vi løse nogle af vores samfundsproblemer ved at læse litteratur?

KAN LITTERATUREN HJÆLPE OS MED AT FORSTÅ KLIMAKRISEN?

"Naturen [er blevet] en kommentar til mennesket, men man kunne forestille sig en poesi, der beskrev mennesket som en kommentar til naturen", skrev Henrik Nordbrandt engang. Sådan satte digteren - længe før 2020'ernes natur- og klimakriselitteratur - spot på den antropocæne tidsalders store problem: hvordan menneskeracen betragter sig selv som naturens hersker, som var vi ikke en del af den, og naturen ikke en del af os. Siden Nordbrandt skrev det indledende citat, er klimakrisen blevet vores tids største udfordring. Det er svært for mange at forstå og relatere til klimakrisen og den økologiske krise, vi står overfor - og hvordan vi bør ændre vores adfærd på kloden som samlet menneskerace. Bæredygtighedspsykologien, der beskæftiger sig med netop dette, viser os, at kendsgerninger og hockeystavkurver ikke er nok til, at vi tager klimakrisens implikationer alvorligt og eksempelvis sænker vores CO₂-forbrug på nationalt eller personligt plan i særlig nævneværdig grad.³

Kan litteraturen og kunsten hjælpe os her, når viden og kendsgerninger ikke helt er nok? Det mener jeg. Det er ikke kun vigtigt, at feltet får opmærksomhed, men at vi forstår dets kompleksitet - også på et eksistentielt plan. Vi behøver nye måder at tale om det på, så vi kan diskutere det med andre og træffe informerede beslutninger i fremtiden. Og det har vi så gjort i Albertslund og Glostrup ved at skabe en række arrangementer, hvor en række forfattere læste deres til anledningen nyskrevne tekster højt, suppleret af videnskabelige og lokale oplæg, altså informationsdelen af en folkehøring. Efter denne del havde vi organiseret workshops af forskellig karakter, der tog udgangspunkt i de oplæste tekster og aktiverede deliberationen mellem deltagerne. Workshopene blev modereret og rammesat af bibliotekets medarbejdere, de lokale partnere og de litterære og videnskabelige eksperter, der sørgede for den demokratiske kultur, hvor alle får mulighed for at høre og blive hørt.

Forfattere og kunstnere er de eksperter, vi har brug for, når vi skal skabe fællesskab og samtaler om vor tids største udfordring(er). Den amerikanske forfatter Juliana Spahr udgav i 2005 digtsamlingen 'Thisconnectionofeveryonewithlungs' ('Denne forbindelse mellem alle med lunger' på dansk⁴), der på poetisk vis beskriver, hvordan alle os med lunger på jorden er forbundne med hinanden - rent biologisk gennem åndedrættet, der holder os i live, men også som borgere i et verdenssamfund, hvor vi må gå vores

magthavere på klingen, hvis vi fx er uenige i krig, udvinding og andre storpolitiske beslutninger. Vi er en del af de beslutninger, der træffes på verdensplan, og altså forbundne og ansvarlige over for hinanden. Den erkendelse blev uhyggelig relevant i 2020, da COVID-19 forbandt alle os med lunger med en dødelig sygdom på begge planer, biologisk og politisk. Jeg får dog lyst til at korrigere Spahr, hvilket en af forfatterne i denne bog også gør, og pointere, at vi ikke kun er forbundne med alle med lunger (mennesker og dyr), men også med den del af verden omkring os, der ikke har lunger: fx planter, træer, jord, muld og havene. Og med denne forbundethed med verden følger også et ansvar for at opføre sig respektfuldt og indpasse sig i et (øko)system, hvor én race ikke ødelægger resten med sin destruktive adfærd. Ydermere har vi med lunger mulighed for at udtrykke os med ord og lyde, skribe af smerte, råbe højt, diskutere og deltage i demokratiet - hvor de dele af økosystemet, der ikke har lunger, er tavse. Har vi ikke også et ansvar for at lade dem blive hørt? Kan vi give dem en stemme? Hvor er planterne i demokratiet?

Denne følelse af forbundethed med resten af verden kan vi genkende fra litteraturens verden. Tænk bare på litteraturens temporalitet, det langsommelige og næsten meditative i at læse, hvor vi synker ned i vores indre med forestillingsevnen som makker, der skaber unikke personlige billeder på indersiden af hjernen. Selvom læsning selvfølgelig er en indadvendt aktivitet, er den også udadvendt i den forstand, at læsningen skaber en relation mellem os selv, vores erfaringer, oplevelser og emotioner og de billeder, vi skaber, når vi læser - ens indre verden, så at sige - og så den verden uden for hjernens inderkammer, hvor vi bliver sat ind i andres liv, handlemåder, udsagn og følelsesliv gennem litteraturen og kunsten, hvor vi er empatiske. Også det fælles, der opstår, når vi læser det samme, giver os et indblik i andres liv. Samtalen og forståelsen skaber samhørighed.

Når vi er i stand til at forbinde os med andre og verden omkring os, bliver det også nemmere for os at tage ansvar for at indrette den ordentligt og rimeligt. Litteraturen taler her til vores følelser, vi kan relatere til verdens indretning og problemfelter på et personligt niveau, den åbner os op, og vi kan se det hele fra andre synsvinkler end vores egen nationale, regionale eller menneskelige (i modsætning til fx dyrenes eller planternes) synsvinkel. Klimapsykolog Solveig Roepstorff beskriver i sin bog 'Klimapsykologi'⁵, hvordan vi har brug for en anden temporalitet, den langsomme, for

at kunne mærke os selv og kultivere den empatiske forbindelse til verden, vi har brug for, hvis vi fx skal kunne forstå klimakrisen og dens omfang - og handle på det. Vi må med andre ord aktivere følelser, emotioner, fordybelse og forestillingsevne for at kunne løse vores samfunds største udfordringer - og gennem litteraturen og kunsten bliver verden (og naturen, som vi selv er del af) eksistentielt vedkommende.

En anden motivation for at tage forfattere og kunstnere med som eksperter er, at vi hele tiden må have øje for hvilket sprog, vi bruger til at tale om de udfordringer, vi står overfor som samfund, som mennesker og som verden. Her kan forfattere og kunstnere bidrage med noget væsentligt og sanseligt. Udover at være eksperter i billeder, fantasi og forestillingsevne er de også eksperter på sprog og har et unikt æstetisk blik på verden: noget, de bruger til at forme og vende vores verden på hovedet med nye billeder, begreber og fortællinger. En af Danmarks mest originale digtere, Ursula Andkjær Olsen, skriver i sit bidrag, langdigtet: 'noter vedr. Jord', til denne bog:

"Jeg er et barn af en kultur, der træder på jorden uden at kalde den sit grundlag, sit fundament." og senere: "Har ingen jordforbindelse. HAR INGEN JORDFORBINDELSE./Dvs./Er lavet af jord og tror at jeg er lavet af æter, dvs.: Den alien der kigger ud af MINE øjne er muligvis lavet af æter, men jeg er lavet af jord./(sjæl/alien/begærssubjekt/forbruger)."

Senere skriver hun også, at stormagasinet har erstattet skoven og udsalgsskiltene konstante bud om at købe, som om at "(...)naturens gang er sat i den økonomiske væksts tjeneste. Har ingen værdi i sig selv."

Her sprogliggør digteren, hvordan vi, som rationelle individer og forbrugere i forbrugssamfundet, bogstaveligt talt har mistet jordforbindelsen, respekten for og forståelsen af, at vi er bundne til denne jord, denne klode, som vi har ødelagt med ekstremt forbrug og uhammet vækst. Men også hvordan vi med vores liv, død og fødsel er tæt knyttet til dette element, mere end hvad vi egentlig giver det anerkendelse for.

Og så er litteraturen et medie, der kan skabe utopier og dystopier, der former vores forståelse af verden og den fremtid, vi er ved at skabe. Utopierne gør os håbefulde, da de giver os noget at pejle efter, dystopien italesætter vores værste frygt, så vi nemmere kan navigere bort fra den. Litteraturen taler derfor

ikke bare til vores forestillingsevne, kulturelle billeder og allerede eksisterende fremtidsforestillinger, men kan også skabe nye, som vi kan bruge som afsæt til at reflektere over og forholde os kritisk til vores verden med. "Omsorgspligten" af Shekufë Heiberg Tadayoni, et andet bidrag i denne bog, beskriver menneskene som 'de rodløse' og giver et bud på, hvordan træerne tænker, når vi fælder skovene - og vender altså det antropocentriske perspektiv på hovedet, hvor vi kun ser verden fra menneskenes synsvinkel.

Litteraturen kan med andre ord få os til at se verden i et nyt lys og kan give os et nyt ikke-instrumentelt sprog til at tale kvalificeret og velovervejet om klimakrisen med hinanden og vores magthavere, et sprog, der både peger på hverdags sproget og magtsprogets grænser og blinde vinkler - og et sprog frit for kommercielle og partipolitiske interesser eller 'synsninger'.

En litterær folkehøring tager derfor afsæt i litteraturen og dens evne til at skabe nye virkeligheder, skifte synsvinkel og sætte ord på nogle nye og svære erfaringer eksistentielt og på samfundsniveau. Udover de to danske forfattere, jeg allerede har nævnt, har vi fået 16 andre forfattere til at skrive nye tekster til anledningen. Det drejer sig om Carsten Jensen, Alexandra Moltke, C.Y. Frostholm, Malte Tellerup, Peder Frederik Jensen,, Lea Løppenthin, Sabitha Söderholm, Jens Smærup Sørensen, Rakel Haslund-Gjerrild, Siri Ranva Hjelm Jacobsen, Dougald Hine, Chiara Vacirca, Francesco Quarta Colosso, Stefania Barca, Michael Marder og Jon Auring Grimm. Deres tekster kan du gå på opdagelse i, i de næste tre kapitler, 'Elementerne', 'Vild vækst' & 'Flora & fauna' og få nye billeder og et nyt sprog til at kunne forstå, diskutere og agere i verden.

AT GIVE MOD OG STYRKE TIL AT FORTSÆTTE ARBEJDET

"Klogere, modigere, berørt og klar til at handle" hedder konsulent Stinne Grønnes kapitel på s. 162 i denne bog, hvor hun har undersøgt effekten af de litterære folkehørings påvirkning på den demokratiske adfærd hos deltagerne i Albertslund. Undersøgelsen viser, at flere af deltagerne har opnået netop dette som teorien bag folkehøringerne beskriver; at udvikle og forfine en demokratisk kultur, hvor alle hører og bliver hørt, et demokratisk gå-på-mod, hvor de har fået "stof til eftertanke", "(...)mod på at deltage, men også fået større viden.", motivation til at "vi skal handle nu i fællesskab" og endelig, er både blevet klogere og berørte, som de skriver i spørgeskemaet. De har altså både fået trænet den

demokratiske muskel og er blevet berørt af litteraturen. Vi afslutter projektet i Albertslund og Glostrup med en udstilling af et kunstnerisk værk af billedkunstner og forfatter Amalie Smith, der har fortolket borgerne mangeartede udsagn, manifeste, tegninger og statements kunstnerisk og lavet det til udstillingen 'Fire plakater'. Plakaternes titler er 'Langsom ild' - 'Os' - 'Kun i handling er der håb' - 'Jorden kalder.'

Amalie Smith siger følgende om sin proces og sit værk:

"Mit bidrag til De litterære folkehøringer bearbejder det materiale, der blev produceret under de fire aftener i foråret 2023: tekst, tegninger, skilte, udklip mm. Under folkehøringerne trak mange forskellige mennesker fra deres hjem mod biblioteket, hvor de på et par timer delte viden, tekst, følelser, overvejelser og visioner i et fælles arbejde med at opøve en ny naturforståelse og klimabevidsthed. Jeg ønsker at lave noget, der kan bevæge sig den modsatte vej, fra biblioteket og ud i folks hjem, hvor det måske kan få lov at hænge og give styrke og mod til at fortsætte arbejdet. Så jeg laver fire forskellige plakater, en for hver høring, som ligger i stakke og frit kan tages med hjem. Plakaterne bliver vist frem på et skillevægsmodulet tegnet til dem."

Se Amalie Smiths plakattrik illustreret rundt omkring her i bogen på s. 12-14, 17, og 18. Alle, der har deltaget i arrangementerne, er altså blevet inviteret til at se deres tanker blive fortolket af en kunstner og indgå i det fælles værk, hvor alle er blevet berørt og høres - og tage en lille del af folkehøringerne med hjem.

Endelig afleverer vi denne bog til Albertslunds kommunalbestyrelse og viser dem, hvad borgerne i Albertslund synes, tænker og drømmer om i forhold til klima, bæredygtighed og natur i deres lokalmiljø - og på en global skala. Efter at denne bog er gået i trykken, afprøver Glostrup Bibliotek konceptet hos dem - og en biblioteksfølgegruppe har taget tankerne med hjem til deres kommuner og lader sig forhåbentlig inspirere til nye måder at mødes og blive klogere og mere forbundne på med viden, litteratur og tænkningen som makker i demokratiske processer.

God læsning og diskussion derude - jeg håber på at se dig, kære læser, tage idéen om De litterære folkehøringer til dig og lave din egen variant af det, dér, hvor du bor, om du er borger, kunstner eller medarbejder på en kulturinstitution.

NOTER

- 1 Normann Andersen, V., & Møller Hansen, K. (2002). Deliberativt demokrati og den nationale folkehøring om euroen. *Politica*, 34(1), 78-97.
- 2 Tønder, Lars, Langkjær, Frederik & Jensen, Ingrid Brandt: "Forskere: Sådan giver vi klimaborgertinget bedre rammer", Altinget, 28/10/2021.
- 3 Læs mere om bæredygtighedspsykologi hos Rådet for grøn omstilling her: <https://rgo.dk/hvordan-skubber-vi-groenne-vaner-paa-vej/>
- 4 Spahr, Juliana: *Denne forbindelse mellem alle med lunger*. Antipyrene. København 2022
- 5 Roepstorff, Solveig: *Klimapsykologi. Hvorfor vi har så svært ved at handle på klimakrisen og det, der kan hjælpe os på vej*. People's. København 2022

En del af den jordiske krop

Om økologi som et kropsligt, eksistentielt og poetisk forhold

Jon Auring Grimm

Vores perspektiv er for tiden begrænset til den ydre orden. Med den voksende økologiske forståelse er vi i praksis (på egen krop) ved at lære at de forskellige adskilte elementer er intimt forbundne i den indre orden.¹

Hele det relationsnet mellem alle eksisterende fænomener, som udgør vores verden, må føre til en stadig mere raffineret forståelse af, at vores kulturformer, alle de menneskeskabte udtryksformer, heriblandt poesens mangfoldige former, nok kan betragtes som noget i sig selv, men frem for alt er naturens former.²

Hvis en del af økologien er direkte naturvidenskabelig – hvilket muliggør registrering, instrumentering, dokumentering og observering af de alarmerende forandringer i klima- og jordsystemerne – så består en anden væsentlig del af økologien i at udvikle sensible former for perception, der tillader os at forstå disse fænomener og deres forandrende rolle i verden.³

I skrivende stund (juli/august 2023) raser skovbrande i både Canada, Hawaii og Grækenland. Ilden fortærer enorme arealer, og brandene i Canada farver luften en sygeligt orangegul. For blot et år siden lå store dele af Pakistan under vand. Enorme vandmasser dækkede det meste af Sindh-provinsen og ødelagde landbrugsjorden. Beijing er netop nu ramt af ekstreme oversvømmelser. På Afrikas horn hersker en ubønhørlig tørke, der udpiner jorden og gør den ufrugtbar. Som Michael Marder skriver i nærværende udgivelse, er selve elementerne, ild, vand, jord og luft i eksil, de overskrider deres domæner og forstyrrer den økologiske balance, der understøtter

livet i biosfæren, som følge af klimaforandringerne. Følgen heraf er, at livet selv bliver bragt i en tilstand af eksil. Mennesker og andre arter må emigrere fra de steder, der ikke længere er beboelige eller uddø, hvilket blandt andet resulterer i hungersnød samt en massedød, der æder sig igennem biodiversiteten. Klimaforandringerne, den sjette masseuddøen og biodiversitetskrisen kan samlet set beskrives som en økologisk krise/katastrofe, og den er ubetvivleligt menneskeskabt, et resultat af et accelererende forbrug, et ekspanderende produktionsapparat og en fordring om yderligere vækst. I den forstand er katastrofen heller ikke ligeligt distribueret og alle bidrager ikke ligeligt til katastrofen. Det globale syd rammes f.eks. uproportionalt hårdere end det globale nord. Vi er ikke i samme båd. Vi er nok på samme hav, men visse af os sejler rundt i mere eller mindre driftssikre både, nogle befinder sig på luksuriøse yachts eller krydstogtskibe, mens atter andre staves sammen på flygtningebåde, på jammerlige joller, eller må klynge sig til drivtømmer.

Det økonomiske vækstparadigme, der gennemsyrrer de senmoderne kapitalistiske samfund, har haft succes med at underordne stadig flere aspekter af livet under produktivitetsens, nyttens og formålets optik. Og derfor bliver mange af de ”løsninger”, der peges på fra politisk hånd også til spørgsmål om handling gennem forbrug, yderligere vækst eller teknologiske fixes. At samfundet ikke længere skal ”vækste”, er utænkeligt, som Dougald Hine også påpeger med reference til en samtale mellem Gretha Thunberg og Emmanuel Macron. I Danmark bryster statsminister Mette Frederiksen sig af, at den grønne omstilling går hånd i hånd med ”vækst, velfærd og arbejdsplad-

ser”⁴. Det er tydeligt, at det er et særligt økonomisk vækstbegreb, der bringes i spil. Det er et vækstbegreb, der er begrænset i den forstand, at det udelukkende forstår vækst under nyttens og produktionens optik. Ifølge den tyske sociolog Hartmut Rosa (1965-) er det senmoderne kapitalistiske samfund karakteriseret ved, at det alene formår ”at stabilisere sig dynamisk”. Det vil sige, at det kun kan opretholde status quo ved ”stadig (økonomisk) vækst, (teknologisk) acceleration og (kulturel) innovation”⁵. Det er med den franske tænker Georges Batailles (1897-1962) ord et begrænset økonomisk begreb, der ikke tager højde for den ”generelle økonomi”, der hersker i naturens kredsløb, hvor al liv næres af solens lys, som omsættes til liv, luft, næring og afkom, der er karakteriseret ved en overstrømmende og ødsel overflod, og hvor liv og død er del af samme ødsle bevægelse. Det er med andre ord en *økonomi*, der ikke tager højde for sit *økologiske* ophav.

ØKOLOGISK INDSIGT MOD DEN ØKONOMISKE REDUKTION

Økonomi og økologi har samme etymologiske ophav, det græske oikos, der kan betyde bosted eller hushold. En begrænset økonomisk forståelse omhandler blot den menneskeskabte *nomos*, der har at gøre med husholdets (oikos) love (nomos), men ikke har blik for bostedets (oikos) logos, forstået som den iboende styrende sammenhæng, der både er strid og harmoni. Det er en optik, der ikke tager højde for, at livet er et kosmisk fænomen, hvor solen og jorden i samkvem danner betingelserne for livet, der selv opretholder sine betingelser med at forme biosfæren gennem fotosyntese, transformation af mulden og materien, og så videre. Det er med andre ord en optik, der reducerer naturen til ren ressource, til forråds-kammer eller til rekreative områder.

Denne reduktion af naturen er ikke ny eller udelukkende et produkt af den senmoderne kapitalisme. Opfattelsen af naturen som noget, der er til for mennesket, og forståelse af mennesket som hersker og forvalter over naturen, har lydt som et dominerede omend variende og ikke entydigt ekko gennem filosofien, videnskaben og religionen hos blandt andre Aristoteles (384 f.v.t – 322 f.v.t), Carl von Linné (1707-1778), Francis Bacon (1561-1626) og René Descartes (1596-1650). De Abrahamitiske religioner (herunder jødedommen, kristendommen og islam) har betragtet mennesket som hersker over naturen via dekret fra gud⁶. Alexander von Humboldt

(1769-1859) bemærkede allerede i slutningen af 1700-tallet under sine rejser i Sydamerika, hvorledes snævre produktionsinteresser, monokulturen og træfældning ødelagde sammenhænge i naturens kredsløb og ikke levede plads til blik for naturen, forstået som et sammenhængende hele og livet som et organisk netværk. Humboldts kosmiske forståelse står i stærk kontrast til den newtonske opfattelse af kosmos som et mekanisk urværk og René Descartes reduktion af dyr til rene automater uden indre liv. Den økologiske forståelse står med andre ord i kontrast til den rene tingsliggjorte og mekaniske fortolkning af verden⁷.

For Bataille er ”tingsliggørelsen” slet og ret et træk ved menneskets bemægtigelse af naturen til nyttige formål. Allerede ved introduktionen af værktøjet indfører mennesket en afstand til naturens immanens og gør den til genstand for eksterne og fremtidige formål. I den forstand er tingsliggørelsen en betingelse for mennesket, som også i sig bærer kimen til at mennesket forstår sig selv løsrevet fra naturens umådelige bevægelser.

Reduktionen af naturen er med andre ord både et sprogligt og materielt forhold. Det sproglige forhold afslører et iboende paradoks angående den diskursive bestemmelse af naturen, der med navngivningen af naturens elementer, dyr, planter osv., stiller sig på afstand af sin genstand og dermed også bestemmer den som en ydre og mere eller mindre fast størrelse. De materielle forhold, eksempelvis tingsliggørelsen og reduktionen af liv til blotte brugsgenstande, kan eksemplificeres ved det absurde forhold, at 62 procent af den samlede biomasse af alle pattedyr er produktionsdyr, 34 procent er mennesker og blot 4 procent er vilde dyr.

Konsekvensen af denne absurde reduktion er den omtalte økologiske krise, og den lader sig ikke længere fornægte. Allerede i startfirserne talte Inger Christensen om en voksende økologisk forståelse. Situationen fordrer både, at vi forholder os til de materielle betingelser, til den destruktive produktion og det tilhørende forbrug, samt at vi udvikler nye måder at forstå, erkende og forholde os til naturen på. Vi må forstå, at vi ikke blot er *i* naturen, men helt og holdent er *af* naturen. For mig at se, må vi gøre begge dele på en gang. Det er ikke et enten-eller, et første-det-ene-og-så-følger- det-andet, det er et spørgsmål om både-og.

Ændrede materielle forhold vil i sagens natur skabe en ny økologisk opmærksomhed, nye perceptioner og erkendelser, men disse kan også være med til at mobilisere og realisere andre og nye fællesskaber, der ikke lader sig reducere til det økonomiske vækstparadigmes krav om nytte og formålstjenlighed. De kan slet og ret vise og gøre tydeligt, at livet i sig selv, det, der opleves som værdifuldt og meningsfuldt, ikke lader sig reducere, men ligger hinsides nytten. De kan tydeliggøre, ikke blot hvad der må ændres, men også hvorfor og hvad der ligger hinsides ændringen. Dette kan bibringe en anden forståelse af vækst, (der allerede ligger i begrebet, hvilket Chiara Vacirca, Francesco Quarta Colosso og Stefania Barca også bemærker i deres bidrag), det, Inger Christensen kalder naturens vilde vækst.

NATURENS VILDE VÆKST

I et essay skriver Inger Christensen (1935-2009) om, hvorledes naturens vilde vækst er blevet monopoliseret af kapitalkræfterne. Når hun skriver om naturens vilde vækst, handler det ikke om en romantiseret forestilling om en uberørt natur, men om de kræfter, der findes iboende i alt, om solenergien, der brydes i det biologiske prisme og omsættes til liv, om det ”producerende princip”, der findes i såvel ”kastanietræer” som ”mennesker”⁸. Den svarer til den førømtalte naturens generelle øko-nomi-logi. Christensen, og jeg med hende, betragter naturen som en proces, der omslutter alt, og mennesket er blot en måde, hvorpå naturen folder sig ud, en af de utallige exceptionelle og forskelligeartede måder den gør sig gældende på. Det er med andre ord ikke et essentialistisk naturbegreb, men natur forstået som en bestandig og dynamisk proces, som Christensen kalder det amorfe, et ubestemt tilblivelsessted⁹.

Det vil sige, at vi er omsluttet af en stofflig kontinuitet, der strækker sig fra Big Bangs undfangelse af tid, rum og materialitet til fødslen af de første stjerner, til støbningen af de tungere grundstoffer, der udgør byggestenene for alt liv, som vi kender det. Den omfatter solens ødsle udskænkning af energi, der omsættes af protister¹⁰, bakterier og planter, som via fotosyntese har etableret en atmosfære, der kan opretholde liv, svampe, lav, dyr, en mangfoldighed af væsner, der indgår i komplekse kredsløb, som på engang bebor og former biosfæren. Det vil sige, at miljø og organisme indgår i gensidige forhold og er lige så forbundne som hjertet og lungen i en krop. Og kroppen selv er et komplekst økologisk system, en ”samfundsbygning

af mange sjæle”¹¹, for at bruge Friedrich Nietzsches (1844-1900) udtryk, med utallige beboere i forbund. Et sådant natursyn er ikke-reduktivt. Det reducerer ikke naturen til blot og bar mekanik, og det behøver ikke guder for at være forunderligt. Den naturvidenskabelige tilgang kan både dissekere sin genstand og åbenbare de mangfoldige forbindelser, vi er vævet ind i. Det er blandt andet den, der har lært os, at vi er lavet af stjernestøv, som næres af lys fra en døende stjerne. Den har lært os, at vores kroppe består af myriader af andre væsner, at vi er symbiotiske væsner, at vi deler et åndedrag med alt andet liv i biosfæren, at svampenes mycelier danner komplekse kommunikerende netværk, der forbinder træer og planter og så videre. Men den stiller sig immervæk på afstand af sin genstand og bærer dermed den sproglige paradoksalitet med sig: den stiller sig køligt analytisk på afstand af den altomsluttende natur, som den på samme tid hævder at være en del af. ”I det forhold, at sproget på én gang er en del, en forlængelse af naturens skabende kræfter og et brud, [...] ligger den spænding der lader afgrund og bro fremtræde og vokse samtidig, som både forenelige og uforenelige størrelser”¹², skriver Christensen. Sproget lader på én gang bro og afgrund fremtræde, og det er i den forstand, at poesien kan være en måde, hvorpå vi kan ”udvikle sensible former for perception”¹³, nye økologiske sensibiliteter og andre måder at forstå og nærme os spørgsmålet om naturen på. Som Christensen skriver:

Poesien er bare én af menneskets mange erkendelsesformer, og der går det samme skel ned gennem dem alle, hvad enten det drejer sig om filosofi, matematik eller naturvidenskab. (...) Et skel mellem dem, der tror, at mennesket med sit sprog står udenfor verden, og dem der oplever, at et menneske med sprog er en del af verden; og at det derfor bliver nødvendigt at forstå, at idet mennesket udtrykker sig, er det også verden, der udtrykker sig.¹⁴

Hvis det gælder, at poesien blot er én af menneskets mange erkendelsesformer, må det også (måske med modifikationer) gælde for teateret, maleriet, filmen, musikken, computerspillet, performancekunsten og alle andre tænkelige kunstformer. Hvis en del af udviklingen af nye sensible former for perception omhandler hvorledes vi er vævet i det hele og på samme tid er et brud på helheden, må enhver kunstform, der kan få bro og afgrund til at fremtræde, kunne bistå sådanne erkendelser¹⁵. De økologiske erkendelser bliver med andre ord også eksistentielle.

Den voksende økologiske forståelse væver sig også ind i kunstens stof, og kunsten kan væve videre, som en forlængelse af naturens bevægelse. Forestillingen om en natur, der blot er til for menneskets skyld, at vækst kun tæller, hvis det er økonomisk vækst, må udfordres og bekæmpes. En økologisk tænkning implicerer også en ny tilgang til eksistenstænkningen, hvor mennesket ikke længere er i centrum for naturens bevægelser. Man kan og må tænke sig en ny poesi og en ny eksistenstænkning. Som Henrik Nordbrandt (1945-2023) engang sagde:

Den økologiske følelse udspringer af en følelse af at være en del af en stor naturmaskine. Jeg tror ikke man kan have noget rigtig forhold til økologi hvis man ikke oplever det dér. Man må opleve det på sin krop, og en af de måder man kan gøre det på, er gennem poesi. (...) Den gamle tankegang satte hele tiden mennesket i centrum, også når den lidenskabeligt beskrev naturen. Naturen blev en kommentar til mennesket, men man kunne forestille sig en poesi, der beskrev mennesket som en kommentar til naturen¹⁶

Den økologiske følelse Nordbrandt kredser om, forstår jeg som det Nietzsche kalder at "føle sig kosmisk (Kosmisch empfinden!)"¹⁷. Et udgangspunkt kunne være følgende anti-antropocentriske indsigter:

Vi er klodens bevidsthed.¹⁸

Vi kalder den fremmed, fordi vi nægter at elske vores krop.

Vores eneste fælles krop.

Os selv kalder vi arveløse, fordi vi tror, det er os, der skal arve jorden. Det er jorden, der skal arve os. Vi kalder os frø af en ukendt art. Men når vi ligger i jorden, genkender jorden os straks som det, vi er: en del af den jordiske krop.¹⁹

Hvis vi forestiller os mennesket som en kommentar til naturen, hvad siger det så om os, at vi fortsat insisterer på at underordne snart sagt alt under det økonomiske vækstparadigme? Hvis vi selv er en del af den jordiske krop, hvad siger det så om mennesket som en kommentar til naturen, at vi ødelægger og udpiner denne krop? Hvad vil det sige at være en krop²⁰?

ØKOLOGISK OMSORG

Forståelse af vores indvævedhed i alting, forståelsen af vores fælles ophav og skæbne, forståelsen af slægtsskabet mellem alt liv i biosfæren og forståelsen for den

fælles materielle næringskilde, solens stråler, fordrer også en omsorg og en indstilling, der ikke alene angår mennesket og de væsner, der indgår i hvad Immanuel Kant (1724-1804) kaldte fornuftens rige. Fornægter vi naturen i os, som står i forbindelse med alt andet, fornægter vi også os selv. Vi fornægter vores anpart i den jordiske krop og dens næringskilde, solen. Så længe du endnu føler stjernehimlen som et *over dig*, "mangler du endnu den erkendendes blik"²¹, bemærker Nietzsche. Og det er netop som et kropsligt forhold, at vi erkender naturen, som noget mere og andet end den tingsliggjorte natur.

Vi har en direkte erkendelse af vores egen kropslighed, der ikke lader sig udtømme af de nok så mange diskurser, beskrivelser og anskuelser, vi kan have om kroppen. Vi har et billede af vores krop og kropslighed, et billede vi kan forfine og nuancere gennem videnskaben, men vi har også et intimt kendskab til vores egen krop, som ikke lader sig reducere til dette billede. Og det er også gennem dette intime kendskab, at vi erkender verden som et kropsligt forhold, som vi rækker ind i, og som rækker ind i os. Vi erkender solen på afstand af os, som en enorm flammende sfære i det kolde rum, men vi kender den intimt og uden afstand, når vi bader i dens lys.

Vi kender den som et udsvævende kropsligt forhold, som varierende grader af intensitet i erotikken, ekstasen, rusen, raseriet, hengivelsen, ømheden, latteren, gråden, kærligheden og sorgen. Som forhold, der både angår os og rækker ud over os. Og i den forstand er det også et forhold, der destabiliserer det betragtede ego forankrede stabilitet og konfronterer os med døden, som en del af livsprocessen. Når jorden, i døden, genkender os som en del af den jordiske krop, da er det ikke vores egoer, den genkender, da den heller ikke selv er et genkendende ego, men vores kroppe som ny næring for en fortsat proces, hvor liv og død er to sider af samme sag.

Der er noget gruppevækkende i en sådan erkendelse. "Naturen er ingen idyl", skriver Christensen, den er "hinsides godt og ondt"²². I naturens umådelige økonomi er liv og død to sider af samme sag, blodig strid og gensidig hjælp går hånd i hånd i biosfæren. At udlede et harmonisk imperativ fra denne forståelse er lige så fejlagtigt som at udlede en fordring om strid og alles kamp mod alle. Men det er sådanne erkendelser, der rummer en forståelse af, hvorledes livets stoffer omsættes til død, der giver næring til andet og nyt liv, hvorledes elementerne ild, vand, jord og luft, gennemtrænger og

udgør de levende kroppe, der dør og indgår i kredsløbet ild, vand, jord og luft igen. Denne indsigt giver ifølge Christensen næring til en radikal omsorg, der rækker ud over mennesket selv:

En omsorg, som når det gælder mennesket, også gælder alle de stoffer mennesket er lavet af.

En omsorg, der udelukker, at man fremstiller stoffer, der truer de stoffer, mennesket er lavet af.

En omsorg man ikke kan betale sig fra at negligere, hverken med penge eller med argumenter.

En omsorg der gælder alt fra det mindste til det største, og alle delenes ufattelige forbindelser og balancer, som hviler i sig selv. (...) Og her er mennesket hverken det mindste eller det største, det bedste eller det vigtigste, ja i en yderste forstand adskiller det sig kun fra naturen ved at kunne bruge ordet gud. Ved at lade alle naturens mange former, indbefattet menneskets former for forståelse, bevæge sig hen mod deres fælles uforståelighed²³

Det er ikke en omsorg, der fornægter døden, men derimod en omsorg, der ud fra en adækvat forståelse af processerne, og hvorledes vi selv er spundet ind i disse, bestræber sig på at tage vare på dem, altså en omsorg, der ikke ville tillade den udpining af kloden, som mennesket gør sig skyldige i nu. At drage omsorg, med forståelse, for en proces, må tage højde for de materielle betingelser, der i det hele taget muliggør denne proces. At lave en mark er i sagens natur et indgreb i omgivelserne, alt liv griber ind i sine omgivelser, men hvis man i denne indgriben ikke tager højde for, hvorfor noget kan gro på marken, bestøvning af markens planter og så videre, og handler i overensstemmelse hermed, da drager man ikke omsorg for processen med forståelse og kan i værste fald underminere selve processens betingelser. "Vand er vand", skriver Nordbrandt og fortsætter:

Men disse bjerge
kommer først til deres ret
set gennem et glas
fuldt af det vand
der faldt på dem
i løbet af vinteren
og siden er blevet opbevaret
omsorgsfuldt i cisterner
for at blive drukket
en hed sommeraften som denne
Jeg som intet tror
ved, at dette vand er helligt.
Den som drikker det
ser sig selv fra bjergene²⁴

Den vulgære rydning af regnskov for at beplante med soya, der skal fodre en grotesk mængde produktionsdyr, er et rystende eksempel på den manglende forståelse og omsorg. Eller værre endnu, en kynisk og forbryderisk forståelse uden omtanke og omsorg. En kynisme, de færreste af os (ikke mindst i det privilegerede Skandinavien, hvor jeg befinder mig) nok kan sige sig helt fri for i vores forbrug.

Det skulle være tydeligt, at jeg her argumenterer for, at omtanke og omsorg må gå hånd i hånd og dermed fordrer en radikal materiel omstrukturering. At jeg ikke blot argumenterer for, at vi må mærke og erkende verden på nye måder, men at vi altid allerede mærker verden, at den er et kropsligt forhold, og hvordan vi forholder os til dette forhold, er en væsentlig del af en økologisk reorientering, der ikke lader sig tilstrækkeligt udtømme af en begrænset økonomisk optik. Der er tale om en økologisk reorientering, som også er et kropsligt forhold og derfor også et eksistentielt forhold. Vi må kunne se os selv fra bjergene, fra havet, fra jorden, fra skovene, fra elementerne²⁵.

En udvidet økologisk forståelse stiller sig ikke udelukkende tilfreds med at diskutere, hvorledes og i hvilken grad naturen kan bruges som ressource, den orienterer sig slet og ret efter nye måder at være *i* og *af* naturen på. At naturerkendelse, kunst og poesi kan gå hånd i hånd var en selvfølgelighed for tænkere såsom Humboldt, og at dette samkvem kunne anspore og mobilisere forandring er den amerikanske naturfredningsbevægelse ledt an af John Muir (1838-1914) et tydeligt eksempel på.

Hvorfor digte, hvad nytter det, når kloden brænder, når du må gispe efter vejret, når du drukner eller når jorden skælver? Lige så lidt som det hjælper at danse, at elske, at hengive sig, at synge, at lege. Men det kan åbenbare en verden, der ligger hinsides nytten, som også er den verden, der er værd at kæmpe for og drage omsorg for. Den kan afklæde verden det panser af nytte, der tynger og underminerer den. Hvad nytter det? Det nytter ikke! Det er det væsentlige. Hvis digtningen kan få afgrund og bro til at vokse samtidig, kan den måske endda åbenbare en fordring om vækst, der ligger hinsides det økonomiske vækstparadigme, og som ikke postulerer et harmonisk kosmos eller fornægter døden. Hvorfor digte, hvad nytter det?

Fordi træernes drømme er gjort af samme stof som os.²⁶

NOTER

- 1 Christensen, Inger: *Chancen* (Gyldendal, 1980), s.1.
- 2 Christensen, Inger: *Hemmelighedstilstanden* (Gyldendal 2000), s.46.
- 3 Nikolaj Schultz & Frédérique Aït-Touati's forord til Coccia, Emanuele: *Planternes liv* (Hans Reitzels Forlag 2021)
- 4 Frederiksen, Mette: "Statsminister Mette Frederiksens tale til Folketingets afslutningsdebat den 31. maj 2023" (<https://www.stm.dk/statsministeren/taler/statsminister-mette-frederiksens-tale-til-folketingets-afslutningsdebat-den-31-maj-2023/>) (2023)
- 5 Rosa, Hartmut: *Det ukontrollerbare*, (Eksistensen, 2020) s.13.
- 6 Disse eksempler er hentet fra Wulf, Andrea: *Opfindelsen af naturen*, (Gads Forlag, 2019) s.97.
- 7 Se også Grimm, Jon Auring: "Ingen tings økologi" i *En anden økologi: Anti-kapitalistisk håndbog* (Antipyrene 2024).
- 8 Christensen, *Del af labyrinten*, (Gyldendal, 1980), s. 121.
- 9 Se eventuelt Grimm, Jon Auring: *Naturens musikalitet (Paradoks, 2022)*.
- 10 Organismer med cellekerne foruden svampe, dyr og planter. Den gamle opdeling af naturen i to riger, flora og fauna, er forældet. Selvom der ikke er total konsensus om en nyere opdeling, kan man i dag sondre mellem fem riger: protiser, bakterier, svampe, dyr og planter.
- 11 Nietzsche, Friedrich: *Hinsides godt og ondt*, (Det lille forlag, 2002), §19.
- 12 Christensen, Inger: *Del af Labyrinten*, s.68.
- 13 Nikolaj Schultz & Frédérique Aït-Touati's forord til Coccia, Emanuele: *Planternes liv*.
- 14 Christensen, Inger: *Hemmelighedstilstanden*, s.44.
- 15 Det er også en af grundene til, at det kan være interessant at beskæftige sig med såkaldte oprindelige folks viden. Ikke fordi enhver metafysik går an, men fordi de kan være udtryk for, hvorledes bro og afgrund kan fremtræde, og kan være lokalt forankrede.
- 16 Henrik Nordbrandt i Skyum-Nielsen, Erik: *Modsprogets proces : poesi, fiktion, psyke, samfund : essays og interviews om moderne dansk litteratur* (Lindhardt og Ringhof 2019), s.80.
- 17 Nietzsche, Friedrich: *Kritische Studienausgabe* (dtv Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG; 1. edition, 1999), 9:11 [7].
- 18 Udsagnet "Vi er klodens bevidsthed" kan ved første øjekast synes antropocentrisk. For det første er vi som art ikke ene om at være det. For det andet placerer udsagnet jo umiddelbart bevidstheden i centrum, men hermed mener jeg, at det elegant demonstrerer en iboende paradoksalitet i kritikken af det antropocentriske. Den må nødvendigvis formuleres et sted fra, og dette sted, udsigelsens subjekt, må nødvendigvis konstant forskyde sig selv.
- 19 Christensen, Inger: *Del af labyrinten*, s. 113.
- 20 Det er netop det spørgsmål, jeg forsøger at forholde mig til i mit bidrag til nærværende antologi "OUR BODY - OUR CHOICE eller hvad vil det sige at være en krop?" s. 111.
- 21 Nietzsche: *Hinsides godt og ondt*, §71. Måske placerer vi stjernehimlen over os, så vi kan gøre plads til en morallov i os.
- 22 Christensen, Inger: *Del af labyrinten*, s.104.
- 23 Christensen, Inger: *Del af labyrinten*, s. 118.
- 24 Nordbrandt, Henrik: *Guds hus*, (Gyldendal 2015) s.19.
- 25 Det gælder også (og måske i særdeleshed) de af os, der bor i byerne og nyder godt af deres bekvemmeligheder. Det vand, vi drikker, kommer også fra bjergene. Elementerne i vores iPhones er udvundet af jorden. De grise, vi spiser, er ikke bare produktionsenheder, men levende væsner. Det handler ikke om at fornægte byen eller teknologien, men om at forstå de forhold der muliggør vores liv og som kan muliggøre det for vores børn og utallige andre arter.
- 26 Personlig dedikation i Stochholm, Nicolaj: *Det regelmæssige* (Herman & Frudit 2023).

Litterære folkehøringer – *en ny bølge i dybet af demokratiske og økologiske kriser?*

Søren Christensen

Den amerikanske romantiske komedie *Magic Town* fra 1947 udfolder elegant en demokratiproblematik, der er lige så gammel som demokratiet selv. Den lille by Grandview(!) er tilsyneladende et mikrokosmos af USA i den forstand, at byens indbyggeres meninger øjensynligt stemmer aldeles overens med George Gallups meningsmålinger for hele landet. Filmens hovedperson er ansat ved et meningsmålingsinstitut og får ved et tilfælde kendskab til dette, hvilket betyder, at han i stedet for at skulle indsamle borgeres meninger fra hele USA, billigere og hurtigere kan indsamle indbyggerne i Grandviews synspunkter. En journalist han forelsker sig i – det *er* en romantisk komedie - opsnapper og offentliggør denne historie, og som et resultat af dette invaderes Grandview af de nationale medier og bliver med ét udråbt som "the public opinion capital of the U.S."

Indbyggerne i Grandview bliver nu i stigende grad (selv-)bevidste om deres status som det perfekte barometer for hele USA's mening og begynder at påtage sig det ansvar, der følger med at deres synspunkter vil skabe resonans i resten af landet. Derfor begynder byen at arrangere deres *egne* meningsmålinger; "The Official Grandview Poll". I modsætning til almindelige opinionsundersøgelser er der imidlertid mulighed for at konsultere bøger, litteratur og leksika alle steder, hvor der foretages meningsmålinger. Fordi spørgsmålene - og indbyggerne i Grandviews svar på dem - er så betydningsfulde, mener indbyggerne, at de må *informere* sig, inden de giver deres mening til kende. I kraft af deres nyfundne ansvarsbevidsthed og interesse i politiske spørgsmål begynder indbyggerne i Grandviews meninger at *adskille* sig fra resten af landets. Dette forhold når sit højdepunkt, da

Grandview offentliggør en meningsmåling, som giver udtryk for, at 79 procent af indbyggerne under de rette omstændigheder ville være villige til at stemme på en kvindelig præsidentkandidat. Det anses for en *så* absurd afvigelse fra den konventionelle mening, at byen bliver genstand for hån og latterliggørelse.¹

Et umiddelbart spørgsmål er selvfølgelig, hvilke synspunkter der bør privilegeres; den konventionelle og landsomfattende opinion, eller indbyggerne i Grandviews mere velovervejede og informerede mening?

MENINGSLØSE MENINGER OG FOLKETS RØST

Magic Town kaster lys over mindst to grundlæggende problematikker for demokratiet. For det første stiller den spørgsmålet, om demokratiske beslutninger nærmest pr. definition er legitime, hvis det er flertallets synspunkt, eller om den skal kvalificeres (f.eks. gennem respekt for menneskerettigheder, repræsentanters overvejelser m.v.)? For det andet udfordrer den, hvorledes vi forstår *repræsentativitet*; er simple meningsmålinger repræsentative, eller er det snarere repræsentativt, hvis en eksemplarisk forsamling oplyst og dialogisk reflekteret træffer beslutninger på vegne af 'folket', som de (af forskellige årsager der har at gøre med omfanget af ressourcer, tid, motivation m.v.) er forhindret i at udføre?

Den teoretiske baggrund for folkehøringer – der sammen med en række andre nyere typer af 'mini-offentligheder' (Dahl, 1989) der er spiret frem de senere år, herunder bl.a. konsensuskonferencer (Einsiedel

and Eastlick, 2000), planlægningsceller (Dienel, 2005) og forskellige varianter af klima-borgerting (Ross *et al.*, 2021; Wells, Howarth and Brand-Correa, 2021; Ejsing, Veng and Papazu, 2023), er en 'deliberativ' demokratiforståelse, som til trods for at være en teoretisk mangesidig størrelse, også rummer nogle grundlæggende træk, der forener mere end forgrener.

For det første en forståelse af demokrati, hvor kilden til legitimitet er *inkluderende* samtaler og dialog, og for det andet demokrati som at diskutere og træffe politiske beslutninger på et *oplyst* og *reflekteret* grundlag (Manin, 1987, 2016; Cohen, 1989; Habermas, 1994; Benhabib, 1996; Bohman and Rehg, 1997; Young, 2002).²

Selvom der er et spændt og ofte modsætningsfyldt forhold mellem de to idealer om henholdsvis *politisk lighed* (inkludivitet) og politiske beslutninger og processer der er *oplyste* og *reflekterede*, er det konventionelle *repræsentative* demokrati anset som et forsøg netop på at *forene* disse to idealer (Bessette, 1994).

Den knopskydende *democracy-in-danger* litteratur fremhæver en række dybe patologier, der truer nuværende liberale demokratiers langsigtede levedygtighed og legitimitet med opmuntrende titler som *How Democracies End* (Runciman, 2018), *How Democracies Die* (Levitsky and Ziblatt, 2018), *The People vs. Democracy* (Mounk, 2018), *Crisis of Democracy* (Przeworski, 2019). Den er et vidnesbyrd om et behov for at revitalisere demokratiets institutionelle økologi og arkitektur på måder der ikke bare normativt fordrer, men *befordrer* og befrugter *inkluderende* samtaler og meningsdannelse og nærer mere *oplyste* og *reflekterede* grundlag for politisk viljesdannelse og bevæger sig hinsides demokratiets mere konventionelle infrastruktur.

James Fishkin, den amerikanske demokratiforsker og leder af *Stanfords Deliberative Democracy Lab*, der oprindeligt udtænkte ideen med folkehøringer i 1988, indleder således værket *Democracy and Disagreement* med at anføre, at det handler om at "give folket magten under betingelser, hvor det har mulighed for at reflektere over den magt, det udøver" (Fishkin, 1991: 1). Ligeledes er det Fishkins erklærede hensigt i *The Voice of the People* "den fortløbende transformation af demokratiet, både formelt og uformelt, der sigter mod et samfund, hvor borgerne er tænksomme og engagerede og deres stemme er værd at lytte til" (Fishkin, 1997: 15). I *When the People Speak* gør Fishkin det endvidere klart, at grundproblematikken angående, "hvordan

vi kan opnå deliberativt demokrati" (Fishkin, 2009: 1) er *det afgørende spørgsmål*, enhver der er interesseret i et livsdueligt demokrati, må adressere.

Baggrunden for folkehøringer er på den ene side særligt den rolle som ureflekterede meninger – eller meningsløse meninger – spiller i det etablerede demokratiske system³, og på den anden side det liberale demokratis (ofte gennemsyrende kalkulerende) kynisme.⁴ Siden Fishkin første gang udfoldede grundideen i 1988, er der iværksat hundredvis af folkehøringer i over femogtyve forskellige lande, heraf flere i Danmark. Ideen er umiddelbar og meget enkel: at samle et repræsentativt udsnit af borgerne og lade dem diskutere nogle på forhånd nærmere afgrænsede emner eller opstillede politiske kandidater, med hinanden, politikere og eksperter i løbet af nogle dage, og i forbindelse hermed registrere deres meninger før, under og efter denne proces.⁵ Resultatet af folkehøringen; de synspunkter som deltagerne er kommet frem til i løbet af denne proces, udtrykker, ifølge Fishkin, det befolkningen *ville have ment*, hvis den havde haft bedre mulighed for at overveje de(t) relevante emne(r), hvorfor deres funktion i modsætning til f.eks. konventionelle meningsmålinger hverken er at *beskrive* eller *forudsige* 'den offentlige mening' men derimod *foreskrive* den (Fishkin, 1991: 81).

LITTERÆRE FOLKEHØRINGER SOM NYE DEMOKRATISKE ARENAER I KLIMAKRISEN

Der er ikke nogen konventionelle liberale demokratier der indtil videre har leveret planer, der er i stand til at leve op til målene i Paris-aftalen (Willis, Curato and Smith, 2022), der er krævet som et minimumsniveau ift. at modvirke en global temperaturstigning på 2-3 grader (Climate Action Tracker, 2020). Det bliver ofte set som et eksempel på, at 'demokratiet' ikke er i stand til at løse en krise så mangesidig og dyb som klimakrisen.

Men snarere end at *forkaste* demokratiet *som sådan* og overlade en mere bæredygtig omstilling til 'øko-autoritære' og 'øko-modernistiske' positioner, der kan bidrage til at *forstærke* en adskillelse af mennesket fra den øvrige natur, der så ofte er fremhævet som et afgørende aspekt af forklaringen på den aktuelle og fortløbende forværende økologiske katastrofe (Stengers, 2015), er der i de senere år spiret en forskningslitteratur og en frodig og sværmende mangfoldighed af praktiske initiativer, der arbejder med hvordan vi kan *formy* og *fordybe* demokratiet.⁶

Selvom 'øko-autoritære' positioner i stigende grad vinder terræn og argumenterer for at vi må *tilsidesætte* demokratiet i en akut økologisk krise, fordi de mangesidige klimakriser er for *komplekse* til at almindelige borgere kan begribe dem, at valgcykluser tilskynder demokratiske regeringer til at fokusere på *kortsigtede* prioriteter og at spørgsmål om bæredygtighed i stigende grad bliver genstand for politisk *polarisering* (Niemeyer, 2014; Fiorino, 2018), så er de udtryk for en *frakobling* af demokratets krise og den økologiske krise. Desto vigtigere er det, at de mangefacetterede økologiske kriser adresseres som *demokratiske* spørgsmål *dybt* forbundet med os alle sammen og vores hverdagsliv, dvs. adresserer det grundlæggende demokratiske spørgsmål omkring hvordan vi organiserer os samvirkende levende økologier (Nielsen, 2006; Egmose, 2016; Egmose, Hauggaard-Nielsen and Jacobsen, 2022).

Selvom det historisk og aktuelt er omstridt hvem *vi* er – hvem der konstituerer *demos* i demokratiet, og det, der i folkemunde er blevet betegnet det syv F'er; fruentimmere, folkehold, fattige, fremmede, fallenter, fjolser og forbrydere, først fortløbende har opnået valgret gennem grundlovsændringer i løbet af det forrige århundrede (Korsgaard, 2004), så finder man, i det, der er betegnet nymaterialismen, bevægelser hen imod forståelser af politik (og demokrati), der søger at udfordre en opfattelse af *demos*, hvor de involverede aktører ikke blot er mennesker, men også *andre* dyr og kroppe end mennesker, herunder planter og andre levende organismer.

Særligt har ideen om *sværmende selvorganisering* i den antropocæne epoke forplantet sig (Connolly, 2017: 185; se også fx Seeley, 2011; Tønder, 2020), med inspiration fra de processer, hvorved honningbier søger efter nye stader og er optaget af de potentialer som sværme rummer for kollektiv intelligens og handlen, uagtet om sværmen består af mennesker eller andre dyr og levende væsener, i en mangfoldighed af politisk aktivitet og aktivisme i kilden til politisk legitimitet, der næres og organiseres decentralt og nedefra.

Det indebærer også en tilgang til vækst, hvor det der gror, bevæger sig hinsides en snæver og fattig *økonomisk* vækst i bestræbelserne på (mere forarmet økonomisk) rigiditet, men befrugter en vækst, der har rod i planternes, planetens og pluraliteternes vækst. En vækst, der griber om nældens rod, og udfordrer det, der er betegnet 'sociocentrisme' (Connolly, 2017), dvs. den rodfæstede vildfarelse at naturen er skabt for menne-

sket – en menneskelig *exceptionalisme*. Her er naturen ikke bare noget adskilt *fra* mennesket *over for* andre former for levende økologier, men også et depot af ressourcer, der skal udnyttes og bemestres, en tilgang og tankegang der er lige så aktuell i det nuværende politiske liv, som den har dybe filosofihistoriske og idehistoriske rødder hos (blandt mange andre) René Descartes' og Francis Bacons ontologiske dualismer. Man ser det også i kunsten, særligt romantikkens ophøjelse og beundring af 'naturen', som har gjort lige så meget for klimaet, som patriarkatet har gjort for kvinden (Morton, 2007: 5).

Her kan litterære folkehøringer – blandt meget andet - bidrage som nye og nærende demokratiske arenaer, der skaber rum til at udfordre økonomien som et spørgsmål om kapital (Gibson-Graham *et al.*, 2013), stimulere eftertanker omkring (markeds-)økonomiens *indlejring* i - og udgrænsning af - økologien (Swyngedouw and Ernstson, 2018), gøde jorden som et grundlæggende demokratisk anliggende (Shiva, 2016) og udfordre en dominerende og dybt rodfæstet antropocæn beherskelsestankegang og logik (Crutzen and Stoermer, 2000; Rademacher, 2015; Moore, 2016).

Ved at befrugte nye økologiske orienteringer og gøre disse *planetære* eksistentielle spørgsmål til *personlige* og *felles* eksistentielle anliggender kan litterære folkehøringer bidrage til at bestøve *hverdagslivssammenhænge*, som – på den anden side – tager *borgeres* hverdagslivssammenhænge alvorligt i vekselvirkninger mod forplantning af mere levedygtige og omsorgsfulde svar på klimakrisens omsiggribende angreb på planetære økosystemer.

Forskning fra deliberative processer i bl.a. Australien viser, at borgere ofte *ændrer* synspunkter – de bliver mere progressive – når de bliver involveret i spørgsmål i klimaspørgsmål (Niemeyer, 2013, 2014). Tilsvarende har en række konkrete klimaborgerting i Europa vist hvordan borgerne i højere grad tager ansvar for klimakrisen og udfolder visionære potentielle tilgange til at adressere og *medvirke* til at *modvirke* dens destruktive fremfærd, når de – som borgerne i *Magic Town* – rent faktisk gives frugtbare muligheder for at *sætte sig ind* i komplekse problemstillinger og meninger og orienteringer næres med (mere) meningsfuldhed.⁷

Etymologien forbundet med demokrati er velkendt. Men selvom demokrati kommer af oldgræsk δημοκρατία, kommer af δῆμος, dêmos – folk og κράτος, krátos – herske, styre, og selvom dêmos (folk) og krátos (herske) forenes og bliver til folkestyre, er det et paradigmeeksempel på et essentielt anfægteligt begreb (Gallie, 1956), med en et iboende stridspotentiale – hvad skal vi forstå ved folket og det at styre eller herske?

Arne Næs (som er mest kendt for 'øko-filosofien' eller 'økoso-fien' (Naess, 1989, 1990) og 'dybde-økologien' (Naess, 1995), udfolder i en analyse af forskellige måder 'demokrati' bliver forstået på (Naess, Christophersen, & Kvalø, 1956) over 300 forskellige definitioner af demokrati, som udtryk for det *langt fra* er klart *hvad* vi taler om *når* vi taler om demokrati, selvom det sædvanligvis fremhæves som noget selvfølgeligt og et selvfølgeligt gode.

NOTER

- 1 James Fishkin anvender *Magic Town* i begyndelsen af *The Voice of the People* som afsæt til en diskussion om hvornår 'folkets stemme' er værd at lytte til (Fishkin 1995: 1-4)
- 2 Det fører for vidt i denne sammenhæng at udfolde de selvfølgelige vigtige teoretiske nuancer og begrebsdannelse, der nærer det normative grundlag i den mangesidede deliberative demokratilitteratur. Se for konkrete eksempler på deliberative demokratiforståelser der forankres i ideer om legitimitet i fordringer om inkluderende dialog og politisk viljesdannelse på et reflekteret grundlag fx Manin 1987: 252, Cohen 1989: 22 og Benhabib 1996: 69.
- 3 Særligt trækker Fishkin på Phillip Converse der i forbindelse med en række banebrydende panelstudier af 'den offentlige mening' i midten af 1950'erne betegnede umiddelbare meningsytringer for "non-attitudes" (Converse, 1970, 2006) (også lidt mere formildende benævnt "minimal attitudes" af den amerikanske samfundsforsker Robert Luskin (Luskin, 1987)). Pointen med lanceringen af betegnelsen "non-attitudes" var, at disse panelstudier synes at pege i retning af, at deltageres umiddelbare meningstilkendegivelser i opinionsundersøgelser i høj grad synes at være præget af *tilfældighed*, og at der ofte næppe synes at være tale om *sammenhængende* og mere *meningsfulde* meninger, fordi de ikke havde været genstand for forudgående refleksion, og i høj grad blev *skabt* i øjeblikket, respondenterne svarede på givne spørgsmål.
- 4 Som det klassisk er formuleret hos bl.a. den østrigske samfundsteoretiker og økonom Joseph Schumpeters forståelse af demokratiske processer som værende karakteriseret af "...competitive struggle for the people's vote" (Schumpeter [1942] 1959: 269) og Anthony Downs, med udgangspunkt i denne "...brilliant insight...", udtrykker at "[p]arties formulate policies in order to win elections, rather than win elections in order to formulate policies" (Downs 1957: 28).
- 5 Ud over at være et forslag til en demokratisk nyskabelse, er folkehøringen også et empirisk eksperiment, der, med Fishkins ord, søger at bevæge sig hinsides den 'lænestolsempiri', som megen politisk teori lider under (Fishkin 2007: 294).
- 6 'Øko-autoritære' positioner – økologisk motiverede former for autoritarisme - som på trods af den oprindeligt blomstrede i 1970'erne og især var ansporet af *The limits to growth* (Donella et al., 1972), er revitaliseret de senere år (for mere omfattende oversigter og analyser af både historiske og nutidige øko-autoritære tankegange se især Niemeyer, 2014 og Shahar, 2015).
- 7 Se bl.a. Lars Tønders glimrende udfoldelse af progressive potentialer forbundet med konkrete eksperimenter med klimaborgering (Tønder, 2020), hvoraf flere bl.a. har hentet inspiration i Fishkins ide om folkehøring (Niemeyer, 2013; Ross et al., 2021).

LITTERATUR

- Benhabib, S. (1996) 'Toward a deliberative model of democratic legitimacy', *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political*, 67, p. 94.
- Bessette, J.M. (1994) *The mild voice of reason: Deliberative democracy and American national government*. University of Chicago Press.
- Bohman, J. and Rehg, W. (1997) *Deliberative democracy: Essays on reason and politics*. MIT press.
- Climate Action Tracker (2020) *Paris Agreement Turning Point*.
- Cohen, J. (1989) 'Deliberation and democratic legitimacy', in A. Hamlin and P. Pettit (eds) *The Good Polity: Normative Analysis of the State*. Oxford: Basil Blackwell, pp. 352–370.
- Connolly, W.E. (2017) *Facing the planetary: Entangled humanism and the politics of swarming*. Duke University Press.
- Converse, P.E. (1970) 'Attitudes and non-attitudes: Continuation of a dialogue', in E.R. Tufte (ed.) *The Quantitative Analysis of Social Problems*. Reading, MA: Addison-Wesley, pp. 168–89.
- Converse, P.E. (2006) 'The nature of belief systems in mass publics (1964)', *Critical review*, 18(1–3), pp. 1–74.
- Crutzen, P.J. and Stoermer, E. (2000) 'The Anthropocene', *Global Change Newsletter*, 41, pp. 17–18.
- Dahl, R.A. (1989) *Democracy and its critics*. New Haven: Yale University Press.
- Dienel, P.C. (2005) 'Planning cells: the german experience', in *Participation beyond the ballot box*. Routledge, pp. 81–93.
- Egmose, J. (2016) 'A common sense of responsibility: Reflecting on experiences of commoning among citizens and scientists in London', *Commons, Sustainability, Democratization: Action Research and the Basic Renewal of Society*, (Hardin), pp. 248–261. Available at:

<https://doi.org/10.4324/9781315647951>.

- Egmose, J., Hauggaard-Nielsen, H. and Jacobsen, S.G. (2022) 'Action research in the plural crisis of the living : understanding , envisioning , practicing , organising eco-social transformation transformation', *Educational Action Research*, 00(00), pp. 1–13. Available at: <https://doi.org/10.1080/09650792.2022.2084433>.
- Einsiedel, E.F. and Eastlick, D.L. (2000) 'Consensus conferences as deliberative democracy: A communications perspective', *Science communication*, 21(4), pp. 323–343.
- Ejsing, M., Veng, A. and Papazu, I. (2023) 'Green politics beyond the state: radicalizing the democratic potentials of climate citizens' assemblies', *Climatic Change*, 176(6), pp. 1–19. Available at: <https://doi.org/10.1007/s10584-023-03550-z>.
- Fiorino, D.J. (2018) *Can democracy handle climate change?* John Wiley & Sons.
- Fishkin, J. (1997) *The voice of the people: Public opinion and democracy*. Yale university press.
- Fishkin, J. (2009) *When the people speak: Deliberative democracy and public consultation*. Oup Oxford.
- Fishkin, J.S. (1988) 'The case for a national caucus: Taking democracy seriously', *Atlantic Monthly*, 262(2).
- Fishkin, J.S. (1991) *Democracy and deliberation: New directions for democratic reform*. Yale University Press.
- Gallie, W.B. (1956) 'Art as an Essentially Contested Concept', *The Philosophical Quarterly*, 6(23), pp. 97–114.
- Gibson-Graham et al. (2013) *Take back the economy: An ethical guide for transforming our communities*. U of Minnesota Press.
- Habermas, J. (1994) 'Three normative models of democracy', *Constellations*, 1(1).
- Korsgaard, O. (2004) 'Kampen om folket: et dannelseperspektiv på dansk historie gennem 500 år'. Kbh: Gyldendal.
- Levitsky, S. and Ziblatt, D. (2018) *How democracies die*. First edit. New York: Crown.
- Luskin, R.C. (1987) 'Measuring political sophistication', *American journal of political science*, pp. 856–899.
- Luskin, R.C., Fishkin, J.S. and Jowell, R. (2002) 'Considered opinions: Deliberative polling in Britain', *British Journal of Political Science*, 32(3), pp. 455–487.
- Manin, B. (1987) 'On legitimacy and political deliberation', *Political theory*, 15(3), pp. 338–368.
- Manin, B. (2016) 'On Legitimacy and Political Deliberation', *Political theory*, 15(3), pp. 338–368. Available at: <https://doi.org/10.1177/090591787015003005>.
- Moore, J.W. (2016) 'Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism', *Sociology Faculty Scholarship*, 1. Available at: https://orb.binghamton.edu/sociology_fac/1.
- Morton, T. (2007) *Ecology without nature : rethinking environmental aesthetics, Ecology without nature : rethinking environmental aesthetics /*. Cambridge, Mass. ; Harvard University Press.
- Mounk, Y. (2018) *The People vs. Democracy, Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Cambridge: Harvard University Press.
- Naess, A. (1989) 'From ecology to ecosophy, from science to wisdom', *World Futures: Journal of General Evolution*, 27(2–4), pp. 185–190.
- Naess, A. (1990) *Ecology, community and lifestyle: outline of an ecosophy*. Cambridge university press.
- Naess, A. (1995) 'Deep ecology in the line of fire', *The Trumpeter*, 12(3).
- Nielsen, B.S. (2006) *En menneskelig natur, aktionsforskning for beredygtighed og politisk kultur*. Edited by B.S. Nielsen and K. Aagaard Nielsen. København : Frydenlund.
- Niemeyer, S. (2013) 'Democracy and climate change: What can deliberative democracy contribute?', *Australian Journal of Politics and History*, 59(3), pp. 429–448. Available at: <https://doi.org/10.1111/ajph.12025>.
- Niemeyer, S. (2014) 'A defence of (Deliberative) democracy in the anthropocene', *Ethical Perspectives*, 21(1), pp. 15–45. Available at: <https://doi.org/10.2143/EP.21.1.3017285>.
- Przeworski, A. (2019) *Crisis of Democracy*. Available at: <https://doi.org/10.1017/9781108671019.001>.
- Rademacher, A. (2015) 'Urban Political Ecology', *Ssrn* [Preprint]. Available at: <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102214-014208>.
- Ross, A. et al. (2021) 'Deliberative democracy and environmental justice: evaluating the role of citizens' juries in urban climate governance', *Local Environment*, 26(12), pp. 1512–1531. Available at: <https://doi.org/10.1080/13549839.2021.1990235>.
- Runciman, D. (2018) 'How democracy ends'. London: Profile books.
- Sealey, T.D. (2011) *Honeybee democracy*. Princeton University Press.
- Shiva, V. (2016) *Earth democracy: justice, sustainability, and peace*. 2nd ed. London, England: Zed Books.
- Stengers, I. (2015) *In Catastrophic Times*.
- Swyngedouw, E. and Ernstson, H. (2018) 'Interrupting the Anthro-po-obScene: Immuno-biopolitics and Depoliticizing Ontologies in the Anthropocene', *Theory, Culture and Society* [Preprint]. Available at: <https://doi.org/10.1177/0263276418757314>.
- Tønder, L. (2020) *Om magt i den antropocene tidsalder. En introduktion*. Jurist-og Økonomforbund.
- Wells, R., Howarth, C. and Brand-Correa, L.I. (2021) 'Are citizen juries and assemblies on climate change driving democratic climate policymaking? An exploration of two case studies in the UK', *Climatic Change*, 168(1–2), pp. 1–22. Available at: <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03218-6>.
- Willis, R., Curato, N. and Smith, G. (2022) 'Deliberative democracy and the climate crisis', *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 13(2), pp. 1–14. Available at: <https://doi.org/10.1002/wcc.759>.
- Young, I.M. (2002) *Inclusion and democracy*. Oxford University press on demand.

ELEMENTERNE

ELEMENTERNE ILD, VAND, JORD, LUFT & ORD

De fire elementer kender vi fra den før-sokratiske filosof Empedokles. Kosmos bestod, på Empedokles tid, af en blanding af fire elementer: ild, vand, jord og luft. Han beskrev dem som alle tings rødder.

I dette kapitel finder du nyskrevne tekster af otte forfattere og fem videnskabelige eksperter, der alle har forholdt sig til naturelementerne i forbindelse med De litterære folkehøringer i Albertslund i foråret 2023. ILD kan være solen, olien eller teknikken. VAND kan være regnen, supertankeren eller plastikøer. JORD kan være mulden, rødderne eller bloddiamanter. LUFT kan være åndedrættet, fotosyntesen eller udstødningsgasserne. Forfatterne inden for hver kategori er: ILD: Carsten Jensen & Alexandra Moltke Johansen, VAND: Peder Frederik Jensen & Malte Tellerup, JORD: Ursula Andkjær Olsen & Lea Marie Løppenthin og LUFT: C.Y. Frostholt & Shekufe Tadayoni Heiberg. Eksperterne er antropolog Stine Krøijer (ILD), kunsthistoriker Michael Kjær (VAND), professor i geovidenskab Claus Beier (LUFT), historiker Bo Fritzboeger (JORD) og leder af Albertslund Verdensmål Center Povl Markussen (det lokale perspektiv).

Foruden elementerne var to kræfter gældende i kosmos: kærlighed og strid. Kærligheden var en samlende og forbindende kraft og striden opdelende og ødelæggende.

Det moderne natursyn har været præget af en forestilling om "alles kamp mod alle", "Survival of the fittest". Nyere systembiologi peger på, hvordan forskellige arter også lever sammen i symbiotiske forhold og yder gensidig hjælp. Svampe i forbund med træer eller myrer. Koraller i forbund med alger. Mennesket og de utallige bakteriekulturer, der befolker og opretholder menneskekroppen. Empedokles havde altså ret. I naturen findes der både strid, de ødelæggende og splittende kræfter, samt kærlighed, de forenende og symbiotiske kræfter, og det kan være værd at holde sig for øje, i et konkurrencestats samfund. Kunne man forestille sig et symbiosesamfund som ideal? En by, der er blød som en krop?

Til naturelementerne har vi føjet et femte, ORD. Verden, kroppen, universet kom før ordet, som i Inger Christensens mesterlige værk *det*. Mennesket er blevet kaldt mange ting gennem tiden: Det politiske dyr, det rationelle dyr og et tobenet fjerløst dyr. Men mennesket er også et digtende dyr. Det er nemlig også et væsen, der forholder sig til sig selv, til livet, døden og naturen, gennem kunsten, litteraturen og digtningen. Og derfor er det også oplagt, at vi kigger mod litteraturen og digtningen, når vi skal gentænke vores plads i naturen (som ikke nødvendigvis er i centrum) eller sågar naturens plads i os.

ILD

ILD

Alexandra Moltke Johansen

Der står en trold i en hal og svinenes kroppe gnider sig, deres bløde hud, de skubber sig ind mod hendes pelsede ben og hun må tage sig til munden, må lade tårerne løbe, hun mener at være ankommet til himlen, hun har hørt om englene, om klokker, der ringer så lyst, så skingert, som de tusinde svin. Som en omvendt Nils Klim, der faldt ned i et hul og mødte fremmede verdener regeret af træer, er trolden kravlet op af hullet, er trolden ankommet til menneskenes verden, har hun åbnet portene til himmerig. Mens solen kravler over himlen, står trolden i hallen og synger med svinene, opløst i et hav af levende kroppe. De kolde jernporte bag hende står åbne, mens mørket falder på, siver svinene ud i natten, forsvinder i det sorte. Til sidst er der kun den store orne i trækuret, ornen der skal udsende sin lugt, gøre søerne lystige, hun lukker ornen ud. Så er det bare de to, de gnider sig op ad hinanden, hendes magi fælder fra pelsen, ornen får talens gave, den spørger trolden, om hun vil ud at ride en tur. Ornen lunter hen ad motortrafikvejen i den stille nat. Trolden på ryggen, hun lytter til de tørstige træers raslende sørgesang. Lyset fra villaen, taget, der brænder, trækker ornen og trolden mod sig.

Der sidder et ægtepar i en villa og villaen står i lys lue, taget flås af flammer, kvinden siger: *uha*.

Manden siger: *ja*.

Kvinden siger: *so hot*.

Manden siger: *ja*.

Kvinden siger: *Her er grænseoverskridende varmt. Hot og vildt som på en strand. Varmere som i en vulkan?*

Kvinden har lyst til at tage tøjet af. Kvinden har meget lyst. Manden mærker det ikke på samme måde, en bjælke farer nedad, flænses gulvet, han er ikke

i humør. Kvinden vil have, han skal tage bukserne af, manden vil ikke tage bukserne af. Kvinden vil have, han skal tage bukserne af, manden må distrahere hende, han har ikke barberet sig, hun hader, når han ikke barberer sig, manden bekender det alligevel.

Ilden stritter, slikker murene, ilden æder, avler flammer, der også æder, avler, æder. Røgen som en dyne, som åer, floder, bølger af tungt, gråt vat, der vælter ud af loftet. Kvindens øjne løber i vand, hun siger til manden: *Hvorfor har du ikke barberet dig? Du ved hvordan jeg har det med hår?*

Manden siger: *jeg synes, det gør ondt. Jeg synes, det er ubehageligt. Og knopperne.* Og kvinden giver op, orker ikke at diskutere, ilden brøler, raser langs væggene, omsmelter plastiske skærme, sprænger ruderne, det er på tide at se en film. Kvinden vil se en film, en uhyggelig én, en gyselig én, noget med nogen der dør. Manden vil hellere se en serie, kan ikke koncentrere sig i varmen, de bliver enige om serieformatet, hvis han henter is i køkkenet, det skal være den lyserøde, der skal flødeskum ovenpå, kvindens krop skal fyldes op, enten med dit eller dat. Manden rejser sig, en stor del af taget falder ned, ilden formerer sig ud over gulvet, manden går mod køkkenet, der er stadig fri passage.

Sådan sidder kvinden i sofaen og spekulerer over manden, der nægter at barbære sig, selvom han ved, at hun hader hår, da døren til villaen flås op af en trolde.

Trolden råber: *Hey! Du dér! Udgangen er her!*

Kvinden spørger: *Hvem er du?*

Trolden råber: *Skynd dig! Der er ild i hulen!*

- *Dette er ikke en hule! Det er en villa, din idiot!*

- *Der er ild i en-villa-din-idiot!*

- *Hvem er du? Gentager kvinden og trolden ved det er risikabelt.*

- *Jeg er blot et menneske.*

- *Såh? Hvorfor bankede du ikke på?*

- *Jeg ville blot skynde mig! At advare jer, at redde dem der måtte befinde sig her?*

- *Hvorfor er dit ansigt dækket af hår? Hvorfor er dine tænder spidse?*

- *Jeres tag! Ilden raser!*

- *Hvorfor er dine arme og ben dækket af den samme brune, stride pels som også hersker i dit ansigt?*

- *Mit ansigt?*

- *Ja! Dit hæslige pestbefængte ansigt?*

- *Jeg er blot et menneske, siger trolden og reddes måske af manden, der træder ind i den lysende stue, bærende på to ivrige, orgiastiske, svulmende isdesserter.*

- *Hvem er dette?*

- *Jeg trænger mig på på grund af jeres tag.*

- *Du ser temmelig speciel ud.*

- *Den ser rædsom ud! Den har hår overalt!*

- *Kommer du fra et andet land?*

- *Nej?*

- *Jo, du gør!*

- *Ja, det gør jeg måske?*

- *Hvilket land?*

- *Et-andet-land?*

- *Hvilket land? råber kvinden, må overdøve brølet fra oven.*

Og en flamme falder ned, den strejfer kvindens løse hår, som på et øjeblik forvandles til en appelsinfarvet, knitrende hjelm af ild, de svulmende isdesserter løber over skålenes bredder, søger af sukker og mælk og fedt.

- *Er jeg i himlen? Er jeg i helvede? Skriger den perplekse trolde. Denne verden er så langt fra min egen, indenfor få hundrede meter findes både paradys og skærsild.*

- *Tak, siger kvinden, køkkenet var lilla før.*

- *Nej, her slikker flammerne op af murene. Alting smelter, flækkes, forkulles, mens der længere nede af vejen ligger en himmel, en hellig hal. Og i denne hal flokkedes englene, i denne hal var der ypperlig sang. De var som et hav og vi voksede sammen. Jeg bragte den største, den smukkeste med mig.*

- *Har han hår ligesom dig?, spørger kvinden.*

- *Nej, han er blød, hans hud den er bar.*

- *Vis os den engel! Ham vil jeg se!*

Og med hinanden i hænderne træder trolden og ornen ind i den stue, der om lidt kun er aske, der om lidt kun er kul og gløder og støv.

Ornen ser bekymret på manden, på kvinden i stuen, der sejler i ild: *Jeg kommer med fred. Huset her brænder. I skal følge med os, I skal ud og dét nu.*

- *Gå med englen og mig, beder trolden.*

Kvinden stirrer så uhyggeligt på trolden.

- *Jeg mistænker dig for ikke at være menneske. Intet menneske bærer så voldsomt et hår. Intet menneske ville trække et svin indendørs. Du er ikke som os.*

- *Hold tilbage, I to, jeg er god, ikke ond. Åh, lad mig undslippe dette helvede.*

- *Det er fornærmende, dét du siger! Tror du der er is i helvede? Tror du de ser film i helvede? Og har det ligesom på en strand?*

- *Lad trolden være, slip den, hvisker den bløde orne.*

- *En trolde er du! Så fæl! Med dit stride hår! Har du smagt isdessert? Kom, den skal du smage.*

- *Forbarm jer over mig. Skån mig, menneske.*

- *Nej, du skal smage!*

Og sådan hælder manden og kvinden søerne af is ned i munden på trolden, ned i næsen på trolden, der kæmper for luft og så bliver hun stille og så dør hun til sidst. Og manden og kvinden kigger på ornen og ornen bliver bange og vil skynde sig ud.

- *Jeg forlader jer nu med min vældige krop.*

- *Vent! Piber manden, ornen møder hans blik. Hans øjne er røde, han klør sine hænder.*

- *Hvordan ser der ud?*

- *Hvordan der ser ud?*

- *Hvis vi gik med dig og forlod vores hus?*

- *Er der lyserød is?*

- *Spørg ikke om det.*

- *Er der flere personer dækket af hår?*

- *Spørg ikke om det.*

- *Barberer man sig forneden?*

- *Spørg ikke om det! Spørg ikke om det! Jeg vil ud, jeg vil ikke være her mere!*

Og ornen eller englen farer mod døren, men en stor bjælke falder hvidglødende ned og blokerer og forhindrer ham i at forlade de to. Han hviner, den gris, han hviner til himmelen. Forestil jer denne hvinen fortællingen ud. Den ender om lidt, bare rolig. Det hele ender om et kort øjeblik.

- *Nu har vi snacks, siger kvinden, der med smeltende isse, med smeltende pande kravler over til svinet. Snuser til huden, der bobler og fedtskummer, skærer i svinet, piller klumper af kød. Manden kravler efter, de deler et måltid og så får han lyst, nu kan han sagtens. Og kvinden ser stort på hans stikkende hår, hun trækker bukserne ned, maser sin mave ned i svinets, spreder benene over den store krop.*

- *Vi leger, vi er på en strand, ik? Måske jeg bliver gravid. Så skal vi have en baby. Jeg vil gerne have en baby. En lille nuttet mus. Den skal have sit eget værelse. Vi kunne indrette gæsteværelset, købe noget tapet?*

- *Dit ansigt, min skat.*

- *Hvad siger du?*

- *Din næse, min skat, siger manden og knepper kvinden, hvis ansigt smelter, hvis næse drypper hud, hvis kindben og hageben åbenbares. Hvis mund smelter ud og forsvinder, hvis ansigt bliver dej og kød. Og det bliver for svært at kneppe, det er nemmere at putte, det er bedre at ligge tæt. Kvinden og manden smelter sammen til én.*

Der ligger et ægtepar i en villa og villaen står i lys lue, på gulvet ligger en glødende trolld, ved døren brænder en engel, et svin.

Ilden, vi varmer os ved, ilden, vi ødelægger med

Carsten Jensen

I den græske mytologi er det titanen Prometheus, der røver ilden fra guderne og bringer den til mennesket. Zeus straffede ham ved at lænke ham til en klippe, hvor han dagligt blev angrebet af ørne, der åd løs af hans lever. Hvad Zeus ikke tænkte over var, at han med sin ubarmhjertige straf gjorde Prometheus til martyr. Prometheus ville gøre mennesket en tjeneste. Men nu blev han pludselig symbol på den frihed, de vilkårlige, selvtilstrækkelige guder ikke undte os. Når de første mennesker tændte et bål, sendte de ikke guderne, der jo havde skabt alt, også ilden, en taknemmelig tanke. De tændte ilden i trods. I flammernes dans fødtes den første tanke på oprør.

Og selv om ild også blev brugt, når der skulle bringes ofre til guderne, dyr eller mennesker, var det den vej, det gik. Da først dampmaskinen kom, så eksplosionsmotoren og de fossile brændstoffer og ildens ekvilibristiske forvaltere, blev Guds død annonceret.

Var det ilden, der gjorde os til skabningens herre? Og var det, den virkelige ydmygelse i Prometheus' straf, at han som føde for fuglene, blev anbragt, ikke i toppen af fødekæden, en plads, vi mener, naturligt tilkommer os, men langt nede i den?

I grunden er vi, der overmodigt har udnævnt os selv til naturens herre, den skrøbeligste af alle dyrearter. Naturen gav os ikke rovdirets tænder, abens adræthed, elefantens tyngde, næsehornets panser, gepardens hurtighed, fuglens vinger eller hvalens lunger. Vi er det uspecialiserede dyr, ikke tilpasset nogle nicher, et ubeskyttet væsen, der bærer sin tunge klump af en hjerne højt hævet over jorden for enden af en sårbar hals, der ganske

vist ikke er så lang som giraffens, men sårbar som den og med et enkelt slag kan knækkes.

Men måske bar vi altid rundt på en hemmelig ambition, og måske var det derfor, vi fik en hjerne, dette på en gang praktiske nytteorgan og upraktiske drømmeorgan, og måske var den drøm, vi nærrede, mennesket, dette uspecialiserede, ubeskyttede dyr, engang at blive det universelle dyr, der rummede alle de øvrige egenskaber, rovdjurets, hvalens, gepardens, elefantens, og det var det, vi opnåede med vores opfindsomme, drømmesyge hjerne, at færdes i luften, i havet og overalt på landjorden, hvor vi trængte frem med enorm styrke, slagkraft og hensynsløshed, indtil alle vores rivaler var tæmmet eller udryddet. Og det kan vi takke ilden for. Det er takket være den, vi kan færdes på havets bund eller højt oppe over skyerne, ja, lande på månen og Mars og nærme os selv de fjerneste planeter, som Jupiter, der bærer det romerske navn for Zeus og altså er opkaldt efter den gud, der straffede Prometheus. Jo, hånen mod de døde guder kunne ikke være større, og det er ilden, der med flammeskrift skriver tværs over universets dybder, at Gud er død.

Vi har et ambivalent forhold til ilden, som vi har det til de fleste af de elementer, der omgiver os. Vand kan vi både drikke og drukne i. Jord kan vi både dyrke og blive begravet i. Ilden er både drivkraft og ødelægger. Den giver huset varme og et samlingspunkt, når maden tilberedes, og den kan brænde huset ned. Er det noget tilfælde, at det element, vi forbinder helvede med, er ilden? Det er der, vi skal brænde op til evig tid. Og dog er der, lad os bare indrømme det, noget fascinerende og tiltrækkende, om ikke ved Helvede selv, så dog ved de synder, der bringer os derned. Ilden er sekulær, kernen i det verdslige, og det er derfor, den i religionen altid må forbindes med noget fordømmelsesværdigt. Om noget inkarnerer ilden en ambivalens i os selv.

Den engelske digter Percy Bysshe Shelley skrev et hyldestdigt til Prometheus, Prometheus Unbound, Den befriede Prometheus, og her bliver ildbringeren løsnet af lænkerne, og guderne, der har anbragt ham der, styrtet. Prometheus indvarsler den frihed, Shelley drømmer om, og som en lysende fakkell viser ilden os vejen. Shelley, der levede i begyndelsen af det 19. århundrede, hvor Gud endnu ikke officielt var væltet fra tronen, anede selv, at der var visse ligheder mellem den kristne Satan og frihedshelten Prometheus. I sit forord til digtet skriver han, at der dog også er en afgørende forskel. Prometheus er i modsætning til Satan hverken ambitiøs eller hævngherrig.

James Watt havde udtaget patent på den dampmaskine, der skulle blive det dunkende hjerte i den industrielle revolution 23 år, før Shelley blev født, og anede næppe selv, den åndelige omvæltning, der skulle udvikle sig under det skylag, dampen pumpede op i atmosfæren. Shelley er optaget af Prometheus, men de to, dampmaskinen og Prometheus kan slet ikke adskilles. Prometheus, ikke James Watt, er dampmaskinens virkelige opfinder og ophavsmand til alt, hvad siden fulgte.

Det er Prometheus, hyldet af en romantisk digter som symbolet på den frihed, der er det inderste i menneskets bestemmelse, som også står bag det CO₂-udslip, der i dag truer vores overlevelse på kloden. Shelley selv skriver om digternes visioner som forløbere for en forandring i de sociale betingelser, vi slet ikke kan forestille os. Også han har, indrømmer han, en lidenskab for at reformere verden, men "didaktisk poesi afskyr jeg." Nogen rationel teori om verden kan et digt ikke bygge på. I stedet skal det lære sin læser kærlighed, beundring, tillid, håb og udholdenhed, for ellers er de moralske sædekorn kastet på landevejen, hvor de vil ende med at blive trampet ned.

En tro på friheden, det var den arv, Shelley ville efterlade sig. Og en tro på dampmaskinen?

Hvad ville Shelley sige, hvis han 200 år efter sin død kunne overvære de altfortærende skovbrande, der hver sommer hjemsøger kloden fra Australien, over Grækenland, Spanien og Sverige til Californien? De brande, der truer med at slippe en uoprettelig ødelæggelseeffekt løs i Amazonjunglen, er bevidst påsatte, mens de andre er resultatet af den globale opvarmning. Men resultatet er det samme. Vi lever i den antropocæne epoke, hvor mennesket ikke blot står øverst i fødekæden, men også står bag den sjette masseudryddelse i klodens historie. Engang tog vi taknemmeligt imod den fakkell, Prometheus rakte os. Nu har vi magt og samme status som en geologisk katastrofe.

Vi er i færd med en udryddelseskrig, en planet med opholdstilladelse til stadig færre arter. Vores udgave af Tusindårsriget er et diktat om evig økonomisk vækst og et ødselt forbrug, der truer alt liv på planeten. Nej, vi marcherer ikke i gaderne med oprakte arme på vej mod vores egen undergang. Vi står i kø foran kasseapparaterne. Vi indhegner naturen, iklæder den monokulturens fangedragt og udpiner og udnytter den, indtil den, reduceret til vores slave, dør af overanstrengelse. Barbariet kalder vi for fremskridt, og vækst-diktatets bud om hæmningsløs produktion, præstation og overforbrug i en

evigt uforløst cyklus præger hver enkelt af os dybere, end nogen totalitær stat har formået at forme sine undersåtter.

Vi er blevet uvenner med fremtiden. Vi kan ikke længere tænke på den som en lysere tid, en endnu bedre verden, vi kan se frem til. Fremtiden er blevet en losseplads for vores uløste problemer, skønt det er vores børn og børnebørn, der er fremtidens aktionærer, for nu at bruge den reducerende sprogbrug, den altdominerende markedsøkonomi har indoktrineret os med. Vores sidste desperate utopi er, at nutiden, den såkaldte normalitet, som vi så tilvant har levet i gennem mange årtier, skal vare for evigt.

Det ligger i vores sprog, at Jorden er vores, vi er dens herre og ikke bare ypperste, men også øverste skabning i et hierarkisk system, vi selv har opfundet. Ser vi på klodens biomasse, er vi ingenting. Af Jordens samlede biomasse på 550 gigatons udgør menneskeheden med dens otte milliarder indbyggere en tiendedel promille. Svampe vejer tyve gange så meget som os og gør et uendeligt meget mere nyttigt arbejde for planetens overlevelse, end vi gør.

Faktisk gør vi det modsatte. I al vores mikroskopiske lidenhed formår vi at nedbryde planetens livsbetingelser, og i et historisk perspektiv vil vores betydning for planeten ikke blive målt på vores skabende evne, men på vores talent for ødelæggelse. Planterne, buske, ukrudt, græsarter og træer er jordens sande helte, og hvis levende væseners intelligens målt på deres overlevelsessevne, så var det dem, Darwin tænkte på, da han udviklede sin teori om "Survival of the Fittest", ikke os.

Planternes historie er så lang, vores så lammende kort, og intet tyder på, at vi selv er interesserede i at blive en af de arter, der har opholdstilladelse på kloden i længere tid. Det er den moderne velstands store paradoks. Vi selv vil gerne leve trygt og godt og længe. Det samme under vi ikke de væsener, vi deler kloden med. Naturen gav os gavmildt alt, og vi har svaret igen med et kvælertag kaldet fremskridt og udvikling. Derfor er hver dag en folkeafstemning om fremtiden: Skal vi slippe kvælertaget på Jorden eller fortsat stramme det? Skal kloden dø mellem hænderne på os? Eller skal vi trække vejret i fællesskab?

Så hvad skal vi bruge vores hænder til, når vi fjerner dem fra klodens luftrør? De må ikke hvile i skødet. Vi skal bygge en ny og grønnere verden, en langsommere, mere nænsom og omsorgsfuld verden. Vi skal tænke på os selv som formødre og forfædre til mange generationer fremover og ikke se fremtiden som en losseplads for uløste problemer. Vi skal være som den bedstefar, der

planter et træ, i hvis skygge han ved, at han aldrig selv vil komme til at sidde. Vi skal sige som apache-indianerne: Vi arver ikke jorden af vores forfædre. Vi låner den af vores børn. Midt i ruinerne af en natur, der var engang, skal vi skrive vores manifest for håb, ikke blot skrive det, men handle efter det.

Og Shelley? Han skriver selv, at digteren forudgriber en ny tid og samtidig er barn af sin egen tid. Den tid, han forudgreb, er nu forbi. Ikke bare forbi, men vendt til sin modsætning, og Prometheus, ildens bringer, er ikke længere frihedsbebuder. Den ild, der blev hans symbol, lægger kloden øde. Men den kærlighed, den håbefuldhed og udholdenhed, som Shelley talte om som digtets budskab, har vi stadig brug for.

Kan vi forestille os en nytolkning af Prometheusmyten, hvor Prometheus indser, at han har skabt en ødelæggende ubalance mellem menneske og natur og derfor som frivillig bod lader sig lænke til klippen og sin krop blive føde for fuglene?

Ikke som en grusom straf for overmod, men som en symbolsk tilkendegivelse af, at vi nu ikke længere er skabningens herre eller øverst i fødekæden, men en art blandt andre på kloden?

Pyro-politiske overvejelser

Stine Krøijer

At opnå kontrol med ilden var uden tvivl et vigtigt vendepunkt i menneskehedens historie. Den gav os varme, beskyttelse mod dyr og insekter, et socialt samlingspunkt og ikke mindst muligheden for at tilberede føden. Arkæologiske fund i en hule i Mellemøsten peger på, at menneskets tidlige artsfæller har brugt ild til at tilberede fisk for op mod 800.000 år siden. Den varme mad, der gav kroppen mere energi, var selve startpunktet for, at vi kunne arbejde både mere og længere.

Ifølge den græske mytologi gav Prometheus menneskene ilden i gave, men kom dermed på tværs af Zeus, der som straf lænkede ham nøgen til en klippe. Hvad siden skete, er kilderne vist ikke helt enige om, men der er ingen tvivl om, at ilden åbnede en Pandoras æske. Vores glæde ved ild har haft både gode og helt uforudsete konsekvenser.

Siden oplysningstiden er ilden blevet en flittigt brugt metafor i den politiske teori: Vi opildnes, der holdes brændende taler, oprør slår gnister og kan medføre revolutionære bål i gaden. I dag vil jeg tillade mig nogle få pyro-politiske overvejelser med afsæt i mit langvarige arbejde i Amazonas, hvor jeg gennem 30 år har beskæftiget mig med skov, ressourcer, landbrug, og oprindelige folks omskiftelige livsformer og rettigheder. Her har ilden altid været en aktør, som det var vanskeligt at komme uden om, og som vi må forholde os til i dag, hvis vi vil forhindre det klimatiske vendepunkt, hvor den tropiske skov bliver savanne. I ecuadoriansk Amazonas, fortalte Delfin, et ældre medlem af Siekopai-folket, mig for år tilbage om, hvordan ilden spillede en hovedrolle i skovens oprindelse. ”For længe siden var jorden en ørken, men i vinden kom

en person til syne,” forklarede han. ”Det var Wi-wati, der får alting til at gro. Da han ankom, råbte han ’wi-noooooooooo’ med en sådan kraft, at skoven begyndte at vokse omkring ham. Efter det første råb bestod skoven dog kun af hårdt træ: Træstammerne var så hårde, at de var umulige at hugge om, og man måtte derfor brænde skoven ned igen. Så råbte Wi-wati igen, men det samme forløb gentog sig. Skoven måtte brændes af igen. Da Wi-wati råbte for tredje gang, begyndte det, vi i dag vil kunne genkende som en skov at spire og vokse frem. Der var hårde og bløde træsorter og mange forskellige planter [...] Styrken af Wi-watis stemme var også grænsen for Amazonas udbredelse. De steder, hvor hans stemme ikke kunne høres, er tomme, ørkener uden liv, og kun hjemsted for fremmede, skovløse folk,” berettede Delfin, mens vi drak morgenkaffe af den koffeinholdige lian yoko i de tidlige morgentimer foran hans hus.

Hvorfor genfortæller jeg den historie? Jo, fordi den viser, hvordan ilden forynger skoven og dens store betydning for den biologiske mangfoldighed, når den bruges rigtigt. Det er også en fortælling om svedjebrugets oprindelse, hvor skoven kultiveres gennem rotationsdyrkning. I den optik er skoven kultur og ikke natur (som vi skovløse har for vane at tro). Og som arkæologiske fund i Amazonas har vist i de senere år, så var det netop den sorte jord [terra preta] som ilden efterlader sig, der har tilladt opbygning af endog meget store og komplekse samfund i Amazonas længe før koloniseringen af kontinentet.

Det er den sorte jord, fuld af kulstof, som vi i dag forsøger at imitere med ovnfremstillet biokul, for at lagre CO₂ i jorden. Et halvhjertet forsøg på at bøde for både forbrændingsmotoren og de industrielle landbrugs synder, i dét, som Delfin ville kalde ’et

skovløst samfund’. Men det er jo både et sidespring og en lidt anden historie.

Det jeg gerne vil frem til er, at ilden (pyro) og politikken (polis) er vævet tæt sammen. Ild er en skabende kraft, der sætter politik i bevægelse. Tænk på 2019 og hvordan satellitbilleder fra NASA kort tid efter Jair Bolsonaro kom til magten i Brasilien gik verden rundt. De viste mere end 72.000 såkaldte *fire hotspots* i Amazonas, hvis varme kunne registreres fra rummet. Billederne satte de sociale medier i brand og opildnede den franske præsident, Emmanuel Macron, til at fremføre en tilsyneladende tom trussel på Twitter, om at annullere handelsaftalen med Mercosur landene, fordi den ukontrollerede afskovning ville bringe alle på kant med Parisaftalen. Interessen for at eksportere franske biler og importere soja til husdyrproduktionen kom dog til at veje tungest.

Som forskere ved vi allerede ret meget om, hvad der forårsager den fortsatte afskovning i lande som Brasilien; en afskovning, der selv bidrager til at brandene til at tage til i styrke. Det handler hovedsageligt om ekspansion af det industrielle landbrug - soja,

palmeolie og kødkvæg - samt dårlige livsmuligheder for, og regulering af, fattige jordløse bønder. Det interessante i et antropologisk perspektiv er også, hvad ilden afstedkommer. I et nyt forskningsprojekt skal jeg sammen med et hold af forskere følge i hælene på skovbrandene i Amazonas, ind i den overophedede politiske arena, hvor præsidenter, som det skete i Bolivia, bliver væltet. Alt imens taler man i den internationale politiske arena om virksomhedernes sociale og miljømæssige ansvar, nye klimatiltag og drømmer om afskovningsfri soja.

Kort sagt, pyro-politikken sætter sig spor i landskabet og i menneskers liv, mens økosystemets vendepunkt udfolder sig. Det bliver vel en slags fornyelse, som ikke alle vil overleve, for kan vi huske, hvordan man tænder et bål? Her kunne jeg også have fortalt en anden historie, som Delfins kone Maria berettede ved en anden lejlighed. Den handlede om, hvordan man skal lære at kontrollere ilden, og at man ikke skal blive så grådig som den, for så ender man med en skov af knirkende tørre grene og at ens tænder falder ud. Men det ved I jo godt allerede.

VAND

En spade er ikke bare en spade

Peder Frederik Jensen

En spade er ikke bare en spade. Tag nu håndgrebet og vinklen på skæftet ned mod bladets trædefflade. Der er en forbindelse mellem de dele, som der er en forbindelse mellem de atomer, der udgør hånden og det univers, der drysser støv ned over os, som vi, eller jeg, siden har fornøjelsen af at kunne grave væk fra vores haver, puste fra en barnekind eller fjerne med en fugtig finger, trukket hen over en af rødt Saharastøv tildækket kølerhjelme en tidlig morgen i Juan Les Pins.

Når jeg graver, er det vigtigste ved værktøjet, at det er vel udført. Det betyder, at der er en sammenhæng mellem de materialer, der er brugt og den funktion, der er tiltænkt. Er metallet for blødt, bøjer bladet. Er skæftet i asketræ for ringe i veddet, vil det knække første gang du sætter bladet i jorden og tager fat under en knoldet vækst, en rod eller måske bare forsøger at lirke rundt med en sten i granit, som istidens masser har flyttet ned fra det høje nord til en pløjemark eller en vinterkold have i det sydlige Danmark.

En spade udsættes for vind, for jord, for et tryk oppefra. En fod, der igen og igen træder til for at skære metallet ned i den bløde muld. En spade er et nødvendigt stykke værktøj, og for ikke så længe siden blev den brugt overalt i Danmark til at inddæmme fjorde og lægge vådområder om til landbrugsjord. På Lolland byggede man Danmarks længste dige – 66 kilometer langt med håndkraft. Det gjorde man, fordi det lave land lå, og ligger, usikkert og udsat i første parket til verdenshavets stigninger og fald. Helt konkret blev den sydlige kyst, samt Falsters spids og Det Sydfynske Øhav oversvømmet i et par skæbnesvangre døgn i 1872, og i årene efter gravede man kanaler til afløb, pumpede og løftede gammelvand og mose, mens man byggede volden, der

består af groteske mængder af jord. For de folk, der gik til stålet og løftede det ene tons efter det andet, var spaden et værn mod vandet. Så simpelt, en kæp med et blad og så et verdenshav. Det virker vildt, fordi det er vildt, og ingen forstår sig længere på et barsk livsvilkår, hvor det at grave og holde vand ude var hverdag. Ikke her på vores breddegrader. Man skal forestille sig lavstammede mænd, der hver morgen stod op og gik ud. Stod op og gik ud, for så en dag at segne om uden at rejse sig igen.

Så ærligt kan man leve, og så ærligt kan man leve med en spade.

Jeg sætter bladet i mulden og rejser mig, mens de summende insekter finder den første nektar i de blå rækker af hyacintlignende blomster, der er skudt frem langs stenfundamentet under vores hus. Jeg tænker på de mænd, der i forrige århundrede gravede og kørte så kolossale mængder af jord væk, for at vi kunne inddæmme dette land. Jeg tænker på deres liv. Hvor barske realiteter man levede med før inddæmning, før moderne maskiner, før pumpestationer og gravkøer.

Vi har et hvidt hus, en landarbejderbolig fra det nittende århundrede, bygget ved en af datidens kirkestier, på afstand af den hovedvej, der henlå pløret som kørevej for vogne og studekærre. Hver morgen går jeg ud med en kop kaffe. Jeg stiller mig i udkørslen fra vores grund. Det er en arbejdsvej for de køretøjer, der skal kunne komme ind i plantagen. Jeg stiller mig ud til vejen og kigger ud over markerne. Nede i en dalsænkning er der en mose omgivet af træer. Længere væk er bæltet, der adskiller Fejø fra Lolland. Der er et fald fra vores hus ned mod mosen, derfra stiger det kultiverede landskab igen, for så igen at falde mod stranden, hvor man kan finde stenalderøkser, flækker og andet værktøj fra de første beboere langs kysten.

Vores udsathed er åbenlys set fra vores indkørsel. Og verden begynder lige der. Et blik hen over de alt for store marker, hvor de første grønne hvedeskud titter frem, videre mod det sært kvadratiske og lave kirketårn. Et blik på den flade af vand, der set i femten graders vinkel oppefra nærmest fremstår som liften bag på en lastbil halvt løftet fra jorden. En skrå flade, en blokade, et blik på verden, et blik på vilkåret i et land, der er som en mariekiks i et glas vand. Et land af sand og skærver.

Da flodbølgen kom i 1872 og tog i hundredvis af husdyrliv, menneskeliv, bygninger og skibe med sig, afventede man i første omgang. Folk var i marken, hvor de sidenhen blev fanget. Mænd stod og så tilbage på de huse, hvori deres

børn og koner befandt sig. Intet kunne man gøre, da virkeligheden gik op for dem, intet andet end at forsøge at finde en jolle at ro hjem i, men hvor finder man en jolle, når man er langt inde i landet, og vandet bevæger sig med en hastighed, man aldrig har set før?

På en arkivoptagelse med en gårdejer fra Gloslunde, der beretter om naturkatastrofen, kan man høre ham fortælle, hvordan man var vant til at vandet steg, når der var storm, men den skæbnesvangre morgen, siger han, fortsatte det med at pible ind over dørtrinnet, og det var man ikke vant til, så da de første dråber kom indenfor i de klejne hjem, fik man travlt med sikre sig med at komme op på lofterne og med at sure kvæget, så deres hoveder vedblev med at oven vande. Jeg har skrevet om det i romanen Rans Vilje, der netop er udkommet. Den handler om en gammel mand, der bor ensomt på en lille ø i Rødby Fjord. Han overlever stormen og finder en pige i en kasse. Han tager hende til sig, og det udvikler sig til en kærlighedshistorie mellem en mand, og det der går hen og bliver hans datter. Sømanden i romanen kan sit håndværk, han kender havet, og han har forberedt sig, og netop derfor overlever han, så han kan tage vare på den pige, der tegner fremtiden, og som jeg mangler at skrive yderligere tre bind om – en romanserie, jeg blev inspireret til at skrive, fordi vandet dengang som nu, kan komme som et stempel fra den Botniske bugt, og det at skrive om et historisk scenarie, kan være en konkret måde at reagere og få andre til at reagere. Med sproget som mit materiale vil jeg sige noget om, hvordan et vindspring trykkede bagpå vandmasserne for 150 år siden, og selvom de lokale havde prøvet storm før, blev de overraskede, selvom de levede med oversvømmelse af de bløde enge, af låle-landet hvor landskaberne altid gik fra en tilstand til en anden, druknede og døde de i den kolde nat.

Levede man ved Rødby Fjord, levede man udsat i et landskab i konstant forandring. Fra år til år ændrede kysten sig, bække løb, hvor der før var græs og sand. Banker flyttede sig, og hver sæson gav en ny horisont, en ny verden at se på. For bønderne var det en konstant masen rundt med dyrene, når en sandbunke hen over et måneskift blev til en salt indsø, hvor hovederne risikerede at drukne. Det var et liv med mudder, nedsunket i det tidlige, iskolde forår, hvor det kunne finde på at fyge i april eller blæse op midt i maj. Vejret var koldt og omskifteligt, og nedbør og blæst hamrede ind over det flade land. Deraf ønsket om at inddæmme, om at bygge højere diger. At gøre livet lettere og mindre slidsomt. Det var drømmen om endeløse marker og et sikkert hjem. Forestillingen om, at man kan holde på vandet, er forestillingen om det tyvende århundrede. Det lille menneskes våde drøm.

Jeg er faglært bådebygger. Mit håndværk har med vand at gøre. Eller mit håndværk handler om at forstå vand. Forstå hvordan vand bevæger sig, hvordan det påvirker forskellige former for materialer. Mit håndværk er overleveret viden fra hånd til hånd gennem de mange tusinder af år, der er gået, siden en eller anden satte sig overskrævs på en træstamme, for at forcere en flod et sted sydpå.

Det er et håndværk, der har stor betydning og høj agtelse i vores kultur, og det giver mening. Da jeg som atten, nittenårig lærte at sætte en planke i en kutter, lærte at montere skruetøj og lave skrogennemførsler, lærte jeg det af mænd, der havde lært det af mænd, der havde lært det af mænd, og gennem tiden udviklede man metoderne, der kom nye materialer, nye krav, men vilkåret forblev det samme. Vilkåret var vand, og vand er vores vilkår, så nu, hvor vi samles og mange føler sig afmægtige, er det værd at huske på værdien af at kunne noget konkret. At lære sig noget, der kan bruges, for vandet kommer, det er der ingen tvivl om. Det pibler, og det bølgler, og det skvulper, og det rejser sig, og vi ved jo alle sammen, at vi ikke længere skal leve i tanken, i intentionen, i forestillingen. Kun i handling er der håb. Handling kræver, at man kan noget: løfte sandsække, grave, læse vandets bevægelser, kende en dråbes overfladespænding, vide hvad der sker, når det blæser op, og vinden vender en vinterdag på kysten.

Vores vand er alles vand

Malte Tellerup

Min tekst her vil starte med min interesse for forurening og et mørkt kapitel i dansk historie om dårlig omgang med vand, for så at bevæge sig gennem tre forskellige korte historier om omgang med vand, der har inspireret mig, og som jeg tænker kan tjene som inspiration for dig til at tænke over dine egne gode historier om vand, og hvordan man kan bruge og ”beholde” vand med respekt.

Udgangspunktet er altså researchen til min nyligt udgivne bog *Spræng fabrikken*. Bogen er et fiktivt sabotageangreb på sprøjtegiftfabrikken Cheminova i Vestjylland. Fabrikken har siden år 1953 ligget på Rønland syd for Thyborøn, lige mellem Limfjorden mod øst og Vesterhavet mod vest. Dette gør fabrikken af flere grunde, og en af dem hedder ”udvaskning.”

Cheminova er symptomatisk for det boom i velstand og industriel produktion, der kom til Danmark i efterkrigstiden og som tog fart, særligt i 60’erne. En stor dimension af dette boom var udviklingen af ny kemi, der gav mulighed for at styre naturen og miljøet på helt nye måder. Sprøjtegift alene ledte til en kæmpe forandring for hvordan dansk landbrug så ud, nye muligheder opstod, men med mulighederne fulgte også en ny slags affald, som man i meget ringe grad kendte miljøkonsekvenserne af.

For at gøre en lang historie kort er det sådan, at den nyere danske forureningshistorie kredser om det centrale ord, jeg allerede har nævnt, udvaskning. Man troede på, at vand renser alt, og i de tidlige år ledte man spildevand, kemifald og andet affald fra industriproduktionen direkte ud i åer og vandløb. Det var først, da Ekstra Bladet bragte en forside af et helt rødt åløb, forurenat af griseblod fra et nærliggende slagteri, at den almene befolkning så problemet.

Herfra søgte man mod større vande og tænkte, at det var volumen, der var problemet; man ledte vandet ud i søer, fjorde og havet i stedet. Cheminova ligger derfor hvor det gør, fordi man i mange år ledte spildevand direkte ud i fjorden samt deponerede flydende kemaffald ved at læsse det af på stranden i tønder og tømme tønderne direkte ud i havet.

Affaldet vaskede ud og blæste så ind på stranden igen, og for at holde det kort: Det forsvandt ikke.

Der er et syret klip fra DR's arkiv omkring 1980'erne med en sommerhusejer ved Vesterhavet, der siger, at nok lugter man lidt mærkeligt på huden, når man har været i havet, men så går man jo bare hjem og tager et brusebad bagefter.

Dette ledte til, at affaldet blev ledt ud på åbent hav med lange rør under havet for at undgå, at det ramte strandene. Men stadig med tanken om, at havet vasker giften væk. Havet sluger affaldet.

Og det er så det, vi sidder i dag og kan se så tydeligt, at dette ikke har været sandt. Vi kan se på dette kapitel af vores egen historie og se, hvor skødesløst, vi har behandlet vores vand, og hvordan vi har taget dets renhed for givet.

Vi har ikke kendt den kemi, vi lærte at skabe, og derfor heller ikke forstået dets affald. Det gør vi bedre i dag, og vi ser, hvordan kemisk affald, ja, det meste af vores uorganiske affald recirkuleres af vandet og fordeles - det forsvinder ikke. Og hvad gør vi ved det?

Vi skal vise vandet den respekt, det fortjener, og vi skal glemme tanken om udvaskning. Hvad vi har lært, eller skal til at lære i en forbandet fart, er, at Jordens vand er ét stort kredsløb og hælder vi gift ud i den ene ende, så vil det sprede sig og vende tilbage til os selv før eller siden.

Vi skal altså gøre noget andet, når vi bruger, omdirigerer og inddæmmer vand. For vil vi fortsat have brug for vand. Ligesom vi vil have brug for at vende tilbage til at respektere vandet og dets eget løb, for eksempel gensno åløb, åbne nedgravede åer, genskabe afvandede søer og vådområder, så er vi afhængige af at omdirigere, opmagasinere og sortere det vand, vi skal leve af, og det spildevand, vores liv udleder.

Hvordan dyrker vi vores rene vand, som den helligdom, det altid har været, som det livgivende vidunder det er? Hvordan sørger vi for at vores brug af vand indgår i kredsløbet og at vi både passer på det, nyder det og giver det videre? Dette er store spørgsmål for en fremtid, der uden tvivl vil komme til at kredse om vand. Vi vil se kampe om rent vand, vi vil se oversvømmelser og tørke i skiftende områder, for jordens vand er som resten af biosystemet slået ud af kurs, og vi skal gøre alt, hvad vi kan, for at lære at håndtere vand på en ny (gammel) måde, så vi kan bidrage til at genoprette den balance.

Og dermed vil jeg gerne dreje teksten i en ny retning. Jeg vil gerne hen, hvor vi kan snakke om gode måder at håndtere vand og opbevare det på. Kritik er "nemt"; opbyggelse er langt mere omfattende. Så her følger tre korte historier, der skal tjene som bud på gode historier om omgang med vand og præsenterer dem som direkte opfordring til dig, kære læser, om at tænke over din egen måde at bruge, opbevare og respektere vand på.

Den første handler om en italiensk professor i biologi, der besluttede at blive bonde omkring 2005, han købte en forvildet frugtplantage og et nedlagt landbrug tæt på sin barndomslandsby og begyndte at istandsætte og genpleje træerne. Som tilføjelse til frugtplantagen igangsatte han en grøntsagsproduktion og domesticerede skovens planter og blev for eksempel hurtigt berømt for at dyrke vilde asparges på sine marker. Han var med andre ord dygtig og virksom og kom ud over stepperne. Hans grund strakte sig ned ad en bjergside og fordelte sig over tre plateauer med dertilhørende skråninger, det hele lå direkte under en bjerglandsby, hvorfra hans naboer altså kunne følge med i hans arbejde, og da arbejdet var ihærdigt og meget, og da landsbyboere følger med i hinandens liv, så fulgte man med med stor interesse.

Vi er et sted syd for Rom, hvor somrene kan blive meget varme og tørre og hvor efteråret, også qua bjergformationerne, ofte rummer voldsom styrtregn med mudder- og stenskred til følge. Desuden er der en konspiratorisk side af historien, nemlig at den statslige vandforsyning ikke ligefrem var fordelt demokratisk, men snarere efter rigdom, og man oplevede tit i landsbyen at man i de tørre perioder ikke havde nok rindende vand, mens rigmænd og betydningsfulde landmænd drak og vandede lystigt. Den italienske biolog besluttede derfor at få sit eget vand.

Til det midterste plateau hyrede han en gravemaskine og gravede et stort hul. Arbejdet var omfattende, og man så med fra landsbyen og morede sig over den dumhed, som den virksomme biolog arbejdede sig frem med, tænk at spilde

så mange kræfter og penge på at grave et hul, der var sikkert fordi han havde været på universitetet, at han var blevet så dum.

Da hullet var stort nok, dækkede han det med en vandtæt plastikmembran.

Allerede ved efterårets første styrtregn fyldtes søen med vand, og inden foråret var den helt fyldt. Da sommerens varme så begyndte at udfordre andre bønder og landsbyens beboere, der igen ikke kunne tappe vand fra hanen, da vandede biologen omhyggeligt sine afgrøder og den hånen, der havde været over, at han gjorde noget så dumt, vendte sig til en bitterhed over, at han var så egoistisk at holde alt det vand for sig selv.

Den næste historie er ganske anderledes, den handler om en ung ven, jeg har, der er homoseksuel og sprang ud tidligt i sin ungdom med et ekspressivt og meget feminint udtryk. Hans familie boede i den mindre by XXX, og det var en udsat ungdomstilværelse med mange trusler, hån og desværre også slag, men værre var, at de normative voksne i byen var rundet af byens stærke religiøse fællesskaber. I XXX ligger et antal religiøse bevægelser, og troen er så at sige stærk i byen. I sin egen familie og blandt andre af byens voksne fandt min ven misbilligelse, tavshed og udskamning på en måde, der gjorde tilværelsen rigtigt hård og ensom.

Men i min vens familie var der en onkel. Familien var stor og onklen perifer for vennens forældre, ikke mindst fordi han var *underlig*. Han var tålt, men aldrig mere end det i den samlede familie, for han var *underlig*. Onklen boede på en nedlagt gård lidt uden for byen og havde, da min ven oplevede denne ungdoms udsathed, gjort dette i mange år. I disse år havde han dyrket sin grund lystigt som selvforsynende have, og iblandt hans bede var en større samling af badekar, han havde skaffet sig over årene. Onklen havde besluttet, at disse badekar opstillet på grunden var til dyrkning af agurker.

Agurker består af 96% vand.

Min ven begyndte at cykle ud af byen for at besøge sin onkel. Han cyklede derud for, midt i sin ungdoms udsathed, at komme væk fra byen XXX, men også fordi han hos onklen mærkede en anden varme og omsorg end nogen andre steder i sit miljø. Onklen tog imod ham, lod ham være ham og var samtidig sig selv. Min ven og onklen fandt, som man siger, let den samme bølgelængde. Det blev sådan, at de gik i haven sammen, og onklen fandt altid en frisk agurk at give til min ven, som han kunne spise, mens han var der, og

onklen plukkede flere agurker, som min ven så bragte med hjem til resten af familien, når han cyklede fra onklens gård. Det blev et holdepunkt og en rolig vejtrækning i en udsat tilværelse. Og derfor lærte min ven at forbinde omsorg og åbenhed med at dyrke agurker i badekar.

Den tredje og sidste historie foregår i Rumænien i 2009. Her besøgte jeg min rumænske ven Alexandrus familie. Vi kørte fra Danmark til en mellemstor dallandsby i den rumænske provins Transsylvanien, hvor Alexandru var født, og hvor hans forældre havde boet, siden det kommunistiske styre engang i midten af 70'erne havde relokeret (omplaceret, red.) dem (Ceaușescu udviklede et såkaldt "systematiseringsprogram" til at udflytte og omfordele populationen på landet, som man havde relativt lidt succes med) til et af Rumæniens yderområder.

Man flyttede folk og dumpede dem ned et nyt sted. Faren som brandmand og moren som bestyrer af vandværket.

I 2009 var kommunismen langt væk, og Rumænien et på mange måder et forarmet land, hvor pengene var små. Brandstationen var for længst lukket, og faren var, som mange andre af byens mænd og kvinder konstant på jagt efter arbejde og penge til dagen og vejen.

Men ikke vandværket.

Og det var derfor med en helt særlig aura af stolthed, da Alexandrus mor viste os væk fra landsbyen og op ad bjerget og ind gennem skov for at vise *sit* vandværk frem. Hun bar nøglen om halsen, låste os ind og viste med stolthed rundt i vandværkets få rum. Hun viste os, hvordan hun tog prøver af vandet for at sikre dets renhed, og fortalte med samme stolthed, at det nu i snart fyrré år havde været hendes opgave at sikre rent vand til landsbyen, og at hun var den eneste, der havde en nøgle til vandværket.

Det var mine historier og med dem er mit spørgsmål enkelt: Hvad er dine historier om vand? Hvem inspirerer dig til at omgås vand bedre?

Vande, dybere end vi kan forestille os

Michael Kjær

Vi er, i de kapitalistiske egne af jorden, mange i dag lever i, vant til primært at *forestille* os vand og af og til også *opholde os* ved, på eller i vand som adspredelse. Vand er således i stor udstrækning et *akvarium*, en beholder, for vores individuelle og kulturelle projektioner. Vi spejler os i vand. Vandet er den skumfødte Venus' element, det er drømmenes og det koloniale begærs transportør mod fremmede landfaster ude på den anden side af forestillingernes og havenes horisonter. Vandet og vandenes kulturhistorie er således lang og tung af betydninger, som vi bærer med os. Som såkaldt søfartsnation har vi i Danmark et indgående kendskab til disse betydninger, til det, at havene både kan bære betydning, men også mere håndgribelig last med sig. Men der er ikke meget tilbage af søfartens romantiske skær. Skibe drives ikke længere af vinde, men af afgiftsfritaget bunkerolie. De fragter blandt andet forbrugsvarer, vi ofte ikke har særligt brug for, og de er blevet til rutestyrede fængsler for shipping- og turistindustriens arbejdere og luksusturister, der aldrig for alvor kommer i land. Vi er selv blevet slaver af den transkontinentale skibsfart, der tidligt jo netop også fragtede slaver over det, kulturhistorikeren Paul Gilroy har opkaldt 'The Black Atlantic'.¹

Fra denne privilegerede position fortsætter vi med at forurene det vand og de vande, der omgiver os. Det er vi vant til. Det har vi gjort siden industrialiseringen tog fart og rev alt med sig i dens potente energi, der drejer sig om at omskabe jorden til ressource for at dække menneskers behov. Hvis man vil fornemme skalaen og kræfterne i denne globale industrielle potens, kan man eksempelvis tage en havnerundfart i Hamburgs containerhavn, som jeg gjorde med min

familie denne sommer. For en generation siden en af verdens tre største containerhavne, i dag omtrent den 14. største. Verdens 10 største containerhavne ligger i dag i Kina, hvorfra der udsendes til resten af verden. Men den er stadig frygtindgydende brutal, containerhavnen i Hamburg. Mellem utallige øer af brændstoflagre ledes Elbens vand, der her og der *bærer* bulk- og containerskibe af så store størrelser, at det gik op for os, hvor længe det vil tage at ændre den globale kapitalismes udnyttelse og destruktion af jordens ressourcer, hvis det skulle vise sig, at der pludselig opstod en fælles vilje eller strukturel tilskyndelse til det.

Filosoffen Martin Heidegger formulerede det allerede i 1938 sådan, at vi i Vesten levede i 'verdensbilledets tid'.² Verden var blevet reduceret til et billede i det vestlige menneskes forestillingsverden, der derfor nu kun kunne tjene dette menneskes projektioner og behov. En flod, for eksempel, var derfor ikke længere en kraft, der strømmede gennem verden og kunne rive vores forestillinger med sig, men var blevet reduceret til en vandkraftressource, der kunne dæmmes op og omdannes til menneskelig kontrollerbar energi. For Heidegger var denne proces fatal for menneskets eksistens. Vi var blevet til 'bestillere' af verdens ressourcer, og havde dermed mistet vores evne til at lytte til verden, lytte til guderne, modtage andet end det, der svarede til vores forestillinger. Vi havde dermed afskåret os muligheden for at finde et sted at være i det større felt af kræfter, som universet består af.

Men det vand, de vande, vi underlægger os, er begyndt at vende tilbage med en uhyggelig fragt. Vandene kan ikke længere bære vores behov og vores projektioner.

Det hele er ved at blive til det mareridt for os, det længe har været for havene. Det akvarium af kulturelle forestillinger vi, især i Vesten har konstrueret til vandet, kan ikke længere holde vandet indespærret. Det bliver stadig tydeligere, at der findes vand og vande dybere, end vi kan forestille os. Med kræfter større, end vi kan kontrollere. Bag vores magtfulde *forestillinger om verden*, findes en *jord med kræfter*, vi ikke kan kontrollere. Vi kan ikke længere magte jordens kræfter.³ Den genkomst af jorden, det gennembrud af jordens kræfter, gennem vores kulturelle forestillinger om verden, som vi oplever med stadig større styrke i disse år som klimaforandringer gælder selvsagt for alle jordens elementer, materialer og væsner. Men vand har nogle særlige karakteristika, der gør det til en specielt følsom indikator for disse ændringer. En indikator, der særligt fremviser klimaforandringernes konsekvenser for vores menneskelige intellekt. Det er således forholdsvist nemt at indse klimaforandringernes eksistens ved at iagttage og registrere de ændrede skift i tilstandsform, som vand i jordens samlede *hydrosfære* undergår, fra flydende til frosset og fordampet form. Gletsjere viger og forsvinder, havene stiger. Dette er, selvom det foregår langsomt, dog efterhånden tydeligt. Forandringerne kan registreres, fotograferes, filmes og fremvises. Men hvis vi skal finde et bæredygtigt sted at være i det større felt af kræfter, som universet består af, er det ikke tilstrækkeligt blot at *repræsentere* klimaforandringernes eksistens og acceleration i alle sine spektakulære former. Vi må blive i stand til at lade os blive ført ud af vores menneskeligt kontrollerede forestillingsfelter.

At åbne sig for forestillinger, vi ikke kontrollerer, kan måske lade sig gøre ved at overlade mere sanselig initiativ, agens, til de jordiske stoffligheder og kræfter, vi indgår i. Der *findes* vande, dybere end vi kan forestille os. Den franske filosof Gaston Bachelard beskriver således i *Vandet og drømmene - Essay om materiens forestillingsevne* vandet som en stofflig forestillingskraft, der træder i kraft, *før* vores subjektive forestillingsevne sætter ind.⁴ Før vi begynder at forestille os jorden, har jorden allerede forestillet sig gennem os. Jordens elementer har, ifølge Bachelard, således hver sine måder at forestille sig gennem os på. Vandets forestillingsmåde er her *bevægelsen*. Vand er altid i bevægelse, og er derfor, for Bachelard, det jordiske element, der er særligt egnet til at smidiggøre vores menneskelige forestillingsevne, der har en tendens til at ville give *fast form* til vores sanseindtryk. Vandets bevægelighed kan her løsne vores faste greb om verden, hvad vi instinktivt ved, når vi eksempelvis søger mod vandløb eller havet, når vi trænger til at åbne vores tanke- og forestillingsverden op. Vandet er således et medium for Bachelard, et medium mellem menneskets formgivende intellekt og jordens kræfter. Et medium, der kan føre os ud af de ulykkeligt ensomme og destruktive greb, vi har trænet os i at have om jorden.

Vandets hydrologiske kredsløb bevæger sig som bekendt også *gennem* os. Vi består af 60 procent vand. Vi kan ikke leve og bevæge os uden vand, men hvis vi ikke også lærer i højere grad at *lade os bevæge af vandet*, så bliver det meget vanskeligt for os at forestille os, hvad det er for en jord, vi er på.

NOTER

1 Paul Gilroy: *The Black Atlantic - Modernity and Double-Consciousness*, Harvard University Press, 1995

2 Martin Heidegger: 'Die Zeit des Weltbildes', ovs. til dansk som 'Verdensbilledets tid' (1996), 1938

3 Jf. kulturfilosoffen Dipesh Chakrabartys skelnen mellem 'verden' som kulturel konstrukt og 'jorden' som stofflighed, liv og kræfter i 'Anthropocene Time', *History and Theory* 57, no. 1 (March 2018), 5-32

4 Gaston Bachelard: *L'Eau et les rêves : Essai sur l'imagination de la matière*, José Corti, 1942

noter vedr. JORD, foråret 2023

Ursula Andkjær Olsen

JORD

Det første jeg tænker: Jord er det kedeligste af de fire elementer, ild er det fedeste, ha, fuck mig, jeg er et barn af den europæiske tænknings klareste luft, mest brændende kraftværk, jeg er et barn af kolonisering, instrumentalisering, industrialisering, kapitalisering + monokultur og begrebsdualismer, af oplysning, fremskridt og filosofiens foragt for materialerne.

Jeg er et barn af jordens processer, der tror det kom ud af tynd luft som et autonomt individ, guddommelig sjæl, som en rationel forbruger.

Jeg er et barn af en kultur, der træder på jorden uden at kalde den sit grundlag, sit fundament.

Yes.

*

Sidder i toget og ser: Lammene græsser under solcellerne. På marken.

*

Idealerne MOD jorden:

Ikke være for kvindelig

Ikke være for nærende

Ikke være for kropslig

Ikke være for tung

Ikke for konkret

Ikke for eftergivende

Ikke ligge for stille

Ikke være

Ikke være for kedelig

*

Den mesopotamiske gudinde Inanna, himlens herskerinde, gudinde for kærlighed, skønhed, krig og frugtbarhed. Hun var kendt for sine erobringstogter hos de øvrige guder, og derfor blev hendes søster Ereshkigal, herskerinde over jorden, Dødsrigets gudinde, ikke glad, da Inanna bankede på dødsrigets port. Ereshkigal forseglede alle sine syv porte og satte vagter ved, og Inanna måtte aflægge et beklædningsstykke, smykke eller en magisk genstand ved hver port for at komme igennem. Da hun endelig var nået helt ned og stod i sin søsters tronsal var hun nøgen og forsvarsløs. Ereshkigals syv tjenere kendte hende skyldig og dømte hende til døden. Og hun døde. Derefter blev hun hængt op i en krog på væggen, hvor alle kunne se hende.

Inannas tjenerinde Ninshubur fik overtalt guden Enki til at sende to hjælpere i flueskikkelse ned i dødsriget efter Inanna. De kom, besatte Ereshkigal med en sygdom og ville ikke forlade hendes krop før hun frigav Inanna. Det gjorde Ereshkigal på den betingelse, at en anden skulle tage Inannas plads. Den tomme plads i dødsriget skal altid fyldes ud. Denne lov er formel.

Da Inanna kom op, mødte hun først Ninshubur, og Ereshkigals tjenere ville tage hende med ned. Men Inanna sagde nej – for Ninshubur var klædt i sørgeflor og havde sørget over sin herskerindes død. Derefter mødte de Inannas sønner – som sørgede, så heller ikke dem overgav Inanna til Ereshkigals tjenere. Til sidst nåede de frem til Inannas elsker, Dumuzi, gud for hyrder og frugtbarhed, der sad i al sin pragt på tronen uden at sørge det mindste. Da blev Inanna rasende og overgav Dumuzi til Ereshkigals tjenere. Imidlertid fortrød Inanna også dette, og den endelige ordning blev, at Dumuzi var hos hende i seks af årets måneder, mens hans søster, Geshtinanna, gudinde for agerbrug, vækst og drømmetydning, tog hans plads i underverdenen. Den anden halvdel af året byttede de. Dermed opstod årstidernes vekslens.

*

Hvad er det med jords sammensathed, at den virker så tvetydig:

Jord = arbejde = tid = besvær = død

Jord = vækst = proces = rigdom = liv

*

Handlen med dødsrigets guder, der foregår i jordens kerne. Der ER jordens kerne.

Skuffen med ingenting, den tomme plads som skubbes rundt i systemet

(dødsrige/livmor/boiler room/hall of change)

*

Vandet jeg drikker, der slår mod solar plexus indefra

Fantomsmarter?

Kæmpe jordskælv i Tyrkiet

*

Jordens tvetydighed, at den er et interface mellem alt det andet, organisk som uorganisk. De andre elementer med deres kedsommelige renhed og simpelhed:

ild er ild

vand er vand

luft er luft

Jord er forvandling

*

Endnu et jordskælv i Tyrkiet.

*

Hvidglødende hedeture, ondt i maven, også hvidglødende i maven. Jordskælvet i Tyrkiet der også rakte ind i Syrien, hvor Assad og Putin i de seneste 12 år er gået efter at bombe hospitaler. Hører det i radioen. Disse ruiner skal nu modtage de overlevende fra jordskælvet. I løbet af de 12 år: Man malede ambulancerne i jordfarver for at de ikke skulle skrike til himlen.

*

Ondt i maven, tåge, begyndende angst.

*

Kornet der er for tungt til strået

Kyllingen der er for tung til sine ben

Menneskets hjerte der bliver lettere & lettere

helt koblet fra, tomt for følelse

stiger op og ud gennem halsen

(ingen nærende form)

(ingen næring) (ingen form)

*

pengene lægges i skuffen udefra, så trækkes skuffen ind, pengene tages op og billetterne lægges i. Hvorefter skuffen bliver skubbet ud igen

Jord = Indvielse/Jord = udstødelse

*

Det er jord hvis det er mørkt

Det er jord hvis det er koldt

Det er jord hvis det er tungt

Det er jord hvis det er forstyrret

Det er jord hvis det er i opløsning

Det er jord hvis det er beskidt

Det er jord hvis det går nedad
Det er jord hvis det er en rejse

*

Jeg får en mail vedr. MID SEASON SALE, jeg cykler forbi et vindue med MID SEASON SALE, hvilken season er der tale om, midt i hvad. Årstidernes stadig finere forgrening via fashion helt ind til det punkt, hvor hver time er sin egen årstid. Mens vejr- & klimasystemerne går i opløsning.

*

alle de guder og gudinder der skal sendes op og ned gennem jordoverfladen

*

MORGENSOLEN IND!

Ansigtet der deler sig i pleasure and pain

Ansigtet der åbner sig og

står med bukserne nede

*

Et år med krig i Ukraine.

*

Har ingen jordforbindelse. **HAR INGEN JORDFORBINDELSE.**

Dvs.

Er lavet af jord og tror at jeg er lavet af æter, dvs.: Den alien der kigger ud af MINE øjne er muligvis lavet af æter, men jeg er lavet af jord.

(sjæl/alien/begærssubjekt/forbruger)

*

Jeg taler med jord i munden. Altid.

Jeg taler altid med jord i munden, og alt jeg siger er rester af mad. Dvs. jord.

VORES FORESTILLING OM RIGDOM ER FATTIG

*

Jeg hjælper min far med at vaske øjnene i kamillete og smøre dem med salve. Det samme med ørerne. Min far har sammen med min mor givet mig min krop, dvs. hele mig, og han har nærret mig lige siden. Jeg kan komme ind ad døren og lægge mig på sofaen, og så sørger han for mig. Mad, drikke, hvile. Et tidsrum uden ansvar.

(nærende former)

*

Jordelementet i tarot, mønterne, står for:

næring/form/vækst/handel

succes-fiasko/rigdom-armod/sult-mæthed

*

Rise and fall, rise and fall

*

Landbrugsspillene på iPad som symptom: Den lethed hvormed det tunge arbejde & naturens gang forstås som midler med det selvindlysende formål at tjene penge. Inde i spillet. Den lethed hvormed det tunge arbejde & naturens gang er sat i den økonomiske væksts tjeneste. Har ingen værdi i sig selv. (nærende form) (vækst som IKKE-nærende form) (cyber soil)

*

Jord = arbejde = tid

Cyber soil = produktivitet (ikke arbejde) = effektivitet (ikke tid)

*

Flerlagetheden, sammenfiltringerne, diversiteten, mikrodiversiteten i cyber soil øges konstant – mens jorden udpines, forsimples. Frarøves sin kompleksitet.

*

De døde, de døde, de døde, de døde, de døde, de døde, deres byer, deres verdener, deres fibre, deres rødder, deres knogler, deres guld.

(dén kompleksitet)

(mikroorganismernes højkulturer)

*

Næringen, der bliver pløjet ind i brystet

*

I windows: pollental, regnskyer og aktiekurser vises i samme felt på startlinjen.

Det store flow igennem os via skærmenes pailletglitrende flod.

*

Jordens transaktioner

min nedstigning i syv dele gennem slusekamrene

dobbeltdøre, madelevatorer

den lille skuffe ved billetlugen, hvor penge og billetter bliver udvekslet

en tom plads i systemet, som hele tiden bliver fyldt med urenheder

(en svag lugt af urin)

(en lidt stærkere lugt af afføring)

(igen)

*

Jeg går igennem et stormagasin for at hente post. Jeg går igennem et stormagasin som om det var en døende skov, en allerede tabt skov. Jeg skal aldrig mere

samle dens frugter op i hænderne, jeg skal aldrig mere føle på dens blade. Jeg elsker stormagasiner, jeg hader stormagasiner. Det senmoderne menneskes skov. Jeg ønsker, at jorden bliver dækket af andre skove.

(Tornerose)

*

I hjertet af handlen er døden, i hjertet af døden er handlen, i hjertet af jorden er døden og handlen, og herudaf sprang drømmen om

ingen død

ingen handel

ingen tid

ingen jord

*

Og bytte, bytte købmand, aldrig bytte om igen

*

Varens uvirkelighed: I en reklame for Kvickly køber en kvinde ind, og mens hun selv, butiksomgivelserne og de ting hun går forbi er filmene, virkelige, så er de varer hun køber og putter i sin kurv tegnede og animerede. Inklusive kurven. Dvs. varens uvirkelighed.

Købstransaktionen som hellig. Købstransaktionen som tabu. Købstransaktionen som så hellig, at den er tabu.

billedforbud/virkelighedsforbud

*

Forbrugernes optog gennem de ceremonielle landskaber

urbane magtstrukturer

Den øjeblikkelige virtualisering af enhver overflade og genstand

i kraft af skærmens pailletglitrende flod

*

Aristoteles skriver i sin Politik om penges vækst, om ågerrenter – den tids formentlig bedst tilgængelige finansielle produkt – at renter er ”penge født af penge” og dermed den af alle former for rigdom, der er mest i strid med naturen.

*

Mine parallelle liv

Det hvori jeg fortsætter det nuværende

Det hvori det nuværende slet ikke er en mulighed

VIL UD OG LAVE ALTING OM

*

Relationen ml. biodiversitet & varediversitet. At biodiversiteten er blevet erstattet med markedets virtuelle diversitet. Dvs. for at det senmoderne menneske kan

udtrykke og repræsentere sig selv via (virtuelt) forskellige varer (som i sig selv er delvis virtuelle), sættes den biologiske diversitet under massivt pres, må den biologiske diversitet simpelthen vige.

*

Jeg spiser bønner, majs, rabarber.

Min krop er uafbrudt transsubstantiation!

(kødet der bliver til ord)

(og før det: jorden der bliver til kød)

*

I et spil til iPad kan man skære flæsket af grisene, uden at de dør af det.

I et spil til iPad fodrer landmanden sine høns med pengesedler.

Jeg spiser slik, tager ikke fornuftsbaseerede beslutninger

*

game, game, game, game, game, game, game, game over

*

ned i dødsriget, arkiveret lodret

(porto/bompenge/told/løsesum)

(hvem betaler?)

*

Hvem betaler for hvem

Hvem ler for hvem

Hvem græder for hvem

Hvem producerer velvære for hvem

Hvem understøtter og opbygger hvis krop med sin egen

(THAT is the question)

(nærende former)

*

Det går op for mig: Hvad hvis flertallet hellere vil holde fast i markedets virkeliggjorte drømme, også selv om de kun er virkelighed for den ene procent? Det jordløse, cyber soil, der avler og avler og derefter gør krav på jordens frugter. Well.

Markedets/kapitalismens akkumulationer, der gør det umulige muligt for de få, og det mulige umuligt for resten.

*

GØR DET UMULIGE MULIGT FOR DE FÅ OG GØR DET MULIGE UMULIGT FOR RESTEN!!!????????????????

*

Jord som knudepunkt for de andre elementer: Jorden der rummer luftkasteller, overrislingsanlæg, varmekilder, rummer luft, vand, ild.

Jord som et knudepunkt, der ikke skal løses op, en knude af rødder, fibre, sand, ler, mycelier, mikroorganismer, som IKKE skal løses

men plejes, vandes, løftes, bæres, lægges ned igen. Vendes en gang imellem.

(jeg roder op i slægtskaberne)

(soil/søle/pløre/dust)

*

KNUDEN SOM IDEAL

*

I et spil til iPad: Kunderne venter på at nå frem til deres virtuelle varer, et kæmpe opløb, som en demonstration. Formålet er at afkorte ventetiden, afkorte vejen hen til varen ved at indsætte rulletrapper af GULD. Alle kører lige ind i solen.

*

alle kører lige hen til varen, hen over den ligegyldige jord

alle drømmer om en kortere vej

hvorefter alle drømmer om en endnu kortere vej

hvorefter alle drømmer om en endnu, endnu kortere vej

ind i shoppingens fraktal

(kaos inden for et afgrænset område)

(ødelæggende form)

*

at penge, jeg penger, jeg pengede, jeg har penget

jeg vil penge

FOR EVER

*

Hvad nu hvis:

Jorden har hånden oppe i kroppen og styrer den som en dukke

Jorden, den ånd, har hånden oppe

Jeg hiver ud i sportsbh'en og slipper brystet løs

*

Hvad nu hvis:

Uncanny, uncanny, uncanny, mennesket er

Jorden, der har lært at tale menneskesprog

dvs. er jorden, der nærer et sprog ved sin barm

*

Jeg går frem med åben ryg

Mit bagland

skyller frem igennem mig som en hær

VI GÅR UD OG LAVER ALTING OM

*

I et spil til iPad bliver byens indbyggere gladere & gladere jo hurtigere det hele går

(ingen forhindringer/gnidningsfrihed/alt på ingen tid/orgasme)

Senmoderne penge er mere flydende end likvider, mere likvide end likvider,

skyller jorden ud af mennesket. Indefra. Skyller erindringen om jorden ud af mennesket. Indefra.

*

Man starter med én ø holdt oppe af et klippebækken, svævende i en blå himmel.

Så køber man én drage, dvs. man får nogle penge, det må man have fået, aller-

først, og så køber man én drage. Dvs. før den første drage skal man købe et

habitat til den, som svarer til dens art og levevis. Når man har disse to, habitat

og drage, så begynder det. Så går dragen i gang med at tjene penge.

Når den har tjent tilstrækkeligt med penge, kan man købe en lille bondegård,

sådan at man ved hjælp af penge kan dyrke noget mad til sin drage. Man må

tro at det er pengene man sår, for der er ingen frø inde i billedet. Det tager

lidt tid at dyrke pengene, så de bliver til mad, men ikke frygtelig lang tid, en

overkommelig ventetid. Hvis man ikke har tid til at vente, kan man anvende

andre typer af værdigenstande, ædelstene, til at omdanne pengene til mad.

Når afgrøden er klar, kan man fodre sin drage, og så kan den tjene endnu flere

penge. Til sidst kan man købe endnu en drage, denne gang af en anden art og

med et andet habitat, som svarer til dens behov. Så kan den også tjene penge.

Når de begge har tjent penge nok til at nå kønsmodenhed, så kan man begynde

at parre dem. Så går det rigtig løs. Man sætter dem sammen i en parringsgrotte

og efter noget tid lægger de et æg. Efter flere år har man f.eks. over 30 øer

svævende på den nu lilla himmel, over 700 forskellige drager, lige så mange

forskellige æg på piedestaler & lige omkring 40 mia. penge. Men det opnår man

kun ved daglig pleje, dvs. pengeindsamling og en velorganiseret og målrettet

tilgang til avl.

(cyber soil)

(hyrderne i uncanny valley)

*

Det jordløse: som drømmen om jord UDEN jord

(mine parallelle liv)

*

Markedet: begær som rationale, dvs. begær som fornuft, som den nye LOGOS
bygger unødvendige broer over alt for at komme hurtigere frem
til døden

*

Den nye MYTOS: at nå frem til jorden som jord igen?

*

JORDEN DER DREJER GENNEM VERDENSRUMMET SOM DEN
ROULETTE DEN ER

kuglerne/felterne/tallene
guderne/gravkamrene/navnene

*

Jeg kan ikke se fuldmånen, pga. skyet.

*

Ler, silt, sand, grus, sten. Humus.

Hvert ord skal være en PORTAL TIL HELVEDE

(der hvor det sker)

*

Jeg sidder i sengen og tænker på mit footprint, tænker på, bare lidt undtagelses-
tilstand, lidt ophævelse af normalitet/af hverdag for at mine handlinger kan
få kontakt med virkeligheden, dvs. for at mine handlinger kan få kontakt med
forandringen af virkeligheden.

(springet fra det ene parallelle liv til det andet)

*

En niche UDEN helgen

en effekt af loftshøjden og rummets dimensioner

Alle skal vælge frit på hylderne blandt ting de ikke har en relation til

Kulturen der møver sig ind på fraværets plads

på den tomme plads

under hjertet

(et pulterkammer fyldt op med impulskøb)

*

kan ikke gå forbi den tiggergjorte person ved NETTO

går forbi den tiggergjorte person ved NETTO

*

Hvad har jeg gjort i dag for at sætte kynismen af tronen

Sætte kynismen af tronen

Hver dag sætte kynismen af tronen

*

Det åbne rum

krymper sig i mig

*

Mine æg har ligget inde i mig inde i min mor

Min mors æg har ligget inde i min mor inde i min mormor

Min mormors æg har ligget inde i min mormor inde i min oldemor

(arvesølv/arvesynd)

Maven, dvs. bækkenets jord, hvor krop møder sind og historien som tabt møder
historien som ikke til at slippe ud af

*

Det livsnødvendige arbejde under overfladen

Der skal ikke kastes lys på det

Der skal kastes kærlighed

*

hvad kan jeg gøre for verden? Jeg er en gammel kvinde, jeg er det der er brug
for, transformationernes tjener, jeg gør det igen, transformerer mig, og jeg er
en mulighed, mens jeg langsomt med sikkert forsvinder

hvad kan jeg gøre for mig selv? Jeg vil trække vejret 9 gange dybere og indånde
det der skal ind

hvordan kan de to ting forenes? Under solen! Der er nyt under solen! VI GÅR
UD OG LAVER ALTING OM

*

jeg falder bagud igennem min ryg og lander i de røde enge som er min mor
der falder bagud igennem sin ryg og lander i de røde, røde som er min mormor
der falder bagud igennem

og lander

i de røde skove

i de røde kløfter

i det røde hav

dér

*

Før alt det andet lå knoglerne i en mandala

Jorden opdelt i sine ladyparts
Bækkenet blev langsomt fyldt som
en ønskebrønd/som det modsatte af en ønskebrønd:
vi stiger op ad den

*

Det bagte skal blive blødt
Det kogte skal blive
levende igen

Når det bagte bliver blødt
og det kogte bliver levende igen
så stiger vi op
(op, op af jordens hall of change)

*

ved første port skal jeg plante kærlighed
ved anden port skal jeg modne månen
ved tredje port skal jeg vælge ængstelsen
ved fjerde port skal jeg springe ud fra min vilje som fra et brændende tårn
ved femte port skal jeg vande loven
ved sjette port skal jeg rengøre mine følelser
ved den syvende port skal jeg være det hele i ét punkt

*

Til sidst:
Halskædens lås lukkede sig bag mig
og jeg kunne aldrig mer

Not only my body

Lea Marie Løppenthin

I

Planeten, vi bor på, hedder Jorden, selvom det meste af den er dækket af vand.
Planeten, vi bor på, hedder Jorden, så enhver fremmed, der måtte komme
hertil, med det samme forstår, hvilket element, der er det fundamentale.
Jorden har givet os vores store interesse for fundamenter.
Dét, der bærer vores afgrøder, fodtrin, hegnspæle, flagstænger.
Allerede her kommer problemet med fundamenter og andre slags underlag:
Man kan ikke se dem for alt det, der vokser i dem.

Et jordområde bliver hurtigt til en fejring af hegnet, af reguleringen af, hvem
der må passere igennem lågen.
En fejring af den gulerod, der vokser der.
En fejring af lejen, byggetilladelsen eller salgsprisen.
Relationen mellem jord og mennesker er slet ikke enkel, den er snarere en
trolddom. Jorden holder sine mennesker tæt til sig.

Per, hovedpersonen i Tarjei Vesaas' roman *Det store spil* fra 1934, opdager
tidligt, at hans far er besat af en jorddæmon. At selvom han er jordejer, er det
jorden, der ejer ham. Per selv er lille, han er optaget af andre ting, af sin ven
Olav Bringa, der har et modermærke formet som England, af sin unge moster,
der er fuld af latter og forelskelser, af kalvene, der bliver født på gården, og
som skal skydes efter fjorten dage, hvis de er tyre. Per er seks år, da han for
første gang opdager en tyrekalvs skind hænge over ladeporten en måneds tid
efter dens fødsel.

Pers unge moster siger om faren :

– *Han er helt tosset, når det gælder jord. Han er ikke til at være sammen med.*

Men sådan et udsagn bliver straks rettet, hun udglatter og tilføjer: *eller, du ved hvad jeg mener*. På den ene side er Pers far vanvittig, på den anden side er hans vanvid nødvendigt for gårdens drift. Han er smurt ind i jorden, indeni og udenpå.

Jorden er frygtindgydende, men den er også i alting, også det, som ikke er frygtindgydende. Det kan f.eks. lyde sådan her:

Jorden duftede råt og varmt. Somme tider var lugten besk, somme tider tung, somme tider mild og lunken som nymalket mælk. Man hørte fars jordstemme om dagen, han kom fra nybruddet og brummede et ord eller to af sig. Så gik han igen. Nu var det sommer.

II

Jeg kunne godt huske, at Bibelens Gud formede Adam og Eva af jord. Men ikke, at markerne blev skabt før dem, at agerjorden lå der og ventede. I Første Mosebogs andet stykke, som kommer lige efter skabelsesberetningen og uddyber, hvordan det gik til med menneskenes tilblivelse, lyder det:

Dengang Gud Herren skabte jord og himmel, var der endnu ingen buske på jorden, og ingen planter var spiret frem, for Gud Herren havde ikke ladet det regne på jorden, og der var ingen mennesker til at dyrke agerjorden, men en kilde brød frem af jorden og vandede hele agerjorden. Da formede Gud Herren mennesket af jord og blæste livsånde i hans næsebor, så mennesket blev et levende væsen.

Straks efter planter Gud Edens have, der omtales som en dejlig have ved et flodudspring, og den skal menneskene dyrke og vogte. I første omgang lader det altså ikke til, at de skal ud og dyrke markerne. Men da Adam og Eva snart efter har forbrudt sig mod Guds instrukser, og bliver forbandet og forvist, bliver de hånet for deres ophav, og Gud siger til Adam:

Fordi du lyttede til din kvinde og spiste af det træ, jeg forbød dig at spise af, skal agerjorden være forbandet for din skyld; med møje skal du skaffe dig føden alle dine dage. Tjorn og tidsel skal jorden lade spire frem til dig, og du skal leve af markens planter. I dit ansigts sved skal du spise dit brød, indtil du vender tilbage til jorden, for af den er du taget. Ja, jord er du, og til jord skal du blive.

Uddrivelsen fra Edens have er altså en straf for ulydighed. Men jeg kan ikke lade være med at tænke på, hvem der ellers skulle have dyrket de marker, som Gud havde anlagt? Havde et mere lydigt menneskepar fået lov at blive i Edens Have og få del i det evige liv?

I det evige liv, formoder jeg, er det ikke nødvendigt at bekymre sig om hvad man kommer af, for den kropslige form, man besidder, er unedbrydelig.

Om uddrivelsen hører vi for øvrigt, at Gud giver sine mennesker skindtøj med på flugt.

De har jo opdaget, at de er nøgne, men måske kræver arbejdet uden for Edens have også lidt mere beskyttelse, måske bliver man nemmere solskoldet derude. Vi hører også at Gud indstifter et privat vagtværn, keruberne, nye væsener i sit eget billede, som udstyrede med flammende sværd skal vogte Edens have, livets træ og det evige liv.

Ikke noget med *af jord skal du igen opstå* her.

Det er forvirrende at tænke på, hvordan en have, hvor alting gror op ad jorden, blomstrer og visner, og begynder forfra med nye skud, findes en evighed, en ubrudt form? Tidligere i skabelsesberetningen får vi at vide, at Edens Have er anlagt ved et flodudspring, hvorfra floderne Tigris og Eufrat løber. Måske jorden omkring denne have simpelthen er mere gunstig?

Er fordrivelsen en illustration af, at jorden det ene sted er bedre end det andet?

Er kvaliteten af livet det ene sted så meget højere, end det andet sted, at der kan være tale om forskellen på evigt og forgængeligt liv?

III

I digtet "Peanutbutter" fra 1991 skriver Eileen Myles:

I

*write because
I would like
to be used for
years after
my death. Not
only my body
will be compost
but the thoughts
I left during
my life.*

Her kunne det lyde som om, om kroppens kompostering kommer af sig selv, at det er tankernes kompostering, der er udfordringen.

Jeg tror nærmere, det er omvendt, for Eileen Myles er slet ikke død, og alligevel lever tankerne allerede her i denne tekst og afgiver sine vitaminer.

Angående vores lig, så er der hverken plads eller lov til den frie forrådnelse. Den mest almindelige begravelsesform i verden er kremation, hvor kroppen ikke bliver til jord, men til røg og en lille dyngge aske. En enkelt kremation udleder mellem 160 og 190 kg CO₂. Hvad der ikke er plads til i jorden, tager altså plads i luften.

Aske duer ikke til kompost, alligevel sættes urnen ned i jorden, en hård skal om det pulver, som nogen har elsket, men som ingenting kan gro i.

Det amerikanske firma Recompose har udviklet en beholder i stål, som kan hjælpe. Herinde ligger den døde krop sammen med træflis, lucerneplante og hø. Mængden af ilt, nitrogen og kuldioxid kan reguleres helt nøjagtigt derinde, og det betyder, at komposteringen går meget hurtigere end i en kompostbunke i en have. Den menneskelige krop bliver til muldjord på fire til seks uger.

To trillebørfulde, siger firmaets direktør i en TED Talk.

Jeg har fulgt hende og firmaet i en årrække. Jeg ser hende blive ældre på videoerne, trættere og med flere grå striber i håret, men med den samme veloplagthed: *Let's talk about death.*

IV

I løbet af den tid, jeg har fulgt dette komposteringsfirma, har jeg været gravid og fået et barn. Jeg fødte det ikke, jeg producerede ingen veer og kunne derfor ikke spille nogen rolle i dets fødsel. Forblive i mig kunne det hellere ikke længere, en hindelse var allerede blevet foretaget med henblik på at fremprovokere veer. I stedet bedøvede en læge mig fra brystet og ned, hvorefter en anden læge skar min mave op og løftede barnet ud.

Omkring halvanden måned senere viste min kæreste mig nogle billeder på sin iPhone, som en sygeplejerske havde tilbudt at tage. De forestiller os på operationsstuen. Mine arme er pakket ind i plastikposer, min hals og hoved ligesom svæver øverst på briksen ud for barnet i min kærestes arme. Jeg husker ikke at der blev taget billeder, men jeg kan huske at jeg fik barnet at kigge på, imens lægerne syede mig sammen, og at jeg så på barnet med en helt ukoncentreret desperation, med det ene ønske om at vende tilbage til tilstanden som krop, at ikke mere have fornemmelsen af at være en mark, hvorfra en

gruppe fremmede har høstet en roe. På min kærestes telefon var der også fotos af moderkagen, den tapre, gabende klump, min søns kantine. Sygeplejerskerne viste mig den ikke, tilbød mig således heller ikke at spise den, som jeg ellers har hørt, at nogle nybagte mødre gerne vil, men et foto skulle jeg åbenbart have. Jeg tænker på, om de har affaldssortering til menneskekød på hospitalet, jeg tilbragte det meste af fødselsdagen i sikker forventning om at jeg selv ville blive kørt til affaldssortering.

En graviditet er en anledning for kroppen til at blive levende jord, en grobund for celler, der sidenhen bliver til en ny krop. Det er otte måneder siden vi fik vores barn, han har sin egen seng, egen kommode, han er begyndt at vinke og klappe, han kan være ikke bare glad og ked af det, men også forlegen og tøvende. Det er forvirrende, at han ikke har været her i længere tid. Det er endnu mere forvirrende, at han tilbragte mange måneder inde i min krop, bag væggene af hud og kød, udstyret med sit nuværende ansigt, lemmer og organer. Det nærmeste jeg kommer på at forstå noget som helst, er den lille stump navlestreng, der sad i hans navle til at begynde med. Den var vores fælles døde kød, men hans sårskorpe. Den blev støttet af en lille plastikclips, vi blev instrueret i at lade den falde af af sig selv, at forsigtigt holde navleområdet tørt for at undgå infektioner. Det væsentlige, det illustrative: At den skulle sidde der, indtil den faldt af, at det ikke måtte fremskyndes. Den faldt af efter en uge. Jeg smed den lykkeligt i skraldespanden.

Jeg ved ikke, hvor mit had til kejsersnittet sidder, i en bankboks i hjertet eller som en stjerne på skulderen. Det holder sig for sig selv, lyser blåligt, når jeg ser efter.

Indimellem tænker jeg på os som en lille grisefamilie, hvidlige og snusende, men aldrig som jord og marker, det har jeg ikke tid til.

Jord

Bo Fritzboeger

Vi skal ikke vende ryggen til andre mennesker, og ensidigt rette vores opmærksomhed mod den øvrige biosfære, bare fordi miljøet er i krise. For miljøkrisen er udslag af en samfundskrise, og netop derfor sigter den globale målsætning om ”bæredygtig udvikling” i lige så høj grad mod praktisk social ligeværdighed mellem mennesker, som mod ligeværd mellem menneskearten og klodens øvrige levende væsener. Vi mennesker er i bund og grund akkurat lige så *naturlige* i vores adfærd, som alle andre arter, og når vi skelner mellem natur og kultur, hjælper det os derfor ikke til udstikke kursen for den livsnødvendige bevægelse i retning af en utopisk idealtilstand, hvor resten af biosfæren får stemme og politisk repræsentation uden at det afgørende forværrer menneskers liv.

Dansk er et forholdsvis ordfattigt sprog, og ’jord’ betegner derfor en bred vifte af betydninger, som på mange andre sprog er repræsenteret af forskellige begreber. Jeg vil i det følgende fokusere på fire betydninger af ’jord’, som alle har nær forbindelse til den bæredygtighedskrise, vi står midt i.

Det første er jord som MATERIALE. Jord består af mineraler og organisk materiale i forskellige blandingsforhold. Mennesket har gennem historien udnyttet dets funktion som energibærer (tørv), men også dets mekaniske egenskaber (sten, malm, grus, sand, ler/tegl), dets kemiske egenskaber (mergel) og evner til kemisk at indgå i forskellige bindinger (okker/myremalm, kalk/mørtel). Som materiale er jord derfor i vore dage blevet en begrænset ressource, som der er en økonomisk-politisk kamp om. Det gælder mest iøjnefaldende det globale kapløb om såkaldt sjældne jordarter, som findes relativt få steder på kloden.

Men knapheden og konkurrencen kommer også til udtryk i noget så banalt som det hjemlige forbrug af sand og grus. Det danske landskab er fuldt af ar efter tidligere tiders råstofindvinding i jordskorpen, mange steder har arkitekttegnede landskabsgenopretninger til formål at illudere natur. Og den største danske indvinding finder i dag sted på havbunden, som vi alligevel ikke opfatter som rigtig natur.

Den anden er jord som EJENDOM, for der har altid været god fornuft i at ”sætte penge i jord”. Ejendomsret og ejendomsgrænser er nogle af de mest langtidsholdbare og konserverende strukturer, der findes. Både i landskabet og i samfundet. Rammerne for det kulturlandskab, som vi i dag har i Danmark, blev i store træk skabt ved landboreformerne for mere end to hundrede år siden. Siden er jord stykket ud, og skøder har skiftet hænder, men grænserne er de samme. De giver tryghed, når arveretten, der sikrer børnenes fremtid, forbinder generationer. Men ejendomsretten til jord (og anden fast ejendom) skaber også grænser mellem dem, der har, og dem, der ikke har. Den seneste menneskealders stærkt stigende økonomiske ulighed, der er en effekt af bevidste politiske valg, er i vid udstrækning et resultat af denne ulige adgang til jorden. Og hvis vi vil imødegå de uundgåelige sociale konflikter, som denne skarpe ejendomsgrænse skaber, og stræbe imod et bæredygtigt samfund, må vi gøre noget ved Grundlovens §73.

Den tredje jord er jorden som RUM. Landjorden, hvor alle medlemmer af en indtil videre eksponentielt voksende global befolkning i en bæredygtig fremtid skal finde plads til et værdigt liv. Et rum, der ikke kun bliver relativt mindre, i takt med at vi bliver flere.

Men også et, der skrumper i absolut forstand, når havene stiger, og den dyrkbare jord, som vi mennesker lever på og af, bliver mindre, fordi den forurenes, udvaskes, udtørres eller forarmes. En bæredygtig fremtid kan kun blive til virkelighed, hvis vi finder måder at deles om pladsen på. I den helt lille, lokale skala mellem naboer. Og i den store, globale skala, hvor fraflyttere fra regioner, der er gjort ubeboelige af vor kollektive dumhed, må have samme ret til beskyttelse som politiske flygtninge.

Den fjerde jord er jorden som VÆKSTMEDIE. Den tynde skorpe af dyrkbar jord, der danner klodens yderste hudlag og danner overgangszonen mellem den døde og den levende materialitet. Her mødes forvitrede mineraler med biologiske nedbrydningsprodukter fra organismernes død og opløsning, hvorefter de som næringsstoffer genopstår i fødekæder af planter, planteædere og kødædere. Ved hvert trin på stigen

op ad fødekæden går omtrent 9/10 af energien imidlertid tabt, så hvis der skal være plads til os alle, har ideen med fortsat at spise kød, som vi gør i dag, ingen fremtid. Samtidig udgør jorden med sin ophobning af organisk materiale et kolossalt kulstoflager. Så hvis vi vil sørge for, at så store dele af klodens samlede kulstofreserver som muligt forbliver i fast form, må vi dyrke de særlig sårbare jorde på måder, så der frigives mindst muligt kulstof. Der er altså en nær sammenhæng mellem landbrug og opbremsning af klimaforandringerne.

JORD er en glimrende prisme til at indfange både de problemer, der i vore forsøg på at lede verdenshistorien i en bæredygtig retning på samme tid mest har med det *naturlige*, og mest med det *sociale* at gøre. Fordi det er på og i jorden, at de to aspekter af den virkelighed, der er vor fælles, mødes.

LUFT

13 nedslag med tilbageholdt åndedræt

C.Y. Frostholt

Punkt 1. En kort stund er rummet fyldt af ringende kirkeklokker; det meste af tiden bare med mikroskopiske dråber, som nedsætter sigtbarheden. Alle grene i det første træ er optaget af duer. Ved søen forsøger et barn i orange flyverdragt at få brødstykker til at nå frem til ænderne. Så kommer kaffevognen med sine udstødningsgasser på slæb. Sælgeren slår boden op og begynder at producere vanddamp og duft af kaffe, som lokker kunderne til. Gradvist kommer flere mennesker ud for at få luft. De bevæger sig omkring i deres rette element uden helt at give slip på underlaget. To hættemåger, som virker mere hjemmevante, har udvalgt mobilantennen på hjørneejendommen som udkigspost. Måske de kan fornemme en svag vibration fra de små krypterede informationspakker: alt det, der ville stå klart, hvis der fandtes en kontrastvæske, som kunne indfarve det, der krydser gennem lagene, daler og stiger op.

Punkt 2. Jeg halvvejs cykler, halvvejs går med udsigt til et mosbegrøet halvtag. Jeg har forsøgt at placere mig i trækken for at undvige den værste svedlugt. Mossernes miniaturskove skaber deres eget mikroklima på flader, som intet ellers kan indtage. Det var sådan de indtog landjorden i et mildt sagt giftigere klima. Det var cyanobakterierne og grønalgerne, der lærte sig fotosyntesen, men uden mosserne, som skabte grobund for de følgende landplanter, ville ingen af os have haft oxygen nok i blodet til at holde sig oprejst og bevæge sig fremover. Nu findes der videnskabsfolk, som har som deres højeste prioritet, at få mos til at gro på Mars.

Punkt 3. Solstrålerne brænder igennem. Mellem gravstenene bliver spindelvævsstrengene løftet op og udspændt. De er kun til at se i modlys. Ligesom det, der bærer dem oppe, virker de mest i det skjulte. Det er kun i de højeste trætoppe,

at luftens tilstedeværelse antydes, og så i skyerne, der nu har samlet sig øverst. Mest mærker jeg den som en modstand, når jeg selv er i bevægelse. Allerede pollenkorn er for små til, at det rigtig er til at se dem enkeltvist. Elletræet og den tyrkiske hassel, som begge er vindbestøvede, blomstrer uden at nogen bemærker det, andet end måske som et ubehag i luftvejene.

Punkt 4. Lyden af et fly rejser i forvejen, hvis ikke bare det skjuler sig bag skyerne. I gamle dage var det lugten af malt og brændte knogler, der hang over kvarteret på særlige dage, nu er det støjen fra de lavtflyvende maskiner. Passagererne er allerede videre. L'air de rien (fast udtryk): uden at fortrække en mine, som om intet var hændt, som om det ingenting var. Er gråkragen, når den lægger an til landing på søbredden, båret af sine vinger, eller er det snarere gasserne, der bærer den oppe? Lyset glimter i dens sorte øje, mens den ser mig an fra den yderste tynde bøgegren. Så udsender den tre korte enstavelse. Tre mere fra kirkegårdsgruset, denne gang mere triumferende. En fugl behøver ikke nogen begravelse eller sten, men til sidst må også den give efter for tyngdekraften. Begge er vi lige ilttrængende, lige meget jordboere. Ud af min mund slipper en svag em, som lynhurtigt fortyndes. Ville der heller ikke være lyde, hvis ikke noget bar dem?

Punkt 5. Der er mange ting, jeg ikke forstår eller har vidst, heriblandt de mest elementære. Som at oxygen kun er synonymt med ilt, når atomet optræder i par. Eller at det farveløse, lugtfrie grundstof fik sit danske navn, afledt af ild, af fysikeren H.C. Ørsted på grund af dets afgørende betydning for al forbrænding. Her er luft en mere luftig betegnelse, som der snart ikke er grænser for, hvad kan rumme eller dække over. Først og fremmest kvælstof og oxygen, argon, neon, krypton, helium, brint og xenon i nøje afbalancerede mængder, foruden vand, kuldioxid, metan og ozon alt efter tidspunktet og epoken. Hvortil kommer svovldioxid og ammoniak i varierende mængder, havsalt, pollen, svampesporer, aske fra naturbrande og vulkaner, ørken- og mineralstøv, havgus og fine partikler af sod, tjære og plastik, som trænger gennem kroppens indbyggede filtre til lungerne og blodet.

Punkt 6. "Når du står her, står du op for klimaet," står der. Et skrigende barn i en klapvogn hiver efter vejret. Smoggen presses mod jorden og ansigtet; næsen føles delvist stoppet, men ingen kommer uden om at inhalere. En af de nemmeste måder at fremkalde et panikanfald, siger stemmen i høretelefonerne, er at hæve koncentrationen af kuldioxid i et rum.

Punkt 7. Alle åbninger står på vid gab for at lukke indelukketheden ud før natten. Når jeg vågner igen, er det til min egen og planternes udåndingsluft. Længes de også efter støvregnen på den anden side af ruden? Det er den slags spørgsmål, jeg kan finde på at stille mig selv. Tamarinden, som er fra varmere himmelstrøg, klarede ikke at blive glemt i det åbne vindue.

Punkt 8. Planterne producerer strengt taget kun ilt til eget forbrug, siger min lærer på botanikkurset. Vi er ikke hinandens modsætninger. Men når de ånder, er det med hele kroppen. Hvis jorden omkring deres rødder komprimeres af menneskelig færdsel, dør de en langsom død ved kvælning. *Denne forbindelse mellem alle med lunger*, som Juliana Spahr påmindes om. Og mellem alt andet, der ånder, bliver jeg nødt til at indskyde.

Punkt 9. Under cedertræets lysåbne krone regner det med en forsinkelse. På denne årstid er det kun de stedsegrønne, der kan tilbyde nogen beskyttelse. Hvis min vandfaste pen kan modstå dråberne på de linjerede ark, vil det måske være muligt at beskrive, hvordan deres næsten usynlige, lodrette streger kortvarigt skraverer udsynet. Også nåletræernes løv har spalteåbninger med såkaldte læbeceller, som må give slip på vanddamp, hvis de skal optage kuldioxid og bygge nyt organisk stof. Hvis ikke vandet med mellemrum rensede atmosfæren og trængte ned i mulden, hvorfra det igen blev trukket op gennem karrene i vækstlaget og ud gennem bladenes små munde, ville regnestykket ikke have nogen begyndelse.

Punkt 10. Husk at trække vejret, siger massøren.

Punkt 11. Jeg puster ud under vandet, sluger en stor mundfuld luft, indtil noget får mig ud af rytmen og jeg må gispe efter vejret. Det er svært at tale om ét element uden også at berøre et andet. På træplankerne bader jeg i både luft og sol. Saunagængerne er helst fri for at blive mindet om, hvad opvarmningen betyder for temperaturen på kabinens yderside. For dem er det ren velvære.

Punkt 12. Markisen er trukket langt nok ud til, at enkelte stole stadig er til at sætte sig på. Nedbøren over pladsen er efterhånden kun et svagt flimter, mest opleves den som ringe i pytterne. Snart er det kun røgen fra en cigaret, der bryder den ellers glasklare blanding. Jo mere usynlig den gør sig, jo mere synligt er resten: noget er nødt til at lukke lyset igennem. En flok børn med alt for store gummihandsker samler tøvende det skrald op, deres pædagoger udpeger. Nu tager gråkragerne også deres tørn. Jeg ved ikke, hvor meget jeg skal lægge i, at de har fulgt efter mig hertil. Lugten af bagerbrød, parfume og

diverse territorialafmærkninger hvirvles med i slipstrømmen af andre svært definerbare duftstoffer, som man nok skal være en anden art for at kunne påskønne. En forfatter i løbedragt halser forbi i efterregnen. Vi behandler hensynsfuldt hinanden, som om vi var luft.

Punkt 13. Radioen henter vejrudsigten ned fra æteren. Der er sket udbredte og hurtige forandringer i atmosfæren og således også i hydrosfæren, kryosfæren og biosfæren. Det er i sig selv ikke nogen nyhed, men der er nu kun et hurtigt lukkende vindue af muligheder for at sikre en levedygtig og bæredygtig fremtid for alle. Hvis det kan være en trøst, synes komplekse geologiske og biologiske processer indtil videre at sikre, at det ikke bliver ilten, der slipper op først.

Omsorgspligten

Shëkufe Tadayoni Heiberg

Jeg har så dårlig samvittighed over at jeg ikke kan gøre mere, hjælpe mere, for jeg vil så gerne. Men jeg er bare mig og jeg når nærmest ikke noget, så er solen på vej ned igen. Nogle dage tænker jeg på, hvad det nytter. Så overvejer jeg at give op, pakke sammen og stemple ud.

Når jeg kigger mig omkring, ser jeg alle mine venner, der stadig står. Alle dem, der ikke er væltet endnu, de bidrager med hver deres. Jeg beundrer dem for at blive ved, og jeg tænker tit på, om ikke de også føler modløsheden gnave i hjernebarken ind i mellem. Men jeg ser dem tage fat, uden at skele til, hvor stor opgaven er, eller hvor længe det vil tage os. Uden at bekymre sig om, hvor mange af os, der vil bukke under, før vores arbejde er gjort færdigt.

Det stresser min krop, alt det, der skal gøres, voksenlivets forpligtelser. Ansvarer er udmattende. På det seneste er min glød forsvundet, jeg er blevet bleg og mit hår har mistet sin glans.

Da jeg var lille, var jeg tynd som en pind og bævrende som et espeløv. Jeg drømte om at blive stor, jeg drømte om at få en krone, så jeg kunne føle mig som en prinsesse og stå stærkt i livet. Det føltes som en uopnåelig drøm.

Min mor sagde til mig: "Træk vejret min skat. Roligt ind. Og så ud." Jeg åbnede munden. Trak luften ind. Men det føltes dumt. Hvad skulle det gøre godt for. Hun sagde: "Husk at vi har omsorgspligt, vores fineste opgave er at drage omsorg. For os selv og for andre." Men det var bare en masse ord, jeg ikke forstod.

Anderledes opmærksomt lyttede jeg, når hun sagde “Hvis du vil blive smuk som en prinsesse, må du lære at trække vejret. Du bliver nødt til at forankre dig, finde rodfæste, ellers vil den mindste modvind i livet vælte dig omkuld.” Selv stod hun bundsolidt i verden. Hun kendte sine rødder og satte håret op som en dronning, så jeg tog mig sammen og gav det et nyt skud. Det føltes rart, det måtte jeg indrømme. Jeg øvede mig alene og med mine venner, det blev efterhånden vores ting at forankre os, gennem vores vejtrækning. Vi strakte armene i vejret, spredte fingrene, mærkede brisen mod vores hud. Vi følte os betydningsfulde, det føltes godt og jeg begyndte at forstå glæden ved omsorgspligten.

Jeg husker tydeligt en forårsdag, solen brød igennem skydækket netop som jeg stod og trak vejret, og lige der, blev jeg lykkelig. Høj på noget, der føltes som en sukkerrus, blev jeg ved. Trak luften ind og ud og ind og ud. Det ramte mig lige i kernen, jeg mærkede en dejlig varme sprede sig ud i alle mine celler og det føltes som om jeg skød et par centimeter i vejret. “Sådan” sagde min mor. “Nu virker du, både for dig selv og for din omverden. Nu sprudler du, bliv ved med det.”

Men ofte blev jeg trist igen, og så gad jeg ikke mere. Særligt når himlen var overskyet. Det satte sig tungt på mit humør. Da vinteren kom, blev jeg helt affældig og kold, det eneste, jeg havde lyst til, var at gemme mig væk. Min mor hentede alt muligt nærende til mig, hun sendte søde beskeder om hvor jeg kunne finde lækre sager, hun prøvede virkelig at lokke livsglæden frem. Men jeg var som nu. Mat og forvirret over at denne trækken ind og ud skulle være min fineste opgave. Modløs over at indse, hvor meget der skulle gøres, før det egentlig gjorde en forskel.

Jeg husker dengang vi begyndte at få besøg af de rodløse. De kom i vores hjem, som det passede dem, uanmeldt. Min mor sagde “Alle er velkomne, at holde rum er vores vigtigste dyd” og vi bød dem på nødder og bær, mens de var her. De spiste og drak, og så gik de igen. Men jeg så dem aldrig hjælpe til. Det var så underligt. Forundret spurgte jeg min mor, “Hvorfor skal de rodløse ikke hjælpe til? Gælder omsorgspligten da ikke for dem?” Min mor sukkede. Hun vidste et og andet. Men hun svarede bare, “Vi skal ikke tænke så meget på, hvad andre gør. Vi må bare sørge for at gøre det rigtige selv. Måske de vågner op en dag og indser deres ansvar. Men for nu...”

Hun sagde ikke mere. Men jeg mærkede det godt. Jeg vejrede forandringen i luften. Der kom mere og mere CO₂, selvom vi knoklede med at lave det om

til ilt og sukker. Det blev varmere. Og så blev vi færre. De rodløse kom igen, og denne gang fældede de tre af mine venner, savede dem midt over, som om de intet var værd. Som om de rodløse ikke fattede, at vi stod og var i gang med noget vigtigt. Hvem fælder nogen, der er i gang med noget vigtigt? Endda uden selv at gøre noget vigtigt. Jeg forstod det ikke. Det gør jeg stadig ikke. Men jeg husker min mors ord, og jeg forsøger at fokusere på min lille del, gøre min pligt, og undgå at tænke på alt det, som jeg ikke har indflydelse på. Først ind. Og så ud.

LUFT

Claus Beier

I takt med klimaforandringerne har ”luft” de seneste årtier fået en helt ny betydning. I miljømæssig sammenhæng har ”luft” ofte implicit handlet om ”frisk luft” eller ”ren luft”. Derimod har det modsatte typisk handlet om ”luftforurening”, som har en direkte skadelig effekt på mennesker, dyr eller planter. I klimasammenhæng kan man i dag næsten ikke sige ”luft” uden at dette direkte forbindes til CO₂. Men det er samtidig lidt kompliceret at tænke på CO₂ som luftforurening i traditionel forstand, fordi CO₂ allerede er og altid har været i luften. Det findes i meget små koncentrationer, som ikke er giftige for nogen. Ændringerne i luftens indhold af CO₂ er mikroskopiske, og CO₂ er en livsvigtig komponent. Men hvad er så problemet med det der ”luft” og CO₂?

CO₂ kommer fra kulstof, som er en central del af jordens liv. Det udgør den største del af alt organisk materiale – levende organismer såvel som dødt organisk materiale i jorden eller søens og havets sedimenter. Kulstoffet indgår i et konstant kredsløb mellem luften og jordens liv, hvor planterne vha. fotosyntesen og solens energi optager CO₂ fra luften, når de vokser. De bygger det ind i biomassen, som evt. ædes af dyr og mennesker. Herfra vender det meste tilbage til atmosfæren som CO₂, når de levende organismer ædes, forrådnere eller brænder. Kulstoffet cirkulerer med andre ord hele tiden mellem at være bygget ind i store komplekse og energirige organiske molekyler i jordens liv og at være totalt nedbrudt og energiforladt CO₂ i luften. Fotosyntesen er en helt central proces i denne cirkulation og for jordens liv – og klimaforandringerne og deres løsning er tæt koblet til fotosyntesen.

Luftens koncentration af CO₂ er så lille som ca. 400 ppm, hvor ppm betyder ”parts per million” eller milli-

ontedele. Altså, for hver million luftmolekyler er kun godt 400 af dem CO₂. Det er meget lidt og udgør ingen som helst fare for planter og dyr – og det er i virkeligheden helt fantastisk at fotosyntesen er i stand til at trække CO₂’en ud af luften ved så lave koncentrationer, men herom senere. Problemet med CO₂ er altså ikke, at det er giftigt. Problemet er, at det er en drivhusgas, der evner at reflektere varmestråling. Det virker på samme måde som glasset i et drivhus, der tilbageholder noget af den varme, som solen afsætter på planter og overflader i drivhuset, og som medfører, at der bliver varmere i drivhuset. Deraf navnet ”drivhuseffekten”. På samme måde med kloden, som i sin atmosfære har en lille mængde drivhusgasser, bl.a. CO₂. Når solens stråler rammer jorden, opvarmes den, hvorefter varmestrålerne vil kastes tilbage til rummet. Drivhuseffekten betyder, at atmosfærens tynde lag af drivhusgasser tilbageholder noget af varmen. Det kender de fleste fra en klar sommeraften, hvor det kan blive uforholdsmæssigt koldt, når solen går ned sammenlignet med en overskyet aften, og hvor en simpel parasol eller markise på terrassen kan gøre underværker som en lille lokal drivhuseffekt og hjælpe til at opretholde en fornuftig temperatur. Vi skal faktisk være rigtig glade for drivhuseffekten – uden den ville kloden være ubeboelig med en overfladetemperatur på bare -19 oC. Men, når vi øger indholdet af CO₂ i atmosfæren, tilbageholdes der lidt ekstra af den varme, som ellers stråler ud i rummet. Derfor bliver kloden varmere, og deraf følger alle de klimaeffekter, vi observerer og hører om.

Det er præcis det der sker i disse år. Normalt vil CO₂-kredsløbet være i balance og atmosfærens indhold af CO₂ være konstant. Dette skyldes, at der optages og gemmes omtrent lige så meget CO₂ fra fotosyntesen i

klodens planter, dyr og organiske stof, som nedbrydning, forbrænding og forrådnelse sender tilbage. Men engang i fortiden medførte de geologiske processer, at der var en masse kulstof fra jordens organismer, som blev begravet i jordskorpen og pga. jordens tryk og høje temperatur blev omdannet til de fossile energikilder, vi kender (f.eks. olie, gas og kul). Alt det kulstof, vi i dag finder som fossilt i undergrunden, blev på den måde taget ud af kredsløbet. Men gennem de sidste godt hundrede års industrialisering har vi hevet en del af dette kulstof frem igen og udnyttet det til især energi, og det gemte kulstof er derfor sendt tilbage i kredsløb. Noget af dette ekstra kulstof bliver opfanget af fotosyntesen og bundet igen i ekstra biomasse på jorden og i vandet, men ikke det hele. Noget af det ekstra kulstof medfører, at indholdet af CO₂ i atmosfæren stiger. Kun ganske lidt – i min levetid er indholdet i luften steget med bare 2 ppm om året – altså 2 milliontedele ekstra CO₂ om året. Men, 2+2 er jo 4, og i min levetid er det i alt blevet til 130 ppm ekstra – eller ca. 1/3 så meget CO₂ i atmosfæren i dag, som da jeg blev født. Så selvom dagens ca. 400 ppm ikke er et problem for planter og dyr sammenlignet med de ca. 300, det var dengang, så har det medført en mærkbar ændring i drivhuseffekten – og i klimaet. Det er denne sommers klimarelaterede forfærdeligheder fra alle verdenshjørner desværre et bekymrende vidnesbyrd om.

Så, luften er blevet et problem, selvom indholdet af CO₂ hverken kan ses eller smages, og planterne vokser egentlig en smule bedre med mere CO₂. Det problem er mange, også politikerne, begyndt at forstå. Det har jo i Danmark medført en klimalov, der skal sikre, at vi reducerer vores udslip af CO₂ med 70% indenfor de kommende bare 6½ år, og at vi bliver CO₂-neutrale i 2045. I 2050 skal vi faktisk opsamle 10% mere CO₂, end vi sender ud. Og hvordan gør vi så det?

Ligesom biologien har sikret os al den ekstra CO₂, vi med den fossile energiudnyttelse har pumpet ud i atmosfæren, bliver den også en afgørende del af vores redning. Vi skal vende CO₂ strømmen. I stedet for at hente kulstof i undergrunden og pumpe CO₂ op i atmosfæren, skal vi hente CO₂ i atmosfæren og lagre det, f.eks. ved at pumpe det tilbage i undergrunden. Det er jo præcis det, fotosyntesen er skræddersyet til – at hente CO₂ ud af den ”CO₂-tynde” luft og gemme det i biomassen. Biomassen kan så i sig selv fungere som et ”lager” for CO₂. Det kunne f.eks. være i træer, der står i skoven, træ, der bruges som byggematerialer, eller hvis vi af biomassen laver biokul. Biokul er

meget vanskeligt at forrådnere og kan derfor spredes på jorden og udgøre et lager af kulstof dér.

En anden måde at lagre CO₂ på er, at opsamle den fra forbrændingsprocesserne, altså fange den i skorstenen fra f.eks. et kraftværk, og pumpe den ned i undergrunden i stedet for op i atmosfæren. Den proces kaldes CCS (carbon capture and storage), som mange måske kender til. Hvis kraftværket eller fabrikken, vi samler CO₂’en op fra, brænder fossile energikilder af, vil det ”neutralisere” CO₂’ens drivhuseffekt, fordi CO₂’en aldrig kommer op i atmosfæren. Men CCS alene kan ikke redde klimaet, hvis kilderne er fossile, uanset hvor store anlæg - eller hvor mange -vi bygger. Det skyldes, at CCS kun kan gemme CO₂, men ikke trække det ud af atmosfæren. Det er indtil videre kun fotosyntesen, der kan gøre det i den nødvendige skala. Men hvis vi kobler fotosyntesen og CCS, f.eks. ved at opsamle CO₂ fra et bioenergianlæg, så er det jo CO₂, der stammer fra atmosfæren, vi opfanger, og som vi kan gemme væk med CCS – så har vi fat i noget af det rigtige.

Og så skulle man jo tro, at vi kunne ånde lettere op – apropos frisk luft. Men vi har et problem, som de færreste har opdaget. Hvis fotosyntesen er den proces, der skal trække CO₂’en ud af atmosfæren, så skal vi dyrke enorme mængder biomasse for at få luftens indhold af CO₂ tilbage til noget, vi kan leve med. At dyrke planter kræver jo jord og land, og dyrkning af så meget biomasse kræver derfor store landarealer. Og det har vi ikke!! I dag, hvor jeg skriver dette indlæg, er det d. 2. august 2023 – tilfældigvis den globale ”Earth Overshoot Day”. Det er den dag, hvor vi for 2023 på verdensplan allerede har opbrugt de ressourcer, vi har til rådighed for 2023, hvis vi skal fungere bæredygtigt. Alt hvad vi forbruger fra i dag og frem til nytår er med andre ord ”overforbrug”. Eller sagt på en anden måde: vi har brug for næsten 2 jordkloder for at levere det, vi har brug for. Med hensyn til landareal – vi har ikke landareal nok til at dyrke tilstrækkeligt biomasse til at blive CO₂-neutrale, når vi samtidig skal have mad, biodiversitet og natur. At få genskabt luften og et bæredygtigt klima indebærer derfor også, at vi ændrer vores forbrugsmønster for kulstof. Jo mindre kulstof vi bruger, jo mindre får vi brug for at dyrke og/eller lagre og jo mindre landareal får vi brug for. Derfor skal vi udfase kulstof, hvor det er muligt at finde alternativer og reducere vores forbrug af alt fra energi til mobiltelefoner, rejser, tøj og kvadratmeter. Det er en stor omstilling, og den skal gå stærkt – og ”luft” udgør et centralt omdrejningspunkt sammen med klodens planter.

LOKAL KONTEKST

De 4 elementer og Albertslund

Povl Markussen

Det var genialt, da Empedokles for 2.500 år siden filosoferede sig frem til, at verden består af 4 grundlæggende elementer: ild, luft, vand og jord. Og det var et verdensbillede, der holdt vand i umindelige tider, ja vel nærmest helt frem til at videnskaben havde brug for (og kunne) forstå verden mere præcis. Herfra blev den gamle græske filosofi erstattet af grundstoffernes periodiske system.

Så selvom vi i dag ved, at de fire elementer ikke kan forklare hele verden, så rummer de alligevel stor visdom, og vi kan med fordel stadig bruge dem til at forstå vores virkelighed, vores udfordringer og vores muligheder.

Ild fordi: Intet sker uden ild, eller energi, som vi vil sige i dag. Uden energi sker der absolut ingenting. Alt står stille, alt er dødt, alt eksisterer ikke!

Luft fordi: Luft er livgivende, selv om vi ikke kan se den. Ja faktisk er det sandt, at af luft er vi kommet, til luft skal vi blive, og af luft skal vi igen opstå!

Vand fordi: Vand er liv. Vand er en betingelse for liv. Intet liv uden vand!

Jord fordi: Jorden er hjemsted for naturen og for livet. Jorden indgår i naturens og livets kredsløb. Uden jord, hvor faldt vi så hen?

I Albertslund har vi aldrig taget direkte udgangspunkt i de fire elementer, men i virkeligheden er der ikke så langt fra dem, til de seneste 30 års arbejde med byens grønne omstilling til bæredygtighed. Lad mig tage elementerne et for et.

ILD / ENERGI

I dag, med vores energiforbrug og -behov, er energi ikke en teoretisk filosofisk disciplin som for Empedokles, men en meget praktisk og eksistentiel disciplin. Vi er totalt afhængige af energi. Samfundet er mere afhængigt af energien end narkomanen af sit stof. Uden energi dør samfundet.

Det moderne samfund, der har givet os så meget, beror på fossile brændsler - olie, kul og gas. Det er foruroligende, for fossile brændsler forurener, når vi brænder dem af, de skaber drivhuseffekt og ikke mindst slipper de op! Vi kan kun bruge dem én gang, og når de er brændt af, er de væk. Med andre ord betyder det, at samfundet, som vi kender det, eksisterer og forsvinder sammen med de fossile brændsler. Derfor er det hele ganske simpelt: Skal samfundet - og vi - have en fremtid, skal vi omstille til vedvarende energi.

Løsningen er ikke at finde og brænde mere fossil brændsel af - tværtimod. Løsningen er at opsamle mere af solens energi, der hver dag tilflyder jorden i en størrelsesorden, der er 10.000 gange så stor, som den mængde energi alle vi mennesker på kloden bruger. Løsningen er, at vi bliver bedre til at opsamle solenergien. At vi høster den direkte med solceller og solfangere, og indirekte i form af vind, vand og biomasse.

Tidligere var vi i Albertslund et landsbysamfund, hvis energiforbrug beroede på den solenergi, bønderne samlede op på deres marker i form af biomasse. Dertil kom træ og tørv til kakkelovne og siden fik vi gasværket på fængslet og derefter oliefyre. Affaldet blev smidt på lossepladsen ved Risby.

I 60'erne blev vi et bysamfund. Energien kom nu fra afbrænding af affaldet, suppleret med olie, kul og gas. Dengang i 60'erne troede vi, at der var energi nok – og den var billig. Husene blev derfor sat direkte på jorden uden isolering, varmet op med u-isolerede fjernvarmerør.

Nu er vi så på vej ind i fremtiden. Den grønne omstilling er i fuld gang. Vi er i gang med at udbygge, renovere og efterisolere hele byen. Vi går fra fjernvarme til lav-temperatur-fjernvarme. For med en lavere temperatur i fjernvarmen, kan varmekædet omstille til varmepumper, der drives af strøm fra vindmøller. Slut med at bruge fossile brændsler og affald. I det hele taget elektrificeres byen ved hjælp af især vindmøller, men også solceller, mens affaldet sorteres og genanvendes i stedet for at blive brændt.

En stille, men helt nødvendig omstilling, ja nærmest en revolution, udspiller sig for øjnene af os - lige her og nu! Fra fossile brændsler, over energibesparelser og lav-temperatur-fjernvarme til vedvarende energi. Fra affaldsforbrænding, over affaldssortering til genanvendelse. Det er stort, det vi har gang i – og det er som snydt ud af næsen på Empedokles's element: ILD!

LUFT

Hvis betydningen af de fire elementer skulle rangordnes, ville luft ikke være det mindst betydelige. Det var genialt af Empedokles, at se luft, som vi ikke kan se, som et af de 4 elementer, verden består af. Fordi naturen er luft! Hverken mere eller mindre. I hvert fald altovervejende.

Oftest snakker vi jo om, at træer optager CO₂ fra luften, altså atmosfæren, når de vokser. At de opmagasinerer C (kulstoffet) i veddet, og frigiver O (iltten) til atmosfæren igen, så vi kan trække vejret. Når træet dør og nedbrydes eller brændes, forbinder C sig igen med O fra atmosfæren og danner CO₂. Sådan har det været siden tidernes morgen – eller i hvert fald siden naturen opstod. Men hvor meget CO₂ handler det egentlig om? Hvor meget C optager et træ?

For at finde ud af det, savede jeg en frisk gren af et lindetræ. Skar den til, så den vejede præcis 10 kilo. Derefter tørrede jeg grenen godt og grundigt. Nu vejede den 5 kilo. Halvdelen af træet var altså vand, og den anden halvdel var regulært træ. De 5 kilo træ brændte jeg og vejede asken. Der var 85 gram. Resten, 4 kilo og 915 gram, var således luft. Tilsvarende hvis et menneske kremeres. Asken kan være i en halvtom urne inkl. asken fra kisten. Resten er LUFT! Med

andre ord, naturen består af lidt mineraler (aske) og ellers, altovervejende, af luft. Så måske skulle vi skrive Biblen om: "Af luft er du kommet, til luft skal du blive. Af luft skal du igen opstå!".

Men det er CO₂ i atmosfæren, der er vores store problem. Når vi brænder fortidens natur af, i form af opmagasineret C i olie, kul og gas, er det, vi ændrer klimaet. Og atmosfæren er meget følsom. Kun 0,04 % af den er CO₂. Derfor går det stærkt med klimaforandringerne. Alligevel investerer vi kloden over 20 gange mere i fossile brændsler end i vedvarende energi. Så vi kan godt vinke farvel til Paris-aftalens mål om maks. 2 graders temperaturstigning. For år efter år udleder vi rekordmeget CO₂ – ikke mindre. Derfor er vi også nødt til at fjerne CO₂ fra atmosfæren, og til det har vi brug for naturen: Vi skal plante flere træer!

Jo ældre og større et træ er, jo mere CO₂ har det opmagasineret. Og næppe overraskende, tager det rundt regnet 50 år, at få et 50 år gammelt træ. Så det er bare med at komme i gang - og samtidig passe på de træer, vi allerede har!

I Albertslund er vores plan 500.000 nye træer. Det er vores "Månelandingsprogram", der kræver et ualmindeligt stort engagement, vilje og målrettethed. Indtil videre har vi nået 40.000 af de 500.000. Ud over at modvirke klimaforandringerne ved at opmagasinere CO₂, beskytter træerne også byen mod det varmere klima, fordi de giver svalende skygge og fordamper vand. Men de virker også mod forurening, de hjælper os med rent grundvand, de skaber mere naturværdi, mere biodiversitet, og de har æstetisk og ikke mindst rekreativ værdi. Træer er guld værd – tænk bare på huspriserne, der er højere på lokaliteter med træer. Træer er vores venner!

Op gennem 90'erne og 00'erne arbejdede vi i Albertslund meget med Grønne Regnskaber. Det var gode redskaber, men fra et simpelt fokus på CO₂ udledningen, udviklede de sig til også at måle på NO_x'er, kulbrinte, kulilte, svovloxid osv. Alt sammen rasende interessant, men også kompliceret, og noget vi ikke kunne gøre meget ved. Derfor endte det med, at for mange ressourcer blev brugt på noget, vi alligevel ikke kunne ændre. For mange ressourcer på for lidt forandring – og de grønne regnskaber gik i sig selv igen. Nu siger vi i stedet: Keep it simple! Naturen og luften virker! Plant træer!

VAND

Ikke underligt at Empedokles tog vand med som et af de 4 elementer. Både planter, dyr og vi mennesker skal have vand for at leve. Hvis der ikke er vand, er der bare gold ørken. Vandet gør forskellen – derfor må vand selvfølgelig være et af de 4 elementer, verden består af.

Vand er eksistentielt for livet og naturen. Men vand rummer også den dobbelthed, som Empedokles hele tiden kredsede omkring: For meget vand og vi drukner!

Det er også sådan med vand, at DER ER DET, DER ER! Hvis du derfor tager et glas vand, er det i princippet det samme vand, som dinosaurerne drak - og tissede ud igen - for 100 mio. år siden. Drikker du således et glas vand, drikker du dinosauris, for der er ikke andet. Der er kun det, der hele tiden har været her! Det er derfor, vi skal passe på vores vand, ikke forurene det, ikke ødelægge det. Vand er livsvigtigt, og der er mange andre end os selv, der skal bruge det! Også om 100 mio. år.

Hvis man skal vælge ét element, der har skabt Albertslund, er det vand. Vandet har været definerende for vores by. Det hænger sådan sammen: I Horsens byggede man i midten af 1800-tallet et fængsel på toppen af en bakke. Det var dumt, for det var helvedes bøvlet at skaffe vand til fangerne. Derfor skulle det næste fængsel bygges i en ådal, hvor der var masser af vand. Det er der i Store Vejle Ådalen. I 1859 kunne det nye fængsel slå portene i, og de nytilkomne fængselsfunktionærer skulle have noget at bo i. På et tidspunkt organiserede de boligselskaber, der blev omdrejningspunktet for transformationen fra Herstedernes landsbysamfund til det gennemplanlagte bysamfund Albertslund, der voksede frem i 60'erne og 70'erne. Planlagt bl.a. med et dobbelt kloaksystem, hvor spildevandet ledes til rensningsanlæg, mens regnvandet ledes ad kanaler og bassiner til åer og siden havet. Det er byens blå struktur. Genialt, men i dag er den udfordret af klimaforandringerne, der betyder voldsommere regnevejr. Populært sagt kan det godt være, at byen er planlagt til at håndtere skybrud, men hvad gør vi nu, når der kommer dobbelt skybrud? Derfor er der i de senere år blevet lavet skybrudssikringer, klimabassiner og våde enge. Vand er godt, for vand er liv, men for meget vand er noget skidt, det skal håndteres.

En anden god måde at håndtere vandet er at plante flere træer. For træer fordamper vand, så det ikke oversvømmer byen, og køler samtidig fordampningen - det får vi i stigende grad brug for. Også når det handler om vand, kan vi altså få god hjælp af vores nye venner, de 500.000 nye træer.

På den lange bane skal der dog tages mere drastiske skridt til klimasikring. For hvad gør vi, når havet stiger 5, 10 eller 20 meter? Hvad gør vi ved flygtningestrømmene i kølvandet på ørkendannelserne rundt om på kloden? Hvad gør vi, når store dele af kloden bliver uegnet til fødevarerproduktion? De store spørgsmål står i kø, men her og nu i Albertslund skal vi holde fast i vores lave vandforbrug, så der fortsat er rent vand til alle, og vi skal lade være med at forurene grundvandet med sprøjtegifte, PFAS, DMS osv. osv. Vi skal passe på vores vand, for det er livsvigtigt, og der er mange andre end os selv, der skal leve af det - de næste 100 mio. år!

JORD

Jord er ikke til at komme uden om. Vi lever PÅ den, og vi lever AF den, så selvfølgelig er det et af de 4 grundlæggende elementer Empedokles for 2.500 år siden filosoferede sig frem til, at alting består af. Jord var det faste fundament i universet!

Men jord er ikke bare jord. I en håndfuld jord, er der lige så mange organismer, som der er mennesker på kloden. Jord er ikke bare det "døde" uorganiske materiale - klipperne og nedbruddet fra dem, i form af sten, grus og ler. Jord er også det "levende" organiske materiale i form af fønelaget, komposten, humusen.

Derfor forbinder vi jord, i hele dens mangfoldighed, med naturen, med livet, der lever i jorden, med livet der vokser frem af jorden, med vores fødevarer og i det hele taget med naturens mangfoldighed – med biodiversiteten!

Også Albertslund er meget direkte forbundet med jorden. Som landsbysamfund levede vi af den. Vi dyrkede den og vi var spisekammer for hovedstaden. Især producerede vi mælkeprodukter. Vi var mælkebønder. Retur fra København fik vi københavnerens møg - københavnerens pis og lort. Som man sagde "Det er møget, der sætter kagen på bordet". Ingen afgrøder uden gødning, uden næringsstoffer. Dengang kendte man til betydningen af kredsløbet "Fra jord til bord, til jord". I dag afleverer vi næringsstofferne i toiletet

og sender dem til destruktion på rensningsanlægget. I vores store visdom har vi brudt næringsstofkredsløbet. Og tænk bare, én person tisser næringsstoffer nok til at dyrke 250 kilo korn om året! I dag får bønderne ikke næringsstofferne retur, som i gamle dage. Derfor må de bruge kunstgødning for at kunne dyrke. Det er skidt for jorden, det skaber ubalancer i naturen - og kunstgødningens tro følgesvend er sprøjtegift. Vi er på vildspor, har fået et afstumpet forhold til jord. Vi har brug for at finde tilbage til jorden: Fra jord, til bord, til jord.

Men alligevel trækker landbruget og bondesamfundet spor i nutiden. Se bare vores byvåben: Vejrhanen. Den symboliserer landbruget, og den knejser på toppen af V - Ø, der står for de gamle bondesamfund Herstedvester og Herstedøster.

I dag er vi dog tydeligvis ikke længere en landbrugskommune. Vi er blevet en skovkommune! Ja, faktisk er Albertslund den skovrigeste kommune i hele landet, målt ift. størrelse. Så forbindelsen med jorden har vi ikke helt mistet.

Vi prøver også at vende tilbage til jorden. Først uddelte kommunen kompostbeholdere til alle, der ønskede. Siden blev der indført økologi i fælleskøkkener. En stor strategi for *urban farming* løb ud i sandet. Det var en misforståelse. Men forsøgt blev det. I stedet er vi gået fra kompostbeholdere, til madaffald i grønne poser, til biogas og næringsstofkredsløb. Og vi er gået fra økologi, til 10 % mere natur, til biodiversitet og 500.000 flere træer.

GIV NATUREN EN STEMME

Kan vi i dag drage en lære af de fire elementer? Hvad ville de / hvad ville naturen sige til os, hvis den kunne? Ja, der er en lære - og helt i Empedokles's ånd er den dobbelt:

På den ene side, hvis vi lever MOD naturen, lever i forbrug og grådighed, bruger løs af ild, luft, vand og jord uden tanke for morgendagen, så kommer der en pris, der skal betales i form af klimaforandringer, forurening, ressourcemangel, fattigere natur og færre muligheder.

På den anden side, hvis vi lever MED naturen, lever i kredsløb, lever efter, at der kun er det, der er, og derfor skal det bruges igen og igen, så tænker vi på morgendagen, hvor vi igen får brug for ild, luft, vand og jord. Så lever vi i symbiose med naturen. Så vil den også give afkast i morgen. Så vil vi fortsat kunne høste et robust livsgrundlag og kunne udvikle vores muligheder.

Naturens stemme siger således til os: *GRÅDIGHED FORGÅR! KREDSLØB BESTÅR!*

VILD VÆKST

VILD VÆKST kærlighed og strid

I det følgende forholder fremtrædende tænkere sig til vækst; de stridende og samlende kræfter i verden, til vækst i både økonomisk, økologisk, legemlig og åndelig forstand, under den samlende overskrift VILD VÆKST. De mødtes til den litterære folkehøring 'VILD VÆKST - ORD' i Albertslund d. 26. august 2023 og læste deres tekster op og gav således publikum et internationalt perspektiv på forskningen inden for feltet. Forfatterne er Michael Marder, Dougald Hine, Jon Auring Grimm, samt Chiara Vacirca og Francesco Quarta Colosso med Stefania Barca.

Forestillingen om naturens vilde vækst henter vi fra den danske digter Inger Christensen. For hende danner naturens vilde vækst en modvægt til den økonomiske "monopolisering" af naturen. Men den har ikke rod i en forestilling om naturen som noget uberørt og harmonisk, eller det vilde som vildniset. Alt er i bund og grund omfattet af naturens enorme og minimale bevægelser. Alt er et udslag af naturens vilde vækst, af sollysets bøjning i det biologiske rum. Den vilde vækst er med andre ord, de kræfter i det hele, der både strides og finder sammen, der bliver til og forgår, og som i sig selv er hinsides godt og ondt. Altså ikke ulig den førsokratiske filosof Empedokles' kosmiske kræfter, kærlighed og strid, der henholdsvis binder og deler elementerne i stadigt nye forunderlige og forfærdende forbund.

Eksiløkologier

Michael Marder

1. INDLEDNING

Begrebet økologi, der først blev defineret af den tyske forsker Ernst Haeckel i 1866¹ og som i den senere tid har fået flere nuancer, trækker på oldgræsk for at etablere og konsolidere dets betydning. Selvom forskere alt for ofte overser det, er *økologiens* anakronistiske fremkomst i dens semantiske og konceptuelle betydninger bemærkelsesværdig². Dannet i analogi med *økonomi*, kan ordet oversættes som ”skabelsen af et bosted” (‘dwelling’ red.), *oikos’ logos*. Figuren bostedet er selvfølgelig også til stede i begrebet økonomi, men der er den blottet for sentimentale undertoner. I bedste fald henviser bostedet i den sammenhæng til den pragmatiske styring af en husholdning og arbejdsfordeling; i værste fald dikterer den love om ejendomsret, der gælder for ejerskab af menneskelig og ikke-menneskelig ejendom.

Den diskursive konstruktion af økologi begynder således i det 19. århundrede på et tidspunkt, hvor det at finde et bosted eller mulighed for varigt ophold ikke længere er muligt for store dele af befolkningen på grund af massiv fordrivelse fra landområder og koncentration af mennesker i hurtigt voksende urbane centre, skabt af industriel kapitalisme. Og økologi-diskursen topper nu i det 21. århundrede, hvor det, der er tilbage af den planetariske bolig, er yderligere truet af de voksende materielle efterdønninger af den industrielle kapitalisme, herunder primært katastrofale klimaforandringer, der afføder enorme populationer af klimaflygtninge, hvad enten de er mennesker eller ej. Det er denne eksistentielle trussel, der bringer spørgsmålet om det økologiske bosted ud af mørket – det mørke, der er forbundet med intimiteten, fortroligheden og det vanlige i at

leve i tæt relation til steder – og frem i lyset. I sådan grad, at økologi *bliver* et problem, hvis ikke *problemet*, når alt, hvad det indebærer, eroderes, oversvømmes, sættes i brand og på anden måde ødelagt.

På trods af (eller mere præcist, på grund af) de historiske omstændigheder for dens fremkomst og tiltagende betydning, er ”økologi” fyldt med nostalgiske og romantiske konnotationer. Øko-produkter, der på nogle sprog kaldes bio-produkter, efterspørges på grund af den renhed, de efter sigende repræsenterer, idet de er relativt fri for pesticider, transgene indgreb og lignende. Den samme logik styrer en desperat længsel efter fællesskaber og livsformer, der mere eller mindre er uberørt af den nuværende miljøkrise, som hurtigt forvandles til en økologisk krise, det vil sige, en sproglig krise og en af manglende bosteder – med ét ord, en meta-krise. Værdierne som autoktoni og nativism (begreber relateret til hyldest og romantisering af oprindelighed og oprindelige folk, red.), indgroet i det tyvende århundredes politiske økologier, var i overensstemmelse med og mobiliseret af fascistiske regimer, såsom Benito Mussolinis Italien³. Det konceptuelle bagtæppe for disse og lignende politiske tiltag farver økologi med konservative nuancer og overskygger forsøg på miljøbevaring.

Som jeg har vist i min bog fra 2020, *Dump Philosophy: A Phenomenology of Devastation*⁴, er det logikken, eller det ulogiske, bag den globale losseplads, der bekræfter muligheden for at skabe sig bosteder og sprogliggørelsen af det, en omfattende og dybtgående kraft, der ikke lader noget i sin vej intakt. For at håndtere de gensidigt forstærkende og allestedsnærværende effekter af giftstoffer (herunder de såkaldte ’for evigt

kemikalier’), udslip af drivhusgasser, lys- og lydforurening, ikke-nedbrydeligt materiale og mikro-plastificering af verden, blandt andet, er det nødvendigt, først og fremmest, at anerkende problemets dybde og bredde. Det afstedkommer ikke kun, at et stort flertal af planetens økosystemer er udsat for miljømæssige omvæltninger og økologiske kriser, men også, at økologien, som krydsfeltet mellem bosted og sprogliggørelse, er i krise, efter at den er kommet til sin ret og har tydeliggjort, hvad der tavst var til stede i dens historiske udsagn.

2. TO OPGAVER

To enorme, lejlighedsvis gensidigt uforenelige opgaver opstår, fyldt med flere sekundære opgaver, forpligtelser og øvelser.

På den ene side bør økologier (i flertal) ses som mere end en generalisering af de samme spilleregler for interaktioner mellem forskellige arter og til forskellige økosystemer. Forskellige bosteders udformning, hvordan man sprogliggør mulighederne for at skabe et bosted og projicering af disse over på fremtiden, skal foretages af beboerne selv, hvad enten de er planter, dyr, svampe eller bakterier, og ofte nok symbiotiske samlinger af ovenstående. For eksempel er fornemmelsen af et bosted ikke det samme for et egetræ og det egerne, der løber op og ned ad dets stamme. Denne fornemmelse varierer endda hos stationære organismer (såsom en rosenbusk og en vandsnegl) på grund af deres respektive kroppe, vækst- og reproduktionsstrategier og relation til deres levesteder.

På den anden side skal økologi afromantiseres, løsriveres fra det bukolske (1600-tallets romantisering af hyrden og hyrdindens landlige liv, red.) og det male-riske, adskilles fra nativism og autoktoni. Et praktisk instrument i en sådan opløsning, der samtidig tager højde for den nuværende tilstand for den levende og beboelige planet, er en dybtgående overvejelse af de ødelæggende følger af den globale affaldscirkulation og klimakrisen. Hver organisme, økosystem eller sted påvirkes; alle boliger og deres sprogliggørelse rystes i deres grundvold og sættes i bevægelse, hvilket gør økologier *eksiliske* (begreb relateret til eksil = landflygtighed, fordrivelse mm., red.). Nutidens økologier deler eksilets vilkår, der truer med at udjævne forskellene mellem dem, uden mulighed for at vende tilbage til deres faste oprindelsessted, der i sig selv ikke er andet end en teoretisk fiktion. I det følgende vil jeg foreslå, hvordan vi kan skitsere konturerne af eksiløkologier.

Fra starten skal det bemærkes, at eksiløkologier ikke bør forveksles med nomadiske baner, som for nylig har givet anledning til teorier om nomadisk subjektivitet og relation til verden⁵. Mens nomader afviser den livsstil, der er forbundet med fastliggende bosættelser, er nomadisme ikke et økologisk, men et økonomisk fænomen: i forhold til deres relation til territorier og deres ressourcer repræsenterer det undersiden af *nomos*, af menneskelig lov eller skik, der organiserer adfærd, samt af (ganske vist dynamisk) opdeling og distribution af lodder eller tildelinger. Den udbredte nomadisme i senkapitalismen⁶ er forbundet til denne anden foruroligende og uafklarede orden, der giver dybde i økonomien.

3. KLIMAFORANDRINGER SOM EKSIL OG FORFLYTNING AF STEDER

Uagtet de globale effekter indebærer klimaforandringer mere og andet end langsigtede skift i temperaturer og vejr. Klimaet har uden tvivl en atmosfærisk betydning, men på et dybere plan er dets betydning forankret i begreber om sted og den jordiske fold. Det græske *klima* (”hældning” eller ”tilbøjelighed”, fra verbet *klinein*, at hælde), ”refererede til den formodede hældning af jorden fra ækvator til polerne.”⁷ Ifølge de gamle grækere varierede vejret af hældningsgraden, som afgrænsede de forskellige regioner eller zoner på jorden og de tilsvarende vinkler af sollys på dens overflade. Zoneinddelingen af planeten var den vigtigste bibetydning af det senlatinske *clima*, som overlevede i det middelfranske og middelengelske *climat*, indtil indførelsen af *climate* i det 17. århundredes engelsk for at betegne dominerende atmosfæriske mønstre i en region.

Klima er derfor tegn på en samling indlejrede betingelser og er forbundet med et steds ’stedhed’, dvs. alt det, der giver et sted dets unikke tekstur og karakter. Og som jeg har bemærket andetsteds, ”hvis vi antager, at klima er udskifteligt med sted, er klimaforandring forandringen af steder, hvilket både indbefatter fordrivelse af menneskelige samt ikke-menneskelige befolkninger fra lokaliteter, der vil være blevet ubeboelige, og derfor også fordrivelse af selve stedets ’stedhed’.”⁸ Selvom man forbliver på ét sted, i klimaforandringens æra, bliver stedet ikke på stedet, men er i bevægelse. Eksiløkologier uddyber, hvad det vil sige at finde bosted i eksil – af sted, af bolig, af klima, af liv.

4. EKSTRAKTIVISME SOM ELEMENTÆRT EKSIL

Ligesom klimaforandringerne ikke kan reduceres til matematiske eller kybernetiske modeller for drivhusgasdynamik og gennemsnitlige temperatursvingninger, er ekstraktivisme (eller udvinding, red.) ikke begrænset til minedrift i stor skala eller hvordan man fjerner naturressourcer. For det første betegner ekstraktivisme det dominerende paradigme indenfor energi, værdi og væren i sig selv, ifølge hvilket tilegnelsen af alt, der er ønskværdigt, er afhængigt af, at man kan aftvinge det potentiale, der ligger skjult dybt inde i kroppe (ikke mindst den planetariske krop), ofte ved at ødelægge de ydre lag af det faktiske ("blotte fremtoninger") og kaste det bort, som om det var en overflødig skal⁹. For det andet udløser ekstraktivisme (forstået som udvinding, red.) især inden for energiproduktion, intet mindre end en elementær forskydning, der skubber jordens dybeste lag op til overfladen og sender dem videre op i atmosfæren som CO₂- og metanudslip og andre biprodukter af forbrændingsprocessen. Når partikler af brændt kul og olie fylder luften, kastes jorden *en masse* ind i et andet element. Når plast og mikroplast, som er derivater af olie- og naturgasindustrien, oversvømmer oceanerne og alle økosystemer, infiltrerer jorden også vandelementet.

Siden antikken har elementerne foreskrevet en vis adfærdskodeks for ting, der var *af* dem, der var lavet overvejende af dette særlige element. I fraværet af tyngdekraftsteorien antog man fx at en sten falder ned til jorden for at genforenes med sit rette element. I Middelalderens tankegang blev alt, der afveg og gik imod den naturlige (fysiske) orden i tingene, set som et tegn på sjælens eksistens, på det besjælingsprincip, der bevægede sig *contra natura*. Derfor tolker Avicenna plantens opadgående vækst, der trodser jordens nedadgående kraft, samt en fugls flugt, som bevis for vegetativ og animalsk besjæling¹⁰.

Sjælen, i denne forstand, er eksilisk (af eksil, red.); den udstøder det levende væsen fra den rent fysiske verden, eller fra elementernes miljø, der ellers gør krav på de livløse genstande. I dag er det elementet (navnligt jordens element), der er i eksil fra sig selv. Jordens stabilitet og selvstændighed har selvfølgelig altid været noget af en illusion. Jordskælv og vulkanudbrud, jordskred og underjordiske akvifere lag, vidner om hvordan jordens kapacitet som et fundament er midlertidigt, og om, hvordan den huser andre elementer (vand, ild). Parokial (lokal, snæver, red.) tilknytning til jorden i de mere konservative udformninger af

økologisk teori og praksis, forstyrres af jordens manglende tilknytning til sig selv.

Hvad angår udvindingen af store mængder fossiler fra planetens krop og krydskontaminering af de andre elementer, antager industriel kapitalisme rollen som verdens *contra natura* besjæler med en pervers form for besjæling. Bortset fra ilden, til hvilken produktionen af udvindingsenergi bruger organisk materiale i form af flydende, forgasset eller størknet organisk materiale, der stammer fra døde planter og dyr, er besjælingsprincippet tydeligt i den måde, hvorpå de (utvivlsomt porøse) grænser mellem elementernes regioner overskrides. Men sådan en besjæling, eller genbesjæling, er helt uholdbar. Elementernes eksiler, der opstår og forværres af ekstraktivisme, fører i sidste ende til total forvirring, i sammenblandingen, foreningen af himmel og jord, der ikke længere er gunstig for liv.

Også vandet er i eksil fra sig selv. Fra fysikkens synspunkt er vand, uanset om det er fast som is, flydende eller damp, det samme stof, og antallet af dets partikler forbliver det samme. Ikke desto mindre, er det vigtigt, fra det økologiske og biologiske synspunkt, at arktisk is smelter med en alarmerende hastighed, hvilket fører til stigninger i havniveauet, ændringer i havstrømme og forskellige positive feedback-loops, der accelererer global opvarmning. Dampen, væsken, isen er snarere end tilstande, vandets *ekstaser*. Vandets cyklus, med sine overgange fra én tilstand til en anden, kan være en næsten mekanisk proces i fysikken, men på økosystemets og planetens skala underbygger eller underminerer den levedygtigheden som sådan. Selvom istider og interglaciale perioder også skifter med relativ regelmæssighed, er vandelementet i hver fase (af glacialisering eller opvarmning) i eksil fra sig selv, fra den relative homeostase, der er gunstig for enhver given arts trivsel, hvis det ses fra den pågældende arts perspektiv.

5. FORANKRET EKSISTENS SOM MILJØMÆSSIGT EKSIL

Tesen om sjælens eksiltilstand, hvor den vandrer i verden, har en lang historie i filosofien. Det går i hvert fald tilbage til gnosticismen (fællesbetegnelse for religiøse filosofier, mysteriereligioner og sekter, der arbejder med opnåelsen af mystisk viden, red.) og nyplatonismen, hvor sjælen befinder sig i eksil i kroppen, da den er faldet ind i materiens verden. I gnosticismens "Eksegese om Sjælen", for eksempel, siges det, at sjælen af feminin natur var ren ånd, men

"hun faldt ned i en krop og blev vakt til live, [og] derefter faldt hun i hænderne på mange røvere."¹¹

I de zarathustriske fragmenter, der er en del af det gnostiske Nag Hammadi-bibliotek, kaldes den forankrede eksistens 'Eksil', mens sandheden er indlejret i sjælen så langt væk som muligt fra materiens verden: "om manden i eksil, når han opdager sandheden i sig selv, er han langt fra de andres gerninger, der eksisterer [fejlagtigt] og snubler."¹²

Philo fra Alexandria bemærker det mærke, som opstår i forbindelse med Kains eksil fra Guds ansigt, der videregives til alle hans efterkommere, som indgår en skadelig forening af sjælen med kroppen, som den er forvist til: "men foreningen kan være af to slags, sjælen gøres enten til kroppens partner, eller bliver bragt i fællesskab med dyden. Sjælen, der underkaster sig kroppens foreninger" er dømt til tilstanden af eksil¹³. For Plotinus betegner den Enes opståen fra den perfekte enkelthed, enhed og fylde (pleroma) i sig selv den uforklarlige tragedie ved eksistensen, forgretnet og placeret på en større eller mindre afstand fra dens rod (nemlig det ene). Henviende til de senere romerske filosoffer Seneca og Plutarch konkluderer Marcia Sá Cavalcante Schuback, at "eksil... har været opfattet eksistentielt som den menneskelige eksistens qua bevægelse og er blevet betragtet som det, der mest præcist markerer den *menneskelige* tilstand."¹⁴

Her bliver tingene virkelig interessante. Overvindelsen af adskillelsen af sind-krop indebærer samtidigt en bro over skellet mellem organisme og miljø, eftersom det legemliggjorte sind ikke eksisterer i et vakuum, men i verden – ja, i livsverdenen. Sjælens eksil i kroppen spejler, hvad angår dens struktur og dynamik, organismens eksil i verden, uanset den mere eller mindre gunstige miljømæssige niche, den indtager, og uanset typen af organismens eksistens. Når man først har fanget parallellen her, viser det sig, at de romantiserede, nativistiske, autoktoni-værdisættende økologier er skjult gnostiske: de begræder den legemliggjorte organismes fald, eksil og afvigelse i det forurenede miljø og drømmer om uberørt natur og om en tilbagevenden til prælapsarisk (før syndefaldet, red.) økologisk tilstand. Ligesom gnostikerne (samt andre, herunder Origenes eller Plotinus) efter kroppens død hilste sjælens hjemkomst til åndens rene rige velkommen, så idealiserer krypto-gnostiske økologer det miljømæssige hjem (*oikos*) uberørt af modernitet, vestlig kolonialisme, teknologi og kapitalismens kræfter og afviser i sin helhed den faldne økologi i en forurenede verden. Den kompromisløse fordømmelse af verden,

som den er, sætter sådanne økologiske holdninger på linje med gnosticismen.

6. EKSILOKOLOGIER OG EKSISENTIELT EKSIL

Tilværelsens eksilkarakter er et vendepunkt for økologisk tankegang. På den ene side stræber de puritanske og konservative positioner i økologien efter at overvinde, ud over de foruroligende konsekvenser af massiv forurening og klimaændringer, selve evolutionens og tidens gang, der forløber i, som og med organismer, arter og økosystemer. Nostalgi efter en præ-moderne fortid, krig mod invasive arter, neo-luditiske (betegnelse for grupperinger, der modsætter sig nye teknologiske udviklinger, red.) og snæversynede holdninger, er symptomerne på en økologisk allergi over for tid og selv-genopfindelsen (i modsætning til den igangværende selv-reproduktion) af liv. På den anden side, mens bevægelsen af ingen-tilbagevenden, der forløber gennem eksistensen er eksil, bliver denne bevægelse unægtelig accelereret og forværret af de menneskeskabte bivirkninger af ekstraktivisme, gigantiske udledningen af giftstoffer og forurenende stoffer til miljøet og katastrofale klimaændringer. Sagt på en anden måde, er der et delvist overlap mellem a) *livet som eksil* fra egenidentitetens statiske grænser og b) de truende udsigter til *et eksil fra livet*, udryddelsen af talrige arter og den overordnede underminering af livsbetingelserne på planeten.

Selvom Martin Heideggers tænkning indeholder, sammen med andre uacceptable politiske valg og holdninger, eksempler på parokial (snæver, lokal, red.) økologisme, indeholder den også spor, der vedrører eksiløkologier, der berører eksileksistens som sådan¹⁵. Eksistensens ekstatisk natur (Dasein) indebærer eksistensens uoverstigelige og konstituerende eksil fra grænserne af en stabil egenidentitet: "Tidsligheden er væsensmæssigt ekstatisk. [...] tilstedeværelsens mening er tidslighed [...]"¹⁶. Hvis eksistens forstås, også i Heideggersk forstand, som væren-i-verden, så betegner dens ekstatisk-eksiliske karakter ligeledes verden, som det sprogliggjorte bosted, det økologiske hjem, af Dasein. Eksistentielt er det at være hjemme i verden det samme som at være hjemme i det fremmede, snarere end i det velkendte; i det ydre, snarere end i det indre; i det åbne og det risikable, snarere end i det lukkede og sikre. Det er at leve i eksil, i ekstatisk, temporale og temporaliserende strukturer af mening, der selv er i eksil fra absolut (ekstra-temporal, ekstra-historisk) mening og sandhed.

Da det kom til forbindelsen mellem økologi og eksistens, vendte Heidegger de centrale indsigter i sin egen tænkning ryggen. I ”Mindetale” fra 1955 dedikeret til 175-årsdagen for komponisten Conradin Kreutzer, spørger Heidegger: ”Er opblomstringen af ethvert egentligt værk ikke afhængigt af dets rødder i en hjemlig jord?” Og han fortsætter: ”For at et virkelig glædeligt og sundt menneskeligt værk kan trives, skal mennesket stige op fra dybden af sit hjemland og ind i æteren. Æteren betyder her ”den frie luft i de høje himle, åndens åbne rige.”¹⁷ Åndens økologi er for Heidegger baseret på erfaringen af at være hjemme på ens egen fødested, rodfæstet i naturens og kulturens jord. Omvendt er det jødiske folks eksileksistens efter hans synspunkt ansvarlig for at ”rykke alle væsener op med roden fra væren”: ”Spørgsmålet om verdensjødedommens [Weltjudentum] rolle er ikke et racemæssigt [keine rassische] spørgsmål, men det metafysiske spørgsmål om den type menneskelighed, der *uden nogen begrænsninger* [die schlechthin ungebunden], kan overtage at rykke [Entwurzelung] alle væsener op med røde fra væren som sin verdenshistoriske opgave.”¹⁸

Diskrepansen mellem Heideggers eksistentielle tænkning om eksistens og hans strejftog ud i økologi kommer til udtryk i kontrasten mellem tysk rodfæstethed og jødisk ikke-rodfæstethed. Den temporale og derfor ekstatiske betydning af Dasein, som han uddybede i *Væren og tid*, burde have præget Heideggers økologiske filosofi og gøre økologi lige så ekstatisk, tidsbunden, eksilisk. Bostedet og dets sprogliggørelse er ikke gennemsyret af et stabilt, oprindeligt element, men af det foruroligende, i det, der er på vej, det, der kommer ud af sig selv (eksilets eksil) og lever takket være denne begrænsede, men uendelige udtræden. Eksistens placeret i eksistensen, bostedet er en væren i det, der er uden for eller ved siden af sig selv — i vandring, fortabthed, udgang fra en indesluttet identitet, eksistens. Ligesom Heidegger indser, at teknologiens essens ikke er teknologisk¹⁹, så kunne vi, ved at føre hans filosofi til den logiske konklusion, sige, at bostedets essens ikke er noget bestandigt. Hans spørgsmål ”Er der stadig et livgivende hjemland, i hvis jord mennesket kan stå rodfæstet, altså, være autokton?”²⁰, burde derfor blive ændret til det følgende: Findes der en livgivende og dødbringende erfaring af ikke-tilhørighed og vandring, hvori eksiløkologier kan slå rod?

7. JØDISK ERFARING OG EKSILØKOLOGIER

Siden jødernes første eksil til Babylon omkring år 600 fvt, har jødisk liv og tankegang været dybt præget af eksilerfaringer. Selvom eksiltilstanden ofte er blevet begrædet, og selvom den traditionelle aspiration har været at overkomme den for bestandigt, har den samme tilstand (frem for alt set i forhold til dens intensitet og historiske varighed) haft en formativ indflydelse på de jødiske væremåder og tankegange. Franz Rosenzweig giver det måske klareste udtryk for denne indsigt, når han skriver, at det jødiske folk er ”folk, der bliver til folk”, i sine tidligste tiders dagry og senere igen i historiens klare lys, i et eksil. [...]. Landet eksisterer i dybeste forstand kun i sin egen ret som længslens land – som helligt land.”²¹ Jødedommen kan vi sige, er den oprindelige eksilreligion.

I vores tidsalder med global fordrivelse, med diasporiske samfund, der vokser rundt omkring i verden, er den særlige jødiske erfaring blevet universel. Det er, med Slavoj Žižeks ord, den universelle undtagelse²². Kort efter Anden Verdenskrig, i ”Note on Marc Chagall” fra 1954, uddyber Erich Neumann, hvad den jødiske universelle undtagelse er, som vender op og ned på idéen om ”den hellige nation,” *goy qados*²³, adskilt fra andre nationer for at være i en pagt med Gud: ”Det jødiske folks skæbne er også Europas skæbne, Vitebsks fald er samtidig Paris’ fald, og den udvandrende jøde er migrationen af utallige millioner af rodløse mennesker, jøder og kristne, nazister og kommunister, europæere og kinesere, forældreløse og mordere. En massemigration af individer, en flugt ned i afgrunden, som strækker sig fra Asiens yderste grænser via Europa og til Amerika, en uendelig strøm af forandring, hvis dybde synes uudgrundelig, og målet og retningen uforudsigelig.”²⁴

Vi bør dog gå længere end både Rosenzweig og Neumann. I det 21. århundrede har den fælles eksiltilstand strakt sig ud over grænserne for en særlig menneskelig gruppe, og endda ud over menneskearten, til jorden og atmosfæren, til planter og steder, til dyr, mikroorganismer, bakterier og svampe. Ifølge Rosenzweig bliver de mest forskellige arter, elementer, og økosystemer til dem selv i den form eksilets ikke-identitet, giver dem. Neumanns observation, at ”den vandrende jøde er migrationen af utallige millioner af rodløse mennesker,” kræver en udvidelse for også at inkludere migrationen af utallige milliarder af rodløse levende væsener og steder, deres ”flugt ind i afgrunden” svarende til masseudslettelse og en

generel stedløshed, hvor steder suges ind i som et sort hul. Pointen er, at i stedet for at sukke efter præ-eksil harmoni og naturlig balance — som ikke er andet end idealiserede projiceringer af fortiden — er det vores opgave at lære at bo i eksil, det vil sige, både i den grundlæggende eksileksistens og i dens forringede form som resultat af kapitalismens, modernitetens og teknologiens forstyrrende kræfter.

Andetsteds²⁵ har jeg udforsket eksil i den mystiske jødedomms opfattelse af arvesynden. Der forstås handlingen at spise af kundskabens træ for godt og ondt som en adskillelse af viden fra livet, og den efterfølgende forvisning af de levende fra det vitale som følge af den mangelfulde, objektiverende viden, de tilegner sig. Hvis syndefaldet ikke er eksil fra den rene ånd, men fra livet og især fra den kødfulde viden og visdom, der er af samme stykke som det vitale, da svarer det til forværringen af eksileksistensen natur forårsaget af den teknologisk videnskabelig rationalitet og dens giftige udløbere.

I jødedommens historie er den mest radikale eksilbegivenhed dog den, der påvirker Gud selv: da det jødiske folk drives i eksil, slutter Guds kvindelige tilstedeværelse, der er tættest på jorden, šekīnah, sig til dem i deres vandring. Som den middelalderlige Zohar-bog siger det: ”Når Israel gik i eksil, blev šekīnah forvist med dem” (2:3a; v. 4, s. 5)²⁶. Eller: ”Da den velsignede Hellige ønskede at ødelægge sit hus [templet, MM] nedenfor og at forvise Israel blandt nationerne, fjernede han šekīnah fra sin tilstedeværelse, og det forblev på afstand [ve-itrahaqa]” (1:219a; v. 3, s. 324)²⁷. Ved at fjerne hende afløres det, at Gud ikke er som et udeleligt hele, et stabilt og uforanderligt grundlag for al eksistens, men som drivtømmer fra en skibbruden verden.

Det afgørende er, at den bogstavelige oversættelse af *šekīnah* er bosted, den hebraiske og aramæiske ækvivalent til det græske *oikos*. Afledt af roden š.k.n., er *šekīnah* beslægtet med ord som *šekunah* (naboskab) og *šoken* (nabo). Hvor radikal en gestus af guddommeligt selveksil end kan virke, matcher den ikke denne forståelse af šekīnah: ikke alene går en bestemt menneskelig gruppe i eksil, og ikke kun ledsager en del af Gud dem i deres vandring, men også, og vigtigst af alt er selve muligheden for at finde et bosted i eksil. Mere end at opholde sig i eksil, er det bostedets eksil i det begyndende øjeblik af den jødiske tradition, der tilbyder en forsmag på nutidige eksiløkologier.

8. KONKLUSIONER

Vi er blevet udstødt fra vores planetariske bosted. Alligevel skal vi bo i dette eksil, endeligt og uendeligt. Hvem er vi? Planter og vand, dyr og jorden, luft og mennesker, bakterier og ilden fra en kogende verden. Det planetariske bosted er også langt fra stationært: planeterne er kosmiske vandrere, som de gamle grækere opdagede, de holdt sig ikke på deres faste positioner på nattehimmelen i modsætning til stjernerne. Det er intet andet end et *mise-en-abîme* af et eksil inde i et eksil inde i et eksil...

Hvad vil det sige at deles om, *at the bare minimum*, som man siger på engelsk, eksilets betingelser og i øvrigt at skabe et bosted i denne tilstand? Begrebsmæssigt betyder det, at snarere end en fælles oprindelse, er det en umindelig udvisning fra sit ophav, der giver væsen til alt, hvad der er. Praktisk betyder det, at solidaritetsbånd med hele den eksilerede eksistens fremmer omsorgen for de levende og de døde, for elementerne og de vildfarne verdener, lige hvor vi er, på skæringspunktet af myriader af endelige-uendelige vandring. I modsætning til parokiale (lokale, snæversynede, red.) økologiske programmer, er eksilisk omsorg forankret i oplevelsen af en delt ikke-tilhørighed, af at være ude af sted, håbløst fordrevet, ikke hjemme nogen steder, eller, bedre, kun hjemme i det fremmedartede og fraværet af et fast hjem. Det spiller på Novalis’ definition af filosofi (”Filosofi er virkelig hjemve - ønsket om at være hjemme overalt”²⁸), medmindre filosofi også hemmeligt er en partner til universelt eksil, der begærer, hvad den ikke har og aldrig kan få, nemlig en universel følen-sig-hjemme.

I konkrete termer vil ikke-tilhørighedens økologier ikke prioritere autoktone over ”invasive” arter, de vil heller ikke romantisere og i sidste instans eksotisere den indfødte, det oprindelige, eller det lokale. I stedet skal eksiløkologier anerkende deres delvise overlapninger med klimaændringer og andre effekter af ekstraktivisme, samt afvigelserne fra disse aspekter af den antropogene globale losseplads, der massedanner, nedgraderer, homogeniserer og er dødbringende for eksistensen. De vil genopfinde forståelsen af sted som universel forskydning. Og, ved at fremhæve selvgenopfindelsen fremfor selvreproduktion af liv, vil de opkvalificere bæredygtighedsværdierne med et øje på den ugentagelige singularitet i eksistensen, dens materialitet og anarkiske temporaliteter, ikke underkastet økonomiens eller metafysikkens magt og krav.

Den årtusinder gamle jødiske eksiloplevelse mellem generationerne har været bevidst om sin egen negativitet, om det ”bitre brød” (Ezek. 4:13), som denne oplevelse tilbød, både som næring og gift. Den positive, kreative dimension af eksilisk negativitet i jødisk intellektuel og kulturel historie, kombineret

med universaliseringen af eksiltilstanden, åbner nye udsigter for økologisk tankegang. At finde et hjem i eksil er at dvæle i sårbarhed og eksponering, i forvisning og skrøbelighed, delt med alle mennesker og andre-end-mennesker. Eksiløkologier tager udgangspunkt i denne endelige-ubestemte oplevelse.

NOTER

- 1 “*Unter Oecologie verstehen wir die gesammte Wissenschaft von den Beziehungen des Organismus zur umgebenden Aussenwelt, wohin wir im weiteren Sinne alle ‘Existenz-Bedingungen’ rechnen können.* [”Med ’økologi’ forstår vi den omfattende videnskab om organismers relationer til deres omgivende miljø, hvor vi i bredere forstand kan inkludere alle ’eksistensbetingelser’”] [Ernst Haeckel, *Generelle Morphologie der Organismen*, Vol. 2 (Berlin: Georg Reimer, 1866), s. 286].
- 2 Noget lignende sker med opfindelsen af ’entropi’, som er slående ny, men efterligner den gamle ordformning ’energi’.
- 3 Se f.eks. Marco Armiero, et al. *Mussolini’s Nature: An Environmental History of Italian Fascism* (Cambridge, MA: The MIT Press, 2022).
- 4 Michael Marder, *Dump Philosophy: A Phenomenology of Devastation* (New York & London: Bloomsbury, 2020).
- 5 Især Rosi Braidotti, *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, 2nd Edition (New York: Columbia University Press, 2011).
- 6 Dette er hvad Braidotti fejrer ved at blande alle subjekter fortrængt af kapitalismen sammen: “Being homeless, a migrant, an exile, a refugee, a tourist, a rape-in-war victim, an itinerant migrant, an illegal immigrant, an expatriate, a mail-order bride, a foreign caretaker of the young or the elderly of the economically developed world, a high-flying professional, a global venture financial expert, a humanitarian relief worker in the UN global system, a citizen of a country that no longer exists (Yugoslavia, Czechoslovakia, the Soviet Union): these are no metaphors... These are highly specific geopolitical and historic locations—it’s history and belonging tattooed on your body” [*Nomadic Subjects*, pp. 10-11].
- 7 Dette og efterfølgende etymologiske observationer er baseret på “Climate,” in *The Merriam-Webster New Book of Word Histories* (Springfield, MA: Merriam-Webster, 1991), s. 108.
- 8 Michael Marder, “What Needs to Change in Our Thinking about Climate Change (and about Thinking),” *Environmental Philosophy*, 17(1), Spring 2020, s. 9-17. DOI: 10.5840/envirophil20201889.
- 9 For mere om denne tankegang, se Michael Marder, *Energy Dreams: Of Actuality* (New York: Columbia University Press, 2017).
- 10 Eksistensen af en sjæl, der driver det besjælede væsen væk fra sit fysiske element, som ”en flyvende fugls bevægelse med sin tunge krop højt oppe gennem himlen”[Avicenna, *A Compendium on the Soul*, translated by Edward Abbott van Dyck (Verona: Stamperia di Nicola Paderno, 1906), s. 23].
- 11 --, *The Nag Hammadi Library*, redigeret af James Robinson (San Francisco: HarperCollins, 1990), s. 192.
- 12 --, *The Nag Hammadi Library*, s. 415.
- 13 Philo, *Philo*, Vol. II, Loeb Classical Library (LCL 227) (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929), s. 361.
- 14 Marcia Sá Cavalcante Schuback, *Time in Exile: In Conversation with Heidegger, Blanchot, and Lispector* (Albany, NY: SUNY Press, 2020), s. 2.
- 15 Se Michael Marder, *Heidegger: Phenomenology, Ecology, Politics* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2018).
- 16 Martin Heidegger, *Væren og tid*, oversat fra tysk af Christian Rud Skovgaard (Aarhus: Forlaget Klim, 2007), s. 365.
- 17 Martin Heidegger, *Discourse on Thinking*, oversat af John M. Anderson og E. Hans Freund (New York: Harper & Row, 1966), s. 47-48.
- 18 Martin Heidegger, *Überlegungen XII-XV (Schwarze Hefte 1939–1941)*, GA 96, redigeret af Peter Trawny (Frankfurt: Klostermann, 2014), s. 243.
- 19 Martin Heidegger, *The Question Concerning Technology and Other Essays* (New York: Harper Perennial Modern Classics, 2013).
- 20 Heidegger, *Discourse on Thinking*, s. 48.
- 21 Franz Rosenzweig, *The Star of Redemption* (Madison: The University of Wisconsin Press, 2005), s. 319.
- 22 Slavoj Žižek, *The Universal Exception* (London & New York: Bloomsbury, 2005).
- 23 S. Leyla Gurkan, *The Jew as a Chosen People: Tradition and Transformation* (London & New York: Routledge, 2008), s. 9.
- 24 “*Das Schicksal des jüdischen Menschen ist auch das Schicksal Euro-pas, der Untergang von Witebsk zugleich der von Paris, und der wandernde Jude ist die Wanderung von unzähligen Millionen Entwurzelter, von Juden und Christen, von Nazis und Kommunisten, von Europäern und Chinesen, von Waisen und Mördern. Eine Völkerwanderung von Einzelnen, eine Flucht ins Bodenlose, welche von den äußersten Grenzen Asiens über Europa und bis nach Amerika reicht, ein unendlicher Strom der Wandlung, dessen Tiefe unauslotbar und dessen Ziel und Richtung unabsehbar scheint*” [Erich Neumann, *Kunst und schöpferisches Unbewusstes* (Einsiedeln: Daimon Verlag, 2006), s. 155]. I et brev til Carl Jung udtaler Neumann på samme måde: "Loven som en sekularisering af den traumatiske oplevelse af eksil, hvorved jordprincippet, i åbenbar accept af teokratiske profeter, hævdede sig med udelukkelse af direkte åbenbaring." [C.G. Jung & Erich Neumann, *Analytical Psychology in Exile: The Correspondence of C.G. Jung & Erich Neumann*, redigeret af Martin Liebscher (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2015), s.141].
- 25 Michael Marder, “The Tree of Life-Death: On the Vegetal Wisdom of Life in the *Book of Zohar*,” i *Knowing Life*, redigeret af Brianne Donaldson (London & New York: Routledge, udkommer i 2024).
- 26 Alle citater fra *Zohar* henviser til *The Zohar*, Pritzker Edition (12 bind), oversat af Daniel C. Matt (Stanford: Stanford University Press, 2018).
- 27 Se også 1:120b; v. 2, s. 201: “Alternatively, ‘And the angel of his presence saved them’—*šekinah*, who accompanies them in exile.”
- 28 Novalis, *Notes for a Romantic Encyclopaedia: Das Allgemeine Brouillon*, redigeret af David Wood (Albany, NY: SUNY Press, 2007), s. 155.

Hjælpeløs vækst

Dougald Hine

Under min research til min bog, *At Work in the Ruins*, hørte jeg om mødet mellem Greta Thunberg og Emmanuel Macron. Det må have været i begyndelsen af 2019, kort efter Thunbergs tale i Davos, hvor hun sagde til verdens ledere: ”Jeg vil ikke have jeres håb, jeg vil have jer til at gå i panik.” Da de mødtes i Elysée-palæet, sagde den franske præsident direkte til hende: ”Frankrig kan ikke reducere sine emissioner på grund af sin økonomiske vækst.”

Det, der slog mig første gang jeg hørte dette, var den ærlighed, som indrømmelsen blev sagt med. At fortsat økonomisk vækst ikke kan forenes med økologisk bæredygtighed: Jeg havde hørt denne tanke udtrykt af heterodokse (afvigende fra mainstream, red.) økonomer, klimaforskere og anonyme junior embedsmænd, men det forblev politisk utænkeligt, et forslag som ingen valgt leder eller kandidat, der håber på magt, kunne associeres med. Så det overraskede mig, at det var blevet sagt højt af nogen i Macrons position, selv bag lukkede døre.

Når jeg senere har tænkt over denne historie, er der noget andet, der slår mig, og det er tonen af hjælpeløshed i præsidentens ord. Der er noget her, som jeg tror mange af os genkender fra os selv, når vi forholder os til klimaforandringer; tyngtet i stille stunder, med bevidstheden om problemets dybde, i spekulationer sent om natten eller når vi ser vores børn lege. Vi ser på verden og har svært ved at forestille os, hvordan ting kan fortsætte sådan, og endnu sværere ved at se, hvordan de kan ændre sig. Hvad optrinnet i Elysée-palæet antyder er, at denne dobbeltbinding ikke er et symptom på vores relative magtesløshed – eller vores manglende evne til at få dem, der har magt til at lytte

– men at de magtfulde selv kan være lige så handlingslammede og ude af stand til at forestille sig en løsning.

Dét er knuden, som jeg vil forsøge at løsne: en knude, hvor hjælpeløshed og vækst er bundet stramt sammen. Ved at slække grebet lidt, tror jeg, vi kan komme til at forstå noget om vores situation og måske begynde at undgå panik- og lammelsesfælden, som mange af dem, der er mest bevidste om dybden af det problem, vi står overfor, falder i.

Når en politiker taler om ”vækst”, eller når ordet bruges i en avisartikel, ved de fleste af os, hvad der menes. Begrebet dækker over stigningstakten i en økonomis ”samlede produktion”. Alle varer og tjenesteydelser produceret inden for et afgrænset område og handlet for penge i løbet af et år, lægges sammen og udgør BNP, Bruttonationalproduktet, og denne figur sammenlignes derefter med totaler for tidligere perioder, og de stignings- eller faldhastigheder der opstår fra år til år, bliver til overskrifter i nyhederne. På denne måde vil tilstanden i et land, i en gruppe af lande som EU eller verden som helhed – ”den globale økonomi” – blive repræsenteret af en enkelt figur, der anskues som en overordnet indikator for, om tingene bliver bedre eller værre.

Rapporteringen af økonomisk vækst er den daglige manifestation af en stærk kulturel logik: en måde at se og forstå verden på, der former vores samfunds for-nemmelse af, hvad der er virkeligt, vigtigt, muligt og ønskeligt. Denne logik hviler på et sæt af sammenknyttede antagelser, som sjældent udtales direkte, men som, i lighed med en bygnings fundament, forbliver skjult, selvom strukturen uden grundlaget ville vælte.

Den samme logik viser sig i konceptet økonomisk udvikling, hvor verdens nationer kan stilles op og måles som børns højder mod en væg. Når de er rangordnet på den måde – fra ”mest” til ”mindst udviklet” – opfattes det nemt som om dem af os i lande som Danmark eller Sverige, Storbritannien eller USA lever tættere på fremtiden, mens dem i Mexico, Palæstina eller Bangladesh lever i en version af vores fortid. Med afsæt i denne logik kunne Hans Rosling med erklæringen, ”Jeg blev født i Egypten!”, synliggøre, at Sverige i 1940’erne ville score det samme som nutidens Egypten på udviklingsindikatorerne. Men for at det giver mening, må vi antage, at der er en lige linje gennem historien, en smal sti, som alle menneskelige samfund til alle tider har fulgt, og som fører til den levemåde nogle af os har i dag. Med denne antagelse reduceres relationen mellem vores samfund til en envejstrafik i ideer og teknologier – og hvordan skulle de, som indikatorerne viser at være ”mest udviklede”, så have noget at lære af dem, der er bagud?

Det, vi har at gøre med her, er fremskridtets kulturelle logik. Det er den logik, som har igangsat den moralske forestilling om modernitet: nogle af de mest imponerende frembringelser af moderne samfund er blevet inspireret af denne logik, og det samme kan siges om de største rædsler. Når vi taler om fremskridt, er vi tilbøjelige til at se fortiden som en ringere version af nutiden. Fremtiden opfatter vi som det eneste sted at lede efter mulige forandringer. Og historien udlægges som noget, vi kan stille op på et regneark, dens tab afbalanceret mod dens gevinster, for at skabe en fiktiv ækvivalent til BNP, der gør det muligt for os at se, om tingene bevæger sig i den rigtige retning og i hvilket tempo. Baseret på disse antagelser muliggør fremskridtets kulturelle logik, vækst og udvikling en bestemt form for viden og en særlig følelse af handlefrihed. Og dog, som hofmændene i eventyret om ”Kejserens nye klæder” er dem, der ser verden gennem disse briller, ude af stand til at se det, som er tydeligt for det uafhængige blik.

Lad os lave et tankeeksperiment, som måske kan gøre dette klarere. For at beregne vækstraten er det nødvendigt at behandle alle de aktiviteter, hvor penge overleveres, som udskiftelige. Ifølge Verdensbanken udgør landbruget i øjeblikket omkring 4% af den globale BNP. Set i den sammenhæng er dyrkning af mad en relativt lille og skrumpende del af det store kludetæppe, der i dag udgør menneskehedens økonomiske aktivitet. Dette er dog en illusion. Uanset hvilke 4% af kludetæppet den globale økonomi, vi fjerner, vil resultatet være udfordrende for alle involverede. Jeg er dog næsten

sikker på, at vi kunne sætte os sammen i eftermiddag, bygge videre på vores egne erfaringer, og identificere 4% af kludetæppet, der kunne udslettes i morgen, til stor gavn for næsten alle: lad os begynde med de største tobaksselskaber, dernæst online gambling industrien, som vi ser reklamer for overalt, eller hvad med reklamebranchen selv? Forestil dig nu et scenarie, hvor landbruget udslettes – og du indser, at netop den industri ikke er en lille og skrumpende del af det samlede kludetæppe, men den underliggende vævning, der holder det hele sammen. Uanset hvad tallene synes at sige, er vi stadig lige så afhængige, som vi altid har været, af landbruget og aktiviteterne omkring dyrkning af mad.

Vores forhold til landbrug og fødevarer spiller en særlig rolle inden for fremskridtets logik. Dette blev tydeligt for mig i en samtale, jeg havde en nytårsaften ved et køkkenbord i et pænt kvarter i en europæisk hovedstad.

Manden, jeg havde denne samtale med, arbejdede som ministeriel rådgiver – eller for en tænketank, en avis eller en af de store NGO’er. Det er ligegyldigt, hvad det var, eller hvor præcist, han fik sin ph.d. Det, der betyder noget, er, at vi næsten ikke kunne forstå hinanden. Det startede, da han spurgte til mit forfatterskab. Noget, han havde hørt, havde gjort ham nysgerrig, og pludselig var jeg i gang med at udfolde disse tanker om fremskridtets logik og de antagelser, som strukturerer den måde, de fleste af os har lært at se verden på. Disse antagelser bringer visse vinkler af historisk erfaring i fokus, sagde jeg, men de blander os for andre, og det billede af verden, som er resultatet, er stadig mere i strid med den levede erfaring for mange omkring os. Fremskridtets logik kan ikke længere bruges som et fundament for at bygge politiske projekter eller at afgive løfter, der lyder sande. Værre er det, at logikken gør os blinde for de rammer, der giver håb og de handlinger, der er nødvendige i disse tider. Vi skal forstå, hvordan vi kan fortsætte sammen, hvordan man skaber liv, der er værd at leve – uden fremskridt.

Han forstod det ikke: hvordan kunne jeg ikke se, at historien gik i den rigtige retning? I hans verden var fremskridt en kendsgerning, der kunne demonstreres med statistik; at betragte det som en fortælling, et sæt kulturelt bestemte antagelser, var simpelthen forkvaklede (perverst.red). Under andre omstændigheder ville han nok have fundet en undskyldning for at forlade samtalen, men der var lang tid til midnat, og vi var begge gæster i hjemmet hos en fælles ven. Så

han fortsatte og forsøgte at finde et solidt grundlag for enighed. Og det, der sidder fast i mit hoved, år senere, er det basale argument, han faldt tilbage på, den kendsgerning, som han syntes sikker på, at ingen kunne bestride.

”Du må i det mindste give mig ret i, at det er godt, at vi ikke allesammen skal arbejde i landbruget længere?”

Når det opstilles på den måde, lyder det selvfølgelig overbevisende: hvem vil argumentere for, at det er en god ting, at nogen skal tvinges til noget? Men lad os vende udsagnet på hovedet og se, hvad der falder ud. Jeg vil se bort fra historierne om landappropriering og tvangsflytning af landbefolkningen, de enorme bevægelser af jordløse bønder, som kæmper mod de samme processer i dag og bare spørge: er vi sikre på, at det er en god ting, at vi i vores højt udviklede samfund næsten ikke længere beskæftiger os med at arbejde med landbrug og fødevarer? Hvornår begynder udvikling at føles som hjælpeløshed?

Lad os se på den hjælpeløshed, som mange af os oplever, når vi konfronteres med det, vi ved, og hvad vi, med god grund, frygter i forhold til klimaforandringer. Jeg vil nu præsentere min forståelse af denne hjælpeløshed, hvor den kommer fra, og hvad vi måske kan gøre ved den. Jeg vil også komme med forslag til, hvordan vi kan tænke over vækst, for jeg er begyndt at tro, at der er en vigtig forbindelse mellem denne hjælpeløshed og vores forhold til landbrug og fødevarer.

For det første vil jeg argumentere for, at denne hjælpeløshed ikke er noget nyt, opstået som reaktion på klimaforandringerne. Den har været der hele tiden, kun dens betydning har ændret sig. Inden for den kulturelle samfundslogik, mange af os er født ind i, er vores uvidenhed og mangel på færdigheder eller erfaring med at dyrke jorden, et tegn på fremskridt; vores afstand fra landet er bevis på, hvor langt vi er kommet. For dem, der er mest beskyttet mod omkostningerne og konsekvenserne af modernitet, er klimaforandringer stedet, hvor denne logik rystes og begynder at bryde sammen. Når vores tidligere antagelser forsvinder, er vi ikke mere uvidende eller hjælpeløse end vi allerede var, men det, der engang var en kilde til stolthed, bliver nu en kilde til angst. Bag meget af det, der siges om klimaforandringer, er der en grundlæggende eksistentiel angst for, hvor vores mad på lang sigt skal komme fra. For at gøre tingene mere komplicerede bor denne angst dybt i vores mave-intelligens, i de dele af os selv, som vi

delers med vores forfædre og vores medskabninger, mens vores samtale om klimaforandringer foregår i et sprog centreret om problemer og løsninger, der taler til en kropsløs hoved-intelligens.

Den mest hensigtsmæssige reaktion på hjælpeløsheden, som mange af os oplever, når klimaforandringernes realiteter rammer os, er at genopdage en anden form for vækst: ikke som en konstant voksende mængde varer, handlet gennem markeder og behandlet som om de var udskiftelige, men som den cyklus af den sæsonmæssige vækst, som vores liv fortsat afhænger af. Jeg mener dette helt bogstaveligt: i modsætning til fremskridtets logik og den stolthed, der opmuntrede os til at have over vores afstand fra landet, ville det være positivt for langt flere af os igen at blive beskæftiget med jorden og få nogle basale færdigheder og erfaringer med at dyrke mad.

Det er klart for enhver, at klimaforandringerne er i fuld gang. Mønstrene af varme og regn bliver mere og mere underlige og mindre og mindre forudsigelige. De dyrkningsmetoder, der har domineret i industrielt landbrug, er særligt sårbare over for disse ændringer, fordi de involverer store satsninger på et lille antal afgrøder. Disse dyrkningsmetoder er også stærkt afhængige af fossile brændstoffer, der ødelægger jordens liv og andre arter, hvilket bidrager til klima- og biodiversitetskriserne. Deres dominans skyldes deres rentabilitet for de få globale firmaer, der kontrollerer hovedparten af den industrielle fødekæde. Dog estimeres det, selv i dag, at kun 30% af verdens mad produceres inden for denne kæde, mens 70% produceres inden for bondefødevarer-netværket.

Når vi kan være mindre sikre på årstidernes forløb fra år til år, får vi brug for stadigt mere holdbare måder at brødføde os selv på. Dette vil kræve en større diversitet af fødearter, mere hands-on involvering, færdigheder, viden og opfindsomhed. De vanskeligere forhold udfordrer vores arbejde med jorddyrkning og dyrehold. Det vil kræve al vores menneskelige snilde, men også mere af vores opmærksomhed, tålmodighed og omsorg, end industriens mønstre generelt har tilladt. Vi kan begynde arbejdet i dag, både i egne haver og i det offentlige rum. Vi kan genopdyrke forladte pletter af natur i vores byer eller bringe liv til affolkede landdistrikter og herigennem opbygge kultur og fællesskaber. Der er næsten helt sikkert mennesker i nærheden af dig, som allerede er i gang.

Ovenstående tiltag er ikke de eneste, der kræves, som svar på den krise, verden befinder sig i. Handlingerne fungerer ikke som løsninger, der vil få problemerne til at forsvinde, men de giver en idé om, hvad der kræves i den forandring af verden, som menneskelig

aktivitet har skabt, og de peger på en vej ud af den hjælpeløshed, som mange af os oplever, en magtesløshed som altid er skyggesiden af vækstens, fremskridtets og udviklingens logik.

OUR BODY – OUR CHOICE *eller hvad vi det sige at være en krop*

Jon Auring Grimm

Vi er en ”del af den jordiske krop”, skriver den danske poet Inger Christensen, men vi ”kalder den fremmed”¹ og betragter den som et eksternt forhold. Jorden reduceres til et hushold, en ressource, et forråds-kammer eller rekreative oaser. I dag kalder den igangværende klimakrise og den sjette massedød på en økologisk eksistentiel opvågning. Den kalder på, at vi genkender os selv som en del af den jordiske krop, og deraf følger spørgsmålet: hvad vil det sige at være en krop?

HVORDAN KENDER VI VERDEN?

Ifølge den tyske filosof Arthur Schopenhauer kender vi verden på to væsensforskellige måder. Vi danner os forestillinger om verden, billeder og beskrivelser, der kan være mere eller mindre nuancerede og komplicerede. Vi dissekerer verden, gør den til genstand for vores betragtninger, gør den brugbar og nyttig. Vi fortolker den med fornuften, der derfor genfinder sit spejlbillede og sin struktur i verden. Vi indretter den efter formål og formålstjenlighed, gør den homogen og fremkommelig. Vi har eksternaliseret verden og gjort den til ydre genstand. Verden er noget, vi befinder os i. Der er noget foruroligende over en sådan verden. Noget stritter imod.

Vi kender altså verden som et billede af verden. Og det er dette billede, vi kan nuancere, beskrive og dissekere. Foruden dette billede, disse bestemmelser af verden, kender vi også verden som noget, der ikke lader sig udtømme heraf. Schopenhauer kalder det vilje. Dette kendskab til verden har vi gennem vores krop. Vi kender vores krop intimt, som noget der ikke lader sig fuldstændigt udtømme af nok så nøjsomme beskrivelser af verden.

Hvor det første kendskab til verden stiller sig på afstand af verden, deler den op, navngiver og beskriver den og dermed også gør den formålstjenlig og nyttig, er det andet kendskab til verden som et kropsligt forhold, karakteriseret ved immanens, ved flydende grænser, ved varierende grader af intensitet.

Det kan minde om de tidlige pythagoræiske tænkere, der betragtede kosmos som et ubegrænset (apeiron) kontinuum, som bliver ordnet via grænsedragning (peras). Som et kaotisk hav af støj og lyd, der gennem grænsedragning bliver til ordnede tonerækker og musik. Hvis vi viderefører denne musikalske forståelse, kan vi sige, at den første betragtningssmåde forsøger at orientere sig i verden ved at sætte den på partitur, hvorimod den anden har at gøre med selve musikken. Partituret sætter os i sagens natur i stand til at spille med på musikken, men hvis vi forveksler musikken med partituret, kan vi også blive døve for musikkens egenart, dynamik, egenrådighed og fleksibilitet. Man kunne også sige, at den ene betragtningssmåde anskuer verden som et eksternt forhold, hvorimod den anden angår et inderligt kendskab til verden.

Begreber som forestilling og vilje, ydre og indre, begrænset og ubegrænset, er i sagens natur ikke uproblematisk. Man kunne med rette indvende, at de er sider af samme sag, og der er god grund til at gå i rette med Schopenhauers metafysik, men det væsentlige, som jeg vil tage med her, er at vi kender verden som noget, vi bestræber os på at bestemme, afgrænse og kontrollere, og som noget, der underdrager sig disse bestræbelser, unddrager sig begrænsning og kontrol. Vi er et brud på verdens kontinuitet, et sår i immanensen, vi er ”verden” der ”ønsker at se sig selv”².

Ifølge George Bataille indfinder det første brud sig, når vi anvender værktøjet. "Værktøjet ændrer naturen og mennesket på samme tid: det underlægger naturen mennesket, som gør brug af det, men det binder mennesket til den undervungne natur. Naturen bliver menneskets egendom, men det ophører med at være immanent for ham [sic]"³, bemærker Bataille. Der er altså tale om en dobbelt bevægelse, der på én gang underkaster naturen og mennesket en særlig optik, der er knyttet til formålstjenlighed og nytte. I de senmoderne kapitalistiske samfund er denne underkastelse accelereret. Her lyder fordringen yderligere vækst, produktion og forbrug: kontrol og nytte.

Hvis vi som kroppe også er musikkens intensitet og inderlighed, skal disse nu passes ind i partiturer, der har at gøre med økonomisk vækst, produktion og forbrug. Partiturer, der glemmer, at de skriver sig oven på en musik med sine egne dynamikker, intensiteter og løsninger. Forstået som musik, som intensitet, rækker kroppen uvægerligt ud over sig selv, ind i sine omgivelser og i sidste ende ind i selve kosmos.

Så når vi spørger, hvad det vil sige at være en krop, er det ikke nok, at vi opholder os ved den enkelte krop, beskrivelserne af kroppen eller kroppens partitur. Den rækker uvægerligt ud over sig selv, ind i sine omgivelser, i sit miljø og ind i selve kosmos. Det bliver et spørgsmål om at forstå kroppen, og dermed verden, som et mellemværende.

SFÆRERNES MUSIK

En musikalsk forståelse af kosmos, kender vi fra nogle af de tidligste filosofiske tænkere, og den findes flere forskellige steder i verden. F.eks. i de tidligste daoistiske skrifter, i vedaerne, i sufismen, platonismen og den kristne og islamiske appropriation heraf.

Ifølge forestillingen om sfærernes musik er kosmos et harmonisk hele. Sfærernes musik kan aflæses i planeternes baner, i årstidernes vekslende og i døgnets gang. Ethvert væsen er en mikrokosmisk spejling af den kosmiske orden. Mennesket bør bestræbe sig på at være i overensstemmelse med de kosmiske bevægelser, at gøre sig til instrument for den kosmiske musik, som de heliotrope planter, der i en tilstand af bøn følger solens gang over himlen⁴, og ikke forstyrre dens orden. Således bør vi producere og forbruge i overensstemmelse med årets gang. Så, når jorden er frugtbar, og høste, når kornet er modent. Det er væsentligt at bemærke, at forestillingen om sfærernes musik rummer en idé

om temporalitet. Forestillingen om harmoni er ikke statisk. Den udfolder sig over en tid, der danner kredse om sig selv, hvor vinter danner forudsætningerne for foråret, foråret for sommeren, sommeren for efteråret og efteråret for vinteren, ligesom planter spirer, vokser, blomstrer og dør og bliver næring for deres afkom, ligesom mennesker bevæger sig fra fødsel til død og til genkomst i afkommet⁵.

Som Boethius skriver: "Hvis en bestemt harmoni ikke forener forskellighederne og de modsatrettede bevægelser i de fire elementer, hvordan vil det så være muligt at samle dem i én korporlig maskine?". Sfærernes musik forener disse forskelligheder afmålt og i rækkefølge, hvormed den forener: "al denne forskellighed [...] variation i både årstider og frugter, så at året til allersidst udgør en sammenhængende enhed" og dersom "man nu forestillede sig at fjerne en af disse ting, så ville resten synes at falde fra hinanden og miste deres "konsonans"⁶. Forestiller man sig en produktion, der ikke tager højde for årets gang, for denne iboende harmoni, da ser man, hvorledes verden falder fra hinanden, hvilket kan vise sig som klimaforandringer, massedød, reduktion i biodiversiteten og så videre. Den antikke forestilling om sfærernes musik vil således i sit udgangspunkt være uforenelig med nutidens kapitalistiske produktionsapparat.

Denne forestilling om et musikalsk kosmos er strengt hierarkisk og beror på en forestilling om en guddommelig fornuft, som fra sin trone i det værendes enhed emanerer væren fra det højeste til det mindste og tilvejebringer en guddommelig harmoni, der gennemsyrrer og forener alt. Som solen, der uddeler sine stråler uden at modtage, og som forener alt under sig. Vi er alle forenet af det værendes store kæde, der bevæger sig fra det værendes lys til materiens mørke. At handle bliver i denne optik et spørgsmål om at gøre sig til instrument for den guddommelige fornuft, der forener alt i en kosmisk "korporlig maskine". Hvis solen er en streng, der vibrerer i årstiderne og livet i biosfæren, må vi bringe os i konsonans hermed. At handle er at lyde solens bud. Top down. Bestemt af Gud.

Problemet er, at den kosmiske musik ikke er harmonisk. Pythagoræernes skala går ikke op. Der er ingen guddommelig fornuft, som gennemtrænger universet. Menneskene har været så "så sindsforvirrede, at de troede, at ogsaa Gud føler Behag ved Harmoni"⁷, bemærkede Spinoza, men det er ikke bare forestillingen om Guds glæde ved harmoni, der er fejlagtig, men forestillingen om Gud selv. Kosmos er ikke en

guddommelig orden eller krop, eller hvis den er, er den Philipp Mainländers vision af kosmos som guds tiltagende død, bevægelsen fra en oprindelig enhed mod en stadig opløsning og absolut forskellighed, hvor livet blot er et tragisk og altid forgæves oprør mod den tiltagende entropi. Eller det er Friedrich Nietzsches dionysiske vision, et monster af energi⁸, en kaotisk krop uden organer⁹, hvor destruktion og skabelse er to sider af samme sag.

Den antikke forestilling om sfærernes musik og hvorledes den kan aflæses i naturens gang, kan være tillokkende for en spirende økologisk orientering mod naturen, men vi bør være varsomme med at gentage denne Top Down forståelse af, hvorledes vi bør handle efter et hierarkisk kosmisk imperativ. Nok er vi, ud fra en biologisk betragtning, alle solens børn, alt liv er næret og formet af solen, men vi er også "havs og himmels mellemting"¹⁰, et mellemværende mellem solen og jorden, forenet i biosfæren.

KOSMISK KROP

Hvis vi vil fastholde den musikalske tilgang til kosmos og vores kropslighed, må vi altså afvise forestillingen om den guddommelige dirigent, om kosmisk enhed og en gennemtrængende fornuft. Fordelen ved den musikalske forståelse er, at den kredser om verden som et kropsligt forhold i den anden forstand, altså som det intime kendskab, vi har til vores egen krop, ved hvilket vi også står i forbindelse til alt andet. Det er musikalsk, fordi det angår en inderlig organisering eller komposition af intensitet, som altid står i forbindelse med de intensiteter, der omgiver den. Med andre ord, den forstår kroppen som noget, der rækker ud over sig selv, som noget, der rytmisk, periodisk, indgår i andre intensive forbund, som vores kroppe indgår i årets gang eller arbejdslivet organisering af vores rutiner. Den forstår kroppen som noget, der både har sted og tid, som noget der både kan være i dissonans og konsonans, som noget der kan tage til i styrke og afmattes. Som situeret og temporal. En sådan gudløs og musikalsk forståelse finder vi hos den danske digter Inger Christensen. Her blot denne smukke passage:

Fuglene synger, foråret overvælder os, hyænerne æder de døde, og stjernerne travler af sted, som om der ingenting var at forandre. Stjernernes tid er så umådelig langsom og har en så vidtløftig taktinddeling, at der skal adskillige menneskeheder til, før vi opfatter stjernerummets forandringsprocesser som musik. Fuglenes, især sangfuglenes rum er så

kort og dybt og utilgængeligt skønt, at vi frydes, men denne rene fryd, som jeg tror svarer til de elektrisk-kemiske modulationer i vores biologi, overdøves for det meste af vores indbyggede metronom, dette hjerteslag, der binder vores oplevelse af tempo, vægt og værdi. Hyænerens rum, som er tæt ved de steder, hvor ormene hvisker og tisker om vores kroppe, fordeler sine næsten-uhørligheder, som hvis disen over engene kunne anes som udbredte lyde, eller hvis de underste forandringsprocesser, som er de forrådnelsesprocesser, der venter os, kunne føles som lydtæpper vævet af en tid, der breder ud og forsvinder.¹¹

Christensen illustrerer smukt, hvorledes vi er spundet i en kosmisk musik bestående af forskellige temporaliteter. Stjernernes tid er umådelig. Ormene hvisker og tisker om samtidigheden af liv og død i forrådnelsesprocessen og væver "lydtæpper af tid". Selv er vi bundet til vores hjertes slag. Vores tid er forankret i kroppen, den finder sted. Christensen spiller sin variant af sfærernes musik, der forener musikalitet, temporalitet, lokalitet og krop. Vi er en del af den jordiske krop, som er en del af den kosmiske krop.

"Etymologisk set indikerer ordet kosmos universets orden, men det kommer også af den praksis, hvormed man forskønner, smykker og påklæder. At anvende ordet kosmos om universet, er en form for dekoration, en ornamentering. Det indikerer en ordnende aktivitet, der momentant og lokalt forsinkes den tiltagende entropi. Og de, der anvender ordet kosmos, befinder sig i et forsvindende lille fragment af den universelle historie, der strækker sig fra mørke til mørke, på en planet, der kortvarigt er næret og oplyst af en ødsel sol"¹², har jeg skrevet andetsteds.

"Ornamentet er symbolet på kosmisk aktivitet og betegner vejen ud af kaos. Ornamentet efterligner vandets, luftens, ildens og jordens bevægelser"¹³, skriver Christensen. For hende er "naturens grundforhold" egentlig "musikalske forhold", som kommer til syne i "arabeskerne, mønstrene, ornamenterne"¹⁴. I den forstand må kosmos forstås som universet, der smykker sig selv indefra, en aktivitet, der lokalt modvirker den tiltagende entropi. En mangfoldighed af ornamenterede refræner (der både er territorialiserende og deterritorialiserende i Deleuze og Guattari's forstand). Således kan den kosmiske musik aflæses i stjernernes baner, hjertets slag, forårets komme, forrådnelsesprocesserne og fuglenes kvinden.

Livet er under denne betragtning et kosmisk fænomen, men kosmos er en aktiv, dynamisk og mangfoldig ornamentering, der organiserer sig i og imod kaos¹⁵.

BIOSFÆRENS KROP

En anden tænker, der tilskyndte os til at betragte livet som et kosmisk fænomen, var den ukrainske naturalist Vladimir Vernadsky, der som den første kvalificerede vores nuværende forståelse af biosfæren som et sammenhængende dynamisk hele.

Biosfæren er det lag, der omslutter jorden, hvori livet kan finde sted. Den betegner det økologiske system, der omfatter alle levende væsner og deres mellemværender. Den omfatter ikke alene det biologiske materiale, men også hvorledes livet transformerer ikke-organiske materiale og etablerer et planetært dynamisk disequilibrium, der opretholder betingelserne for livet. I den forstand foregreb Vernadsky Earth System Science og Gaia-hypotesen (uden dog at postulere at biosfæren skulle være et levende væsen eller en organisme). Biosfæren er slet og ret det økologiske system, der næres af solen, hvis stråler omsættes af bakterier, protister og planter, som danner og opretholder en atmosfære, der kan understøtte andet liv, dyr og svampe.

Livsprocessen er drevet af overflod. Livet flyder ud over sine egne grænser. Det spreder sig, til det møder modstand, eller til rummet ikke længere er gunstigt for liv. Det udøver det, man kalder livets pres. Derudover står alt liv i et udvekslende forhold til hinanden. Den energi, der er bundet i de enkelte organismer, frigives som respiration, fortæring, afføring eller død. Den vækst, der findes i biosfæren, er ikke begrænset af snævre økonomiske interesser, men er ødsel og luksuriøs¹⁶. Lokalt kan denne overflod resultere i en underminering af sit habitat, et resultat af livets pres, men ofte vil det møde et modpres og således være en del af et økologisk system af komplekse feedback-mekanismer, der opretholder en relativ dynamisk stabilitet. Hvis dette ikke er tilfældet, kan resultatet være katastrofalt for det eksisterende liv.

Livet, de enkelte organismer, arterne, er således medskabere af biosfæren, ornamenterende samenvævende og optrævrende væsner, der forbinder, omsætter og forener både organisk og ikke-organisk materiale i sine kredsløb.

Ornamentet er med andre ord ikke en statisk og fast størrelse, men en musikalsk dynamisk og forandrende

aktivitet. Det bidrager ikke overordnet til en tiltagende orden i kosmos eller i biosfæren, men kun til en lokal og relativ orden. Den autopoietiske proces er et eksempel på en sådan form for lokal kosmisk ornamentering. Livet danner en ”membran mod verden og værner om en indre orden, men lader sig gennemtrænge og står i et bestandigt udvekslende forhold til sine omgivelser. Det er kosmos, der smykker sig selv med en momentan og forgængelig orden”¹⁷. Det opretholder en relativ indre orden og bidrager til biosfærens produktive dynamiske uligevægt.

Det mindste liv står således i forbindelse med hele biosfæren, og biosfæren er ikke blot livets scene, men et produkt af livets ornamenterende og optrævrende aktivitet. Biosfærens krop er således langt fra en ensartet og harmonisk krop. Den er ikke en organisme eller et væsen, men et dynamisk og komplekst væv af liv og død, af organisk og ikke-organisk materie, et kosmisk fænomen, der forener materialitet og liv, som består af et mylder af agens på utallige niveauer. Et monster hinsides godt og ondt, uden centrum. Mere Dionysos end Gaia, eller hvis man helt vil undgå personificeringen, Solaris, opkaldt efter Stanislaw Lems mesterværk, et levende, dynamisk og foranderligt hav. Et tilblivelsessted af organisk ornamentering og optrævling.

”I tidens masseproduktion af betonkomplekser er ornamentet forsvundet, eller det er endt som labyrinter inden i labyrinter med glatte flader, rette vinkler og endeløse strækninger af vejløshed”¹⁸, skriver Christensen. Det er ikke længere den kosmiske ornamentering, der organiserer vores tid, med derimod produktionsapparater, forbrugsvaner, arbejdstiden. For forbrugeren er årtiderne negeret. Alt er grønt året rundt. Kapitalismens løfte om evige sommer.

Biosfærisk betragtet over mennesket, særligt de mennesker og produktionsapparater, der er drevet af kapitalismens økonomiske vækstideologi, et så markant pres på vores fælles habitat, som er hele biosfæren, at det resulterer i katastrofale klimaforandringer. Således kan den kosmiske musik også vise sig som tiltagende storme, hedeølger, skovbrande, tørke og smeltende gletsjere, som uddøende arters sidste skrig og som økosystemers kollaps.

LEGEMETS KROP

Biosfæren er med andre ord utænklig uden dets beboere, uden de væsner, der bebor og transformerer

den. I den forstand bebor den enkelte organisme biosfæren, lige såvel som biosfæren bebor den enkelte organisme. Oikos forskyder sig konstant. En organismes krop er både bosted og beboer.

Den menneskelige krop f.eks., er i sig selv et økosystem, der bebos af utallige andre væsner, organismer, bakterier, mycelier, mider og så videre. En stor del af menneskets krop består slet ikke af animalske celler. Mennesket selv er et kosmisk monster ud fra den betragtning. En assemblage af mangfoldige væsner, der helt ned på celleniveau foretager det, man inden for mikrobiologi kalder mikrovalg¹⁹.

Og alle disse utallige beboere, denne legion, besidder en omverden, Umwelt. Biologen Jakob von Uexküll beskrev hvorledes alle væsner har et unikt perspektiv, efter hvilket de fortolker og organiserer deres omverden. Tægens omverden omfatter duften af smørsyre og pattedyrs kropstemperatur. Edderkoppens omverden omfatter blandet andet fluen, der allerede er foregrebet i edderkoppens spind endnu inden det møder en flue. Edderkoppen er allerede ”fluet” så at sige. ”Grunden hertil er, at edderkoppen og fluen, solen og øjet, deler en verden, hvor de ikke er adskilte, men derimod omfattet af en dynamisk kontinuitet, der gennemspiller sit motiv i organismens ornament. Solen er centrum for jordens kreds, der bestemmer årtidernes gang, denne makro-rytme suppleres af en rytme anslået af jordens rotation, der viser sig i dag og nat, tidevandets flod og ebbe, og disse betinger andre lokale rytmer, som indlejrer sig kropsligt i den måde, livet organiserer sig på”²⁰, har jeg skrevet et andet sted. Alle væsner har, foruden deres umwelt, en delt verden, der bedst forstås musikalsk, og som viser sig som ornamenterende aktivitet.

”Sfinksen har mange øjne”, skriver Nietzsche. Vores kroppe har utallige foruden vores ”egne” menneskelige øjne, men derudover er den omfattet af en musik, et intensivt forbund mellem de utallige øjne og deres begrænsede udsyn.

Mennesket har naturligvis også en umwelt, foruden de mange, der bebor kroppen. Og her kommer vi tilbage til det dobbelte kendskab til kroppen, som jeg skitserede i begyndelse. Vi danner os et billede af kroppen. Men dette billede er ikke længere kroppen som en enhed. Kroppen er holobiont. Mere divid end individ. Mangfoldig. Den deler åndedræt med hele biosfæren, dens stoffer er formet i bugen af døende kæmpestjerner og den næres i sidste ende af lys.

Den ”begrænsede” krop er med andre ord mere åben end antaget, mindre menneskelig, men det er immer-væk en betragtning, der gøres af det betragtede menneske, som anlægger et perspektiv på sin umwelt. Og derudover kender vi kroppen som det, der ikke lader sig udtømme af denne betragtning, som musik. Det dobbelte kendskab er med andre ord intakt, om end diffust. Og det er netop dette dobbelte kendskab, som knytter det erkendende subjekt (hvadend det så er) til netop denne krop, dennes sted og tid, og det er dette forhold, der ifølge Schopenhauer konstituerer det enkelte væsens individualitet. Altså samtidigheden af umwelt og musik i en krop, også selvom denne krop omfatter utallige umwelts og står i forbindelse med alt andet. Når et menneske dør og dets ”menneskelige” umwelt ophører, vil dets krops utallige beboere stadig have umwelt og sin egen musik, ormene vil ”hviske og tiske” i forrådnelsesprocessen og ”væve lydtepper af tid”, men den menneskelige knude vil være løst og individet ikke længere være til stede.

MY BODY - MY CHOICE! OUR BODY - OUR CHOICE!

Ud fra den musikalske betragtning er den menneskelige krop omfattet af den kosmiske krop, af den biosfærisk krop, af den legemlige krop, som i sig selv omfatter utallige kroppe i sit økosystem. Ikke nok med det, den forbinder levende og død materie. Alt liv næres af solens lys, biosfæren selv består af væsner, der omsætter ikke-organisk materiale til organisk materiale, og som transformerer sine omgivelser, klipper, muld, sten, danner biomineraler, bearbejder og forstener. Vi er både kosmisk krop, biosfærisk krop, legemets krop og de utallige kroppe, der forbinder os med den ikke-organiske materie. Vi er både divider, individer, fællesskab, biosfære, planet og sol, og som sol (eller lig) er vi næring, bakterie, protist, mycelie, plante, dyr og krop, og voila, vi er tilbage ved dividet.

Disse forskellige niveauer er væsentlige, når vi vil begribe, hvor radikalt det er at forstå sig selv som en del af et økosystem, som en del af jordens krop. Det er også væsentligt, når vi skal placere ansvar for den igangværende klimakatastrofe og den sjette massedød. Som biosfærisk kraft er det mennesket og i særdeleshed særlige menneskelige produktionsforhold, der udøver et pres på ”vores” habitat, der udgøres af hele biosfæren, og som således er alle kendte levende væsners habitat. Det skyldes en særlig økonomisk reduktion af verden, der ikke tager højde for sit øko-

logiske grundlag, der underminerer biosfærens og det liv, som den understøtter i sin nuværende form. At det vrirler med agens, betyder *ikke*, at vi ikke kan udpege de ansvarlige, det betyder derimod, at vi kan forstå omfanget af forbrydelsen.

Og endelig sætter det os i stand til at forstå forskellige niveauer af agens og valg. Her lader jeg mig inspirere af den formidable systembiolog Denis Noble's bestemmelse af bottom-up, top-down og middle-out, men jeg bringer dem ud af en ren systembiologisk forståelsesramme.

Bottom-up: Hvis vi skal forstå hvorledes livet udfolder sig, agerer og former sig, kan vi ikke forstå det som blot en funktion af generne, som et udslag af et fastlagt partitur. Godt nok fortolker proteiner vores genes arvemateriale, men det har brug for en celle for at udvikle sig. Noble skriver: "Vi arver ægcellen fra vores moder med hele dets maskineri, mitokondrier, ribosomer og andre cytoplasmiske komponenter inklusive"²¹, og jeg tilføjer, at vi desuden arver "verden, biosfæren og solen"²². Jo mere komplekst det biologiske system bliver, des mere utilfredsstillende bliver en sådan bottom-up forståelse af livets udfoldelse. At vi er divideret bestående af utallige levende væsner, kan således ikke i tilstrækkelig grad være afgørende for, hvordan vi skal handle og svare på den nuværende situation. Kroppen og dens utallige øjne handler allerede.

Top-down: Ifølge den position er udgangspunktet organismens samlede konstitution. Det er kroppen som helhed, der kan give os en tilfredsstillende forklaring af, hvorledes livet udfolder sig og handler, hvad enten der er tale om legemet, biosfærens krop eller den kosmiske krop. Når vi har afvist gud som dirigent og komponist til sfærernes musik, kan det være fristende at give Naturen med stort N en guds beføjelser, hvis vi eksempelvis foregøtler os til at tro, at der hersker en gennemgribende harmoni i Naturen, som det alene er mennesket, der forstyrrer. Da bliver imperativet at leve i harmoni med et dekret givet oppe fra, nu fra solen, eller fra Gaia, der endda kan finde på at hævne sig, hvis vi ikke retter ind. En art trickle down økologi. Det kan være fristende, fordi det kan synes så åbenlyst, at vi ikke skal underminere biosfæren, men i stedet producere efter årstiderne (hvilket jeg tilslutter mig), dvs. efter solens gang, men det beror på en selektiv og romantiserende forståelse af harmoni og orden i Naturen, som sniger gud og forestillingen om et tabt paradys med ind i ligningen.

Naturen selv emmer af både strid og forbund, vold og symbiose. Hvis Naturen skulle udskrive fordringer, ville de ikke blot omhandle harmoni.

Middle-out: Denne tilgang underkender de strenge hierarkiske forklaringsmodeller. Verden, organismen, kroppen, må forstås indefra (og det gælder alle kroppe). Og så kunne det jo være belejligt at placere den menneskelige bevidsthed i midten, men sådan spiller klaveret ikke. Der kan være utallige midter, som alle indgår i komplekse kausale feedback loops. En midte mellem cellen (men hvilken af de mange?) og organismen, en mellem organismen og biosfæren, en mellem biosfæren og solen. Men en af disse midter er rigtigt nok skæringspunktet mellem kroppen og vores Umwelt, og herfra, fra dette mellemværende, kan vi svare på de udfordringer, der står foran os. Herfra kan vi tage ansvar. Ikke ved at underkende de utallige andre mellemværender, men med en adækvat forståelse af selv at være et mellemværende, en passage i og af den kosmiske musik. Dette mellemværende er altid situeret, har plads og tid, og rækker altid ud over sig selv.

Er du i tvivl om, hvem der skal handle i en verden, der vrirler af agens, kan du starte her. Men det er ikke tilstrækkeligt. Der er også et mellemværende mellem individet og fællesskabet, og mellem fællesskabet og staten, eller fællesskabet og biosfæren. Det er på alle de niveauer, vi skal handle, fordi i en kropslig forstand er disse sammenvævede, divideret, individet, fællesskaberne og biosfæren.

At handle som et mellemværende afviser bottom-up forestillingen om, at det udelukkende er et individuelt ansvar at handle, at det er forbrugeren, der skal skabe forandringen eksempelvis. Den afviser også forhåbningen om at store multinationale selskaber pludselige skulle udvikle en samvittighed og dermed tilvejebringe forandringen Top-down (måske en variation af det værendes store kæde men med Bezos på toppen). Den vil kæmpe imod en samfundsmodel, hvor forandring udelukkende kan ske oppefra. At efterstræbe handling som mellemværende er i radikal forstand demokratisk, hvor demos ikke udelukkende består af menneskers interesser.

"Hvert hjerte er hver eneste krops sol", skriver Nicolaj Stochholm, hvorfor ethverts væsens eksistens kredser om "to sole den indre og den ydre". "[V]i lever på en jord med andre milliarder af sole"²³. Denne erkendelse er økologisk per excellence. Den gør livet til et mellemværende.

Handling som et mellemværende tilslutter sig det feministiske mantra "my body – my choice" og tilføjer, at i økologisk forstand må det lyde "our body – our choice". Det minder sig selv på, at vores kroppe både bebos biosfæren og bebos af biosfæren, at den består af myriader af liv, at livet er et kosmisk fænomen, et

mellemværende mellem solen og jorden, der bindes sammen af en musik foruden komponist, og uden garanti for harmonisk forløsning. At vi selv blot er passager af denne musik, i forstanden brudstykker, melodiske løb, og i forstanden en åbning og en strækning, der kan gennemrejses, en kosmisk ornamentering.

NOTER

- 1 Christensen, Inger: *Del af labyrinten*, (Gyldendal 1982) s.113.
- 2 Christensen, Inger: *Verdens ønsker at se sig selv* (Gyldendal 2018).
- 3 Bataille, Georges: *Theory of Religion* (Zone Books, 1992) s.41.
- 4 Se nyplatonisten Proklos
- 5 Og i visse tilfælde reinkarnation.
- 6 Boethius: *Musik og karakter*, (Custos 2005).
- 7 Spinoza, Baruch de: *Etikken* (Munksgaard 1969) s.33.
- 8 Nietzsche, Friedrich: *Kritische Studienausgabe* (dtv Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG; 1. edition, 1999), 11:38.
- 9 En oscillerende tilstand mellem kaos og kosmos. For kaosmos og krop uden organer, se Deleuze og Guattari: Tusinde plateauer.
- 10 Christensen, Inger: *Sommerfugledalen i Samlede digte* (Gyldendal 2009) s.477.
- 11 Christensen, Inger: *Del af Labyrinten* (Gyldendal 1982) s.124.
- 12 Grimm, Jon Auring: "Ingen tings økologi" i *En anden økologi: Anti-kapitalistisk håndbog* (Antipyrene 2024).
- 13 Christensen, Inger: *Del af Labyrinten* (Gyldendal 1982) s.100.
- 14 Christensen, Inger: *Verdens ønsker at se sig selv* (Gyldendal 2018).s.891.
- 15 Denne forståelse af ornamentet kan sammenlignes med Deleuze og Guattari's begreb haecceit eller Bataille's begreb ipseitet.
- 16 Jeg lægger mig her op ad både Vernadsky's *La Biosphère*, Bataille's *La Part Maudite* samt Lynn Margulis og Dorion Sagans *What is life?*
- 17 Grimm, Jon Auring: "Ingen tings økologi" i *En anden økologi: Anti-kapitalistisk håndbog* (Antipyrene 2024).
- 18 Christensen, Inger: *Del af Labyrinten* (Gyldendal 1982) s.101.
- 19 Margulis, Lynn & Sagan, Dorion: *What is life?* (Simon and Schuster 1995) s.179.
- 20 Grimm, Jon Auring: "Ingen tings økologi" i *En anden økologi: Anti-kapitalistisk håndbog* (Antipyrene 2024).
- 21 Noble, Denis: *The music of life*, (Oxford University Press, 2006), s.41.
- 22 Grimm, Jon Auring: "Ingen tings økologi" i *En anden økologi: Anti-kapitalistisk håndbog* (Antipyrene 2024).
- 23 Stochholm, Nicolaj: *Det regelmæssige* (Herman & Frudit 2023), s.55.

Vild vækst som helbredelse gennem omsorg. Indre vækst for en global modvækst

Chiara Vacirca, Francesco Quarta Colosso med Stefania Barca

Vi vælger dette rum som et laboratorium, et rum for kollektiv fantasi og spekulativ tænkning, hvor vi vil forsøge at væve en dialog mellem to sfærer af vores liv, to videnproduktionssystemer, to former knyttet til den samme forskning, sammen. Vi væver dem sammen for at overvinde de standardiserede og dikotomiske måder at fortolke kompleksiteten af den globale økologiske krise på, som dermed giver rummet, bestående af kroppe, legemliggjorte liv, historier og lyde, mulighed for at begive sig ud på en litterær rejse, der udforsker flerarters ontologier, skovkosmogonier, landområder, der taler om Jorden, samt sociale kræfter, der med deres rodfæstede magt giver en mulighed for at gentænke økologien, livets reproduktion, mulighederne og grænserne for dette store biofysiske kompleks, der er vores planet, besjælet af historier, ånder, foranderligt vibrerende materialitet.

Det, vi tilbyder, er situeret viden. Historierne i vores biografier er gennemvædede af en holdning, der er både personlig og politisk. Uden nogen reduktionisme eller hensigt om kulturel appropriation ønsker vi ved denne lejlighed at udvide stoffet af vores erfaringer og omdanne den til en situeret praksis for at danne fællesskab og vidensreproduktion.

Vi nærmer os dette forsøg ved, først og fremmest, at problematisere de to ord, der findes i dette symposiums titel, 'vild vækst', og forsøger at udfordre et dominerende perspektiv af disse begreber til fordel for en alternativ læsning.

Vækst, hvilken vækst?

Den vestlig kapitalismes sekulære historie har vænnet os til en tvungen produktivistisk fortolkning af begrebet vækst. Fra enhver vinkel, man ser på det, er det altid en vækst bygget på dominans, patriarkalsk beherskelse, vold og overmagt over de magtesløse og usynliggørelse af alle de kræfter, der i produktivitetsmarginer reproducerer menneskeheden og det biofysiske miljø, der gør selve livssystemet muligt.

Disse reproduktive kræfter af menneskelig og ikke-menneskelig karakter holder verden i live, og alligevel forbliver deres arbejde usynligt og uanerkendt, selv i analysen af den globale økologiske krise. Vi mener, at det også er den viden, den litterære værdi, der tilbydes af så mange af disse praksisser, der omsættes i reproduktivt arbejde, der er usynlig.

I denne sammenhæng tilbyder vi en anden opfattelse af vækst, centreret omkring omsorg, i en mere-end-feministisk læsning; omsorg som pleje af jorden, reproduktion af miljøet eller "arbejde med at gøre den ikke-menneskelige natur egnet til menneskelig reproduktion, samtidig med at den beskyttes mod udnyttelse og sikres betingelser for selve naturens regenerering, til de nuværende behov og fremtidige generationer" (Barca, 2020, s.32).

Dette symbiotiske arbejde nedbryder også den mainstream idé om det 'vilde', der ofte får os til at tænke, at alt, hvad der forbliver uberørt og usmittet af menneskehånd, er vildt. Endnu en adskillelsesakt. En anden kontrolhandling: overvej, hvor mange naturbeskyttelsespolitikker, der er anledninger til ekspropriation, udelukkelse og udvisning af indfødte samfund og oprindelige folk, der netop er de menneskelige kræfter,

vogtere og 'jordplejere' af disse specifikke miljøer, økosystemer og biodiversitet.

Altså, mens vi tænker på disse reproduktive kræfter som et politisk emne for omsorg; ved siden af denne logik, etik og politik for omsorg (care), kommer en anden dimension af ikke-intellektuel, ikke altid rationel, viden til syne, den af helbredelse (cure)-

Helbredelse i omsorg. (Curing in caring)
Vild vækst som helbredelse i omsorg. Indre vækst for en global modvækst.
Den handling, vi vælger, er sang.

Vi har modtaget disse sange uopfordret som en kanal for omsorg, helbredelse og viden, fra en familie af Huni Kuin, et oprindeligt folk fra den brasilianske Amazonas.

Amazonas-kulturen taler til os om en åndelig materialisme, hvor menneskelige og ikke-menneskelige, besjælede og ikke-besjælede subjekter, er ladet med en konkret symbolsk energi, fyldt med materialitet, ikke adskilt fra livet, men fuldt indlejret i de vitale processer; kræfter i stand til at omdanne visioner til

JIBOIA ENCANTADA

(Fortryllede Slange)
Åh jiboia, den fortryllede slange,
Der i skoven blev slangen fortryllet,
slangen transformerede sig.
Denne hellige jord, raremuka yuxibu, med din heling,
helbreder os,
hawan shina shabawa.
Der i skoven vil jeg kalde min styrke, shururuma,
rapé kommer,
nixi pae er min shaman.
Kun glæde, mine brødre, lad os synge.
Dette fortryllede land med slangen,
pinu huya keneya.

LITTERATUR

Barca, Stefania, 2020, *Forces Of Reproduction: Notes For A Counter-Hegemonic Anthropocene* (Elements In Environmental Humanities). Cambri (Federici, 2017): Cambridge University Press.
Consigliere, Stefania, 2020, *Favole Del Reincanto. Molteplicità, Immaginario, Rivoluzione*, Derive Approdi.
Federici, Silvia, 2018, *Reincantare il Mondo*, Ombre Corte.
Lagrou Elsje, 2018, *Anaconda-Becoming: Huni Kuin Image-Songs, An Amerindian Relational Aesthetics*, Horizontes Antropológicos, Vol. 51, Pp. 17-49.
Lagrou Elsje, 2019, *Learning To See in Western In Western Amazonia*, Social Analysis, Vol. 63, Pp. 24-44.

virkelighedsformer. Handlingen (at synge) legemliggør således denne mulighed, som det indfødte musikalske og litterære repertoire tilbyder, som et kunstnerisk instrument og socialt redskab til at bryde igennem kapitalistisk adskillelse, og som tilbyder muligheder for helbredelse i omsorg (Lagrou, 2018; 2019).

De oprindelige sange, vi synger sammen med jer, tilbyder en litterær form, der kan skabe en transformerende, ikke-dikotomisk forbindelse i forholdet mellem os og miljøet, os og skovens ånder (Yuxibu), baseret på værdien af helbredelse i omsorg, muligheden for at trænge ind i os selv og andetheden, i os og i naturens transformative kræfter, naturens videnskab (ciencia da natureza) som i sig selv indeholder fortryllelse, muligheden for at genforbinde og gøre alle de synlige og usynlige relationelle former fælles, der flygter og modstår enhver form for dominans og mestring.

Sangen (Cantare) guider visionen, faciliterer transformation; vi inviterer dig derfor til at blive fortryllet (encantare) sammen med os, som en *jiboia* der i skoven skifter sin hud, knuser vores overbevisninger, giver os nye øjne, nye former for at genfortrylle verden (Federici, 2017).

A VOZ DE YUXIBU

(Stemmen fra Yuxibu)
Jeg kommer fra skoven,
Bringer stemmen fra yuxibu,
Naturens videnskab,
kene mana ibu.

Voa voa gaviao (Flyv, flyv, høg)
Kommer og healer alt ondt,
irapuru og kolibri,
bringer glans fra stjernerne.

FLORA OG FAUNA

FLORA OG FAUNA

Her i kapitlet finder du fem nyskrevne tekster af fire forfattere og tre videnskabelige eksperter. Alle teksterne er skrevet på baggrund af temaerne FLORA og FAUNA, som har været det tematiske omdrejningspunkt til *De litterære folkehøringer – Giv naturen en stemme* på Glostrup Bibliotek i efteråret 2023. FLORA: Sabitha Söderholm og Jens Smærup Sørensen, FAUNA: Raket Haslund-Gjerrild og Siri Ranva Hjelm Jacobsen. Videnskabelige eksperter: etnolog Signe Mellemegaard (FLORA), dyrlægeforsker Liza Rosenbaum Nielsen (FAUNA) og Carsten Pedersen fra Dansk Naturfredningsforening Glostrup (lokal kontekst).

Planteriget er FLORA, og en mangfoldig flora er afgørende for økosystemets balance. Flora er den romerske gudinde for vækster og blomster. Flora er træerne, krattet og græsset, der omgiver os. Flora er levende planter, der vokser og skaber den grønne planet. Dyreriget er FAUNA. Det er også den romerske gudinde for jorden og vild natur. Fauna er ræven og kronhjorten i skoven, det er giraffen og elefanterne. Fauna er bænkebiderne under krukkerne og regnormen i jorden. Fauna er et mylder af dyr og mikroorganismer, der er med til at skabe det økologiske kredsløb.

Sådan lød oplægget til temaerne FLORA og FAUNA til folkehøringerne i Glostrup. Et oplæg og et fælles tematisk udgangspunkt, hvortil der er blevet skabt fem tekster, der kredser om menneskets forhold til planter og planternes forhold til mennesket. Menneskets forhold til sig selv som dyr, og hvilken position det indtager overfor andre dyrearter. På hver sin måde og med hver sin stil fremskrives der i de fem tekster en grundlæggende sammenfiltrering, der til alle tider er mellem planter, dyr og mennesker.

Teksterne var med til at skabe konkrete diskussioner om, hvordan man giver mere plads til flere plante- og dyrearter i de grønne arealer, man har tilgængeligt som individ og som lokalsamfund. Hvordan kan villahaver, vejrabatter og parkarealer blive mere sammenfiltrede med den vilde natur, der er overalt omkring os og i os selv?

FLORA

Planter

Jens Smærup Sørensen

Det er midt i juli. Jeg ser en rugmark. Høsten nærmer sig. Stråene er lige ved at have mistet det sidste af deres gråblåligtgrønne skær, de gulner og bleges, ligesom aksene der nu hælder under tyngden af deres næsten modne kerner. Jeg plukker et aks og piller et par kerner ud af det. Jeg snuser til dem, jeg putter dem i munden og tygger på dem, maler dem til mel mellem tænderne, jeg drømmer om nybagt rugbrød. Marken er duft og smag, den er lys og længsel. En livsalig dejlighed. For der er rug, og der er blomster mellem dens strå, der er margueritter, der er valmuer, der er kornblomster, der er tidsler. Der bor små sorte dyr på nogle af dem. Der kommer en bi, og der kommer en sommerfugl, de sætter sig på en blomst her og et øjeblik efter på en anden der. De suger til sig og nærer sig, som mig, og som et par svaler der svirper ned over aksene og fanger, hvad der svæver i luften af andre slags bittesmå levnede væsner. Og en agerhøne tripper ind mellem stråene. Den standser og pikker. Der må være en enkelt kerne, der allerede af sig selv har løsnet sig, og den tripper et lille stykke videre, og den standser og pikker igen. Endnu en kerne må være faldet til jorden. Solen brænder. Høsten nærmer sig.

Jeg ser sådan en rugmark. Jeg ser den for mig, når jeg lukker øjnene. Når jeg åbner dem, ser jeg den ingen steder. Den findes ikke. Den har været, den var, og jeg var i den, og jeg vil være i den igen. Det kaldes nostalgi, et ord der er sammensat af to andre, der betyder hjemrejse og smerte. Jeg vil hjem, og jeg kommer det aldrig. En smerte med sødme i sig. Sentimentalitet. Utopi betyder intetsteds. Der er ikke noget, der har været, der kommer igen, i længslens form, og alt kommer altid igen, som ny virkelighed. Så lad min længsel dø som rugen dør for at blive til levende rug igen.

På engen neden for rugmarken gik køerne og græssede og bøsede og pruttede. Det gør de stadig på en anden eng, men ikke længere på engen ved siden af. Der er flere kilometer til den næste. Der er ikke blevet færre køer, det er bare de færreste, der kommer ud af løsdriftshallerne. Og jeg vil have dem ud igen. Det skal være som det var. Det skal blive nyt igen. De skal gå der på engene og græsse og pisse og skide, og sådan gøder de det græs, de skal nære sig af, og det vokser nu kraftigere igen, og det fylder luften med ilt til både deres egne og mine lunger, og de går der mellem ranunkler og tusindfryd og tidsler også her, og de græsser og græsser og bøvser og prutter. Kuldioxid og metan. Vækst og drivhusgasser. Vil jeg ikke have begge dele, får jeg ingen af dem. Lort og luft det er til at ånde. Det er en vippe. Jeg må lære at balancere. Det må du også. Så finder vi en ligevægt, mellem det liv vi vil have og det der giver os liv.

Jeg får et par sække lort af en ven, og jeg hælder dem ud over min køkkenhave. Der skal komme kartofler og løg og porrer og bønner og rødbeder, og de skal have lort at gro af. Og de kommer, og meget andet kommer også, og det vokser sig alt sammen stort og stærkt, hvad enten jeg vil have det eller ej. Det er ukrudt, det jeg ikke vil have. Så væk med den vilde natur jeg længes efter. Og jeg luger og rykker op. Snerle og kortstråle, og der er skvalderkål i hindbærbedet, i rabarberne, nælder under prydbuskene, græs mellem stauderne. Væk med al den vildskab. Som om jeg kunne leve uden, og jeg brænder græs af i min indkørsel, for der er lagt grus, og der skal kun være grus, som det var, da det blev lagt. Den reneste mineralske ørkentilstand skal her herske. Som før livets opståen for 3,5 milliarder år siden. Som var jeg nu selv død. Som et ordentligt menneske. Og jeg brænder og brænder, og når jeg har brændt, så er der pænt, og der går fjorten dage, hvor det er pænt, så kommer græsset tilbage. Det er uudryddeligt. Og fandens da også. Og hvor godt.

Vi gik og hakkede roer. Første gang for at tynde ud, anden gang for at luge ukrudtet væk. Solen brændte. Vi fik møre arme og skoldede skuldre. Vi fortsatte. Og vi rykkede melder og gråbynke op på kartoffelmarkerne. Blomsterne i kornet kunne vi ikke gøre noget ved, ikke uden at træde kornet ned. Tidslerne, valmuerne, kornblomsterne, margueritterne, de kunne ikke fjernes, de måtte overlades til sig selv og insekterne og fuglene. Vi måtte nøjes med at glæde os over alt det og mangfoldigheden af dufte og farver og kriblen og summen og småtrippende pikkende agerhøns. Men så kom der herbicider, fungicider, pesticider. Vi kunne tørre sveden af panden. Og kornet kunne helt alene få lov at nære sig af stadig større mængder kemifabriksproduceret kvælstof. Stråene står så tæt, aksene strutter så frodigt. Vi kan synes det er smukt, og der er så mange flere penge i det hele. Dem kan vi glæde os over, og skønheden og rigdommen er gennemsyret af gift og død.

En død som ikke bærer nyt liv i sig.

I hjørnet af rugmarken står en eg, og den står der, fordi den står i det hjørne. Den står der, og den stod der også, da jeg var dreng og så den rugmark, og da min far var dreng, og da hans mor, hans mormor var en lille pige. Den kan stå der og gro så meget længere endnu, i vinden og regnen, i lyset og mørket. Og så vil den dø. Blive fældet. Visne hen. Gå til i råd. Og den har da næret og avlet århundreders liv, og vil så give plads til endnu mere liv.

Forsømte bede

Sabitha Söderholm

Jeg havde egentlig besluttet mig for at skrive en,
om ikke romantisk
så i hvert fald godmodig tekst.
Kunne godt tænke mig at skrive noget pænt
om alt der blomstrede,
som jeg lod stå til
som jeg kunne skrive om
som en politisk handling.
Som om det var mere end min angst
der holdt mig fra at vande bedene.
Jeg forestillede mig, hvordan
jeg ville sidde i haven,
i hørkjole og skrive teksten
i en ombundet notesbog.
Og hvordan jeg ville plukke
de modne afgrøder
i en flettet kury,
bære en lille guldsaks i kjolelommen
til at samle krydderurterne med.
Det er ikke gået sådan, for jeg har både
modvilje og manglende forstand,
viste det sig, til at drive haven sådan.
Kan det virkelig være mig der skal bestemme
hvad der skal gro og
hvad der skal plukkes op med roden.

I foråret strøede jeg frø
i sirlige rækker,
aftegnede bedene i min notesbog
og nummererede alle rækkerne.
Persille, purløg, fennikel
og så videre fik de numre
i den rækkefølge jeg såede dem.
Så kom tørken og
jeg kunne ikke få mig selv
til at bruge alt det vand,
bedene krævede.
Hvad med piletræerne,
der stod og knirkede
nede ved den snart udtørrede mose?
Hvad med planterne langs stien?
Æbletræerne jeg netop havde plantet?
Tørken blev min dårlige samvittighed,
gik sjældnere ud til bedene
og så oftere på dem fra køkkenvinduet.
Min svigermor lærte mig,
at jeg måtte gå en tur hver morgen
for at se hvad der var sket derude,
at jeg sikkert ville blive overrasket,
at jeg ville få at se,
hvor meget der alligevel
voksede uden min hjælp.
Fra køkkenvinduet kunne jeg
kun genkende tomaterne.
Store og grønne,
ventede de på at rødme.

Snart holdt tørken op,
og jeg fulgte endelig bedene
med mine hænder.
tørrede duggen af morgenfruerne
hvilede mine håndflader
mod de grønne blade
mærkede bladstænglernes
forskellige teksturer.
De nummererede rækker
var for længst forsvundet
og i stedet skød alt muligt op
steder jeg ikke havde sået det,
og derudover voksede en masse,
jeg ikke kunne genkende.
Ukrudtsplanterne,
hvis navne vi har glemt
og også hvordan de smager.

Jeg læste mig frem
til en særligt invasiv plante,
der voksede hen over bedene,
hele græsplænen og ind i drivhuset;
hvidmelet gåsefod,
hvidmelede, lysegrønne eller blågrønne
blade, spredt midt på stænglen
er de ruderformede eller
sjældnere trekantede, trelappede.
Dens enkelte blomster
har vingende bløsterblade
og nu hvor jeg,
lærte dens navn,
kom jeg den i alle
sommerens bålsupper.
men dens indhold
af oxalsyre gør, at
jeg ved indtagelse
må være opmærksom
på ikke at opholde
mig i sollys
dens rødder når
langt ned og vidt ud
alt det planten giver
og hvordan
den passer på sig selv
tag lidt
men ikke det hele
som vi lærte
hvad der kan være i en hat.

Haven er ikke vild med vilje.
Det var mere fordi jeg ikke vidste bedre
jeg ikke anede hvordan jeg skulle tage hånd
om alt jeg havde sået
blomsterne langs gavlen
mine forgæves forsøg på solsikker
det meste blev dræbt af snerlen
der slynger sig som snoen
jeg fandt i græsset forleden
og skreg
fordi det blev lige lovligt vildt for mig.

Der er intet højstemt og
smukt over min sorg
og angst
over alt der forsvinder
i vores hukommelser
og fra vores døende jord
sorgen står lysende
i mine forsømte bede
som snerlen dræber den
indimellem
min evne til at fortsætte
insistere og slås
for alt det grønne.

Jeg har lyst til at lære
alle planterne at kende,
som en modstandshandling,
som trods.
Ikke kun dem der gror i haven,
men dem der gror overalt
derude i vores fælles historie
og dem der er forsvundet.
Jeg tror der ligger en revolution her
det gør jeg virkelig
hvis vi lærte alle navnene
på det der omgav os
hvis vi kom i tanke om
planternes mange kræfter.

Som middelalderhaven i nærheden
er et manifest
udgjort af det
der gror i jorden
sået i kursiv,
i løbende skrift
reliktpanter/de levende fortidsminder
haven er giftfri
frø/blomster/blade
husk hvad der gror
der gror
middelalderkrudt/gamle løgplanter/lægeplanter/krydderurter/
farveplanter/køkkenurter/snapsplanter/elskovsplanter/blomsterengen.

Dvaleplanter er plantearter
hvis frø kan ligge i dvale i jorden
gennem mange år
uden at miste spireevnen
Det er bulmeurt, hjertebladet
gåsefod,
skarntyde,
uldbladet kongelys,
agerkål, hjertespond
opiumvalmue
valmuen er
månens urt
dvalen og
søvnens
urt.

Engelsød er en
vintergrøn bregne,
som blev brugt som værn mod
hekse og trolde
og forheksede husdyr,
vi kan værne os fra alle uhyrerne
i og med naturen
lige såvel som vi skal
værne naturen
fra uhyret
der er os selv.

Jeg vil lade bedene
gro ud i haven
og jeg vil lade haven
gro ud i landskabet
og jeg vil lægge mig
i alt det grønne
og være et silkeklæde
der passer på spirene
Jeg vil så mig selv
i kursiv
i løbende skrift
så alt du husker
så alt du ser.

Flora

Signe Mellemgård

Vi mennesker er plantebaserede. Vi lever af planter. Det kan godt være, at vi gør det via andre dyr, men vi lever af dem. Det er planterne, der gør, at vi kan udnytte sollyset til føde, og vi er afhængig af dem for at kunne ånde. Hvis man ikke ligefrem skal sige, at vi snylter på dem, så lever vi i det mindste af dem og med dem. Vi fortærer, bruger og indånder planter, vi ser og nyder, bearbejder og ændrer, flytter og planter, luger dem væk og udrydder dem.

I det gamle Rom var Flora gudinde for forår og blomster, og hun havde en forbindelse til frugtbarhed – og – i al fald for os – til mangfoldighed. Flora har også siden 16-1700-tallet været betegnelsen på bøger om planter, i form af oversigter over et områdes planteverden; som jo også antages for det meste at være både frugtbar og mangfoldig.

Som kulturforsker og kulturhistoriker har det været oplagt for mig at beskæftige mig med forholdet mellem mennesker og planter. 'Kultur' har i høj grad noget med planter at gøre: Ordet 'kultur' betød oprindeligt dyrkningen af jorden og planterne. Det handler altså om mennesket som bonde; én der dyrker planter og forædler dem. Eller som den store danske kulturhistoriker Troels-Lund sagde; kultur er menneskets "kendskab til og opdyrkningen af sig selv, saavel som den jord, hvorpå det er sat på"¹.

Men selvom kulturhistorien har været optaget af vores liv med planterne og set på, hvordan mennesker og samfund har udnyttet og været betinget af naturen og naturens ressourcer, så har der indtil for nylig ikke været meget tale om at 'give naturen en stemme', sådan som er vores ærinde her.

De moderne fagdiscipliner har siden deres begyndelse i 1800-tallet delt sig i dem, som tog sig af menneskets verden, dvs. human- og samfundsvidenskaberne, og dem som tog sig af naturen, dvs. naturvidenskaberne. Fx har sociologien, siden sin start for omkring 150 år siden, beskæftiget sig med det sociale; det som foregår mellem mennesker eller grupper af mennesker, mens humaniora naturligt har sat mennesket og dets frembringelser i centrum. Og som bl.a. den franske videnskabssociolog Bruno Latour har hævdet, så har også de naturvidenskabelige discipliner, som kom til at beskæftige sig med bestemte dele af naturens verden, udviklet metoder, hvor det ser ud som om, det undersøgende menneske så at sige stod uden for naturen og betragtede og undersøgte den og lod som om, vi som mennesker ikke er sammenfiltrede med den².

Det at vi står midt i en klimakrise og biodiversitetskrise, at menneskets påvirkning af naturens verden er så omfattende, at vores tid har fået sin egen geologiske betegnelse, har gjort det klart for mange mennesker og mange fagligheder, hvor vigtige planterne er for os, samtidig med, at de er noget, der kan mistes. Det har sat fokus på, hvor forbundet vi som mennesker er med den øvrige natur, bl.a. planterne, og affødt en interesse for om og hvordan, vi kan give naturen en stemme.

Biologer og planteforskere er inden for de senere år blevet klar over, at planter kan sanse, om end de gør det på andre måder end os dyr, at de reagerer på påvirkninger, selvom de gør det på andre måder, at de kan kommunikere. Planterne er altså ikke længere så forskellige fra os. De gør det bare anderledes og lidt langsommere end os, fordi fotosyntesen ikke giver

dem så meget hurtig energi. Vi dyr kan være hurtigere simpelt hen, fordi vi udnytter, at planterne allerede har lavet fotosyntesen for os³.

Inden for humaniora og samfundsvidenskab er der også kommet en stærk interesse for, hvordan man kan betone forbundetheden mellem arterne og se dyr og planter ikke bare som passive ressourcer for os, men som nogle, der har deres eget liv, som væver sig sammen med vores. Derfor er der de humanister og samfundsforskere, der retter fokus på alle de kontaktzoner, der er mellem kultur og natur, mellem mennesker og andre arter, og på forskellig måde forsøger på at holde op med at tænke i de hierarkier, hvor mennesker altid ender øverst, og hellere tænker i sammenhænge, symbioser og kontakter med andre arter. I kulturforskningen vil mange altså ikke længere bare se på den menneskelige kultur, men eksperimenterer med beskrivelser af flere arters liv sammen – herunder mennesket⁴.

Der er altså en erkendelse af, at vi tidligere har haft en simplificeret og reduceret opfattelse af, hvad planter er og kan, som mest rettede blikket mod, hvad de stillede til rådighed for os, og som nu er i forandring. Filosofer, human- og samfundsvidenskabsfolk og forfattere er begyndt at rode med, hvordan vi kan give naturen en stemme, vise omsorg for planter og dyr, begribe planterne som nogle, der kan mere, end vi troede, og måske også med hvordan verden ser ud fra planternes synspunkt.

Men en ny interesse for planter og flora lader sig også se mange andre steder; folk samler spiselige planter, tager på højskolekurser for at lære planter at kende, de vil have vilde planter i haverne og ser planter som levested for dyr og som repræsentanter for biodiversitet. Der ser ud til at blive flere og flere planteinteresserede mennesker. Også selvom der er forskel på folk, og interessen for manges vedkommende kan ligge på et meget lille sted. Nogle planter er da også mere elskede end andre; blåhat og kællingetand er i særlig høj kurs, mens japansk pileurt og andre invasive arter i sig selv er en trussel mod biodiversiteten. Bare som et eksempel på planteinteressen kan nævnes, at over 20.000 danskere er brugere af den artsportal (arter.dk), som miljøministeriet og de to Naturhistoriske museer ved Københavns og Århus Universiteter har sammen, hvor brugerne hjælper med at kortlægge arter, og at over 100.000 er brugere på naturbasen.dk, som på samme måde hjælper med artsbestemmelse og kortlægning. Flere og flere har

apps på deres telefoner, som kan artsbestemme planter, man møder på sin vej.

Der er da også mange, der mener, at hvis man skal vide, hvordan det går med artsrigdommen, og hvis folk skal have fornemmelsen for, hvad der er ved at gå tabt, så må de have en større viden om arterne. Det er ikke nok at kunne se en rapsmark og glæde sig over naturen. En skribent i Weekendavisen talte for nogen tid siden ligefrem om, at danskerne var en flok ”Floraignoranter”, og hævdede, at det moderne menneske er blevet ”planteblindt”. Hvis vi ordentligt skal kunne sætte pris på planterne, vise omsorg for dem og give dem plads og en stemme, så skal vi kende dem bedre⁵. Og det betyder måske, at vi skal være sikrere plantekendere, kende til flere arter og kunne genkende dem. Argumentet er, at uden at kende til arterne, forstår vi ikke planternes betydning, og vi forstår ikke, hvad der er ved at gå tabt.

Og alligevel er der også kritik af dette synspunkt og af vores vilje til at sætte planter i bås og give dem nogle navne, som ikke kommer fra dem selv. I en allerede 50 år gammel lille fortælling lader den amerikanske forfatter Ursula K. Le Guin en ’hun’ (altså en kvinde) unavngive eller afnavngive dyr. Modsat Adam som pegede ud på de andre skabninger og gav grupper af dem navne, og dermed i Le Guins øjne reducerede dem til disse, som ikke var nogle de selv ønskede sig, og som var tegn på menneskets (i dette tilfælde: mandens) herredømme over dyrene. At eksperimentere med at ’unavngive’ eller ’afnavngive’ dyr og andre arter er derfor at give dem deres selvbestemmelse tilbage, og at sætte mennesket ind, ikke over dyrene, men ved siden af dem. Det er at skabe en ny omhyggelighed i, hvordan man taler om naturens verden og en anden form for opmærksomhed.

Tanken er altså her, at også selve navngivningen og kategoriseringen af dyr og planter kan være en simplificering, som ikke lader planten selv komme til syne – at artskendskabet leder vores opmærksomhed på afveje – og at man i stedet må opdyrke en opmærksomhed mod selve planten; ikke slægten og arten, men planten. Le Guins kritik af menneskets og mandens magtfuldkommenhed og forsimplinger har inspireret mange til at eksperimentere med nærmest at aflære sig artskendskabet, deres viden om planternes orden i slægter osv. – og i stedet rette blikket mod den enkelte plante; dens særlige måde at gro netop dér, og altså arbejdede med at skabe en

opmærksomhed hos sig selv mod den enkelte plante og dens særlige eksistens og eksistensvilkår.

Der er jo også det rigtige ved denne kritik, at den etablering af naturens orden, som bl.a. den svenske 1700-tals botaniker Linné stod for, jo også var en standardisering og en ensretning af blikket – der var bestemte træk, man skulle lægge mærke til, og andre som forsvandt fra synsfeltet og andre sanser. Nogle ser denne videnskab som et forsøg på at placere naturen uden for mennesket – en slags nøgtern, uinteresseret videnskab så at sige, som har virket til at affortrylle verden, og som ovenikøbet hos Linné indarbejdede et hierarki i planternes verden, hvor det mandlige (støvdragerne) var vigtigere i klassifikationen end de kvindelige (støvfanget).

Kritikken er ikke blevet mindre af, at den navngivningspraksis, man havde især i troperne, er svær at se som andet end en form for kolonialisme, fordi man i grove træk negligerede eventuelle eksisterende, indfødte navne på planterne og i stedet i mange tilfælde navngav dem efter fremtrædende, europæiske botanikere.

Nu er flora jo ikke kun en gudinde, men også bøger om planteverdenen i en bestemt egn; og i løbet af oplysningstiden udviklede de et bestemt standardiseret sprog for at beskrive planterne; bestemte betegnelser for bladernes form, stænglernes tværsnit osv. De fulgte for det meste Linnés systematik eller justeringer heraf. Efterhånden kom der også større fokus på, hvilke planter der kunne udnyttes i landbruget og til fremstilling af forskellige ting, sådan som det er tydeligt i de floraer, der udkom omkring år 1800. Her har alle plantebeskrivelser en meget klar og ensartet opbygning med helt faste og standardiserede betegnelser for plantedelens former, som giver floraerne

en meget kølig og nøgtern form, og som ser ud til at reducere planterne til genstande for menneskelig kontrol og brug. Men måske er dette alligevel ikke hele historien, for lige under overfladen ligger en fascination af planterne og deres skønhed, en følelsesmæssig involvering i planterne fra forfatternes side, som når de – forfatterne – undervejs ved siden af den nøgterne beskrivelse om denne eller hin plante og dens ’økonomiske’ betydning må bemærke, at det ’for resten er en overmåde smuk lille plante’⁶, når talen fx er om arter af forglemmigejer, leverurter eller fredløs. Selvom floraerne altså ikke i sig selv giver megen plads til denne fascination og glæde ved planter, så bobler det alligevel ud igennem teksten. Nu får planterne jo ikke en stemme af den grund. Men det viser dog, at involveringen i planterne – også i det som ser ganske tørt ud – kan være båret af kærlighed og levende opmærksomhed, og eksemplet kan vise, at historien er lidt mere kompliceret end som så.

På en måde er det jo heller ikke, fordi planterne mangler stemmer. Efter hvad vi forstår på plantefysiologerne, så kommunikerer de faktisk udmærket med hinanden. Når vi vil give dem en stemme, er det mere et spørgsmål om at give dem den opmærksomhed, de fortjener, så vi også ved, hvilken verden vi lever i, og hvad vi risikerer at miste. Så spørgsmålet er mest, om vi er planteblinde floraignoranter, der skal lære dem at kende, eller om vi er nødt til at aflære vores arv fra oplysningstiden for at kunne sanse planterne med den størst mulige forståelse og dybde. Le Guin ville nok mene, at der skulle nogle gode fortællinger til for at lære os at vise planter og andre arter opmærksomhed og for at tale planternes sag. Det er nok sådan, at vi har brug både for os selv, os allesammen og nogle gode forfattere.

NOTER

- 1 Tr. Fr. Troels-Lund: ”Om kulturhistorie”. Fortale i: *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*. 4. udgave, Bd I s. I-XL. (1908) (opr. 1894 s. xvii.)
- 2 Br. Latour: *Vi har aldrig været moderne*. Hans Reitzels forlag 2006.
- 3 Se fx den inspirerende Michael Broberg Palmgren og Anders Lund Madsen *Planternes manifest*, Gyldendal 2021.
- 4 Fx synlig i den såkaldte ’flerartsetnografi’. Jfr. E. Kirksey og St. Helmreich ”The Emergence of Multispecies Ethnography”. *Cultural Anthropology* 25: 4 (2010) <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x>
- 5 Morten Beiter: ”Floraignoranter”. *Weekendavisen* 19.9.21.
- 6 J.W. Horneman: *Forsøg til Oeconomisk Plantelære* I: 362, hvor talen er om ’almindelig skovstjerne’ (*Trientalis* (nu: *Lysimachia*) *europaea*).

FAUNA

Forbundet

Siri Ranva Hjelm Jacobsen

Jeg får fnat. Bjarke smitter mig. En gulligbrun, nyligt befrugtet hunmide klatrer fra hans hud til min, mens vi ligger tæt og grænserne mellem os er åbne. Vi er måske ikke rigtige kærestes. I hvert fald redder han sig denne infektion, som smitter ved nærkontakt. Miderne forbinder mig, med hvem han ellers er forbundet med, forbinder mine stoisk irriterede forældre med Bjarkes hookups og familie og kampsportskammerater og med de 200 millioner artsfæller her på jorden, som til enhver tid også har fnat.

Bjarke og jeg er sytten. En overgang med mindre afstand mellem kroppene end senere i livet. En floktid: klynger af lemmer på dansegulve, græsplæner, madrasser. På en time graver miden sig ned i min hud.

En uge senere får jeg små, røde blærer på venstre hånd op langs pulsåren i håndledet. Vil du se, spørger Bjarke. Han ved godt, at det vil jeg ikke, rækker mig luppen alligevel, griner lydløst med åben mund. Den dreng han er: krigersk, spinkel bag musklerne, skummetmælksagtigt køn og brutal, som teenagere kan være. Han har studeret sine egne mider i mikroskopet derhjemme. De har hår på benene.

Når jeg skal sove, klør det. Hunmiderne skider og lægger æg i min hånd, graver sig frem mod armhuler og bryster. Nogle af dem dør på vejen, så ligger de der i min hud. Kløen er en reaktion på disse små nybyggere, som mit immunsystem ikke vil samarbejde med.

Måske ved miderne, at jeg findes, men jeg tror det ikke. For dem er jeg nok bare bakker og kløfter, ressourcer, klimatiske forhold. Natur. De æder af min huds hornlag, graver et par millimeter om dagen, lægger deres æg. Så snart mideæggene klækkes, begynder larverne på nye, små gange.

Jeg ligger i sengen. For første gang tænker jeg på mig selv som habitat. Jeg føler mig kerneløs som et landskab, mideland. For ikke at blive hysterisk, giver jeg gravearbejdet en lyd.

Gnask, gnask, gnask.

Jeg er et habitat, men også et væsen: et fjendtligt habitat. Jeg dræber miderne med creme, koger dem ihjel, udraderer deres yngel og arkitektur.

Mider har ikke moralsk status.
Alle dyr er ikke lige.

*

Her, hvor jeg sidder lænet op ad en bautasten i skoven over Gråmyr på Bornholm, er bilerne fjerne. De lyder som rovdyr, vind.

Jeg er optaget af det etiske problem, mit liv udgør.

I *A Sand Country Almanac* fra 1949 skrev den amerikanske biolog Aldo Leopold: “det, som bidrager til det biologiske samfunds integritet, stabilitet, og skønhed, er moralsk rigtigt. Det, som bidrager til det modsatte, er forkert.”

Min eksistens bidrager til det modsatte.
Det gør din også.

Alle vi i samfundet Danmark bidrager til at ødelægge det biologiske samfund, destabilisere og forgrime det. Nogle mere end andre – men alle. Det er et strukturelt vilkår.

Det biologiske verdenssamfund, biosfæren, den sfære her på kloden, hvor livet lever, summen af alle hav- og ferskvandsbiotoper, land- og luftbiotoper. Biotop betyder bare det. Levested. Jeg længes efter at være borger i det levendes verden. Ikke kun i samfundet, men i biosfæren. Det er en dyb længsel, men også diffus, den føles suspekt som længslen efter et paradys.

Jeg rejser mig, skrår ned gennem skoven. Skoven er et økosystem, her er alt forbundet. Alt skovens liv, al skovens materie, det er skoven, økosystemet.

Jeg er ikke et dyr i skoven, har ikke hjemme her. Faktisk ved jeg ikke, hvilke økosystemer vi mennesker efterhånden har hjemme i, vi der har vokset os store som vejret. Det er globale systemer, som regulerer os nu. Vejr, økonomi, information.

Nede ved søen flygter frøerne foran mig på stien, kaster sig i sikkerhed på åkandernes blade. Skoven er et økosystem. Søen er en biotop. Åkanden er et habitat. Frøen er et dyr. Jeg er et menneske. Det er sådan, jeg har lært at skille tingene ad.

Men: Åkanden er et habitat, men også en organisme, ligesom jeg er en organisme, men også et habitat for mider, orme, svampearter, lus og bakterier, ønskværdigt og uvelkomment liv som lever i mig, med mig og af mig. Frøen er et dyr, men også et habitat for visse parasitter.

Det er menneskeligt at kategorisere, betegne, drage skel.
Frøen er et dyr, fordi jeg er et menneske.

Kan man sige: kun i menneskeriget findes der dyr?

*

Jeg prøver at tænke mig biosfæren som et samfund, en verden med mulighed for biologisk medborgerskab. Det er svært. Et samfund, som jeg kan forstå det, bygger på en gennemskuelig kontrakt mellem individ og fællesskab. På rettigheder, frihed og pligter. Det gør et økosystem ikke.

Bænken under mig er varm af sol. Frøerne har glemt mig, de synger. Det lyder som en høj, våd knurren. Først var der én, nu flere, nu er de mange, en larm som kupler sig op over søen. Så lyder en mandsstemme, sært flad under kuplen af sang, et midaldrende par træder ud på stien. Frøerne forstummer. Parret taler dæmpet, som man gør i en skov, i en kirke, men hører alligevel ikke, at de spreder tavshed, hvor de går.

Jeg tror ikke, at vi kan give naturen en stemme. Jeg tror ikke, at det er det, vi skal. Hvem skulle i givet fald have den – fnatmiden, skoven, frøen?

I et essay i *Harper's Bazaar* skriver digteren Alexis Pauline Gumbs om de langlufede grindehvaler, som for nylig strandede på Australiens vestkyst. Formationen

af blanke kroppe dannede et hjerte. Hun ser det som et budskab fra hvalerne, koreografi. Og spækhuggerne ud for den Iberiske halvø, skriver hun, har lært sig at sænke de superriges yachter. Jeg ser det for mig, spækhuggerne der går til angreb, rustet med deres styrke og åbenbart også med en skarp, kritisk indsigt i de globale økonomiske udbytningsforhold. Hvad synger de? *Vi som er kommet af dybet / brødre af kval uden mål / hærdes i kampen mod krybet / bliver som klunger af stål.*

Det er grumt at tænke på, men også underligt tilfredsstillende, betryggende, måske, fordi det fastholder vi mennesker i Vesten i en rolle, vi kender. Det lindrer en del af ubehaget ved vores fundamentale, etiske problem. Der er en aflad i selve tanken om naturens retfærdige hævn, den brænder, men den lutrer, og smerten og skammen og røgen fordølger, at når vi anskuer verden sådan, gør vi, som vi plejer. Vi sætter os selv i centrum. Vi ser spækhuggerne i vores billede.

Den stemme, vi giver den, er vores.
At give stemme er ikke nødvendigvis at afgive plads og magt.

*

I vores del af verden er stemme, moralsk status og individ uløseligt forbundet. Gennem en stor del af historien har fremskridt været lig med bedre individuelle rettigheder og muligheder, større individuel frihed. Samfundets mindste enhed er individet.

Vores lov siger: Den personlige frihed er ukrænkelig.

Økosystemernes lov siger noget andet.

Naturen har allerede en stemme. Den taler systemernes store, umenneskelige sprog. Den siger:

Intet individ er ukrænkeligt.

Om rettigheder og pligter siger den:
Alle organismer har ret og pligt til at leve i forlængelse af andre organismer. Ret og pligt til at jage og blive jaget, snylte og blive snyltet på, nære liv med liv og dø for flokken, sammenhængen, balancen.

Om frihed siger den:
Alle organismer er fri til at samvirke med andre organismer.

Naturens mindste enhed er ikke individet.

Det biologiske samfund er ikke og kan ikke være et demokrati.

Ifølge økocentriske tænkere som Leopold må individers moralske status ses i relation til de økosystemer, de indgår i. Økocentrikerne tilskriver økosystemerne i sig selv moralsk status.

Tanken vender op og ned på det meste af den etik, jeg er kulturelt oplært i. Humanismen duer indlysende nok ikke. Biblens bud om ikke at slå ihjel lyder probiotisk, men er anti-økologisk for du *skal* slå ihjel. Ikke for meget og ikke for lidt, men du skal. Skoven skal brænde, ulven skal nedlægge hjorten, frøet skal spises. Løven skal *ikke* ligge hos lammet, det bliver noget rod, systemet er helligt, forbundetheden er hellig, individet er ikke, dræbere skal dræbe, snyltere skal snylte, men jeg skal eddermame ikke have fnat.

Jeg har skrevet mig op i en krog. På vej hjem med Kombardo-bussen gennem Skåne skriver jeg til Bjarke. Han hedder ikke rigtig Bjarke, og vi blev aldrig rigtige kæresten, men vi blev forbundet. Senere, da jeg valgte kunsten og ordene, valgte han håndværket. Nu er han chef for tekniske anlæg og håndværksarbejde på en stor institution med flere bygninger, og vi bor på samme gade i byen.

Han kommer direkte fra arbejde, slår sig ned på min altan i firma-T-shirten, de slidblege bukser, blikket støvet af et frustrerende møde, han lige skal have hovedet ud af.

Jeg siger: De ideologier jeg har lært at tænke med, de verdenssyn jeg har til rådighed, passer ikke til en verden uden mennesket i centrum. Hvis grundprincippet skal være, at alt levende har moralsk status, eller altså, hvis økosystemerne skal have moralsk status og alle arter skal være lige for så vidt, at de skal sikres ret til at indgå i økosystemerne på deres foretrukne præmisser, så ved jeg fandeme ikke, hvordan individet samtidig også skal have moralsk status, altså jeg kan ikke forfægte det ene uden at anfægte det andet, jeg kan ikke få greb om etikken, jeg kan ikke fortælle den her historie uden at fortælle mig selv ud af den.

Han ser problemet og nikker, griner lydløst, stadig den samme brutale nysgerrighed, med årene afstemt af en vis ømhed over for verden. Hvis målet er balance, skal en del af den globale menneskebestand slås ned, det er indlysende nok, og det giver jo bedst mening at sætte ind der, hvor overforbruget af systemernes ressourcer er størst. Farvel til os i Vesten. Men så ryster han tanken af sig, gider ikke stå oppe i kroen og vride hænder, flytter lidt på benene, og med en mild fjernhed i blikket, som plejer at betyde, at jeg har forvildet mig for langt ud i det mere abstrakt fængslende end egentlig interessante, siger han:

Jeg er begyndt at lave flere anlæg, hvor der går får.

Jeg planter flere træer.

Vi er nok fucked, siger han, og læner nakken tilbage mod altanens grå smedejern.

Men vi må jo arbejde med det.

Han har ret. Verden forandrer sig ikke fra teori til praksis, men omvendt. Fra praksis til fortælling. Fra hånd til hånd. Han får mig til at tænke på de mennesker, som frivilligt inficerer sig med indvoldsorm, og forskningsforsøgene som peger på, at ormene kan have en gavnlige effekt på autoimmune sygdomme. Ormebehandlingen er det sidste nye inden for den probiotiske vending, som også tæller indtagelsen af gavnlige bakterier i yoghurt, flagermus i stedet for sprøjtegift i frugttræerne og genvildning af skovområder ved hjælp af for eksempel ulve: en mangegrenet bevægelse som drives frem af et grundprincip om, at liv samarbejder med liv.

Liv samarbejder med liv. Den tanke er god. Den rummer handlemuligheder. Forandringspotentiale. Den kan omsættes i praksis på alle niveauer fra altankassen til landbruget.

*

Men er det samarbejde, spørger Ditte med det tænksomt-skeptiske drag om munden, jeg har kendt, siden vi begge to var børn. Hun har vendt stolen væk fra spisebordet, så vi kan sludre ansigt til ansigt, mens jeg blander salaten. Ditte er bygningsingeniør og leder en del af de udgravninger til kanaler, bygninger og infrastruktur, som foregår i København. Hun fortæller om engang, hun havde et projekt ude i lufthavnen, et sted hvor der levede nogle frøer. Før gravearbejdet gik i gang, byggede de et frødige, så padderne ikke led nød. På en anden byggeplads lavede de et anlæg, som ledte frøerne væk fra de store

maskiner. Og det er jo godt, siger hun. Men er det samarbejde?

På en måde er det for nemt, romantisk, næsten, at tale om samarbejde med andre arter. Samarbejde kræver samtænkning. Fælles forståelse og mål. Men måske er det ikke så vigtigt. Det er menneskeligt at kategorisere, drage skel. Måske er forbindelsen vigtigere. Vi kan ikke blive borgere i det biologiske samfund, men vi kan arbejde *med* det. Forstå os selv som forbundne. Hvordan vi er forbundet. Hvordan frøerne lever. Hvordan man bygger et frødige.

*

Først senere – Ditte er taget hjem, og jeg stener over opvasken – slår det mig, og jeg griner. Så fik frøerne alligevel det sidste ord.

Nu da vi er blevet guder

Rakel Haslund-Gjerrild

“Du bliver nødt til at fjerne æggene, spis dem!” Det er det, folk siger, når jeg fortæller, at en due har lagt æg i den store pæretræspotte på min altan, fjerde sal, København Nordvest. “Der er duer nok i byen, der er muligvis for mange, de er en slags skadedyr, luftens rotter, hvis du lader den blive, vender den bare tilbage næste år, ja frem med vandpistolen ellers kan du få duemider.” Jeg kunne sagtens spise de to små æg, for mig at se er der ingen rationel forskel på de hvide og brune æg, som jeg køber i Brugsen, og disse to duggrå perler, som skimtes under den rugende due. Alligevel har jeg dag efter dag ladet duen blive liggende mod fællesskabets bedre vidende.

“Nu bør du altså gøre noget ved det.” Min ven er på besøg igen flere uger efter duens indflytning. “Men de er jo næsten udruget, jeg kan da ikke knuse dem nu,” siger jeg og får kvalme bare ved tanken om at spise duefostre.

“Så må du koge æggene og smide dem ud,” konkluderer min ven og gnubber mig kærligt lige der i nakken, hvor dilemmaer og tunge beslutninger sidder. Vi ligger halvt i sofaen, jeg læner hovedet bagover og stirrer op mod lejlighedens kridhvide loft. Så skal hun gå. “Det er hårdt at være blevet gud,” griner jeg mat, mens hun tager sko på.

Dagen efter tager jeg mig sammen. Duen og jeg er ellers kommet til en forståelse, hun farer ikke længere op, når jeg klemmer mig ud på altanen og sætter min kaffe fra mig på klappbordet mindre end 50 cm fra hendes hævdvundne terræn, og jeg finder det for min del dejligt med selskab på altanen, fjerdragstens sagte hvislen når hun forsigtigt rykker på sig. Det kunne jo lige så godt være en rovfugl, der havde taget dem, siger jeg til mig selv og kigger på duen, som

ligger så roligt, tillidsfuldt må man sige, hun har endda vænnet sig til at lade mig vande pæretræet, så æggene flyder, mens hun selv tripper rundt i krukken, som én der har fået sine fine lædersko på i regnvejr. Egentlig utroligt at den store sværm af krager i lindekronerne på Hulgårds Plads endnu ikke har opdaget reden, eller også har duen gjort ret i at udruge unger under skyggen af et større rovdyr, der kan skræmme de mindre rovdyr væk. Klogt, men ikke klogt nok, tænker jeg med et stik af medfølelse, for nu er jeg ingen nænsom regn, men en hånd fra himlen.

Øjeblikket efter står jeg i stuen med to æg. De føles så varme, samme temperatur som min hånd. Dunkende. Er det min egen puls som æggens glatte kalkspejl reflekterer tilbage til mig, eller er det fostrenes? De er ikke køleskabshårde hønsesten, men liv som kan klække hvert øjeblik.

Skrøbeligt. Mirakuløst.

Men så lader jeg følelsen fare — var det ærefrygt? — og med hånden strakt foran mig, fuld af en kraft der ikke er min, men livets, går jeg endelig ud i køkkenet til gryden, gasblusset, skraldespanden. Jeg står et øjeblik, æggene i hånden, før jeg lægger dem ned i skærebrættets kantrille og går ud i stuen igen. Bare et øjeblik, siger jeg til mig selv, som jeg sætter mig i sofaen. Så gør du det.

Den almægtiges dirrende hånd. Guddommelig? Jeg føler mig ikke spor magtfuld, hvis dét skulle kendetegne en gud, men det føles heller ikke retvisende at placere menneskearten i samme kategori som andre pattedyr, og jeg kan ikke finde bedre ord for det, vi er blevet, end hvad vi før kaldte gud. Tænk at have et fodaftryk, der hvert minut kvaser 35 fodboldbaner skov, en skygge som kaster plastik overalt, ned i Marianergraven og rundt i alle blodkredsløb, med en ånde så hed at iskapper smelter og en sult så voldsom at vores husdyr, arter fremavlet og skabt af os, udgør den absolutte majoritet af klodens dyreliv. Menneskeguden er en opsvulmet titan og verden et lille bitte dukkehjem af glas.

I det 18. århundrede var det stadig kontroversielt, da Carl von Linné klassificerede menneskeslægten homo som tilhørende klassen pattedyr og i ordenen primater, mens det i dag regnes som et videnskabeligt gennembrud, at man begyndte at definere mennesket som en dyreart. Vi forstår i stigende grad, hvordan alle arter — også os — indgår i gensidige afhængige systemer, som en blandt mange og som del af et større økosystem. Den erkendelse findes implicit i slægtsnavnet homo, et ord som betyder menneske på latin, men som har rødder i ordet for muld og jord, altså humus: At vi ikke er adskilt fra

jorden, dyrene, planterne, stenene, havet, luften, men i og af det samme. I samspil med andre og andet afhængig af den jord, som har født os. Og er dét at være afhængig ikke på sin vis det modsatte af at være en gud?

Men i samme åndedrag som mennesket fik sit videnskabelige artsnavn og blev placeret på den rette kvist i livets store forgrenede træ, blev vi også givet en lille uro i dåbsgave: I de første udgaver af værket *Systema Naturæ* skrev Linné ingen artsspecifikationer ud for homo, men blot den delfiske maksime *Kend dig selv* på latin: *Nosce te ipsum*. I senere versioner af *Naturens system* blev det til vores specifikke artsnavn sapiens, som betyder den vidende. For hvis vi er noget nyt i klodens biologiske historie, skyldes det ikke kun, at vi omskaber hele planten i vores billede: Engang kvalte iltproducerende blågrønalger også størstedelen af klodens daværende livsformer, som ikke kunne tåle ilt, og skabte derved livsbetingelserne for andre arter som for eksempel os. Nej, det er evnen til at omskabe planeten kombineret med vores viden om, at vi gør det — og at vi derved har en vis frihed til at vælge *hvordan* — som gør mennesket til noget andet. Men hvad? Kend dig selv, skrev artens navngiver. Var det et slags fyrstespejl eller en gåde, som Linné gav mennesket? Hvem siger du selv, at du er?

Måske er det på tide at finde en ny plads i det taksonomiske system. Jeg ser de biologiske riger for mig: dyre-, svampe-, plante-, bakterie- og så guderiget uden helt at kunne afgøre, hvornår dette nye rige udskilte sig. Hvad definerede overgangen fra fauna til gud? Var det 1937 ved skabelsen af det første kunstige grundstof, eller da vi under anden verdenskrig fik magt til at destruere kloden med en enkelt knap, eller er det evnen til at forlade vores klode og en fremtidig koloniseringen af Mars? Eller internettets kolossale datakoncentration, hvor individet har adgang til, hvad kollektivet tilsammen ved, og som muligvis snart føder en intelligens, som ved mere end det? Formodentlig er vi stadig i færd med at lande i den nye form *homo deus*, og måske er vi der ikke helt endnu, men det er i den retning, vi går.

Som jeg sidder i sofaen, æggene på spækbrættet, duen over taget, rammes jeg af sorg over ikke at være et dyr længere, at vi ikke kommer tilbage til en naturtilstand, sådan som verden var før, vi fik evner til at omskabe planeten. At det *ikke at handle* også er at handle for os nu, at vi kommer til at forme kloden, afgøre levested og størrelse på dyreflokkene, uanset om vi laver reguleringer eller lader stå til. Jorden er blevet vores spejl, og vi afgør, hvad vi vil se. Hvor guder før var guddommelige, fordi de overvandt og betvang naturen, som for eksempel den knap 5000 år gamle halvgud Gilgamesh — en kæmpe i højden med en to meter bred brystkasse, den smukkeste mand i Uruk, kaldet *Han*

der så dybet, som slog skovenes vogter ihjel for at fælde de mægtige cedertræs skove — så er 2020'erne godt nok en anden tid at være gud i. Det føles mere som at være mellemlider i et ministerium, hvor halvdelen af de ansatte er nede med stress, sorte render under øjnene og stadig på kontoret efter klokken 19 med uendelige stabler af regulativer til godkendelse. For eksempel et om duer i bebygget område.

I det delfiske Apollotempel stod et andet fyndord side om side med *Kend dig selv*, ét man kunne overveje at sætte som en foreløbig artsspecifikation for arten *homo deus*. Nemlig: μηδὲν ἄγαν — intet til overmål. Alt med måde. Oraklets ord er dybere end bare askese. At være mådeholdende handler om at skabe handlefrihed gennem selvkontrol. At være en gud betyder i grunden, at kampen om overlevelse er forbi, og at der derfor gælder andre regler end den, at man vinder ved størst mulig udbredelse eller udfoldelse. For guder er det næsten omvendt: Det handler om at kunne begrænse sig og *ikke* udfolde sig i sit fulde potentiale. At frivilligt vige pladsen for andet liv. Den slags guder findes i mange skabelsesmyter, hvor jorden skabes af gudernes egne kroppe, som hinduernes Brahma, den kinesiske Pangu og nordiske Ymer. Hvis ikke guderne begrænser sig selv, skaber de ragnarok. En gud, som rager alt til sig og optager *al* plads, vil til sidst stå alene på den øde jord og kun se sig selv afspejlet i urhavets bølgende kaos.

Efter en soltyst stund i sofaen går jeg så endelig ud i køkkenet for at få det overstået. Jeg samler æggene op, stadig varmere end luften, altså levende, og da beslutter jeg mig for, at jeg simpelthen ikke vil slå æggene ihjel. Jeg kan godt unde duerne lidt af min plads, og altanen kan vel desinficeres, når ungerne er fløjet. Det er en lettelse at dumpe æggene tilbage i krukken, selvom jeg ved, at i det store perspektiv er det sikkert ikke duerne, der har mest brug for min opmærksomhed, og at dette show mest er for mig selv — og så for de to dueungers skyld, som jeg finder et par dage efter under pæretræet som en honningfarvet dunklump. De sidder helt tæt, næsten sammenvoksede, kan vist ikke åbne øjnene, grimme næb på størrelse med solsikkefrø. Denne sommer har jeg altså fået dueunger i stedet for en kattekillling, graver lort ud af krukken som man tømmer en kattebakke og håber bare på, at de ikke gøder mit pæretræ ihjel. De vokser hurtigt. Får sorte perlede øjne. Snart sidder dunene som krusede rester mellem den fremvoksende fjerdragt, der er mere sortgrå og med kortere fjer end deres mors, men det begynder at ligne vinger, som kan bære.

Senere, da jeg kommer hjem fra en længere sommerferie, er der ikke længere to. En må være fløjet, og den anden er drattet ned på altangulvet og lugter. Jeg skubber forsigtigt til fuglen. Den falder fra hinanden, fjerdragten sprækker simpelthen og afslører et mylder af liv, maddiker i hundredvis, som myrer i gange gravet i fuglekroppen. Jeg sætter mig i sofaen og tøver endnu en gang, herre over liv på altanen som ikke er mit.

Skal jeg lade dem blive?

I. QUADRUPEDIA.			
<i>Corpus hirsutum. Pedes quatuor. Femine viviparæ, lactiferæ.</i>			
ANTHROPO- MORPHA. Dentes primores 4. u- trunque: vel nulli.	Homo.	Noſce te ipſum.	H { <ul style="list-style-type: none"> Europæus albef. Americanus rubefc. Aſiaticus fulcus. Africanus nigr.
	Simia.	ANTERIORES. POSTERIORES. Digiti 5. 5. Poſteriores antetioribus ſimiles.	
	Bradypus.	Digiti 3. vel 2. . . 3.	Ai. Iguanus. Tardigradus.

Hvordan kan kvæg holdes til produktion af mælk og oksekød uden at skade klodens sundhed?

Liza Rosenbaum Nielsen

Titlen på denne artikel rejser et spørgsmål som vi, en tværfaglig gruppe forskere ved Københavns Universitet, har stillet os selv og en række aktører indenfor og udenfor husdyrproduktionen i projektet "Cattle Crossroads. Researching Danish Livestock Production for the Future". Projektet er finansieret af Danmarks Frie Forskningsfond og er et usædvanligt tværfagligt samarbejde mellem forskere indenfor miljøantropologi, etnologi, husdyrvidenskab, veterinærvidenskab, pædagogik- og uddannelse. Vi er optagede af, hvordan viden om udviklingen af grøn omstilling og bæredygtighed i den danske husdyrproduktion – historisk som i dag – skabes, diskuteres, finansieres, praktiseres og balanceres i forskning såvel som i undervisning og rådgivning og i alternative malkekvægsproduktioner.

Som en del af projektet har vi valgt at zoome ind på typer af 'low-input' malkekvægsbedrifter, hvor vi undersøger dilemmaer, muligheder og barrierer gennem kvalitative og kvantitative feltstudier i marken, på universiteter, i styrelser og ministerier, og interesseorganisationer og rådgivere. 'Low-input' kvægbedrifter studeres sjældent af forskere indenfor husdyr- og veterinærvidenskaben. Ofte opfattes de som et afvigende mindretal med produktionsformer, der ikke passer ind i de gængse mønstre og metoder. De egner sig ikke til klassiske naturvidenskabelige forskningsspørgsmål, og den type mål mange forsknings- og udviklingsprojekter har (for eksempel udvikling af rådgivningsværktøjer til intensiv produktion, kunstig intelligens til dataanalyse af automatiske målinger fra robotteknologi på gårdene eller produkter til effektivisering og optimering af produktionen). Denne type bedrifter falder ofte ud som ekstreme punkter ('outliers') i statistiske modeller. Men kunne det være, at sådanne 'alternative' former for kvæghold byder på nogle muligheder, vi ikke har haft øje for i den

konventionelle produktion og dertil målrettede forskning, fødevarer- og naturbeskyttelsespolitik? Eller som vi måske har glemt i vores higen efter at være effektive og højproduktive i vores husdyrproduktion? Muligheder som vi med fordel kan drage nytte af, når vi skal omlægge vores fødevarerproduktion og landbrug til at være bæredygtigt.

De gårde, vi arbejder med, er ekstensive, økologiske bedrifter, der i høj grad forsøger at fodre køerne ved hjælp af mere eller mindre vedvarende græsarealer, som køerne afgræsser, og hvorfra der høstes græs på strategiske tidspunkter i løbet af græsvækstsæsonen til vinterfodring, når køerne tages på stald. Kvæget gives intet eller forholdsvis lidt ekstra foder ud over græsset. Det betyder, at de kan holdes på jorde, der ikke nødvendigvis egner sig til produktion af plantebaserede fødevarer eller områder, der er udlagt til naturbeskyttelse. Nogle af bedrifterne arbejder ud fra regenerative (genopbyggende) principper, hvor de forsøger at opbygge jordens humuslag og CO2-bindende evne over tid, så den bliver mere modstandsdygtig og nærende, og så den opsamler og holder bedre på vandet. Derved udvaskes mindre mængder af næringsalte, som kvælstof til vores vandløb og kystnære områder, og planterne får bedre adgang til vand fra jorden. Samtidig øges biodiversiteten i plante- og mikrolivet under og over jorden og hos insekter, fugle og vilde dyr på arealerne.

I de ekstensive besætninger skal dyrene selv arbejde for at hente føden (græsset). Det betyder, at ungdyrene typisk vokser langsommere, og at køer giver mindre mælk pr. dag. Det kan nogle steder give anledning til manglende økonomisk overskud, under de vilkår kvægbruget har i dag i forhold til støtteordninger, lånemuligheder, afsætningsmarkeder og priser. Til

gengæld mindskes presset på dyrene i disse systemer, når de har tilstrækkelig plads, tilgængeligt foder og vand samt skygge fra sol og varme. Hvad mange ikke ved er, at kvæg klarer sig fint udenfor i dansk vintervejr, i kulde, regn og rusk, så længe de har adgang til tørt leje og læ, i det areal de går på.

Ligeså må aftrykket på natur og miljø forventes at være meget lavere end fra en højproduktiv bedrift, der holder dyrene inde på stald meget af tiden, og som fodrer med store mængder majs, græs og korn, dyrket på marker, som kunne have været brugt til direkte at producere fødevarer som korn, bælgplanter, rodfrugter, frugt og grøntsager til mennesker. Desuden importeres i de fleste intensive driftsformer store mængder soja fra Asien og Sydamerika, hvor regnskov fældes for at gøre plads til efterspørgslen på sojaprodukter. Mange studier har vist, at dette ikke er en bæredygtig praksis, selvom det gøres for at øge produktiviteten og dermed klimaeffektiviteten pr. dyr eller pr. produceret enhed af kød og mælk.

Kalvene i de ekstensive bedrifter, vi arbejder med, holdes typisk en rum tid på græs sammen med køerne og ofte meget længere tid end i de konventionelle intensive systemer. De går enten sammen med hele flokken, hos deres egne mødre, eller i små flokke sammen med såkaldte ammekøer, hvilket giver bedre mulighed for mere naturlig adfærd, end når de tages fra koen og sættes i bokse eller hytter i kalveafsnit. Landbrugene i vores studiebedrifter udtrykker stor glæde og meningsfuldhed over deres produktionsform og samarbejdet med dyrene, selvom de også har mange lange arbejdsdage.

CATTLE CROSSROADS-PROJEKTET OG DEN STORE DAGSORDEN OM BÆREDYGTIGHED

Projektet tager udgangspunkt i en overordnet afsøgning af, hvornår og under hvilke forhold det er muligt at drive malkekvægsproduktion på en måde, der holder sig indenfor 'de planetære grænser' (se nedenfor) ved at have fokus på et lavt ressourceforbrug (input), ekstensiv drift med færre dyr og mere plads pr. dyr og fodring hovedsageligt baseret på afgræsning, regenerative praksisser til opbygning af jordens sundhed og biodiversitet, hvor kvægets gødning og trampen af jorden under afgræsning har en gavnlig effekt, fravær af sprøjtning med pesticider og meget lavt medicinforbrug til modstandsdygtige dyr, der holdes i systemer med lavt niveau af stress og sygdomsfremkaldende mikroorganismer.

Denne hypotese undersøges, gennem husdyr- og veterinærvidenskabelige metoder kombineret med antropologiske forskningsmetoder, alt sammen i høj grad baseret på feltarbejde. Projektets forskere arbejder tæt sammen på tværs af disciplinerne og har udvekslet instituttilknytning og kontorplacering og udveksler jævnligt ideer med aktører som malkekvægbrugere, økologirådgivere, animal science-, veterinær- og humaniorastuderende fra Københavns Universitet, andre forskergrupper, politikere, kommunalmedarbejdere og miljøorganisationer. I disse samtaler, forsøger vi at diskutere de mange aspekter af bæredygtighed – herunder regler, praksisser, opfattelser, muligheder, barrierer, behov, succeshistorier, problemer og beregningsmetoder. Studerende på vores kurser undervises i forskellige bæredygtighedsprincipper og lærer at

kommunikere med forskellige interessenter om blandt andet bæredygtighed, green-washing og muligheder for fremtidens animalske fødevarerproduktion.

Et væsentligt direkte resultat af projektet er en ny udstilling *Produktionsdyr: et galleri for det muliges kunst*, der kan besøges på Grønnegårdsvej 8, Frederiksberg Campus efter aftale med kurator og lektor Nathalia Brichet. Udstillingen består af en lang række genstande og fremstillinger, der giver anledning til diskussion og refleksioner om husdyrproduktion i dagens Danmark – samt den historiske udvikling. Den åbnede i foråret 2023 og har allerede været besøgt af en lang række forskere, dyrlæger, dekaner, undervisere, gymnasielærere, landmænd, miljøforvaltere, NGO'er, kunstnere, og ikke mindst helt almindelige samfundsborgere – børn, unge og voksne. Udstillingen bidrager til at kvalificere diskussionen, om de skilleveje vores husdyrproduktion står overfor. Den illustrerer gennem indsamlede genstande, dilemmaer, teknologiske og pragmatiske løsningsforsøg og relationer mellem dyr og mennesker. Hverken udstillingen eller projektet som helhed giver færdige svar eller løsninger, men søger at klæde beslutningstagere og fremtidens aktører og interessenter bedre på til at tage gode, sunde beslutninger for fremtidens klode og de dyr, vi mennesker bruger for at opfylde vores egne behov. Dette er også målet med en anden komponent i projektet, hvor vi undersøger kvægrådgivningsledet, og der prøver at identificere nogle muligheder for, at alternative bedrifter kan få rådgivning, der er mere relevant for deres produktionssystem. En del af dette arbejde består i at tilvejebringe agronomisk viden om de ikke-konventionelle systemer.

Endnu et væsentligt resultat af projektet er, at der er kommet fokus på bæredygtighed i de uddannelser, projektets forskere underviser på. For eksempel er det på veterinærstudiet nu muligt for dyrlægestuderende at vælge et fag med bæredygtighed og grøn omstilling i fokus på det spor af studiet, der går i dybden med husdyrproduktion, fødevarer sikkerhed og systemiske tilgange til sundhedsfremme for dyr, mennesker og miljø (også kaldet 'One Health') på sidste år af studiet. Der arbejdes desuden på at få bæredygtighed integreret i mange flere kurser på uddannelsen. Forskerne har også i flere år gæsteoptrådt på Animal Science-uddannelsen, hvor de tilfører nye vinklinger på de studerendes projektarbejde i kurset 'Animals & Sustainability'.

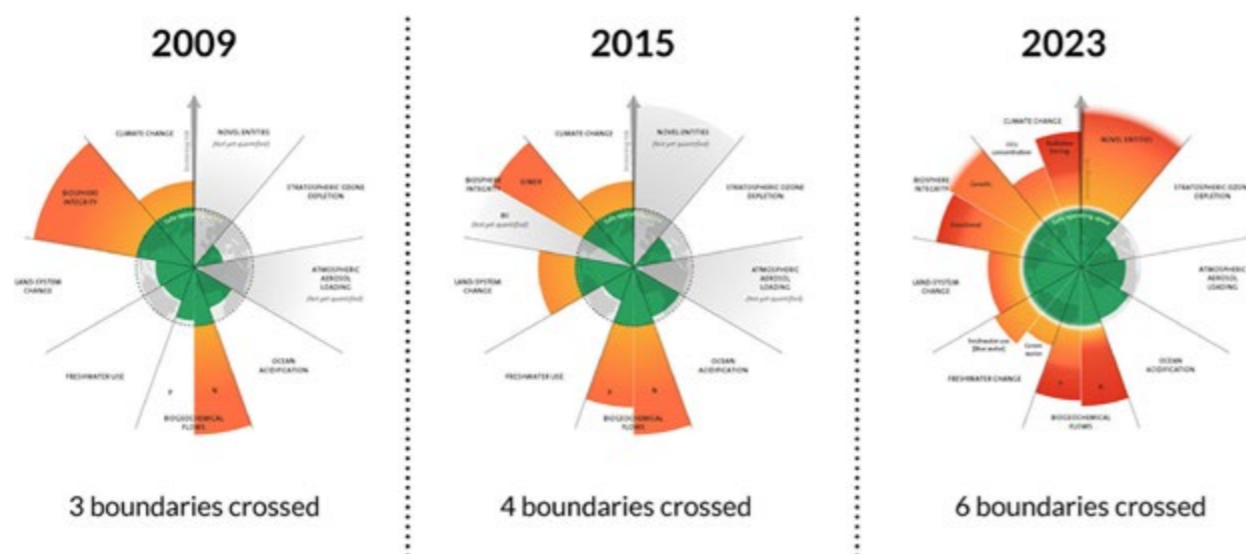
DE PLANETÆRE GRÆNSER – ET SUNDHEDSTJEK AF JORDEN

For at rammesætte bæredygtighed med en evidensbaseret metode tages udgangspunkt i 'De planetære grænser', og det man ville betegne som 'absolut bæredygtighed' eller 'bæredygtighed på den absolutte skala'. Det er et forholdsvist nyt videnskabeligt framework udviklet af Stockholm Resilience Center, der består af internationale forskere – herunder forskere fra Københavns Universitet – som samarbejder om at genere viden og kvantitative data om, hvornår menneskers påvirkning af planetens økologiske systemer overskrides og medfører dramatiske ændringer af den globale miljøtilstand.

Forskerne i Stockholm Resilience Center har sammen udpeget ni processer, der holder miljøet stabilt indenfor et handlerum, som vi mennesker med stor sikkerhed kan leve og trives i over tid. For eksempel vil vi kun kunne overleve indenfor et vist temperaturinterval, og vi har nok alle hørt om, hvordan klimaforandringer forårsaget af drivhusgasser er begyndt at skubbe til klodens gennemsnitlige temperaturniveau. Temperaturstigningerne har en række uønskede effekter, der gør planeten mindre beboelig for os mennesker. Frameworket er således et værktøj til at måle vores planets sundhedstilstand, og der er altså hele ni vigtige parametre, som løbende skal vurderes og ageres på:

- 1) klimaforandringer (herunder CO₂-udledninger og metan-udskillelse)
- 2) biodiversitetstab ('den sjette masseudryddelse')
- 3) kvælstof- og fosforudslip til vandmiljøet (med havbundsød til følge)
- 4) uhensigtsmæssig arealanvendelse til foder i stedet for fødevarer samt skovfældning
- 5) opbrugte ferskvandsressourcer (overfladevand, grundvand og vand tilgængeligt for planter i jorden)
- 6) luftforurening med partikler (støv, udstødningsgasser mm).
- 7) forsuring af havene (med bl.a. koralrevsdød til følge)
- 8) forurening med syntetiske stoffer som mikroplastik, kemi og antibiotika
- 9) nedbrydning af ozonlaget

Man kan sammenligne det helhedsorienterede planetsundhedstjek med at gå til lægen og få et sundhedstjek af en række parametre. Hvis vores blodtryk eller kolesteroltal for eksempel ligger for højt, vil lægen snakke med os om, hvad der kan gøres ved det, og hvad vi måske skal ændre på i vores livsstil. Det gør de blandt andet, fordi det er nemmere, billigere og

The evolution of the planetary boundaries framework. Licenced under CC BY-NC-ND 3.0. You are free to share — copy and redistribute the material in any medium or format. (Credit: Azote for Stockholm Resilience Centre, Stockholm University. Based on Richardson et al. 2023, Steffen et al. 2015, and Rockström et al. 2009”

mere virksomt at forebygge kroniske sygdomme, end at skulle fikse eller symptombehandle sygdom resten af livet, når først det er gået galt. På samme måde kan vi mennesker med fordel forsøge at finde måder at holde planeten sund på i stedet for at skulle fikse den, fordi vi har nedbrudt dens vigtige systemer. Det gør vi mest effektivt ved at arbejde med bæredygtighed med et helhedsorienteret mål om at holde os indenfor alle klodens grænser samtidig – for eksempel i vores fødevarerproduktion. Dette kræver formentlig, at vi reducerer vores bestand af husdyr for at give mere plads til natur og til direkte plantebaserede fødevarer

samt for at mindske udledningerne af forurenende stoffer og gasser til miljøet.

Vi bør fokusere lokalt på den enkelte gård, det enkelte hjem eller i det enkelte firma og derved feje for egen dør, så vi kan tillade os at skubbe på udviklingen. Derudover skal vi også have fokus på det globale udsyn: Hvordan kan vi hjælpe resten af verden med at opnå bæredygtighed på den absolutte skala samtidig med, at mennesker kan leve tåleligt i bedre balance med dyr og natur?

LOKAL KONTEKST

MEDFORFATTERE

Nathalia Brichet, Camilla Kirketerp Nielsen, Kari Bækgaard Eriksson, Signe Skjoldborg Brieghel og Frida Hastrup.

VIL DU LÆSE ELLER HØRE MERE?

Cattle Crossroadsprojektets hjemmeside

<https://sustainablefutures.ku.dk/research/cattle-crossroads/>

Udstillingen 'Produktionsdyr: et galleri for det muliges kunst'

<https://vetschool.ku.dk/om/produktionsdyr/>

Links til podcasts om bæredygtig husdyrproduktion med bidrag fra projektets forskere:

Jorden Kalder - stadig! Med Frida Hastrup

<https://jordenkaldet.libsyn.com/jorden-kalder-stadig-med-frida-hastrup>

Klimakrøller: Metaovervejelser om dansk landbrug featuring Frida Hastrup <https://rss.com/podcasts/klimakroeller/374624/>

DVT Podcast: Fremtidens grønne husdyr

<https://dvt.ddd.dk/artikler/podcast/podcast-fremtidens-groenne-husdyr/>

Videnskab fra vilde hjerner: Da salmonelladetektiven måtte løfte blikket – Liza Rosenbaum Nielsen, veterinær epidemiolog, om at få

identitetskrise og udvide sit forskningsfelt

<https://ivh.ku.dk/nyheder/2023/da-salmonelladetektiven-maatte-loefte-blikket/>

De planetære grænser

<https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries.html>

<https://videnskab.dk/naturvidenskab/alarmerende-udvikling-seks-af-jordens-ni-planetaere-graenser-er-nu-overskredet-advarer-forskere/>

Prissæt højt og naturen bliver værdsat

Carsten Pedersen

Jeg repræsenterer i denne kontekst Glostrup-afdelingen af Danmarks Naturfredningsforening. På landsplan er der ca. 130.000 medlemmer af Danmarks Naturfredningsforening, heraf er vi 4-500 medlemmer i Glostrup Kommune. Vi er derfor meget åbne overfor at få nye medlemmer blandt beboerne i Glostrup.

Glostrup Kommune består oprindeligt af tre sogne: Glostrup, Hvissinge og Ejby. I 1930'erne var Vestegnen det sted i landet, der havde landets største storkepopulation. Det var et sted med ekstensivt landbrug med dyrehold og mange vandhuller. Jorden, som samtidig er meget leret, har indeholdt store mængder kulstof, og har været meget næringsrig. I 1949 forærede konsulinde Gerda Hartmann kommunen et mindre stykke jord med et vandhul, i dag kaldet Konsulindelunden. Det skete med den udtrykkelige klausul, at hende og hendes kommende slægters husdyr altid skulle kunne drikke ved vandhullet. I dag fungerer vandhullet som overløbsbassin og en glemt oase, som kun de færreste borgere i kommunen kender eller har besøgt. Da Vestskoven blev udlagt, klagede landmændene da også over, at man eksproprierede noget af Danmarks bedste landbrugsjord til at lave skov. En anden ikke så udtalt anke har sikkert også været, at udlægningen til skov forhindrede jordbesidderne i at få jorden ind i byzonen og dermed at få en væsentlig bedre betaling for de "sidste 20 tønder land". Glostrup var altså et bondeland.

Tilbage i jernalderen var en del af indtægtsgrundlaget for landsbyen fremstilling af hør og hamp, som med fordel blev udblødet i brønde med surt vand fra omkringliggende tørvemoser. Etymologisk menes bydelen Hvissinge at komme fra Hvessinge; personer der bor ved mosen (vesen). Der er således fundet brønde, stiger mm. tilbage til jernalderen. Glostrup

er ligeledes torpen ved Glosemosen – altså endnu en indikation på, at området har været karakteriseret af moser og vandhuller. Og i Ejby – eller Egby som det oprindeligt hed – findes vores største vandområde, Ejby Mose, som i forbindelse med verdenskrigene blev brugt til tørveskær, senere som losseplads og i dag som en rekreativ perle i landskabet langs Harrestrup Å.

Vi har i Glostrup ikke huset store mængder af nøjsomme planter, som specialiseringen har givet fortrinsret, men er præget af hurtigt voksende og næringskrævende plantearter, som græsser, og af vandtolerante træer, som ask og pil. Vi har givet grobund for en mentalitet, hvor ordentlighed betød fravær af ukrudt, og som betød pænt klippede hække og fravær af dødt ved og tilfældig bevoksning. Det var ikke pænt - det måtte væk!

I dag oplever vi lykkeligvis, at Vestskoven ikke længere skal være produktionsskov, men urørt skov, hvor dræn og grøfter enten bevidst ødelægges eller blot ikke vedligeholdes. Derved vil store dele af skoven langsomt blive vandlidende og få store mængder dødt ved. Naturstyrelsen vil skabe en genvej til at lave levesteder for truede svampe- og plantearter.

Dødt ved er en mangelvare. Friskt hårdt træ giver dårligere betingelser for spættten og bænkebiderne, som er med til at bane vejen for og lave ly for andre dyre- og plantearter. Nedbryderne, svampene og de nøjsomme specialister, har længe måttet vige for effektivitet og generalister. Det minder om DJØF'ernes indtog i den offentlige forvaltning; således har kortklippede græsser og sirligt klippede liguster- og bøgehække fundet vej til de grønne arealer. De invasive arter som Bjørneklo, Canadisk Gyldenris, Japansk Pileurt, Rød Hestehov, Rynket Rose med flere har haft kronede dage.

Men er det kun skidt? Nej faktisk ikke! Går man ind og læser på Skovdyrkerne.dk om biodiversiteten, så skriver Erik Buchwald, forstfuldmægtig i Naturstyrelsen: "Der er cirka 1300 hjemmehørende plantearter i Danmark. 23 er uddøde siden 1850, men samtidig er 100 andre indvandret naturligt". Det vil sige, at der faktisk er en stigning af både plante- og fuglearter i den danske natur over tid, fastslår han. Han gør opmærksom på, at artsrigdom er en af de basale måder at måle biodiversitet på, og at netop plante- og fuglearter er dem, der er bedst data for. Dagsommerfugle er en anden artsgruppe med gode langtidsdata. Desværre er de i tilbagegang. Ikke mindst blandt de specialarter, som hører til skovlysninger, er en række arter uddøde. Så der er stadig masser at tage fat på og et stort forbedringspotentiale for sommerfuglene, lyder det.

Skovlysninger er kodeordet. Her kan vi som jordbesiddere måske være med til at forøge chancerne for, at flere af vores truede sommerfugle, gennem vores valg af planter i haverne, får trædesten til at genindtræde i den danske natur. Jeg tror ikke, at vores haver kan være permanente biotoper/levesteder for truet natur (det kræver lang tid og kontinuitet), men vi kan være med til at skabe korridorer, således at når forholdene hist og pist bliver gode nok, så kan vi med fornuftig "pasning" af fællesarealer, haver og parker sørge for, at migrationen af dyr og planter bliver mere sandsynlig.

Men det kræver både tålmodighed og handlekraft!

Det kræver, at gamle træer skal have lov til at blive gamle og forfaldne.

Det kræver, at vi tilpasser byrummet til træerne og ikke træerne til byrummet. Lednings- og rørføringer skal lægges eller omlægges, så der tages hensyn til træernes rødder. Stier skal ikke gå ind under træruiner, hvor der er nedstyrtningssfare.

Vi skal acceptere, at træer giver skygge. Og er det et stort problem, så er tilbagevendende beskæring/topkapning løsningen, frem for den billigere fældning.

Vi skal værne om vores parker og fredsskovsområder, frem for at se dem som reservekapital for yderligere byudvikling. Et forslag til politikerne i stedet for erstatningsskov i andre landsdele kunne være at prissætte de grønne områder med en kvadratmeterpris svarende til 10 gange boligområderne i den umiddelbare nærhed inklusiv boligerne. Det ville nok i højere grad få byplanlæggerne til at tænke på byfortætning og fravælge den eksisterende salamimetode af Ejby Mose, Bystien og beplantningen langs ringvejen.

Sølvpoplerne på støjvolden ved Vestforbrænding blev "forebyggende" fældet, fordi de kunne være levested for flagermus, og Hvissinge Øst blev fældet, fordi få måneder mere ville betyde, at området ville blive fredsskov og dermed ikke et potentielt boligområde.

Så længe værdien af naturen i politisk- og administrationspraksis er så lav, vil de grønne områder langsomt men sikkert fortsætte med at blive reduceret. En løsning på dette er derfor, at byfortætte stationsnært og bygge i højden, samtidigt med at naturarealerne forøges.

Sådan er det ikke endnu. Så hvad udad tabes, skal indad vindes. Vi har tidligere i Ejby Mose haft Lysesiv og Rank Viol, men vi har i stedet fået Tuestar som en sjælden gæst. Vi må og skal bidrage til at øge naturværdien af egne og fælles grønne arealer gennem konkrete planer og forbedringer.

Model

Sådan laver du en litterær folkehøring

Ditte Marie Nesdam-Madsen og Kirsten Vestergaard Mikkelsen

Inspireret? Nysgerrig? Er du blevet interesseret i at høre, hvordan du kan sætte en litterær folkehøring op, dér, hvor du bor eller arbejder?

Læs med her, hvor vi guider dig gennem forløbet og deler ud af erfaringer og op- og nedture i de processer, vi har gennemført på hhv. Albertslund og Glostrup Bibliotek.

FORMAT

En litterær folkehøring er et arrangement, der tager udgangspunkt i litteraturens evne til at åbne verden op og give os nye perspektiver på komplekse emner og samfundsmæssige spørgsmål. Forfattere er eksperter på litteratur, sprog og æstetik og kan vende din verden på hovedet – og gøre svære emner eksistentielt vedkommende.

De litterære folkehøringer, vi har afholdt lokalt i forbindelse med udviklingen af formen, har haft følgende drejebog:

“Jeg har fået mod på at deltage, men også fået større viden. Jeg vil nu gøre endnu mere for at ændre min egen adfærd ift. klimaaftryk og have fokus på biodiversitet”

Én time med *information* med velkomst, forfatteroplæsninger, videnskabelige oplæg og lokal viden efterfulgt af én time med *deliberation* eller rådslagning i form af workshops, hvor deltagerne bearbejdede første times information med hinanden på forskellige måder. Vi afsluttede vores arrangementer med en fælles afrunding fra scenen. Havde vi haft mere tid, kunne vi også have udbygget denne del, så de forskellige workshopgrupper kunne præsentere deres hovedpointer og proces for alle andre. Vi vurderede, at arrangementerne i dette tilfælde ville blive for lange, men omvendt ville den længere fælles afslutning også kunne give nye perspektiver og være meget givende – så prøv det endelig!

Som du kan læse i denne bog, havde vi i Albertslund og Glostrup mulighed for at sætte 16 forfattere til at skrive en ny tekst og tænke ind i vores koncepter. Hvis du har samme mulighed for at engagere en forfatter, så tillykke! Det kan være meget indsigtfuldt og fantastisk at være med til at skabe et nyt stykke litteratur, men tag dig tid til at tale/skrive med forfatteren om emnet og opklare usikkerhed, aftaler og/eller frustration. Det gør arbejdet lettere, hvis du vælger en forfatter, du ved har beskæftiget sig med feltet før i et eller andet omfang, og derfor nemmere vil kunne finde inspiration og kildemateriale.

Det er ikke et krav, at du skal engagere en forfatter til at skrive en ny tekst for at lave en litterær folkehøring, selvom det er meget berigende for arrangementet og vigtigt at støtte forfatterens arbejde. Du kan finde masser af litteratur om dit emne på hyldeerne på dit lokale bibliotek, som du kan læse op til dit arrangement i stedet for, hvis midlerne er små. Hvad med fx at læse op af ‘Mit arbejde’ af Olga Ravn, hvis I skal tale om barsel og arbejdsliv? Eller hvad med Caspar Eric ‘Nye balancer’ til sundhedspolitik? Mulighederne er mange.

Husk at respektere forfatterens ophavsret, der også gælder ved oplæsning af hele tekster.

Forfatterens oplæg, deres tekster, blev til vores litterære folkehøringer suppleret af videnskabelige eksperter oplæg. Til formålet havde vi to forskellige samarbejdspartnere, et forskningscenter på Københavns Universitet og to lokale interesseorganisationer, der gav et hhv. globalt og lokalt perspektiv på emnet. Det globale synspunkt blev fremført af forskere fra forskningscenteret, og fagdisciplinerne var så forskellige som antropologi, kunsthistorie, miljøhistorie og mange flere. Det gav et godt og varieret indblik i forskningens verden indenfor

“Vigtige og store indtryk, jeg er blevet ramt af teksterne og fået øget min viden”

emnet og kan kun anbefales. Den lokale vinkel bestod af oplæg fra lokale samarbejdspartnere, der var på scenen til hvert arrangement, hvilket skabte genkendelse og sammenhæng, lokal forankring. Oplæggene gjorde emnet konkret i det lokale og henviste til handling i dagliglivet, hvilket har været med til at understøtte opdyrkningen af lokale fællesskaber omkring emnet.

Det var vores indtryk, at de videnskabelige og lokale eksperter gerne ville formidle deres viden til et bredere publikum og at deres formidling supplerede forfatterens oplæg meget fint. Vi kunne mærke i samtalerne til workshops bagefter, at publikum tog forskellige dele af oplæggene med sig videre, både videnskab, lokale tiltag og litterære billeder, der i samtalen fint flød sammen og supplerede hinanden. Man kunne med fordel også sæt-

Her en række forskellige workshops, vi har afprøvet i konceptet:

- *Samtalesalon eller diskussionsgruppe.* Til disse workshops valgte workshoplederen en gennemgående tematik fra oplæggene og teksterne at tale ud fra såsom 'frygt og håb' eller 'klimafølelser'. Man kan starte workshoppen ved at give deltagerne 5 minutter til at skrive tre pointer ned fra oplæggene – eller hvad med en runde, hvor alle præsenterer sig selv og fortæller hvordan de har det lige nu? I disse workshops har dokumentationen været et referat, udsagn o.l.
- *Fremtidsworkshop:* denne workshop er inspireret af teorierne bag 'future literacy'² og havde som formål at give deltagerne redskaber til at forestille sig fremtiden og hvordan de kunne handle i den. Her startede vi workshoppen med at deltagerne skulle placere sig i et diagram, hvor koordinaterne var 'Fremtiden ser lys ud/Fremtiden ser dystert ud' og 'Vi kan gøre noget/Vi kan ikke gøre noget'. Når folk havde placeret sig, talte vi ud fra det og skrev nogle handlingsanvisninger, forestillinger og statements ned. Det er især en interessant workshop, når der er flere generationer med, da de ofte har meget forskellige forståelser af fremtiden og handlemuligheder.
- *Guidet fælleslæsning:* Her udvalgte vi en eller begge forfatteres tekster, alt efter længde, som var blevet læst op i den første del af folkehøringerne. Efter metoden i guidet fælleslæsning læste vi teksten højt sammen og holdt pauser undervejs, hvor vi diskuterede teksten ud fra spørgsmål om aftenens tema, som læseguiden havde forberedt.
- *Enigheder/uenigheder:* Workshoplederen havde på forhånd forberedt fem spørgsmål til deltagerne. Alt efter hvor enige/uenige de var i udsagnet, fordelte deltagerne sig langs en snor, hvor den ene ende var 100% enig og den anden ende 100% uenig. Workshoplederen udpegede forskellige deltagere til at forklare, hvorfor de havde placeret sig, hvor de havde.
- *Myceliumskrift* – en kollektiv skriveworkshop, hvor deltagerne skulle skrive udsagn fra oplæggene, egne tanker etc. ind i et netværk af sætninger, der samlet set kommer til at danne et svampenetværk eller mycelium, hvor sætningerne styrker hinanden – nøjagtig som svampene gør ude i skoven.
- *Kollektiv skriveøvelse:* Her tager deltagerne udgangspunkt i en sætning de selv vælger fra en af dagens tekster og skriver videre i fem minutter. Man giver derefter teksten videre til sidepersonen der vælger fem ord der springer ud. Disse gives videre igen til næste sideperson, der skriver videre på de fem ord i 3–4 minutter. Til sidste snakker man om den rejse teksterne har taget. Man kan variere tiden som man vil.
- *Krea:* Til denne workshop lavede vi forskellige kreative øvelser med en lokal billedskolelærer, der havde fundet nye teknikker og materialer hver gang. Der blev fx malet med kultegning til 'Ild' og akvarel til 'Vand'. Det

foregik sådan, at deltagerne startede ved en station hver, hvor de i et par minutter malede/tegnede ud fra et ord, de havde valgt fra teksten. Efter et par minutter skiftede de så station og skulle male/tegne videre på en andens værk – og sådan skiftede de et par gange.

- *Drømmefangeren:* til drømmeworkshop blev deltagerne bedt om at forestille sig deres by om x antal år og skrive deres drømmescenarier ned på postkort, der blev hængt op i en drømmefanger.
- *Postkort til en ven:* I denne workshop skulle deltagerne skrive et postkort til en ven, hvor de skulle forklare, hvad de havde hørt til arrangementet.
- *Manifest:* Her gik deltagerne sammen om at skrive et manifest over, hvad de ønsker i deres by på klima- og bæredygtighedsområdet.
- *Aktivistworkshop:* Formen minder om en samtalesalon, men har mere fokus på, hvordan man kan handle og være aktivist.
- *Planteworkshop:* Til denne workshop var vi aktive og handlende. I Albertslund plantede vi træer og klatreplanter uden for biblioteket. I Glostrup omplantede vi plantekasser udenfor biblioteket med mere biodiversitetsvenlige planter. Workshoppen blev i begge kommuner faciliteret af lokale samarbejdspartnere, hvilket gav mulighed for en snak om, hvilke lokale initiativer, der foregik i perioden.
- *Brev til naturen:* til denne workshop blev deltagerne bedt om at skrive et brev til naturen og de forskellige naturelementer eller flora og fauna. De fik også tid til at læse deres breve højt for hinanden, hvis de havde lyst.
- *Naturens lyde:* I samarbejde med den lokale musikskole lavede vi en workshop, hvor vi skulle efterligne og sammensætte naturens lyde til en musikalsk fortælling og et nyt værk. Vi optog bl.a. blade, der raslede, kastanjer, der faldt på jorden, vand, der piblede og krigstrommer, der buldrede.

... og mange flere!

EFTER – UDSILLINGER OG FORMIDLING

For at dokumentere dette projekt har vi gjort tre ting: 1) indsamlet "data" i form af deltagernes ønsker, tanker, håb og drømme fra workshopsene, dvs. alt det, deltagerne har tegnet/skrevet/malet/produceret, sagt etc. på workshopsene, som workshoplederen 'indsamlede' og 'dokumenterede' undervejs, 2) samlet, udstillet og registreret alt dette i trykt form og 3) formidlet det gennem en bog og udstillinger til interessenter.

Undervejs i projektet udstillede vi deltagernes outputs fra workshopsene såsom dokumentation, referater, tekster, breve, postkort, plancher og malinger/tegninger i biblioteksrummet i Albertslund. Det gjorde vi dels for at gøre opmærksom på projektet, men også for at kunne inspirere og dele med andre og skabe det stærke lokale fællesskab omkring arrangementerne. I udstillingen havde

vi desuden 'ønskegrene', hvor bibliotekets besøgende kunne skrive ønsker, håb og drømme ned og hænge op på grenene. Ønskegrenen var også en del af udstillingen på Glostrup Bibliotek. Som i Albertslund skabte de et interaktivt flow i biblioteksrummet, der passede rigtig godt til folkehøringernes format.

"Jeg tror der skal mere handling og mindre snak til, men snakke med de andre deltagere gav mig nye perspektiver"

Efter arrangementerne overdrog vi materialet fra Albertslund til billedkunstner Amalie Smith, der fortolkede det hele kunstnerisk og skabte en udstilling, Fire plakater "Langsom ild – Os – Kun i handling er der håb – Jorden kalder" du kan læse mere i kapitel 'Velkommen til de litterære folkehøring' af projektleder Ditte Marie Nesdam-Madsen på s. 15. Udstillingen – og denne bog sammen med en pamflet for Glostrup Biblioteks specifikke del af projektet – skal dels oplyse politikerne og andre borgere i vores kommuner om, hvad folks (nu oplyste og meget kvalificerede) holdning inden for emnet er og hjælpe til med at udbrede formen til alle andre kulturinstitutioner og –formidlere. Vi ønsker også at skabe et nyt sprog for at tale om klima og bæredygtighed, hvorfor forfatterens tekster også er med i denne bog og i Amalie Smiths udstilling.

Det er oplagt at formidle de litterære folkehøringers 'data' i umiddelbar forlængelse af projektet. Så, hvis du gerne vil lave lignende arrangementer, tænk over, hvordan du kan formidle det, I kommer til at snakke om i den skala, der giver mening for jer, der hvor du er.

Skal det være en lille udstilling? En underside på en hjemmeside? En blog? Det skaber både sammenhængskraft og kollektivitet.

God planlægning!

1 Læs mere i introduktion til elementerne på s. 37.

2 Future literacy er evnen til at kunne forestille sig fremtiden og hvordan man påvirker den. Læs mere hos Copenhagen Institute for Future Studies

Klogere, modigere, berørt og klar til at handle

Dataundersøgelse ved de litterære folkehøringer i Albertslund

Stinne Møller Grønne

En folkehøring er en meningsmåling tilsat information og dialog. Før høringen har deltagerne svaret på et spørgeskema, om fx hvad de regner med at få ud af deres deltagelse, og hvad de mener, er vigtigst for deres holdning til et givent tema. Og efter folkehøringen svarer deltagerne så på de samme spørgsmål igen. Vi har ved de litterære folkehøringer i Albertslund benyttet samme metode. Forskellen mellem en almindelig folkehøring og en litterær folkehøring er, at emnet i den litterære folkehøring på forhånd er blevet behandlet af en eller flere forfattere, samt at workshops og dialogen efter informationerne har en mere kreativ karakter. De deltagende borgere på de litterære folkehøringer på Albertslund Bibliotek har både før og efter deres deltagelse fået tilsendt et spørgeskema pr. mail. Deltagerne har ligeledes haft mulighed for at besvare spørgeskemaerne fysisk, både før og efter folkehøringen på biblioteket.

Borgerne er blevet spurgt ind til deres foretrukne bidrag til samfundet, hvad de tror har størst effekt på samfundet, hvad de har fået ud af deres deltagelse, om de har fået øget deres lyst til at deltage og hvad de skal bruge for at deltage mere.

DATAPRÆSENTATION

Hvor mange personer var til folkehøring	Hvor mange svarede på et spørgeskema inden folkehøring	Hvor mange svarede på et spørgeskema efter folkehøringen
290 personer	148 personer	82 personer
100%	51%	29%

Som det ovenstående skema skitserer, deltog i alt 290 personer i de fire folkehøringer, hvilket kan indikerer en vis interesse og deltagelse fra borgerne. Lederen fra biblioteket fremhæver det pæne fremmøde som én ud af flere succeser med de litterære folkehøringer. Inden og efter hver folkehøring, bad vi alle deltagere om at besvare et spørgeskema, så det var muligt at sammenligne svarene fra før og efter folkehøringen og derigennem identificere eventuelle ændringer eller fremskridt i deltagernes holdninger.

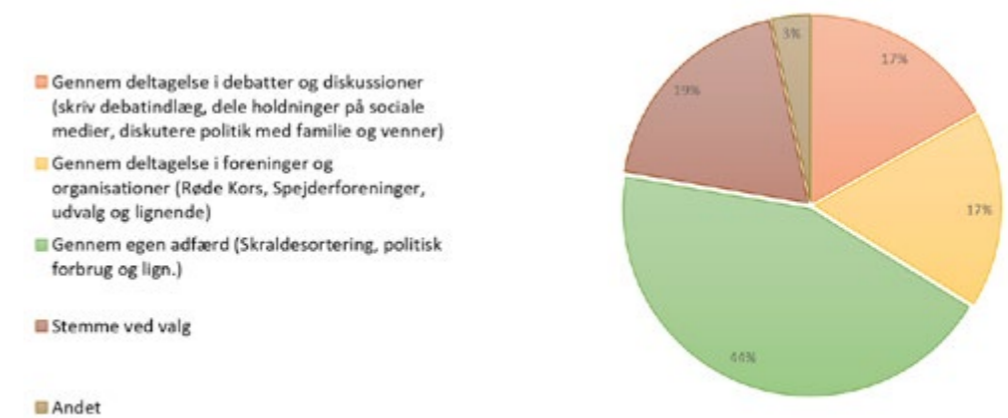
Svarene kan give værdifuld indsigt i effektiviteten af folkehøringsprocessen, borgerinddragelse og indflydelsen på borgernes oplevelse af deres deltagelse. Som det kan aflæses i skemaet, har ikke alle deltagere svaret på før og efter spørgeskemaet. Før folkehøringen besvarede godt halvdelen af deltagerne spørgeskemaet. Dette kan ses som et svar på, at der var et forudgående ønske om at udtrykke deres synspunkter eller deltage aktivt i processen. Det lykkes at indsamle 29% af deltagernes svar på spørgeskemaet efter folkehøringen, som kan være med til at give et indblik i deltagernes udbytte af folkehøringerne.

I den følgende model ses et overblik over de deltagere, der svarede på spørgeskemaet inden folkehøringen. Dette gjorde 148 personer, skemaet nedenfor giver overblik over køn og alder på de deltagende.

Køn	Alder
Kvinder: 91	0-17 år: 8 personer
Mænd: 54	18-24 år: 22 personer
Non-binær: 2	25-44 år: 15 personer
Ønsker ikke at oplyse: 1	45-64 år: 38 personer
	65+ år: 65 personer

Spørgsmålet: ”Hvordan foretrækker du at bidrage til samfundet?” besvarede deltagerne både før og efter folkehøringen.

HVORDAN FORETRÆKKER DU AT BIDDRAGE TIL SAMFUNDET (FØR)

HVORDAN FORETRÆKKER DU AT BIDDRAGE TIL SAMFUNDET (EFTER)

Allerede inden folkehøringen ses det på ovenstående graf, at deltagerne foretrækker at bidrage til samfundet gennem egen adfærd. Det kan efterfølgende aflæses, at valgkategorien ”gennem egen adfærd” stiger med 4% i andelen af personer, der efter folkehøringen foretrækker at bidrage til samfundet gennem egen adfærd. Denne stigning kan bevidne om, at deltagerne er blevet mere opmærksomme på betydning af deres egen adfærd, når det kommer til folkehøringernes tema, klima.

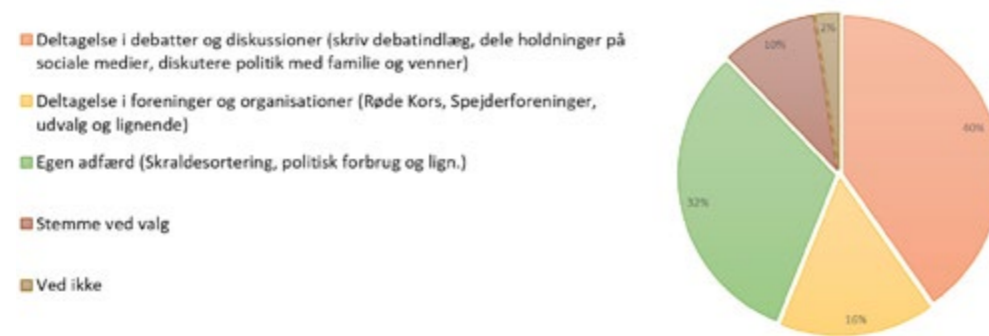
Folkehøringerne har givet mulighed for at borgerne kan engagere sig i en fælles diskussion samt udveksle ideer og perspektiver under de efterfølgende workshops. Netop samspillet mellem diskussion, udveksling af ideer og perspektiver kan være en forklaring på, at en ny forståelse for klimaets udfordringer og de individuelle roller, spiller en rolle i at håndtere dem. Effekten af at deltagerne har drøftet emnet sammen har muligvis været med til at ændre deres adfærd samt tage personligt ansvar eller få lyst til deltagelse i samfundet.

Udover at deltagerne nu mener, at det at bidrage til samfundet skal ske gennem egen adfærd, ser det ud til, at en betydelig andel er også af den opfattelse, at deltagelse i debatter og diskussioner har den største effekt på samfundet.

HVAD MENER DU HAR STØRST EFFEKT PÅ SAMFUNDET (FØR)

HVAD MENER DU HAR STØRST EFFEKT PÅ SAMFUNDET (EFTER)

Efter folkehøringerne viser data, at hele 40 % af deltagerne nu mener, at engagement i debatter og diskussioner har større betydning for samfundet. Denne opfattelse kan også være relateret til emnet, der blev diskuteret under folkehøringen, nemlig klimaændringer.

Folkehøringerne har haft en indvirkning på deltagerne ved at styrke deres lyst og mod til at tage ansvar og udtrykke deres meninger. Faktisk viser resultaterne, at 17% flere og dermed 34 % af deltagerne efter folkehøringerne har fået mere mod på at tage ansvar/sige deres mening. 28% af deltagerne har fået øget deres viden om dagens tema, selvom det var 40% af deltagerne før kan det tydeligt ses at det er deltagerne fra denne kategori der efter en folkehøringen har fået mod på at tage mere ansvar/sige sin mening.

HVAD TROR DU, AT DU HAR FÅET UD AF DIN DELTAGELSE I DEN LITTRÆRE FOLKEHØRING (EFTER)

HVAD TROR DU, AT DU VIL FÅ UD AF DIN DELTAGELSE I DEN LITTRÆRE FOLKEHØRING (FØR)

Denne observation supplerer de tidligere fund, der antydede en ændret opfattelse af bidragelse til samfundet gennem egen adfærd samt betydningen af deltagelse i debatter og diskussioner. Hermed ser ud til, at folkehøringerne har spillet en afgørende rolle i at skabe et rum, hvor deltagerne kan deltage aktivt og udtrykke deres meninger.

Det kan ses gennem borgernes svar på spørgeskemaet, at folkehøringerne har givet deltagerne lyst og mod på at tage ansvar og sige sin mening efter de afholdte folkehøring. 17% af deltagerne har fået mod på at tage mere ansvar/sige sin mening.

HVAD SKAL DER TIL FOR AT DU VIL DELTAGE MERE I SAMFUNDET / DEN DEMOKRATISKE SAMTALE? (FØR)

HVAD SKAL DER TIL FOR AT DU VIL DELTAGE MERE I SAMFUNDET / DEN DEMOKRATISKE SAMTALE? (EFTER)

Samtidig ønsker flere at deltage efter deres deltagelse i den litterære folkehøring (fra 22 % til 14 %). En stor andel af de adspurgte borgere ønsker mere viden, og det at turde at deltage fylder også mere i eftermålingen. Dette kalder på at borgerne mangler nogle værktøjer til hvordan de kan deltage.

Andelen af borgere der ønsker mere viden er ligeledes steget, hvilket kan ses som et tegn på at man ved at tilbyde borgerne viden og en række værktøjer til deltagelse måske kan styrke deres mod til deltagelse.

I det nedenstående skema ses borgernes svar på de indtryk, som de står tilbage med efter deres deltagelse. Det var valgfrit at skrive i dette skema, hvorfor ikke alle har svaret. Det er dog tydeligt på de nedenstående udsagn, at borgerne har fået viden, at flere ønsker mere viden og at mange ønsker en fælles handling på klimaudfordringerne.

Borgerne er med deres deltagelse i de litterære folkehøringer blevet oplyst, og flere har fået lyst til selv at handle og tilegne sig mere viden.

BESKRIV DE INDTRYK DU HAR FÅET EFTER DAGENS OPLÆG/FØLER DU DIG MERE FORBUNDET MED ELEMENTET EFTER DAGENS LITTERÆRE FOLKEHØRING?

“Jeg tror der skal mere handling og mindre snak til, men snakke med de andre deltagere gav mig nye perspektiver.”

“Mangler den globale dimension og en indgang til løsninger i forskellige (modstridende) kulturer! Mere viden herom.”

“Måske ikke mere forbundet, men klogere og beriget med ny viden.”

“Store emner, vigtige diskussioner og klogere herfra.”

“Vi skal handle for klimaet nu, vi skal gøre det sammen.”

“Store og vigtige samtaler. Dystopiske inputs, stof til eftertanke.”

“Meget mere fokus på hvad luft har af betydning. Vi skal gøre noget nu. Jeg vil selv gøre mere. Sidste forfatter kom ind på vigtige pointer med de rodløses ødelæggelser.”

“Naturen skal vi værne om og vi skal handle nu i fællesskab.”

“Handling skal ske, vi skal tale mere positivt om vores omstilling og handle på det.”

“Biodiversitet har stor betydning for fremtiden.”

“Større viden om lufts betydning. jeg har nydt at samtale om emnet.”

“Relevante og videns givende oplæg. Workshop gav stof til eftertanke og var meget kreativ. De to første oplæg kunne adskille sig mere fra hinanden.”

“Jeg har fået mod på at deltage, men også fået større viden. Jeg vil nu gøre endnumere for at ændre min egen adfærd ift. klimaaftryk og have fokus på biodiversitet.”

“Vigtige pointer og ny viden. Teksterne rørte mig dybt, særligt omsorgspligt.”

“Vigtige og store indtryk, jeg er blevet ramt af teksterne og fået øget min viden.”

“Vi må handle nu, det står klart efter dagens oplæg og inspirerende snakke efter.”

“Flotte tekster og ny viden. Jeg kan mærke jeg vil mere.”

“Nej, men mere motiveret for at bekæmpe klimaforandringerne.”

“Jeg synes det var et godt arrangement.”

“Jeg fik meget ud af oplæg. Jeg er ikke mere forbundet med luft end jeg altid har været, men jeg har bestemt øget min viden om det og fået nye perspektiver.”

“Måske.”

“Ja, og jeg har fået en del mere viden.”

“Jeg har fået mere viden og informationer om ambitioner for fremtiden.”

“Det var en øjenåbner, og var med til at sætte tankerne i gang, og hører andre meninger til løsningen på klimaforandringerne specielt i Albertslund.”

“Fint men der blev snakket meget langsomt.”

“Ja jeg synes det var meget informerende og røv spændende.”

“Lidt dystert.”

“Lidt kaotisk, men vidensgivende.”

“Katastrofe snak og fornuft og rationalitet.”

“Vi skal passe på vandet og fremtiden.”

“Jeg har fået ny viden, stof til eftertanke. Flotte tekster.”

“Man skal kunne overkomme det. Det er store emner. Vi må stå sammen.”

“Mange fine nuancer om vand, nye perspektiver. Gode drøftelser. Vi må og skal handle.”

Workshop dokumentation

Borgernes stemme

Som en fast del af folkehøringerne har publikum deltaget i workshops. Samtalesaloner, guidet fælleslæsning, skriveværksteder, akvarelmaling, klip, collage og meget mere. Her har de talt sammen, tænkt sammen, drømt sammen og følt sammen. De har brugt hovederne og hænderne. De har skrevet, tegnet, talt og samlet. På de næste sider gengiver vi borgernes stemmer, som de lød på vores fem arrangementer. Æstetikken er vild, ord og billeder går i mange retninger, håb, vrede, magtesløshed, sorg, søgen og virkelyst.

I det følgende finder du dokumentation fra arrangementerne ILD, VAND, JORD, LUFT & ORD samt til symposiet VILD VÆKST. I samme periode hang vi også troldgrene op i biblioteksrummet, hvor borgerne løbende kunne hænge ønsker, håb, bekymringer og drømme op.

Gå på opdagelse i ord og billeder. Det gjorde kunstner og forfatter Amalie Smith, og undervejs fik hun skabt en udstilling, der formidler proces og indsigter fra borgere, forfattere og forskere.

Tankerne bag workshop-formaterne kan du læse mere om i teksten 'Sådan laver du en folkehøring' og 'Velkommen til de litterære folkehøring'.

Afskrift fra ønsketræ

Pas på natuern PLIS <3

Jeg elsker at lege udenfor og finde små dyr. Det gør mig glad.
– Matti, 4 år

Mindre CO2 forbrug

Jeg vil blive sanger og have et bedre klima

Stop madspild!

Skal naturens stemmer høres, må vi som – svampeeksperter i Undreland – siger have digterne i spil til at skabe et irrationelt ikke-købs-baseret sprog for naturens mange komplicerede udsagn! Dermed: KENDSKAB=VENSKAB

JEG ELSKER TRÆER ”og jeg elsker dig”

Din Stammetræ

Et liv uden plast

Køb noget som holder længe

Don't ruin our future!! – Silke 9 år

Smid ikke skrald i naturen!

Brug cykler i stedet for biler. Mvh Beyzon

Der skal være plads til alle i naturen – både ro (fordybelse), aktivitet, planter, dyr osv.

HJÆLP DYRENE

Vi taler og taler om naturen men der sker aldrig nogle handlinger. Gør noget for naturen!

Det mig
Der lader
Dig Ånde
Luft. Så vær taknemmelig

Regeringen burde gøre mere for at beskytte vores jord også selvom det har økonomiske konsekvenser.

Spar på mig habibi

Jeg håber at vi ikke forurenere for meget
Carla 8 år

Respekt for andre levende ting fx dyr, mennesker, planter og meget mere !!!!!!!!!!!!!

IK DRÆB MIG

GIV OS DEN TOTALE ATOMKRAFT

Vi elsker naturen og vi vil passe på naturen <3

Mere vild natur <3

Vi skal huske at plante nye og gode træer, samt huske at bygge miljørigtigt...

Jeg er bange for at jorden bliver for varm – Mathilde 11 år
Solen skinner som dig <3

Jeg er bekymret for alt skrald der ligger i naturen
Sæt krav til nybyggeri om grøn energi

Man kunne have et fag i skolen, som hed ”hvordan beskytter vi jordkloden”.

At det bliver varmer og varmer

Hvorfor har vi ikke rede dyrene og Naturen før?

<3 Pas på naturen.
Spis mindre kød.
Stop madspild.
Red Klimaet <3

Kun vegetarisk mad i offentlige kantiner/ skoler / osv– Det er kun et dagligt måltid uden kød!

Bredere cykelstier

Astrid elsker blomsterne

GO VEGAN! Dyr har også sjæl

Stop unødvendigt forbrug :!

Kun grøn vækst

Elefant skal trutte – Viktor 3 år

Jeg synes Mette Fredriksen og FN snakker om klimaet men ikk går noget. – Ida 9 år

Brug sklaldespanende

Rent vand i hanen til alle

Jeg synes at vi fælder for mange træer

Gør det økonomisk attraktivt og muligt for ALLE at købe lokalproduceret frugt og grønt. Hvorfor skal æbler fra Italien være billigere end danske æbler? Giv alle et økonomisk mulighed for at vælge lokalt grønt og lavere klimaaftryk.

GENBRUG
GENBRUG
GENBRUG

(minus) Skrald i vandet <3

Red dyrene Red naturen og Red dig selv <3

Natur uden affald

Køb nødvendige ting <3

Resurser nok til alle

Transporter dig selv rundt så meget som muligt med fødder, cykel eller tog.

Skrald i naturen (P.S BlackPink er godt)
Hjælp naturen <3

Større og bedre diesel motore

Bier er søde

Dem der ved det ved det

Hold kæft og lyt efter, se og føl

Don't waste resources to fight each other. Use it to fight for our planet and future together.

Astrid elsker
blomsterne

JEGELSKER TRÆER
R " og Jeg elsker dig!"
- Doree

RESERVEER
TIL ALLE

JEGELSKER TRÆER
R " og Jeg elsker dig!"
- Doree

JORD

Associationskrift

MAN MALEDE AMBULANCERNE I JORDFARVER FOR AT DE IKKE SKULLE SKRIGE TIL HIMLEN – JORDENS FARVER MANER TIL RO OG HARMONI MEN ALT HVAD VI HØRER I DAG VÆKKER URO OG FRYGT

ER JORDFARVER DA IKKE AF DET GODE, OG HVILKE AF JORDENS FARVER KAN FÅ OS PÅ RETTE KURS

JORDEN SKRIGER TIL HIMLEN I DISSE ÅR, MEN HVEM HØRER

HVILKE FARVER KAN FÅ OS TIL AT VÅGNE OP LUK ØJNENE OG SE IGEN PÅ NY, HVILKE FARVER PÅ VORES JORD SKAL VI TAGE MED FOR AT STOPPE AMBULANCERNE?

ØJNENE
FARVER
AMBULANCERNE
SKRIGER
HIMLEN

Ambulancerne skriger til himlen
Jorden brænder, det haster
Øjnene viser vores angst
Mange arter forsvinder –
Og med dem. Farver i vores fauna.

Hvis vi ønsker at dette skal være himlen på jord – er det nu, vi skal handle.

*
Nøgen og forsvarsløs...

svæver Jorden rundt i rummet, rundt om sin sol. Meteoror udefra? Nej, organismer på hendes egen krop, er hendes største fjende. Mennesket. Grådige som cancerceller tærer de på andre organismer på og i jordens krop.

Men nu vender det. Vi er ved at forstå, at vi hører sammen i et stort kredsløb – hvis vi går amok på vores venner fra de andre arter, vil vi tilsidst ikke længere ha' noget at tærre på
Tænke-Pause....!

Jorden – Moder Jord – Kvinden – Kroppen – det værende – det bærende – det nærende – det feminine er i århundrede blevet fortrængt, forskubbet, "andetgjort". Oplysningstiden, det rationelle, det gørende har stormet frem og glemt at ære den favn, alting kommer af.

Nøgen og forsvarsløs er Jorden indre og al vildnis og

verdenshave og krat.
Grådige
Vender
Et stort kredsløb

Jeg kan ikke overskue et stort kredsløb længere, trætheden er udtalt og den skrumper jorden. Før kunne jeg rumme hele verden, så senere kun Europa og Sydamerika, og nu kun få lande – Tyskland, Ghana, Uruguay – Jeg vender mig om i sengen og det grådige blik i øjnene er væk.

*
Aske duer ikke til kompost, alligevel sættes urnen ned i jorden, en hård skal om det pulver, som nogen har elsket, men som ingenting kan gro i. Jeg tror at livet er skallen og døden jorden, som barn sagde jeg, at jeg gerne ville ind i jorden, "der vil jeg gerne ind", sagde jeg når jeg gik over engen for at fiske. Så jeg vil gerne ind i jorden, dens indre som ikke er jord, men flydende sten, ikke jord, men måske et liv efter døden på sletten ved siden af min hund, min elskede hund som ingenting siger længere. Jeg er gået ned af præcis den samme vej som jeg plejer, med jord i hænderne, der kommer flere og flere mennesker på vejen.

ENGEN
ELSKEDE
FLYDENDE
MENNESKER
VEJEN

I den antikke kinesiske filosofi snakker man om vejen. Dao. Vejen er naturens konstante tilblivelse og udfoldelse. Den er flydende som floden og den strømmer i alt liv, som blæsten i engen. Mennesker bør bare flyde med. Flyde med vejen. Men den nyttige verden, den tingsliggjorte verden, gør os fremmede for vejen. Hvis vi elskede, hvis vi elsker, mærker vi endnu vejens kraft i os.

*
Hvem græder for hvem? Græder bierne for os? Gør mycelierne eller fuglene? Gør træerne? Vi trækker den samme luft. Vi næres af den samme ild. Vi har alle kroppe af vand. Og vi bebor den samme jord. Vi bor på Jorden. En planet opkaldt efter et element. Ikke Mars, Saturn og andre Gudenavne. Bare Jorden.

Ikke havet eller himlen. Jorden. Der emmer af liv.
Jorden græder ikke for os. MEN vi iklæder den sør-
gedragt af grå beton, af katedraler, smog og aske.
Ved de andre arter at de burde græde. Eller dør de
bare stille?
(måske skulle vi kalde solen, ilden)

planet
liv
græder
sørgedragt
dør

“Er der død andre steder i universet?”

Når noget dør, er det tegn på at liv har været.
Vores dejlige planet græder ikke fordi døden findes.
Hun er iklædt sørgedragt fordi livets såvel som dø-
dens cyklus ikke respekteres.
Liv er død, og af døden springer liv.
At forsøge at leve liniært er en geometrisk misfor-
ståelse i menneskehjernen.

*

Jordens tvetydighed, at den er et interface mellem
alt det andet, organisk som uorganisk.
Af jord er du kommet, til jord skal du blive.
Jorden skaber og vedligeholder liv.
Jorden er fyldt med mikroorganismer.
Fra komposten skabes organisk materiale.
Jord sammen med band sikrer vores brødkammer.
Frugtbar jord med regnorme er en forudsætning for
en god høst.

Jorden er interface mellem vand, luft og ild.

Vi har vores liv på jorden.

Jord er et tvetydigt ord – Det er materialet og det
er selve jorden, det er fast ejendom i form a jord.
Jorden er vores allesammens – Hvad hvis nogle
lande forsvinder fordi jorden under dem forsvinder?
Skal vi give de andre plads på vores jord?
Jorden har så meget rigdom – mikroorganismer, der
kan helbrede sygdomme, når blot vi finder frem til
dem.

AFSKRIFT MODSATTE SIDE:

JORD – JEG DRØMMER OM, AT ALBERTSLUND I FREMTIDEN...

bliver et sted hvor fremtidige generationer kan leve trygt bl.a. med flere grønne arealer.

er grøn, tryk og foregangsby for klima. En by der ER grøn, CO2 neutral.

får flere planter, træer og blomster og generelt flere grønne arealer parker osv.

Er et godt sted at bo for alle Generationer, typer, Etniciteter og folk føler sig trygge ved at bo i Albertslund.

bliver en kommune der fokuserer på klima og hjælper borgerne på rette vej og sikre bæredygtige løsninger.

bliver et trygt og sikkert sted at vokse op i. Både for en selv og ens børn. Skabe trykthed på gaderne

#lovealbertslund.

Jorden og skoven er tæt forbundne og giver os fred.
Jorden udpines, når vi bruger dem uden hensynta-
gen. Pas på vores alle sammens jord!

Interface
Regnorme
Brødkammer
Forsvinder
Organisk

Regnorme er livsvigtige for vores brødkammer ellers
forsvinder alt organisk!

Interface?

*

Jorden: “Det der bærer vores afgrøder, fodtrin,
hegnspæle, flagstænger” Hvordan kan vi sandse
hamsterhjulet, der kører derudaf – og får mange
mennesker, som slet ikke ønsker det, til at knogle
afsted efter vækst. Hvordan kan vi standse det, så
vi når at tænke os om og ændre retning i tide. Jeg
tror rigtig ange gerne vil leve anderledes, men det er
som om at det at “følge med hverdagen” har taget
magten fra mange af os!

Not only my body

Body
Standse
Fodtrin
Jorden
Knokle

JORDEN LÅ ØDE HEN. BØNDERNE VAR GÅET HJEM
OG DE SIDSTE FODTRIN VAR FORTONET, DE HAV-
DE FUNDET GLÆDE I AT KNOKLE OG FORVAND-
LE LANDET, BODY OG SIND VAR FYLDT OG DE
SAD SAMMEN I EN KREDS OG SAMTALEN MÅTTE
STANDSE.

Du kære Jord

Jeg betræder dig med
respekt og kærlighed.

Men jeg ved ikke altid
hvordan jeg skal bære mig
ad med at være både
naturmenneske og naturlsker.

Kan jeg overhovedet være
både naturmenneske og
menneske?

HEJ NATUR, JEG HEDDER MENNESKE

JEG ER EN AF DINE

JEG ER DIN HERRE

JEG ER DIN HÆR

JEG DRINKER DIT VAND

MEN JEG DRUKNER DIG OGSÅ

DU ER MIN SKAT

~~OG~~ JEG DIN BEUNDRER

JEG ELSKER DIG

OG DE PENGE DU SKAFFER MIG

Jeg hedder natur

Louise Lykke Vedstesen

Jeg hedder natur
men du kan kalde mig svimlende afgrunde og urokkelig kærlighed
I dine øjne
kan mine sandkorn begrædes
I dit nærvær
smuldrer mine former

I stormen presser du dig mod mig
og finder læ
På stranden trodser du bølger
og samler sten;
Kalder dem skatte
som hvis man elsker nogen

Men jeg tørster i syd og drukner i nord
Forpint omfavner jeg blomsterfrø
mens du vender ansigtet bort
fra min nøgne krop
og forærer buketter til dine kære

Jeg er dit omdrejningspunkt
Så uforstående, når du vender ryggen til mig
og jagter drømme mellem skyerne
Er mit værd blot de linjer, du trækker?
Den jord, du kalder 'din'?

Altid vandrer du på mine overflader
men dér, et stik dybere
ligger min kærlighed og ulmer;
Brænder for dig
Mon du mærker den?

Jord,
jeg ved jeg har uanvendt dig
- misbrugt i mange sammenhænge.

Jes er menneske - og mig selv nok!
Men jes er også ydmyg, og
jeg beklager mit hovmod.

Min bøn -
Lad os samarbejde, ikke modarbejde,
hjælpe hinanden, finde løsninger
og gå mod en fælles fremtid.

Samtalesalon referat

1)

Vi kan ikke sætte børn på et tog der kører tilbage i tiden

Motivation? "Du må spille computer lige så længe som du øver instrument"

Tage ansvar – som voksne for børn

Hvis man vil opnå/undgå noget, kræver det noget

- at sætte sig sammen med andre
- give plads i sit liv
- ikke at give op
- tilgive sig selv

2)

Frustration – hvad kan vi overhovedet

Hvad kan et fællesskab gøre?

Vi har så mange muligheder i det moderne liv at vi nogen gange farer vil

*Hvorfor er vi her til arrangementet i dag?

Håb at høre nogen fortælle om permakultur

-hjælpe hinanden med at dele viden

Fordi naturen betyder rigtig meget for mig

3)

Hvor interessen er
-sommerfugle og deres planter
-økologi

Inspiration til at opdage nye sider af naturen

I det øjeblik man gør noget med sig selv, gør man det også med andre
-i det man snakker om det der optager en mv.

Ude-i-naturen fællesskab vs. sidde til et møde (forskellige energier)

4)

Svært at overvinde misantropien, vi har vidst det i mange år, vi kan lige løse noget med rundkreds – vi kan selvfølgelig trøste hinanden, derfor er jeg her i dag

Den positive vinkel: I gamle dage grinte jeg af min mor, når hun genbrugte plasticposer – vi lærer noget

Vi må gøre noget, derfor er jeg med i klimafællesskab

Klimafællesskaber kan flytte vaner

5)

Som individ kan man gå ind i fællesskaber. Hvor er folk henne? Mange er bekymrede, men også travlt.

Det vi gør hver dag, gør vi for os selv

(Jeg gjorde hvad jeg kunne)

"Alt hvad man gør, det underviser man i"

Vi er måske bare en dråbe i havet, men havet består af dråber

6)

Hvis jeg gør noget som er godt for mig og godt for naturen, så er det formentlig også noget der kan røre andre

I et fællesskab kan man have forskellige roller, hver gøre sit

Rører det politikerne overhovedet?

Også: passe på de få, der har lyst til at blive politikere

Løgekarse er vært for sommerfuglen aurora – dele sin viden, smitte med sin opmærksomhed

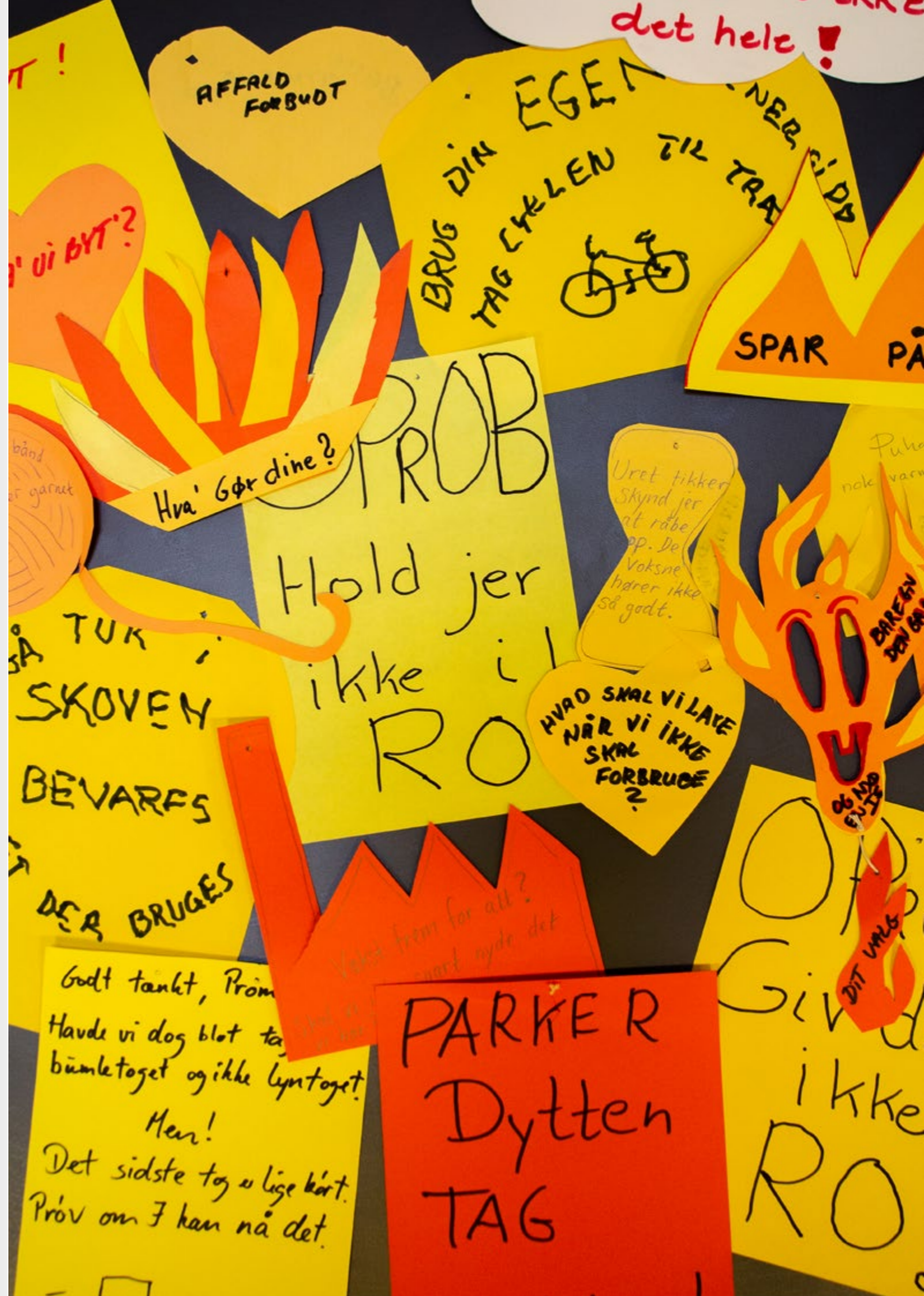
7)

Omsorg for biodiversitet

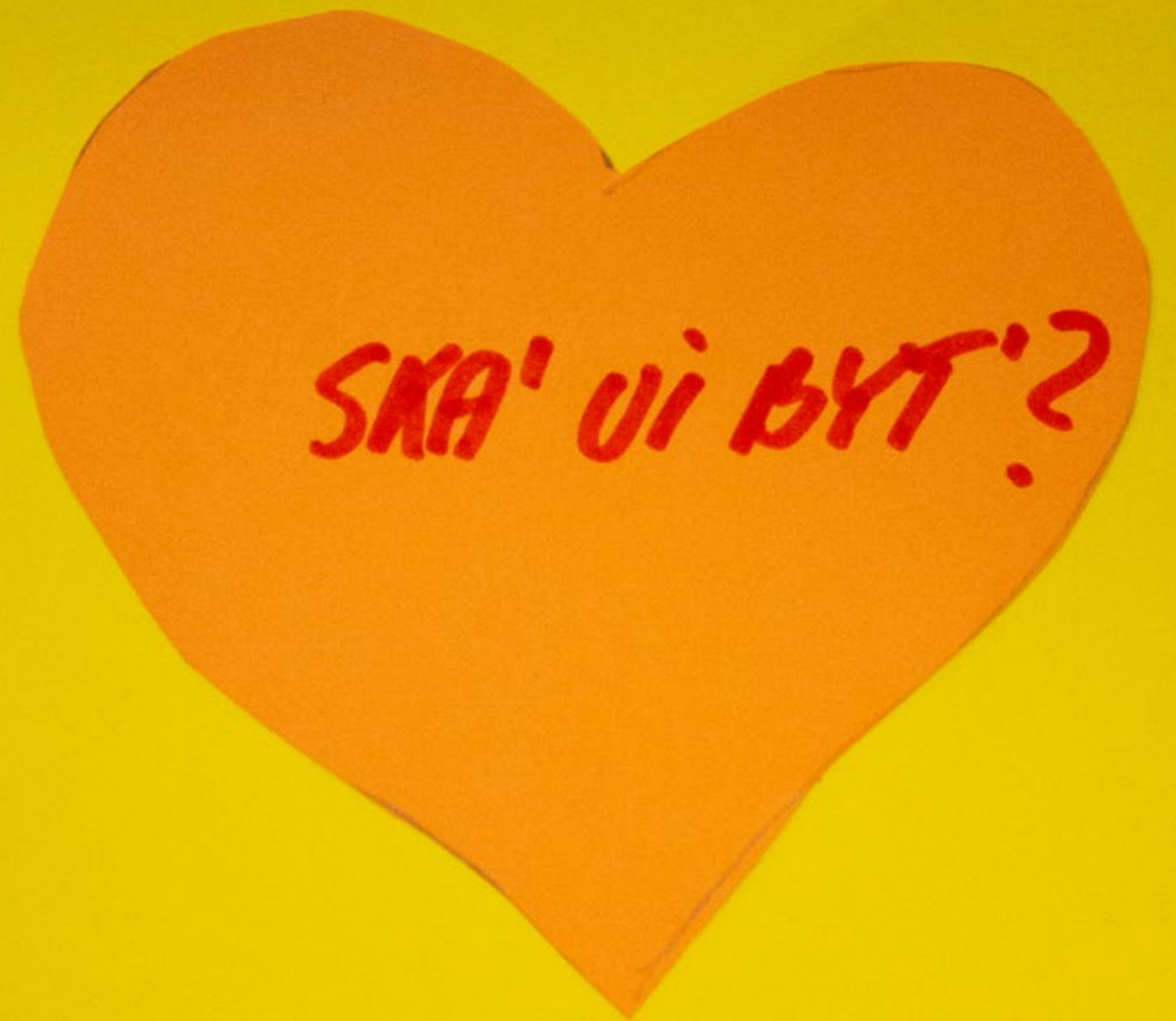
Motivation af den enkelte – ramme hvor vi har forskellige interesser

Kan vi lave nogle flere fællesskaber?

Ild

NYT ER YT !

O P P R O P P

Giv dem
ikke

R O !

O P P R O P P

Hold
jer

ikke

R O !

PARKER

Dyppen

TAG

Cyklen!

Godt tænkt, Prometheus.

Havde vi dog blot taget
bænketøget og ikke lynetøget!

Men!

Det sidste tog er lige kørt.
Prøv om I kan nå det.

Samtalesalon referat

Hvad der gør mig bange?

Fortrængning. At der er mange der stikker hovedet i busken. At folk er ligeglade? Også vores politikere.

At det er pengene der bestemmer det hele.

De undersøgelser som viser at vi har brugt så og så mange ressourcer.

At 100 års-hændelser er blevet 10års-hændelser.

Frygt for at samfundene bryder sammen, inden vi får lavet ændringer.

Afkoblet fra at være natur.
Uhyggeligt at være unaturligt.
Svært at være med naturen, at være med sig selv.

Vi kender alle farerne.

Vi tror vi er koblet til naturen, men skaber merforbrug.

De paradoksale handlinger er uhyggelige.

Blive distraheret, miste fokus, i hverdagen.

Miste målet. Og modet.

Vi har brug for flere jordkloder.
Det er svært at blive enige.
Har vi brug for mere autencitet?
Vi går og venter på andre.
Fakta mangler ikke.

Frygten → vrede?
Vi skubber det hele videre til andre. Vi er nødt til at tænke sammen.

HÅB
Der er mange gode ting i gang.
Der er håb i at vi ikke er kuede af frygten.
Solceller på alle tage. Andre materialer i byggeriet.

Vigtigt ift. hvordan vi snakker om klima.
Bygge bro til hinanden (bruge håbet)

Det giver håb at: Mennesker kan handle når noget truer dagen i morgen, de lange perspektiver er sværere.

3)
Penge nok til forskning

Håb skal hænge sammen med handling

Incitament → lyst
Håber i at undervise – uddanne til viden, nærhed, mod – også til innovation

Frygten kan være en drivkraft
–hvis man kan handle på det!
→ fare for at skoleundervisningen udvandes

Forme skolen efter tidens behov
Svært at ændre på – det er den fælles skole, fælles regler.

Håb er viden.
Sang, musik, bevægelse i skolen! Mere følsomhed.
Vi har brug for mere kreativitet.

Motivation!

Håb: at være sammen

4) Hvad kan vi gøre?

Det som vi (biblioteket) gør nu. Giver håb.
Oplevelse af øget opmærksomhed på emnet.
at tænke anderledes om økonomi.

Tage fat i børnene. Have dem med i praksis, det konkrete. Fx affaldsindsamling.

Bytte legetøjs-dag.
Spred de gode historier
Hjælp til at sætte solceller på taget – virker for svært, dyrt, besværligt.

Hvad med vores egne boligforeninger?

Afskrift statements

Transport – kollektiv / offentlig trafik – gratis med s-tog

Flere fisk i kanalen

Biodiversitet er i et miljø hvor man passer på

Mere natur/biodiversitet.

Nye boligområder med biodiversitet

(Pernille, Derya, Salwa, Michelle)

Bier Blomster Farver og Variation

Insekto og død ved/døde træer

Kanalen som levested og renseanlæg

når der er fisk er der liv

Kære politikere,

26200

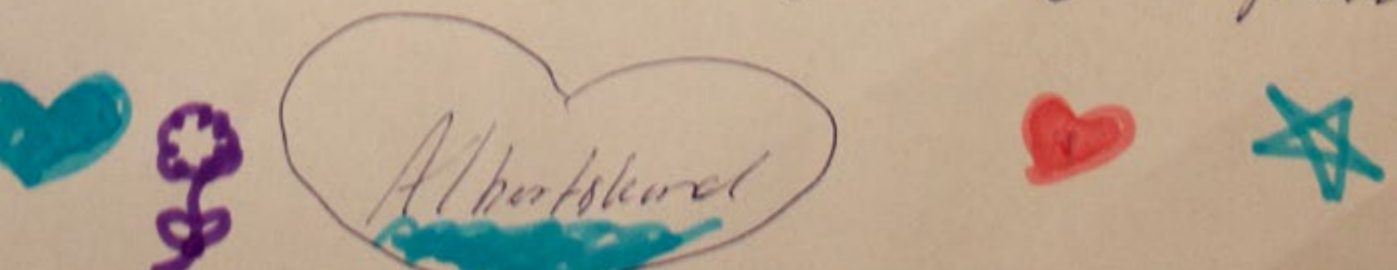

Hvis vi som bysamfund bryder forordningerne op og
anser byen som et levested og tilgode os
med respekt for og livsglæde ville vi kunne
sikre et sted med høj livskvalitet ~~med~~ og
masser af naturglæde. De tomme græsplæner
kunne fyldes op med biodiversitet, som både
sikre borgernes livsglæde at de beholder sig i
byen, men også spredningen af naturens
gaver.

ALBO

~~byen~~ vejene kunne fyldes med el-biler
og mere udryk for cyklister der måske
ville udforske den digitale by eller i realiteten
bare nå frem til arbejds og hjem.

Vi bør som borgere at passe på byens dele
og dette kan ske ved hjælp af jeres produktivitet.

Kære politikere.

2620

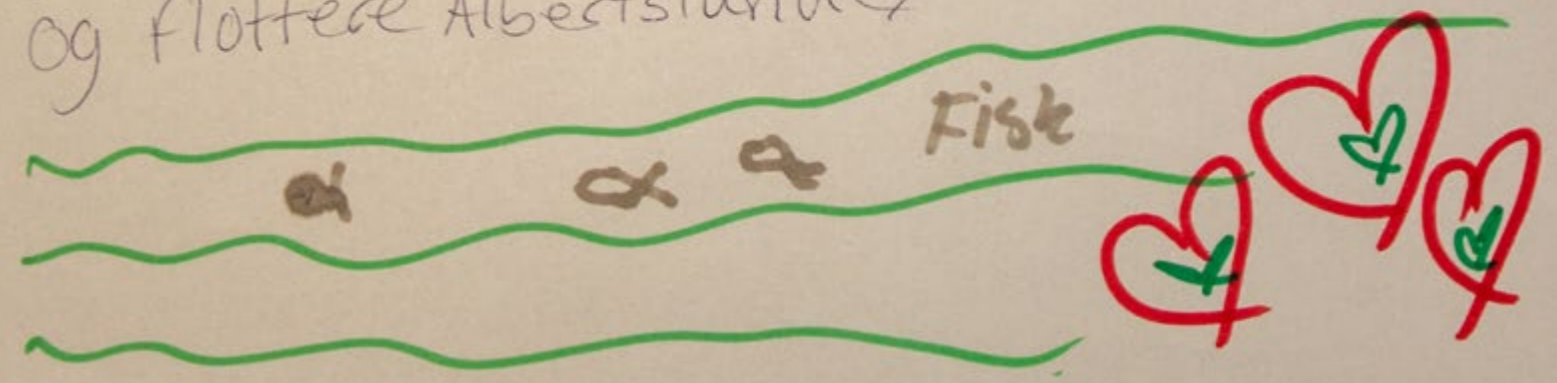

Vi skal stoppe med at udnytte naturen. Naturen
skal ses som værende en ~~en~~ ting vi ~~sk~~ ikke kan
leve uden. For os er naturen uerstattelig og sådant
skal det forblive.

Vi i Albertslund ønsker et grønnere samfund,
hvor byens liv og diversitet er i fokus. Kanalen
skal gøres fin og fuld af liv ~~igen~~, så vi kan se
den sprudle af liv og diversitet igen. Den skønne
natur skal gøres farverig, så synet af blomsterne
bierne og alt livet springer i øjnene på en. Den
tomme ~~og~~ græsplæner skal plejes og passes, så
~~livsglæden~~ så man længes efter at være aktiv og
nyde ude livet i Albertslund.

~~Er~~ Gør noget for vores - og jeres egen
livsglæde! **ALBERTSLUND**

Sammen skaber vi et stærkere, grønnere
og flottere Albertslund

HUCARDAN NATURFOLK
FÅR DERES LIVSGRUNDLAG
OG HELE KULTUR ØDELAGT
AF PÅSATTE SNØBRANDE.
OG HVOR HANDE DET DOG
VÆRET. ENNEET, HVIS MAN
SOM SA MANGE NATURFOLK,
VAR OPDRAGET TIL KUN AT
VINDDE DET FRA NATUREN
SOM MAN ~~REER~~ REERT HAR
BRUG FOR.

MEN PÅ TRODS AF
AT ~~DE~~ TEMAET I DAG
ER I LD, SÅ ER DET,
SOM DET HAR VÆRET
LÆNGE, LÆNGE I MIT

KÆRESTE
JEG ER PÅ ALBERTSLUND
BIBLIOTEK
"LITTE RÆR FOLKE HØR/N-
GÆR"
DAGENS EMNE ER I LD.
DET ER IKKE DET EMNE,
JEG ~~NAR~~ GÅR MEST OP I,
MEN OPLÆGENE HAR SAT
NOGET I GÅNG, SOM JEG
TROR VIL PÅVIRKE MIG.
ISÆR NAR STEN JENSENS
OPLÆG DER BADE VAR TANNE-
VÆNKENDE OG SMVT.
OG SOM ALTID BLIVER JEG
MEGET BEVLEMT OM HJERTE,
NÅR JEG TÆNKER PÅ

OG HVOR
SØRGFREMMADE
~~DES~~ AT VIDE
AT DET HAV VI
SVØMNER, SÆT IKKE
ER RENT.
HÅVET PÅS
PÅ HÅVET
VORT
MODERLIGE
HAN
KÆRLIG HILSEN Anne

LIV
HAVET OG VAND
I BRØD FORSTAND
DER VIRKELIG STÅR
MIT HJERTE NÆRMEST.
HVR HJERTE SVÆRENDE
JUNE AT KUNNE
BYNNE SIG NED OVER
EN WILDE AT KUNNE
HVE SINE HÆNDER,
DRIVNE EN TÅR VAND
OG VÆRE HÆLT SIKKER
PÅ AT DET ER RENT.

Kære politikere,

Naturen er ikke blot en ressource til vores velhedsfølelse og forbrug, men en væsentlig og værdifuld del af vores livskvalitet.

Vi i Albertslund kommunale ønsker mere liv og færre i byen, vi savner den rene kanel med smukke fisk og haredyr. Vi ville opføre biodiversiteten på egen bøl, dette kunne blot at være det fylde de tomme græsplæne med buske blomster og liv. Gør noget for livskvaliteten i Albertslund!

DBH Ungdommen i ALB

Kære August

Jeg har lige hørt en smuk og dybt påsavnende tid-oplysning om klimabelægningen. Første gæstebeskrivelse på nettet som "kvalitet i livet".

Det vil være godt at høre om og om igen om det er muligt at gøre det i vores byer. Det vil være godt at høre om det er muligt at gøre det i vores byer.

Jeg vil gerne høre om det er muligt at gøre det i vores byer. Det vil være godt at høre om det er muligt at gøre det i vores byer.

Alt hvad jeg vil gøre er at gøre det i vores byer. Det vil være godt at høre om det er muligt at gøre det i vores byer.

Kære politikere!

I kan godt passe endnu bedre på Albertslunds natur. Byen har brug for diversitet med flere fisk og liv i kanalen og mere natur i bygrønterne. Vi ser en kanal i dag, der er fuld af alger og få fiskerarter. Og turvet er præget af kedelige farver. Generelt ønsker vi flere farver i byen.

Kære politikere

Jeg vil gerne inspireres til at passe mere på naturen - hvis I starter med at skabe mere - og tydelig - natur og biodiversitet i byrummet, kan jeg og andre ^{tage det} ~~gøre det~~ videre. Mere vild natur blandet med boliger og industri.

Vi skal have ^{bilisme} ~~vejløs~~ minimeret - gør det endnu nemmere at tage cyklen og off-transport. Steder man kan pumpe cyklen og gratis tag / bus

Kære politikere

Hvad nu hvis:

Vi ~~var~~ tog udfordringen op i vores by og omdannede byen til et sted hvor mennesker og natur lever sammen i respekt for hinanden. Hvis græsset blev til levesteder for bier, ^{og} blomster med insekter i en by med masser af farver og variation.

En by hvor vi passer på biodiversitet og skaber mere natur. Hvor ny by skyder op med natur mellem boligerne. Hvor kanalen er ren og levested for fisk og insekter.

Kære politikere ♥

I passer ikke på Albertslunds Natur!

Byen mangler diversitet i form af flere fis i kanalen, mere natur og generelt skal der flere farver i byen. Man ser en kanal, ~~der er fyldt med alger~~, der er fyldt med alger, kedelige farver på ~~torvet~~ torvet.

Desuden mangler der "dyrehoteller", hvor der er plads til fx, myrer, ~~og~~ katte og andre dyr. Det ~~er~~ symboliserer ~~biodiversiteten~~ diversiteten, der mangler i Albertslund!

Kh en gymnasieelev

Afskrift

ILD – JEG DRØMMER OM, AT ALBERTSLUND I FREMTIDEN...

Uden affald og skodder og at alle smider affald hen hvor det skaber nye ressourcer

Hvor nye bebyggelser har krav til ejere om medlemskab af en delebilsordning – til gengæld stiller kommunen ikke krav til p-pladser i lokalplanen. Det gør man i København!

Uden klippede græsplæner og hvor vilde blomster og træer optager pladsen– dog undtaget fodboldbaner, som må “fredes”

TÆNK PÅ DIN NÆSTE! VI SKAL NØDVENDIGVIS IKKE DET SAMME. OVERVEJ DINE BEHOV.

Fastholder og udvider grønne tiltag og biodiversitet og får udviklet solceller på renovering og nybyggeri.

bliver sikkert og et trygt klima for vores kommende generationer! Mere regnskov, mindre afbrænding. Ændre livsstil inden det er for sent.

bliver mere farverig i takt med mere natur -> færre bygninger -> flere planter -> mere grønt. Mere ren -> (stop forurening)

får solceller på flere flader i byen. En ren by + skov uden affald i naturen.

- indfører kun vegetarisk mad på alle offentlige institutioner..
- afskaffer kapitalismen og bliver første levende bevis på at det lader sig gøre og inspirerer resten af verden til at følge trop.
- giver træer, planter, sten, osv. juridiske rettigheder

Afskrift af farvede postkort

Naturen er ikke kun det pæne og smukke, den kan også ødelægge

Vi er nødt til at tro på at vi kan gøre noget

Filosofferne og litteraturen har en vigtig rolle at spille i forhold til menneskets forandringsproces.

Vi må forandre systemerne. Måden vi har organiseret os på.

Vores eksistens på Jorden er på bekostning af andre arter

Mennesket er et destruktivt væsen

Hvis vi ikke var her ville der ikke være nogen til at nyde naturen/kloden

Det er et dilemma at vi er både del af klimakrisen og skal læse den

Det hele handler om magt! Vi skal sætte begrænsninger og pres på magthaverne. Politikerne skal vågne op!

Som mennesker er vi en del af kulturen

Mennesket indgår i sammenhænge – kultur, penge mv. – der gør os til mere end individer

Valgretten burde sættes ned til 14 år og mænd over 60 bør ikke stemme.

Mennesket er ikke kun passive parasitter. Vi er også handlende væsener som kan påtage os et ansvar for kloden. – Det skaber HÅB

Vi er ikke klar til den forandring, der behøves

Hvis vi reducerer os til én art blandt andre arter er det meget der skal rulles tilbage

Mennesket er klogt og kan organisere sig og kan dermed også bidrage til handling og forandring.

Flere ord behøves. Digte sange tekster.

Hvad er "grøn vækst"? Det er selvmodsigende at gøre det grønne del af økonomien.

Demokratiet rækker ikke

Grådigheden forpester alt. Så vi på trods af mulighederne ikke kan forandre sig.

Vi har tabt evnen til at overleve på Jorden – på grund af religioner.

Vi har det jo meget godt. Det er jo ikke så godt.

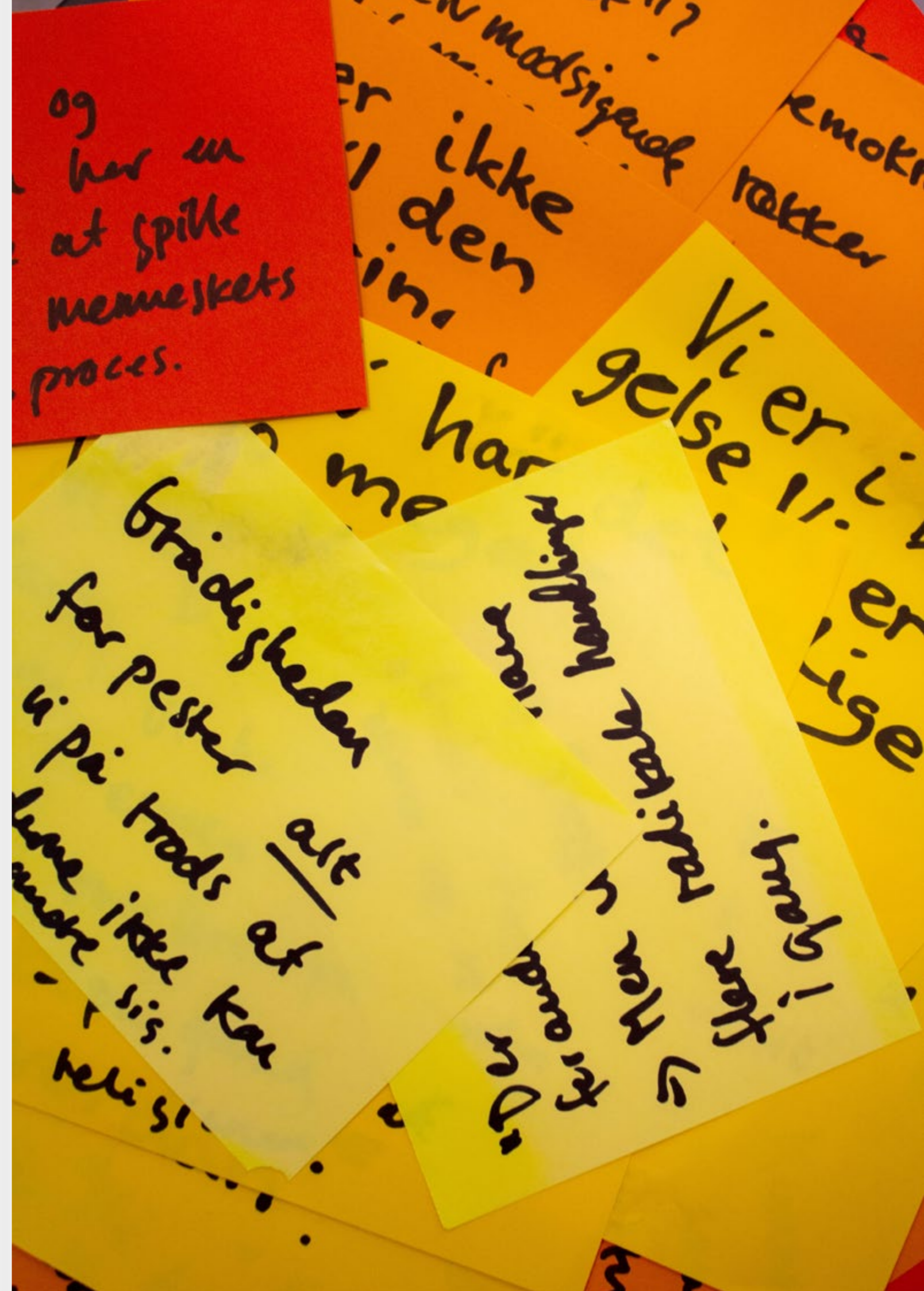
Vi kan ikke som forbrugere gøre det alene.

Vi er i bevægelse. Vi er modtagelige for gode argumenter.

Mennesket er konstruktivt – ikke kun en parasit

Vil forandring. Vi ved bare ikke hvordan.

Den kapitalistiske psykologisk er nærmest umulig at aflære

Jeg hedder natur
men du kan kalde mig kul, ild og dét, som snart vil brænde
Mellem os
er der en brændende intensitet, som hvis man elsker nogen

Jeg har stirret på tørre marker og brune skove
og noget i mig bliver så stort og knitrede; varmt
Ja, jeg spyer ild
Ja, jeg antænder og udstøder og opildner

Men jeg har grædt
over mangt og meget
Over vores ild
og den kærlighed som forkuller til aske, næring;

noget, som planter kan spire fra
i en tid som kommer, men ikke er nu
En cyklus, kald det evighed
Men noget går tabt

Dig og mig; os

Jeg kan tørste og sulte og brydes ned
men hvis du elsker mig
så lad mig ikke brænde ud

Jeg vil ikke lade dig brænde ud
Jeg vil ikke lade os brænde ud

Jeg har mestret dig
Jeg har tæmmet dig
Jeg har hæmmet dig

Men nu står vi her
og du vil mig ikke mere

Men jeg kan ikke uden dig
Så gå ej din vej

Det var jo dig og mig
os

Farver

Grøn som gras, blå som himlen
gul som solen rød som
Kærlighed.

Sort som kul, grå som røg.

Grøn som haver, blå som plastik,
gul som benzin, rød som blod.

Sort som natten, grå som en
elefant.

Farver har bedraget på godt og ondt.

Kære natur

Jeg hører dine ord men jeg tvivler
mit svar der lang vej endnu, men det
er ikke forsent

Jeg elsker dig, din tørst og sult
er vigtig for mig

Din ild vil jeg ikke lade brænde ud

Så forlad ikke mig

Og jeg forlader ikke dig

Dig og mig

OS

VAND

PÅVIRKNING AF BØRNEHAVEBØRN!

↳ MED KLIMA-ADFÆRD

STÅ SAMMEN OM VORES

Vand!

RESPEKT FOR DEN KOMMENDE GENERATION!

KÆDEREAKTION!

↳ Hvis de må, må vi også!

BEDRE BETINGELSER FOR VEJLE Å

HJÆLPE U-LANDENDE MED RENT VAND

STYRK DET LOKALE FÆLLESSKAB!

POLITISK MANIFEST

WALK THE TALK

MOTIVER BORGERNE TIL AT ÆNDRE ADFÆRD!

SLIP STORE VEJLE Å FRI!

En spade er ikke bare en spade

Af Peder Frederik Jensen

En spade er ikke bare en spade. Tag nu håndgrebet og vinklen på skæftet ned mod bladets trædeflade. Der er en forbindelse mellem de dele, som der er en forbindelse mellem de atomer, der udgør hånden og det univers, der drysser støv ned over os, som vi, eller jeg, siden har fornøjelsen af at kunne grave væk fra vores haver, puste fra en barnekind eller fjerne med en fugtig finger, trukket hen over en af rødt Saharastøv tildækket kølerhjelm en tidlig morgen i Juan Les Pins.

Når jeg graver, er det vigtigste ved værktøjet, at det er vel udført. Det betyder, at der er en sammenhæng mellem de materialer, der er brugt og den funktion, der er tiltænkt. Er metallet for blødt, bøjer bladet. Er skæftet i asketræ for ringe i veddet, vil det knække første gang du sætter bladet i jorden og tager fat under en knoldet vækst, en rod eller måske bare forsøger at lirke rundt med en sten i granit, som istidens masser har flyttet ned fra det høje nord til en pløjemark eller en vinterkold have i det sydlige Danmark.

En spade udsættes for vind, for jord, for et tryk oppefra. En fod, der igen og igen træder til for at skære metallet ned i den bløde muld. En spade er et nødvendigt stykke værktøj, og for ikke så længe siden blev den brugt overalt i Danmark til at inddæmme fjorde og lægge vådområder om til landbrugsjord. På Lolland byggede man Danmarks længste dige – 66 kilometer langt med håndkraft. Det gjorde man, fordi det lave land lå, og ligger, usikkert og udsat i første parket til verdenshavets stigninger og fald. Helt konkret blev den sydlige kyst, samt Falsters spids og Det Sydfynske Øhav oversvømmet i et par skæbnsvangre døgn i 1872, og i årene efter gravede man kanaler til afløb, pumpede og løftede gammelvand og mose, mens man byggede volden, der består af groteske mængder af jord. For de folk, der gik til stålet og løftede det ene tons efter det andet, var spaden et værn mod vandet. Så simpelt, en kæp med et blad og så et verdenshav. Det virker vildt, fordi det er vildt, og ingen forstår sig længere på et barsk livsvilkår, hvor det at grave og holde vand ude var hverdag. Ikke her på vores breddegrader. Man skal forestille sig lavstammede mænd, der hver morgen stod op og gik ud. Stod op og gik ud, for så en dag at segne om uden at rejse sig igen.

Så ærligt kan man leve, og så ærligt kan man leve med en spade.

Hvad tænker I over når I har en spade i hånden
← PAUSE

Jeg sætter bladet i mulden og rejser mig, mens de summende insekter finder den første nektar i de blå rækker af hyacintlignende blomster, der er skudt frem langs stenfundamentet under vores hus. Jeg tænker på de mænd, der i forrige århundrede gravede og kørte så kolossale mængder af jord væk, for at vi kunne inddæmme dette land. Jeg tænker på deres liv. Hvor barske realiteter man levede med før inddæmning, før moderne maskiner, før pumpestationer og gravkøer.

→ Tanker I og sådan når I landet
haverne

Inddæmning = moderne liv?

Vi har et hvidt hus, en landarbejderbolig fra det nittende århundrede, bygget ved en af datidens kirkestier, på afstand af den hovedvej, der henlå pløret som kørevej for vogne og studekærrer. Hver morgen går jeg ud med en kop kaffe. Jeg stiller mig i udkørslen fra vores grund. Det er en arbejdsvej for de køretøjer, der skal kunne komme ind i plantagen. Jeg stiller mig ud til vejen og kigger ud over markerne. Nede i en dalsænkning er der en mose omgivet af træer. Længere væk er bæltet, der adskiller Fejø fra Lolland. Der er et fald fra vores hus ned mod mosen, derfra stiger det kultiverede landskab igen, for så igen at falde mod stranden hvor man kan finde stenalderøkser, flækker og andet værktøj fra de første beboere langs kysten.

Vores udsathed er åbenlys set fra vores indkørsel. Og verden begynder lige der. Et blik hen over de alt for store marker, hvor de første grønne hvedeskud titter frem, videre mod det sært kvadratiske og lave kirketårn. Et blik på den flade af vand, der set i femten graders vinkel oppefra nærmest fremstår som liften bag på en lastbil halvt løftet fra jorden. En skrå flade, en blokade, et blik på verden, et blik på vilkåret i et land, der er som en mariekiks i et glas vand. Et land af sand og skærver.

Da flodbølgen kom i 1872 og tog i hundredvis af husdyrliv, menneskeliv, bygninger og skibe med sig, afventede man i første omgang. Folk var i marken, hvor de sidenhen blev fanget. Mænd stod og så tilbage på de huse, deres børn og koner befandt sig. Intet kunne man gøre, da virkeligheden gik op for dem, intet andet end at forsøge at finde en jolle at ro hjem i, men hvor finder man en jolle, når man er langt inde i landet, og vandet bevæger sig med en hastighed, man aldrig har set før?

På en arkivoptagelse med en gårdejer fra Gloslunde, der beretter om naturkatastrofen, kan man høre ham fortælle, hvordan man var vant til at vandet steg, når der var storm, men den skæbnsvangre morgen, siger han, fortsatte det med at pible ind over dørtrinnet, og det var man ikke vant til, så da de første dråber kom indenfor i de klejne hjem, fik man travlt med sikre sig, med at komme op på lofterne og med at sure kvæget, så deres hoveder vedblev med at oven vande. Jeg har skrevet om det i romanen Rans Vilje, der netop er udkommet. Den handler om en gammel mand, der bor ensomt på en lille ø i Rødby Fjord. Han overlever stormen og finder en pige i en kasse. Han tager hende til sig, og det udvikler sig til en kærlighedshistorie mellem en mand, og det der går hen og bliver hans datter. Sømanden i romanen kan sit håndværk, han kender havet, og han har forberedt sig, og netop derfor overlever han, så han kan tage vare på den pige, der tegner fremtiden, og som jeg mangler at skrive yderligere tre bind om – en romanserie, jeg blev inspireret til at skrive, fordi vandet dengang som nu, kan komme som et stempel fra den Botniske bugt, og det at skrive om et historisk scenarie, kan være en konkret måde at reagere og få andre til at reagere. Med sproget som mit materiale vil jeg sige noget om, hvordan et vindspring trykkede bagpå vandmasserne for hundredehalvtreds år siden, og selvom de lokale havde prøvet storm før, blev de overraskede, selvom de levede med oversvømmelse af de bløde enge, af låle-landet hvor landskaberne altid gik fra en tilstand til en anden, druknede og døde de i den kolde nat.

PAUSE

Levede man ved Rødby Fjord, levede man udsat i et landskab i konstant forandring. Fra år til år ændrede kysten sig, bække løb, hvor der før var græs og sand. Banker flyttede sig,

og hver sæson gav en ny horisont, en ny verden at se på. For bønderne var det en konstant masen rundt med dyrene når en sandbunke hen over et måneskift blev til en salt indsø, hvor hovederne risikerede at drukne. Det var et liv med mudder, nedsunket i det tidlige, iskolde forår, hvor der kunne finde på at fyge i april eller blæse op midt i maj. Vejret var koldt og omskifteligt, og nedbør og blæst hamrede ind over det flade land. Deraf ønsket om at inddæmme, om at bygge højere diger. At gøre livet lettere og mindre slidsomt. Det var drømmen om endeløse marker og et sikkert hjem. Forestillingen om at man kan holde på vandet, er forestillingen om det tyvende århundrede. Det lille menneskes våde drøm. → Fed sætning synes jeg. Hvad tænker I om det? Er I

Jeg er faglært bådebygger. Mit håndværk har med vand at gøre. Eller mit håndværk handler om at forstå vand. Forstå hvordan vand bevæger sig, hvordan det påvirker forskellige former for materialer. Mit håndværk er overleveret viden fra hånd til hånd gennem de mange tusinder af år, der er gået, siden en eller anden satte sig overskrævs på en træstamme, for at forcere en flod et sted sydpå.

synes I også af det giver mening? Det er et håndværk, der har stor betydning og høj agtelse i vores kultur, og det giver mening. Da jeg som atten, nittenårig lærte at sætte en planke i en kutter, lærte at montere skruetøj og lave skrogennemførsler, lærte jeg det af mænd, der havde lært det af mænd, der havde lært det af mænd, og gennem tiden udviklede man metoderne, der kom nye materialer, nye krav, men vilkåret forblev det samme. Vilkåret var vand, og vand er vores vilkår, så nu hvor vi samles og mange føler sig afmægtige, er det vær at huske på værdien af at kunne noget konkret. At lære sig noget, der kan bruges, for vandet kommer, det er der ingen tvivl om. Det pibler, og det bølger, og det skulper, og det rejser sig, og vi ved jo alle sammen, at vi ikke længere skal leve i tanken, i intentionen, i forestillingen. Kun i handling er der håb. Handling kræver, at man kan noget: løfte sandsække, grave, læse vandets bevægelser, kende en dråbes overfladespænding, vide hvad der sker, når det blæser op, og vinden vender en vinterdag på kysten.

Hvad tænker I om "værdien af at kunne noget konkret" vs. at føle sig afmægtig?

Hvad vil I gerne lære?

→ hvad tænker I om dette?

Hvad tænker I om det? Er I

Hvordan var det med historiske scenarier? Konfronterer de eller distancerer de?

→ tror I på dette udsagn?

ser, det ud som om
er helt alene med
men omme bag
er der vand igen i
og lige bag ved
ser det ud som om
altid er alene med
men lige bag
ligger så
det ser ud som om
er helt alene med
men lige bag
ligger altså
og ser ud som om
er helt alene bare
men omme bag ved
ligger altså
og lige bag ved
der ligger altså
plant og forchromet
under lyskuplen
her står jeg så ved
helt alene ved
aften den 24. juni

Tyrkiet
Tyrkiet
Tyrkiet
Sortehavet
Sortehavet
Rumænien
Rumænien
Rumænien
Sovjet
Sovjet
Sovjet
Sovjet
Finland
Finland
Finland
Finland
Finnmark
Finnmark
Barentshavet
Barentshavet

her står jeg så ved
der ligger altså
det ser ud som om
altid er alene med
men omme bag ved
slår vandet ind mod
og lige bag ved
driver isen rundt i
og lige bag ved
sidder isen fast på
og lige bag ved
ser det ud som om
er helt alene med
men omme bag
ser det ud som om
altid kun har set
men bag
ligger så omsider
det ser ud som om
altid er alene med
men omme bag ved
driver isen rundt i
og lige bag ved
sidder isen fast på
og lige bag ved
er der vand igen i
og lige bag ved
slår vandet ind mod
og lige bag ved
lidt vand igen i
og lige bag ved

Barentshavet
Barentshavet
Barentshavet
Barentshavet
Barentshavet
Spitzbergen
Spitzbergen
Ishavet
Ishavet
Nordpolen
Nordpolen
Beauforts hav
Beauforts hav
Beauforts hav
Alaska
Alaska
Alaska
Stillehavet
Stillehavet
Stillehavet
Stillehavet
Ishavet
Ishavet
Sydpolen
Sydpolen
Sydhavet
Sydhavet
Afrika
Afrika
Middelhavet
Middelhavet

Hvordan
hør det
med
historiske
Scener?
Konfronter
de eller distancer
de?

Levede man ved Rødby Fjord
år til år ændrede kysten sig, ba

↳ tror I på dette udsagn?

travlt med sikre sig, med at kø
hoveder vedblev med at oven
netop er udkommet. Den han
Rødby Fjord. Han overlever s
og det udvikler sig til en kærlig
hans datter. Sømanden i roma
forberedt sig, og netop derfor
fremtiden, og som jeg mangle
inspireret til at skrive, fordi va
Botniske bugt, og det at skrive
reagere og få andre til at reag
hvordan et vindspring trykkede
selvom de lokale havde prøve
oversvømmelse af de bløde e
til en anden, druknede og død

Skæmm

Stads

11/6

oplydse

Pas på vandet, ikke spild vandet.
en kaos

alle sammen har vi brug for

fremtid

er vores fortid og vores

Spar på vandet
Spar på sandet

Traf et valg

VÆRE BEREDT

af vand

form

vand

for vand
for stillingsevne

Altidslud

Hvad er

for meget

stille vand

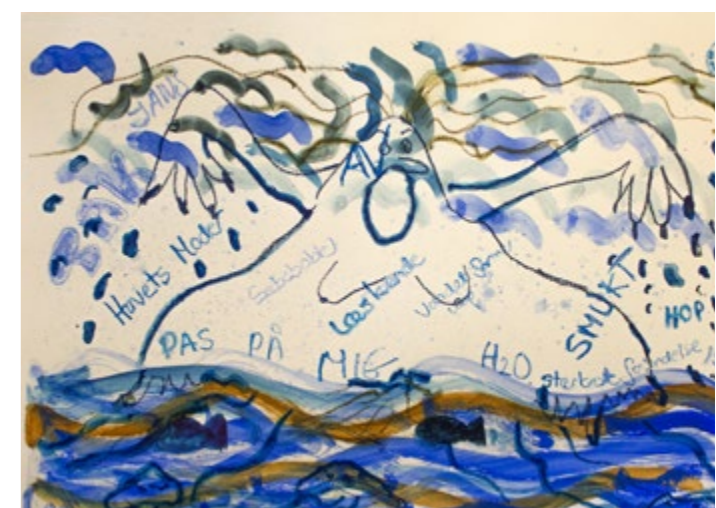
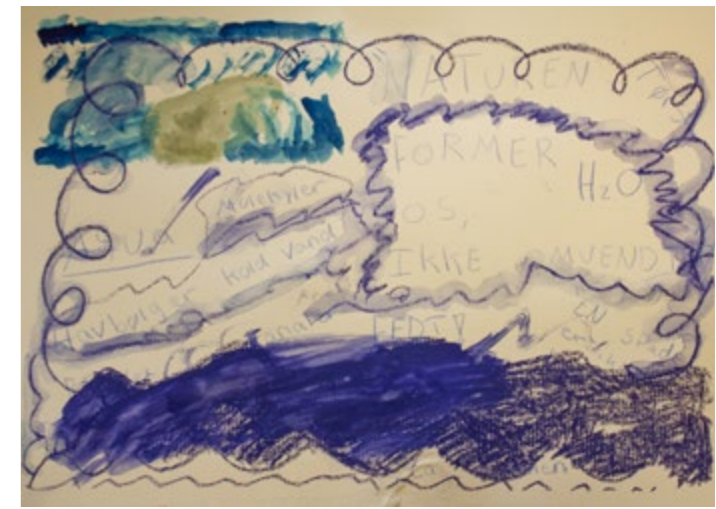
hvis vand er liv

har vi brugt livet som en losseplads. STOP DOB!

højlyd

klæbskum

verde

Jeg hedder natur

Louise Lykke Vedstesen

Jeg hedder natur
men du kan kalde mig strømmende lyst og begærligt overflod
Til dig
har jeg vandet farverige blomster
For dig
har jeg druknet sorger

Jeg har dryppet fra din mund
og dine øjne
Jeg har svømmet i din krop
og ved dit hjerte;
Så varm en strøm
som hvis man elsker nogen

Men dog frygter du og er bange
for mine hvirvler, dybder og mørke sider
Jeg løfter mig i vrede og trækker mig i sorg
Alligevel kalder du
når mit fravær tørrer jorden ind

Du ved, at jeg gemmer verdener for dit blik
sluger og sletter hvert læs, du kaster efter mig
Din kærlighed er en overflod af ting
du dumper i mine oprørte vande

Men hvad mon du ser
når du spejler dig i mig
Mon du aner min kærlighed
som flyder over, dér
under dit smil

Kære natur.

For mig er du en kilde til daglig glæde
ved havet kan jeg lade mine tanker vandre
jeg kan drukne mine sorger i søens dybe vand
og bagefter komme styrket derfra,

Digerne på Lolland mindet os om
da vandet gik ind i landet
med gdeløghed af huse og tab af menneskeliv
De byggede diger - Men vil fremtidens
vandmasser aldrig skabe gdeløghed,

Du kære Natur giver mig og mine børn liv
Vi er afhængige af rent drikkevand
Men rent drikkevand der flyder fra
grundvand er jo en given ting.

Vi kan stadig nå at handle som mennesker
for vores klodes skyld, for alle arters skyld
Vi skal turde tænke nyt
Vi skal magte at give afkald på meget
så kan vi sammen gøre noget for dig -
Vores alle sammens natur

Lisbeth

Vandet der er her og der og alle
vegne. I mine øjne, falder på mit
hoved og på jorden.

De danner pytter, siver langsomt ned
og til sidst løber ud i kloakken og videre
ud mod havet.

Eller de synker bare ned og bliver sejet
op og så drikker jeg dig/bader i dig/vander
haver med dig og du giver liv til
de skønneste planter og orker.

Men passer vi ikke på dig og denne klode
med dens poler og havstrømme, så er vi
og især vores børn og børns børn fortabte.
Måske er det for sent. Tørke/forsu-
ringer /ophør af havstrømme.

Vi - menneskene - på denne klode
skal endnu vores livsfam for.....

Vand, for meget vand, for lidt vand
fordeling af vand, ferskvand, søtvand.
Her er mange udfordringer.

Klimatet som styrer fremkomsten af
ferskvand ^{er} at ændre sig og fordele
vand som vi ikke kan styre.

Tørken tager til, smiger sig ind på os,
Havvandet stige med afsmeltning af is
Hvornår sker den store folkevandring efter
vand? Er folkevandringen mod nord, mod
syd, mod vest eller mod øst?

Det går galt for alle tiltag som ikke løser
vandproblemet på kort sig, kun afbøde de
værste konsekvenser. Jeg får ubehagelige
forudsigelser for fremtiden.

Vi er en generation af mange, som er
~~skyldig~~ men dog skyldige,
ansvarlig

Vi må tage os sammen.

Albertslund 27. April 2023

Freddy

Vandet er i min hverdag
og jeg kan slet ikke undvære
det! Jeg drikker det, jeg bader
i havet!

Jeg nyder synet af fugle og dyr
som svømmer i vandet!

Vandet er dejligt, når det
kommer som regn en varm
sommersdag!

Der er så meget liv både når
vandet bliver bevæget i og
omkring mig!

Min stemme er helt
afhængig af vandet i og
omkring mig!

Så jeg vil gøre alt for at passe
på at vandet ikke bliver
forurenet!

Vandet du er min gud, min ven,
mit liv.

Du bliver ned med at løbe frem og
tilbage.

Når du er der, er jeg meget taknemlig.
Når du ikke er, stopper der også min hjerte.

Når du er nok, er jeg igen taknemlig.

Når du vokser dig stor, gør du mig
langt.

Når du ikke kommer, venter jeg på dig
uttålmodig.

Når du er igen, gør vi sammen i hånden
jeg åbner til dig min mund, min krop,
mine arme.

Vandet du er stærkt, her tusinder
ansigter, uden dig findes ikke noget
frem for lykke.

Vask min ansigt og min hender!
Tak!

LUFT

Til det taktsomme og
alvorslige træ.

Jeg synes jeg forestår dig - din voldsomme
bekymring.

Heldigvis har du haft en hel del mere.

Jeg forestår også det med, at have det lig
samvittighed. Jeg ved dog ikke om du
kan gøre mere. Her er dog en forskel

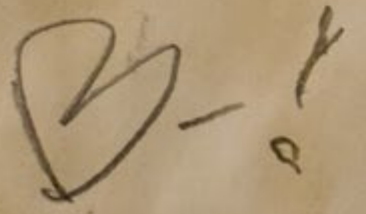
mellem dig og mig. Jeg tilhører jo de
drøsløse. Jeg skulle nok stige

und skyld sel dig.

Jeg vil skynde mig med at forsvare
mig. Jeg gør dog lidt. Jeg har fix

lige partiet 1/5 timer sammen med
mit barnes barn. Det oplyser dog

meget lidt, men sammen må vi
finde på mere

Vi fik frisk luft og jord under neglene da vi plantede

Almindelig gældeblad alias kaprifolie under de smukke
egetræer med udsigt til biblioteket.

Her kan de stå og binde CO₂ og skabe biodiversitet
mens de skygger sig op ad træernes stamme - og i
det livgivende lys.

Vi talte om at finde flere steder til planter og træer
i byen, om at planlægge planteprojekter samtidig med

byggeprojekter. At lave flere stejlede med træer og buske

At plante på boligforeningernes arealer. oven på.

At tænke træerne ind mange flere steder for de er så vigtige

Kære Luft.

Jeg vil gerne sige undskyld på
menneskehedens vegne.

Vi har taget så meget fra dig:

Regnskove, som du svævede over og
gennemtrængte. Flyvende gæster

- insekter og lugte - du aldrig kommer

til at se mere. Øer og lande, som er

forsvundet ned i havens dyb. Glit-

rende sne, som er smeltet væk fra

bjergenes tinder. Klare morgener, afløst
af reg og varmedis.

Alt det har vi taget fra dig. Du vil

aldrig se det igen, eller måske først om

millioner af år, når Jorden er kommet

sig over vores mishandlende adfærd.

Undskyld.

Jeg hedder natur

Louise Lykke Vedstesen

Jeg hedder Natur
men du kan kalde mig oppustede briser og luftige kærtegn
På din krop
er mine ånehuller
Mod dine læber
er de vinde, du kalder liv

Når jeg rusker, farer op og hylér mellem klipperne
læner du dig mod mig med åbne arme;
Udsender varmebølger
som hvis man elsker nogen

Men min krop er det nærvær, du sjældent aner
Jeg løfter ørkenens sand, sletter spor og vugger blomsterfro
Alligevel stirrer du dig blind
på et tomrum, du ikke begriber

Og dog, måske du aner mig nu?
Hvor jeg er mættet, varm og kysser snehvide tinder
Dine luftbroer og dampe er et tæppe;
En varme, der hvirvler mine vinde op

Jeg gisper, puster mig op og hylér mod dig
"Ser du mig nu?"
Men din mund er stum og osende
"Jeg eksisterer"
Hvisker jeg

Kære Luft

Jeg indånder dig altid. Du er omkring mig uden jeg tænker over det. Du er det stof, jeg bevæger mig i ligesom fiskene og havdyrene og krebsdyrene bevæger sig i vand. Vi er forbundet med hinanden gennem dig. Når lften slipper op i et rum med mennesker og dyr er det fordi det har været igennem for mange kroppe og ikke kan genbruges.

Jeg ser dig ikke, men jeg mærker dig gennem mine luftveje, jeg ser dig kon som et aftryk, når du fejer bladene sammen, når du skaber store bølger på havet, når du holder fuglene oppe og lader havmagerne stå helt stille ud mod kysten. Du siger, at jeg stirrer mig blindt på et tomrum. Du tror, at jeg aner dig nu, hvor dit aftryk har betydning for mit liv. Det gør jeg også, men på en anden måde, for du er der jo altid.

Jeg vil så og ikke slå mit græs eller mos

Vi har omsorgspligt - men hvad gør vi med den
Vi har viden - men hvad gør vi med den

Om: gang
sorg: gang
kred: gang
sp: gang
sø: gang
kost: gang
kø: gang
de: gang
radløse

Vi har aldrig set træ
Det er for sent
Vi har aldrig set træ
Det er for sent
Vi har aldrig set træ
Det er for sent

for-trivlet
-gældet

Perspektiv fra andre arter
Træernes solidaritet
men hvor trækker vi det hen

Parasit natur
som en parasit natur
natur og lever som en parasit natur
natur og lever som en parasit natur
natur og lever som en parasit natur
natur og lever som en parasit natur

Parasit natur
som en parasit natur
natur og lever som en parasit natur
natur og lever som en parasit natur
natur og lever som en parasit natur
natur og lever som en parasit natur

D L Ø S E

NOK

LOW

JERSEL

STOR MEN SEER

LVH MEN VI

LARME
VIND
GIV TRÆER LIV
FUGL
JEG
STREKKER
MINE
ARMER
UDSTØB
NING
LUFT MIG

Sæt luften fri, men ikke alt i luften.
HUSK AT TRÆKKE
VEJRET LIV
KREDSLOB
STÅ PÅ JORDEN
De rodløse
REN ENERGI
FLYV FUGLE FREM
FRI
FRITHED

FRI MIG FOR
PASSIV CO2
FLYV
VI BEHANDLER
HINANDEN
HENSINSEFULDT SOM
OM VI VAR LUFT
KAOS
VARM LUFT

VENDSKAB
VIND ALLERTAS
USYNLIGE
SOLID
GUAU
DER ER MERE END
ORKAN DESPERATION
IKKE BLÆSE
PÅ DET
LÆNGERE
INSPIRATION
KRAFT
TRÆ
FREM
LAL
LAL
Udfyld mig

Samtalesalon referat

1)

Give håb: at gøre noget selv

At kunne sige til sine efterkommere – jeg gjorde hvad vi kunne

Affaldssortering ved kilde – hvem er kilden?
Verdensmålcenteret er overvejende eksperter!

→ al emballage skal kunne genbruges
→ gør det tydeligt at vi er affaldsproducenter som forbrugere

Overemballering i Danmark? Ift. Sverige

Højt forbrug giver meget affald

Problematikken illustrerer at vi både skal gøre noget enkeltvist og på politisk plan

Væksten skal være nedadgående
Eller vi er nødt til at sænke det materielle forbrug

2)

Producere det vi har brug for
Se på et børneværelse i dag (fyldt med ting)

→ hvordan bygger vi bro til andre forbrugere?

Reparation frem for udskiftning

Øget reklamationsret

Repair Café – Miljø & teknik center Tåstrup

AFSKRIFT SIDE 253

Aktion: lade emballagen blive i butikken!

Emballagen er ikke det største problem – genanvendelse!

Miste håbet pga. politikerne – klimavalget afspejles ikke i finansloven mm.

Retorik – motivation – hvis man bombarderer unge mennesker med nyheden om at 'det er for fint', er det demotiverende

–men hver grad co2 betyder noget!

Vi isoleres aldersmæssigt – overorganiserer samfundet

Klima på dagsordenen i skolerne – verdensmål allerede på skemaet

3)

Unge der går til 'tømrer' – praktisk viden

Ét er fakta (som vi har hørt mange gange), noget andet er hvad der går følelsesmæssigt – via kunsten

Vi kan ikke lade håbet dø, for vi lever stadig videre. Vi er forpligtede til at blive i det.

Unge der tror at teknologien fixer det.

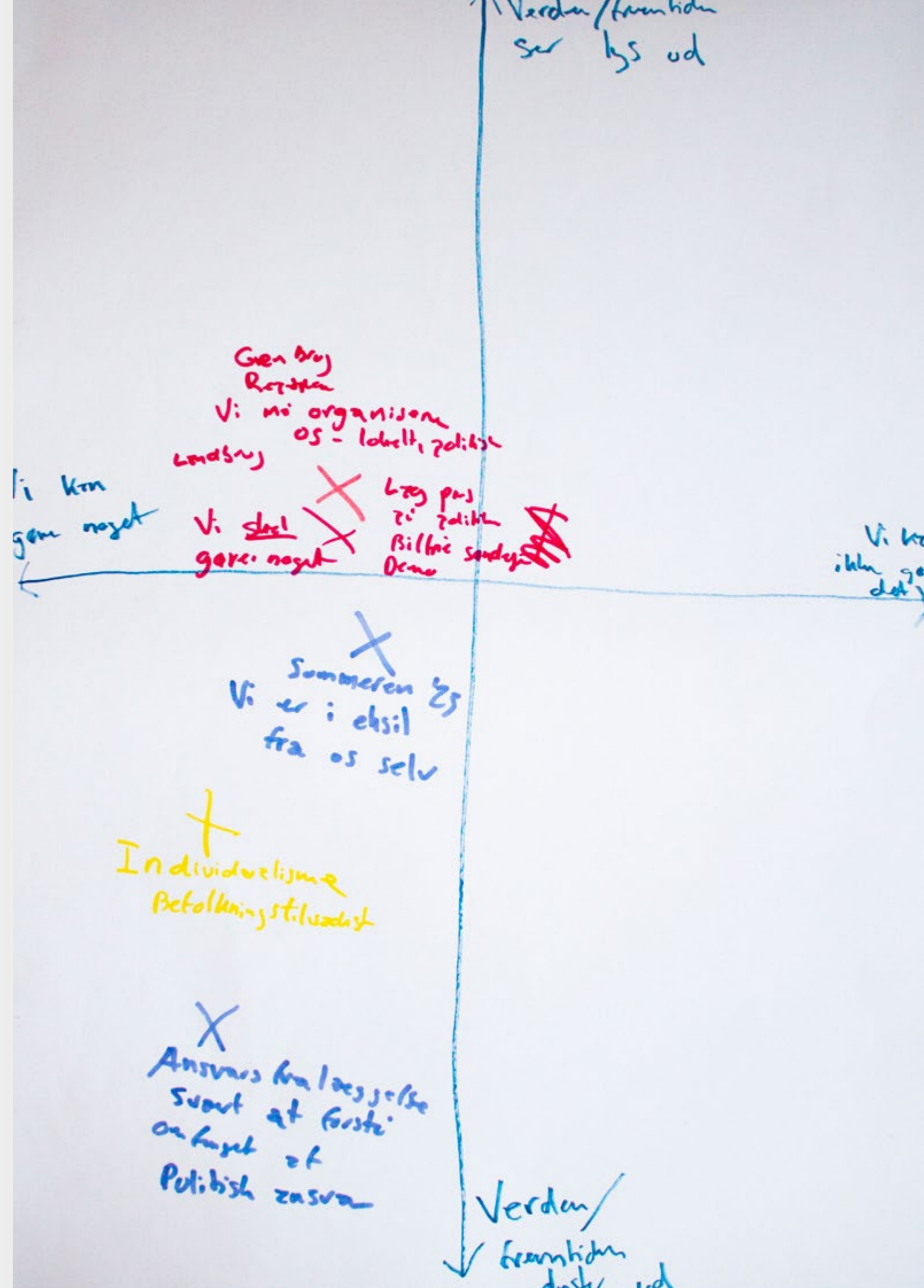
Håb kommer an på hvor man er i sit liv.
Unge har større ressourcer til at holde stand mod håbløsheden.

Atomkraft mobiliserede på en anden måde
–noget man ikke selv havde andel i

Håb i forskellige historier – genbrug af ting og opfindelse af nye ting

Hvordan udøver vi omsorgspligten?

ORD SYMPOSIUM - WILD GROWTH

Tanker fra samtaleworkshop, lørdag d. 26.8.

Unge angst – hvordan møder man dem?

Jeg har været afhængig af fossile brændstoffer hele mit liv. Hvordan kan jeg komme ud af mit misbrug?

Hvordan underviser man i biologi/klima, uden at slukke håbet med realiteterne?

Kan handling hjælpe på angsten/lammelsen?

Kultur, sang, litteratur, musik åbner hjerter og får os til at lukke blikket. At blive berørt af kunst.

Hvordan får vi resten af befolkningen i tale?

Balancen mellem selvstændig tænkning og indoktrinering.

Er klimaskatter på kød og rejser en løsning?

Hvad gør vi? Bortset fra at snakke om problemet?

Fortællinger, der ændrer forståelser.

Sorgen, bevidst eller ubevidst

Måske forbruger vi for at trøste os selv

At sørge langsomt, det langstrakte farvel, som når man mister en pårørende til demens

Associationskrift

We are exiled from our planetary dwelling. Vi er i exil fra vores jord, de grøntsager vi sprøjter, de æg vi bruger i kagen. Vi kender dem ikke og vi kan knapt nok smage dem eller bemærke dem for vi er indlejret i vores egen lukkede verden – af exil og vemod og totalt udmattelse. Vi sover og prøver at vende tilbage til kroppens tid og rum, men hjemses af drømme og mareridt om ikke at præstere og producere – Vi vågner i exil og sover i exil og drømme om kropsliggørelsen og sameksistensen.

Exil
Vemod
Udmattelse
Mareridt
Drømme

Vedmod er en væsentlig drivkraft
Udmattelse kan man føle i processen
Mareridtet skal undgås, men en trøst er mareridtet ikke er virkeligt. Derimod kan vi drømme om at kunne mestre de udfordringer vi står overfor.
Digteren Inger Christensen skrev om og til drømmen.

*

Lad os se på hjælpeløsheden som mange af os oplever, når vi konfronterer os med det vi ved og hvad vi med god grund frygter i forhold til klimaforandringer. Hvorfor er der hjælpeløshed overfor klimaforandringerne? Hvis vi hver især beflitter os på at leve i pagt med naturen, hele tiden overveje vores påvirkning på og af vores naturressourcer, så er vi da nået et stykke. den enkelte, os hver især, må nok give afkald på noget, men vi vinder en masse også. Livet får et andet perspektiv.

Hjælpeløsheden
i pagt
Give Afkald

Afkald? Er det svaret? Er der intet at vinde ved et andet liv? Gå mod hjælpeløsheden og genvinde et andet forhold til verden i pagt med hinanden og naturen, whatever that might be...

Konkret eksempel:
Vinder vi ikke mere hvis vi totalt reformerer svineproduktionen

*

Vækst, hvilken vækst? Økonomisk vækst? Skægvækst? Blomstervækst? Vækst er blevet et af de grimme ord. Værre endnu "at vækste". At vækste er den økonomiske version af at vokse. Æklet. Det minder mig om væske, som et væskende sår. Vores statsminister mener at vækst kan gå hånd i hånd med den grønne omstilling. Uden forståelse for at det grønne allerede vækster.

Ækelt
Forståelse
Skægvækst
version
Hånd

Det er en ækel forståelse, at vi kan producere os ud af miljø og klimakrisen. Det giver mig skægvækst på hjernen og skimmelsvamp i min hånd! Og det er ikke ment som en verdenstilblivende økofeministisk myceliumkultur, der spreder sig, men snarere en version af en fælles død – En død for os mennesker og de flerartede skabninger, der holder os i live.

Det er en ækel forståelse og vi behøver ikke at affiltrere os fra den.

*

Vi væver dem sammen for at overvinde de standardiserede dikotomiske måder at fortolke kompleksiteten af den globale økologiske krise på, som dermed giver rummet bestående af kroppe, legemliggjort liv, historier og lyder, mulighed for at begive sig ud på en litterær rejse. Der er så mange pressemeddelelser om musik/kunst som siger at det tager én ud på "en rejse". Men en stor del af moderne rejse-kultur, føles som kolonialisme. At rejse for at indtage. Invasiv nysgerrighed. Hvorfor skræmmer menneskeheden mig?

Kroppe
Legemliggjort liv
Rejse-kultur
Mig

I en individualiseret verden, post corona, med et grønt håb, fyldes lufthavnene igen af kroppe. En ny rejsekultur? Måske. Måske n gammel. Det legemliggjorte liv forbruger mig? Jeg forbruger. Fremtid? Jeg trækker stikket. Flytter ud i naturen. For klimaet?

*

Det er knuden, som jeg vil forsøge at løsne; endeløse rækker af generationers tavse antagelser og kulturelle logik væver og snor sig i ulæselige tråde internt og eksternt gennem sværme, grupper og folkeslag.

Endeløse
Tråde
Ulæselige
Sværme
Væver

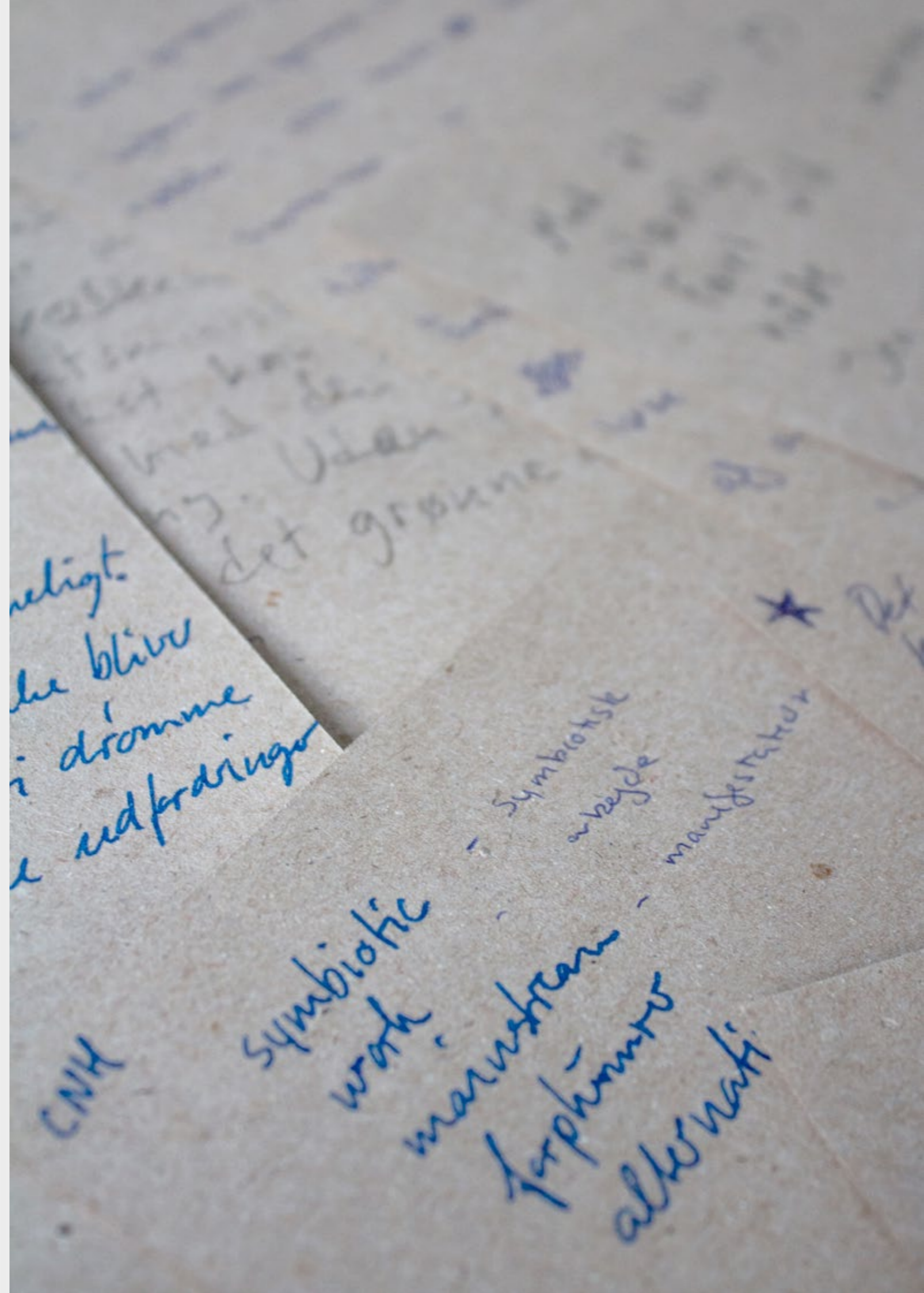
Med ét blev jeg ulæselig.
Faret vild i endeløse tråde
Jeg væver uden overblik
Gobelin af tilknyttet rod
Alle bakterier i min mave gror vinger
Jeg sværmer videre

*

"This symbiotic work also breaks down that mainstream idea of wild that often leads to think that anything that remains untouched by uncontaminated by the human hand is wild"
Den efterhånden arkaiske, men endnu sprællevende dualistiske idé om menneske/natur forplumrer mange fremherskende processer, som måske/måske ikke kunne tilbyde en alternativ fremtid. Både i tanke og handling.

Symbiotic
Work
Mainstream
Forplumrer
Alternativ

Vi ledte forgæves efter et alternativ i luften, bag bjergene, under jungleplanternes rødder, alle synes bevidstløst at synke hen i manifestationer af tidligere generationers arbejde med ånden.
Du ønskede ikke den bevidstløse tilstand.
af angst og frygten for at forsvinde indgik du symbiotisk i relationen med...

WILD GROWTH

On this book - Democracy, Ecology and Literature

This book is the result of the public library project "The Literary Public Hearings – Give Nature a Voice." The book originates on the one hand from a desire to bring together democratic participation and the dissemination of literature and knowledge, and on the other as a need to address the most serious ecological, political, and existential challenges we face today: the ongoing climate catastrophe and biodiversity crisis. A desire and a need not only to let humans have a say but also to tune our ears to the diverse voices present in nature.

The literary public hearings encompass a series of experimental literature dissemination events in Albertslund and Glostrup, where both literature and knowledge have informed and stimulated democratic conversation and community. This has also resulted in a library exhibition showcasing the diverse voices of local citizens and an art exhibition that has united this chorus into a collective expression. The format of the events draws from deliberative democratic public hearings, and the thematic content is supported by a PhD project, conducted in collaboration between Albertslund Library and Aarhus University, focusing on perspectives on nature, ecological thinking, and poetry, led by philosopher Jon Auring Grimm.

So, the book you are holding is a documentation of the literary public hearings, featuring literature, philosophical essays, knowledge, know-how, and inspiration – as well as a guide on how to conduct literary public hearings wherever you are. The contributors to this book are numerous and diverse: authors, thinkers, researchers, scientists, librarians, literary scholars, citizens, consultants, and activists, all of whom have had their contributions in shaping the project and its outcomes. At "The Literary Public Hearings" we basically asked: what do you think, what is your opinion, when you have had the chance to qualify it? Besides that, we have asked: who and/or what should inform this qualification?

Who are the experts? We know, for instance, that information about climate change doesn't to a sufficient degree inspire behavioral change. So maybe we should include other modes of knowledge, reflections and narratives. Perhaps we should attune our ears to more than just human voices. The overall theme of the "The Literary Public Hearings" was nature, ecology and climate, in light of the current climate collapse and biodiversity crisis. It amounted to four hearings and one combined symposium and hearing in the city of Albertslund and two in Glostrup. Due to the overall theme the four Albertslund hearings were assigned one of the four natural elements with an additional element of our making: FIRE, WATER, EARTH, AIR & WORDS. Besides University Researchers, eight Danish authors presented original contributions at the event. These are available in the publication at hand in Danish alongside the contributions from Glostrup with the theme FLORA and FAUNA.

At the symposium four prominent thinkers presented their unique take on the subject under the theme WILD GROWTH. It was the ancient philosopher Empedocles who introduced the four elements as the roots of all things, as well as two cosmic forces, strife and love, which respectively divide and unite. These two forces, which cause the roots to sprout and grow, we have collectively termed WILD GROWTH, inspired by the Danish poet Inger Christensen. Wild growth refers to the diverse forces that connect and divide, in contrast to the uniform and homogenizing perspective of economic growth. In this context, wild growth could signify the growth of plants, animals, fungi and other beings, spiritual growth, as well as economic growth or political degrowth.

In what follows you can read the four visions presented at the symposium. First Michael Marder's "Exilic Ecologies", thereafter Dougald Hine's "Helpless Growth", Jon Auring Grimm's "OUR BODY – OUR CHOICE or what it means to be a body", and finally "Wild growth as curing in caring. Inner growth for a global degrowth", by Chiara Vacirca, Francesco Quarta Colosso with Stefania Barca.

Jon Auring Grimm, Ditte Marie Nesdam-Madsen, Agnete Schepelern & Daniel Rastén

Exilic Ecologies

Michael Marder

1. PRELIMINARIES

A term of relatively recent mintage, coined by German scientist Ernst Haeckel in 1866,¹ *ecology* draws on ancient Greek to establish and consolidate its meaning. Although scholars all too often overlook it, the anachronistic rise of *ecology* in its semantic and conceptual determinations is noteworthy.² Formed by analogy with *economy*, the word may be translated as "the articulation of a dwelling," the *logos* of *oikos*. To be sure, the figure of dwelling is also present in *economy*, but there it is devoid of any sentimental undertones. At best, it refers to the pragmatics of household management and division of labor; at worst, it dictates the laws relevant to property ownership that pertain to owning human and non-human chattel.

The discursive construction of ecology, then, begins in the nineteenth century, at the time when dwelling or abiding is no longer possible for large numbers of people due to their massive displacement from the countryside and concentration in rapidly growing urban centers by the forces of industrial capital. And the discourse of ecology peaks now in the twenty-first century when whatever remains of the planetary dwelling is further threatened by the lingering and accumulating material legacies of industrial capitalism, chief among them catastrophic climate change, spawning enormous populations of climate refugees, whether human or not. It is this existential threat that brings the issue of ecological dwelling out of obscurity—the obscurity associated with the intimacy, familiarity, and habituality of a lived relation to places—and into the limelight. So much so that ecology *becomes* an issue, if not *the* issue, once everything it connotes is eroded, flooded, set on fire, and otherwise devastated.

Despite (or, more precisely, because) of the historical circumstances of its emergence and ascendance, "ecology" bristles with nostalgic and romantic connotations. Eco-products, in other languages also called the bio-products, are sought after due to the purity they are supposed to embody, being relatively free from pesticides, transgenic interferences, and the like. The same logic governs desperate searches for communities and ways of life largely unaffected by the current environmental crisis, which is rapidly morphing into an ecological crisis, that is to say, the crisis of disarticulation and non-dwelling—in a word, a meta-crisis. The values of autochthony and nativism, ingrained into the political ecologies of the twentieth century, were consistent with and mobilized by Fascist regimes, such as Benito Mussolini's Italy.³ The conceptual backdrop for these and similar political actions colors ecology with conservative hues and overshadows conservationist efforts.

As I've demonstrated in my 2020 book, *Dump Philosophy: A Phenomenology of Devastation*,⁴ however, the logic or the illogic of the global dump, which militates against the possibilities of dwelling and articulations alike, is a sweeping and profound force, leaving nothing in its path intact. To contend with the mutually reinforcing and omnipresent effects of toxins (including the so-called 'forever chemicals'), greenhouse gas emissions, light and sound pollution, non-decomposable materials, and the micro-plastification of the world, among others, it is necessary, in the first place, to acknowledge the depth and the breadth of the problem. It follows not only that a vast majority of ecosystems on the planet are subject to environmental upheavals and ecological crises,

but also that ecology as the crossroads of dwelling and articulation is in crisis, having come into its own and made explicit what was silently present in its historical enunciation.

2. TWO TASKS

Two vast, occasionally mutually incompatible, tasks present themselves, replete with multiple secondary assignments, engagements, and exercises.

- *On the one hand*, ecologies (in the plural) ought to be seen as more than the generalization of the same rules of the game to interactions among different species and to distinct ecosystems. The modes of dwelling, of articulating the possibilities of dwelling and projecting them into the future, need to be indexed to and approached from the standpoint of the dwellers themselves, be they plants or non-sessile animals, fungi or bacteria, and, often enough, symbiotic assemblages of the above. For example, the sense of dwelling is not the same for an oak tree and a squirrel running up and down its trunk. This sense varies even in sessile organisms (say, a rose bush and a limpet mollusk) due to their respective body plans, growth and reproduction strategies, and relations to their habitats.

- *On the other hand*, ecology needs to be de-romanticized, decoupled from the bucolic and the picturesque, dissociated from nativism and autochthony. A handy instrument in such a dissociation, which at the same time takes stock of the current state of the living and livable planet, is a thoroughgoing consideration of the devastating repercussions of the global dump and the climate emergency. Every organism, ecosystem, or place is affected; all dwellings and their articulations are shaken to the core and set in motion, rendering ecologies *exilic*. Ecologies today share the exilic condition, which also threatens to level the differences among them, without the chance of returning to a stable origin, itself nothing other than a theoretical fiction. In what follows, I propose to chalk out the outlines of exilic ecologies.

From the outset, it bears cautioning that exilic ecologies should not be conflated with nomadic trajectories, which have recently given rise to theories of nomadic subjectivity and relation to the world.⁵ Whereas nomads reject the lifestyle associated with sedentary settlements, nomadism is not an ecological but an economic phenomenon: in terms of its relation

to territories and their resources, it represents the underside of *nomos*, of human law or custom organizing behavior, as well as of the (admittedly dynamic) division and distribution of lots or allotments. The pervasive nomadism of late capitalism⁶ is beholden to this other unsettling and unsettled *nomos* lending depth to economy.

3. CLIMATE CHANGE AS THE EXILE AND DISPLACEMENT OF PLACES

Uneven as far as its global effects are concerned, climate change implies something more and something other than long-term shifts in temperatures and weather patterns. Undeniably, climate has an atmospheric significance, but, at a deeper level, it is anchored in the notion of place and in the terrestrial fold. the Greek *klima* (“slope” or “inclination,” from the verb *klinein*, to slope), “referred to the supposed sloping of the earth from the equator to the poles.”⁷ According to ancient Greeks, weather conditions varied depending on the degree of the slope, which, in each case, circumscribed the different regions or zones of the earth, and the corresponding angles of sunlight upon its surface. The zoning of the planet was the main connotation of the Late Latin *clima*, which survived in the Middle French and Middle English *climat*, until the introduction of *climate* in seventeenth-century English to denote predominant atmospheric patterns in a region.

Climate, then, is indicative of an ensemble of emplaced conditions and is connected to the placeness of a place, i.e., to everything that lends a place its unique texture and character. And, as I have noted elsewhere, “assuming that climate is interchangeable with place, climate change is the change of places, meaning both the displacement of human as well as non-human populations from locales that will have become uninhabitable and the displacement of the very placeness of place.”⁸ In the age of climate change, even if one stays put, even if one seems to stay in place, the place does not stay in place but is on the move. Exilic ecologies elaborate on dwelling in exile—of place, of dwelling, of climate, of life.

4. EXTRACTIVISM AS ELEMENTAL EXILE

Just as climate change is irreducible to the mathematical or cybernetic modeling of greenhouse gas dynamics and average temperature fluctuations, so

extractivism is not limited to large-scale mining or removal of natural resources. For one, extractivism names the predominant paradigm of energy, value, and being itself, according to which the appropriation of everything that is desirable depends on wresting the potentiality hidden deep within bodies (not least, within the planetary body), often at the cost of destroying the outer layers of the actual (“mere appearances”) and discarding it as though it were a superfluous shell.⁹ For another, particularly in the field of energy production, extractivism triggers nothing short of an elemental dislocation, bringing the deep strata of the earth to the surface and sending them further up into the atmosphere with the CO₂ and methane emissions and other byproducts of the combustion process. As particles of burnt coal and oil fill the air, the earth is flung *en masse* into another element. As plastics and micro-plastics, which are derivatives of the petroleum and natural gas industry, inundate the oceans and every single eco-system, the earth infiltrates the element of water, as well.

Since Antiquity, elemental domains prescribed a certain code of conduct to things that were *of* them, that were made predominantly of that particular element. So, in the absence of the theory of gravity, a stone was thought to fall down to earth in order to reunite with its proper element. In Medieval thought, everything that deviated and went against the natural (physical) order of things altogether was taken to be a sign of the existence of the soul, of the principle of animation that moved *contra natura*. Hence, Avicenna interprets the plant’s upward growth defying the downward pull of the earth, as well as a bird’s flight, as evidence of vegetal and animal ensoulment.¹⁰

The soul, on this view, is exilic; it expels a living being from the realm of mere physicality, or from the elemental milieu that claims inanimate objects to itself. Today, it is the element (above or below all, the element of the earth) that is exiled from itself. To be sure, the stability and self-containment of the earth has always been something of an illusion. Earthquakes and volcanic eruptions, landslides and underground aquifers, testify to the provisional nature of the earth’s supportive capacity and to how it hosts other elements (water, fire) within itself. Parochial attachment to the earth in the more conservative strands of ecological theory and practice is troubled by the earth’s non-attachment to itself.

As for the extraction of masses of fossils from the planetary body and their cross-contamination with the other elements, in a perverse tendency of ensoulment, industrial capitalism assumes the role of the *contra natura* animation of the world. Aside from the fire, to which extractive energy generation commits liquified, gasified, or solidified organic matter derived from the long-dead plants and animals, the principle of animation is palpable in the violation of (the admittedly porous) boundaries between elemental regions. But such animation, or reanimation, is utterly unsustainable. The elemental exiles resulting from and exacerbated by extractivism ultimately lead to total confusion, the intermingling, the blending of the sky and the earth no longer propitious to life. Water, too, is exiled from itself. From the standpoint of physics, whether solid as ice, liquid, or gaseous as vapors, water is the same substance and the number of its particles remains the same. Nonetheless, from the ecological and biological points of view, it matters that the Arctic ice is melting at an alarming rate, leading to rises in sea levels, changes in ocean currents, and various positive feedback loops accelerating global heating. Gas, liquid, solid are, rather than the states, the *ecstases* of water. The water cycle, with its transitions from one state to another, may be a nearly mechanical process in physics, but, on the ecosystem and planet scales, it underwrites or undermines livability as such. Although ice ages and interglacial periods also alternate with relative regularity, in each phase (of glaciation or warming) the element of water is exiled from itself, from the relative homeostasis propitious to the thriving of any given species, if approached from the perspective of that species.

5. EMBODIED EXISTENCE AS ENVIRONMENTAL EXILE

The thesis regarding the exilic condition of the soul wandering in the world here-below has a long history in philosophy. It goes back at least to Gnosticism and Neoplatonism, where the soul finds itself exiled *in* the body, fallen into the world of matter. In the Gnostic “Exegesis on the Soul,” for example, it is said that, of feminine nature, the soul was pure spirit, but “she fell down into a body and came to this life, [and] then she fell into the hands of many robbers.”¹¹ In the Zoroastrian fragments that are a part of the Gnostic Nag Hammadi library, embodied existence is called ‘Exile,’ while truth is internal to the soul at the greatest remove possible from the world of matter: “concerning the man in Exile, when he discovers

the truth in himself, he is far from the deeds of the others who exist [wrongly] and stumble.”¹²

Philo of Alexandria discerns in the exile of Cain from the face of God the mark passed on to all of his descendants, who forge a harmful union of the soul with the body into which it is exiled: “but union may be of two kinds, the soul being either made the body’s yokefellow, or being brought into fellowship with virtue. The soul, then, that submits to bodily couplings” is doomed to the exilic condition.¹³ For Plotinus, the emergence of the One out of its perfect simplicity, unity, and fulness (pleroma) in itself denotes the inexplicable tragedy of existence, ramified and situated at a greater or lesser remove from its root (namely, the One). Referring to later Roman philosophers Seneca and Plutarch, Marcia Sá Cavalcante Schuback concludes that “exile...has been conceived existentially as the proper of the human existence qua movement and has been considered what most properly marks the *human* condition.”¹⁴

This is where things are genuinely interesting. The overcoming of the mind-body split implies a simultaneous bridging of the organism-environment divide, since the embodied mind does not exist in a vacuum but in the world—indeed, in the lifeworld. The soul’s exile in the body parallels, in terms of its structure and dynamics, the organism’s exile in the world, regardless of the more or less auspicious environmental niche it occupies and regardless of the type of organismic existence. Once the parallel is grasped, it turns out that the romanticized, nativist, autochthony-valuing ecologies are covertly gnostic: they bemoan the fall, exile and divagations of the embodied organism in the polluted environment, dreaming of pristine nature and of a return to the prelapsarian ecological condition. Just as the Gnostics (as well as others, including Origen or Plotinus) welcomed the soul’s homecoming to the realm of pure spirit after the death of the body, so crypto-gnostic ecologists idealize the environmental home (*oikos*) untouched by the forces of modernity, Western colonialism, technology, and capitalism and reject *in toto* the fallen ecology of a contaminated world. The uncompromising denunciation of the world as it is puts such ecological positions on a par with Gnosticism.

6. EXILIC ECOLOGIES AND EXISTENTIAL EXILE

The exilic character of existence is an inflection point for ecological thought. On the one hand, the purist and conservative strands of ecology strive to overcome, in addition to the disturbing consequences of massive pollution and climate change, the course of evolution and time itself that passes in, as, and with organisms, species, and ecosystems. Nostalgia for the pre-modern past, war on invasive species, neo-Luddite and parochial attitudes are the symptoms of an ecological allergy to time and to the self-reinvention (as opposed to the ongoing self-reproduction) of life. On the other hand, while the movement of no-return coursing through existence is exilic, this movement is undeniably accelerated and exacerbated by the anthropogenic side-effects of extractivism, gargantuan emissions of toxins and pollutants into the environment, and catastrophic climate change. Differently put, there is a partial overlap between a) *life as exile* from the static limits of self-identity and b) the looming prospects of *an exile from life*, the extinction of numerous species and the overall undermining of the conditions of livability on the planet.

Although the thought of Martin Heidegger features, alongside other unacceptable political choices and positions, instances of parochial ecologism, it also contains clues concerning exilic ecologies sensitive to exilic existence as such.¹⁵ The ecstatic nature of existence (Dasein) implies the unsurpassable and constitutive exile of existence from the limits of a stable self-identity: “Temporality is essentially ecstatic. [...] [T]he meaning of Dasein is temporality.”¹⁶ If existence is understood, also in the Heideggerian vein, as being-in-the-world, then its ecstatic-exilic character likewise spells out the meaning of the world, which is the articulated dwelling, the ecological home, of Dasein. Existentially, being at home in the world is being at home in strangeness, rather than in familiarity; in outwardness, rather than interiority; in the open and the risky, rather than the closed and the secure. It is living in exile, in ecstatic, temporal and temporalizing, structures of sense that are, themselves, exiled from absolute (extra-temporal, extra-historical) meaning and truth.

When it came to the nexus of ecology and existence, Heidegger betrayed the key insights of his own thinking. In the 1955 “Memorial Address” dedicated to the 175th birthday of composer Conradin Kreutzer,

Heidegger asks: “Does not the flourishing of any genuine work depend upon its roots in a native soil?” And he continues: “For a truly joyous and salutary human work to flourish, man must be able to mount from the depth of his home ground up into the ether. Ether here means the free air of the high heavens, the open realm of the spirit.”¹⁷ Something like an ecology of spirit is, for Heidegger, based on the experience of being at home in one’s native place, rooted in the soil of nature and culture alike. Conversely, the exilic existence of Jewish people is responsible, in his view, for a comparable “uprooting of all beings from being”: “The question of the role of *world Jewry* [Weltjudentum] is not a racial [*keine rassische*] question, but the metaphysical question about the kind of humanity that, *without any restraints* [*die schlechthin ungebunden*], can take over the uprooting [*Entwurzelung*] of all beings from being as its world-historical task.”¹⁸

The discrepancy between Heidegger’s existential thinking of existence and his forays into ecology comes to a head in the contrast between German rootedness and Jewish uprootedness. The temporal and, hence, ecstatic meaning of Dasein, which he elaborated in *Being and Time*, should have informed Heidegger’s ecological philosophy, rendering ecology equally ecstatic, time-bound, exilic. Dwelling and its articulations are steeped not in a stable native element, but in the uncanny, in what is on the move, what comes out of itself (the *ex-* of *exile*) and lives thanks to this finite yet endless egression. Existence ensconced in existence, dwelling is being in what is outside or beside itself—in wandering, straying, exiting a self-enclosed identity, existing. Just as Heidegger realizes that the essence of technology is nothing technological,¹⁹ so, taking his philosophy to its logical conclusion, we might say that the essence of dwelling is nothing abiding. His question “Is there still a life-giving homeland in whose ground man may stand rooted, that is, be autochthonic?”²⁰ should thus be amended as follows: Is there a life-giving and death-bearing experience of non-belonging and wandering, in which exilic ecologies may be rooted?

7. JEWISH EXPERIENCE AND EXILIC ECOLOGIES

Since the first exile of the Jews to Babylon around the year 600BCE, Jewish life and thought have been profoundly marked by exilic experience. Though the exilic condition has been often lamented and though

the traditional aspiration has been to overcome it for good, the same condition (above all, taken in terms of its intensity and historical duration) has exerted a formative influence on the Jewish modes of being and thinking. Franz Rosenzweig gives what is perhaps the clearest expression to this insight when he writes that the Jewish people is “the people that becomes the people, as in the dawn of its earliest times so later again in the bright light of history, in an exile. [...] The land is in the deepest sense its own only as land of longing, as—holy land.”²¹ Judaism, we might say, is the religion of originary exile.

In our age of universal displacement, of diasporic communities that proliferate around the globe, the singular Jewish experience has become universal. It is, in the words of Slavoj Žižek, the universal exception.²² Shortly after the Second World War, in the 1954 “Note on Marc Chagall,” Erich Neumann fleshes out the Jewish universal exception, which inverts the idea of “the holy nation,” *goy qados*,²³ set apart from other nations to be in a covenant with God: “The fate of the Jewish people is also the fate of Europe, the fall of Vitebsk at the same time that of Paris, and the wandering Jew is the migration of countless millions of uprooted people, Jews and Christians, Nazis and communists, Europeans and Chinese, orphans and murderers. A mass migration of individuals, a flight into the abyss, which reaches from the outermost borders of Asia via Europe and to America, an endless stream of change, the depth of which seems unfathomable and the goal and direction unforeseeable.”²⁴

We should go further than either Rosenzweig or Neumann, however. In the twenty-first century, the shared condition of exile has extended beyond the confines of a particular human group, and even beyond the human species, to the earth and the atmosphere, to plants and places, to animals, microorganisms, bacteria and fungi. Following Rosenzweig’s lead, the most diverse species, the elements, and ecosystems become *themselves* in their shaping by exilic non-identity. The parameters of Neumann’s observation that “the wandering Jew is the migration of countless millions of uprooted people” also require broadening in order to include the migration of countless billions of uprooted living beings and places, their “flight into the abyss” equivalent to mass extinction and generalized placelessness, into which places are sucked as into a black hole. The point is that, instead of craving pre-exilic harmony and natural balance—themselves little more than idealized projections into

the past—, it behooves us to learn how to dwell in exile, that is to say, both in essentially exilic existence and in its exacerbation by the unsettling forces of capitalism, modernity, and technology.

Elsewhere,²⁵ I have explored the concept of exile in mystical Judaism's take on the original sin. There, the act of eating from the tree of knowledge of good and evil is grasped in terms of a separation of knowledge from life and the subsequent banishment of the living from vitality due to the deficient, objectifying knowledge they imbibe. If the fall is exile not from pure spirit but from life and, especially, from the fleshy knowledge and wisdom that are of a piece with vitality, then it corresponds to the exacerbation of the exilic nature of existence by techno-scientific rationality and its toxic offshoots.

In the history of Judaism, though, the most radical event of exile affects God himself (or herself): as the Jewish people are driven into exile, the female presence of God closest to the earth, *šekīnah*, joins them in their vagaries. As the Medieval book of *Zohar* puts it: “Whenever Israel went in exile, *šekīnah* was exiled with them” (2:3a; v. 4, p. 5).²⁶ Or, again: “When the blessed Holy One sought to destroy his house [the Temple, MM] below and to exile Israel among the nations, he removed *šekīnah* from his presence and it remained at a distance [*ve-itrahāqa*]” (1:219a; v. 3, p. 324).²⁷ With this removal, God is revealed not as an indivisibly whole, stable, and immutable foundation for all existence, but as the driftwood of a shipwrecked world.

Crucially, the literal translation of *šekīnah* is *dwelling*, the Hebrew and Aramaic equivalent of the Greek *oikos*. Derived from the root *š.k.n.*, *šekīnah* is related to such words as *šekunah* (neighborhood) and *šoken* (neighbor). Radical as the gesture of divine self-exile may seem, it is no match for this sense of *šekīnah*: not only does a certain human group go into exile, and not only does a part of God accompany them in their wanderings, but also, and most significantly, the very possibility of dwelling is exiled. More than dwelling in exile, it is the exile of dwelling in the incipient moment of the Jewish tradition, that offers a preview of contemporary exilic ecologies.

8. CONCLUSIONS

We are exiled from our planetary dwelling. Yet, we must dwell in this exile, finitely and indefinitely. Who

are we? Plants and water, animals and the earth, air and humans, bacteria and the fire of a boiling world. The planetary dwelling, too, is far from stationary: the planets are cosmic wanderers, who, as the Ancients realized, did not stay in their fixed positions in the night sky, by contrast to the stars. There is nothing but the *mise-en-abîme* of an exile within an exile within an exile...

What does it mean to share, at the bare minimum, as one says in English, the condition of exile and, moreover, to create a dwelling in this condition? It means, conceptually, that rather than a common origin, it is an immemorial expulsion from the origin that lends being to all that is. Practically, it means that the ties of solidarity with all exiled existence promote caring for the living and the dead, for the elements and errant worlds, right where we are, at the intersection of myriads of finite-indefinite peregrinations. In contrast to parochial ecological programs, exilic care is rooted in the experience of a shared non-belonging, of being out of place, hopelessly mis- or displaced, not at home anywhere, or, better, at home only in strangeness and absence of a fixed home. It circulates on the obverse of Novalis's definition of philosophy (“Philosophy is really homesickness—the desire to be everywhere at home”²⁸), unless philosophy, too, is secretly a party to universal exile, desiring what it does not have and can never have, namely a universal at-homeness.

In concrete terms, the ecologies of non-belonging will not valorize autochthonous over “invasive” species, nor will they romanticize and, in the last instance, exoticize the native, the indigenous, or the local. Exilic ecologies will acknowledge, instead, their partial overlaps with climate change and other effects of extractivism, as well as their divergences from these aspects of the anthropogenic global dump, massifying, leveling down, homogenizing, and deadening existence. They will reinvent the sense of place in the state of generalized displacement. And, by dint of emphasizing the self-reinvention over the self-reproduction of life, they will update the values of sustainability with an eye to the unrepeatable singularity of existence, its materiality and anarchic temporalities, insubordinate to the power and demands of economy or metaphysics.

The millennia-old intergenerational Jewish experience of exile has been conscious of its own negativity, of the “bitter bread” (Ezek. 4:13) this experience offered, both as sustenance and poison. The positive,

creative dimension of exilic negativity in Jewish intellectual and cultural history, combined with the universalization of the exilic condition, opens up new vistas for ecological thought. To make home out of

exile is to dwell in vulnerability and exposure, in expulsion and fragility, shared with all human and other-than-human beings. Exilic ecologies take this finite-indefinite experience as their starting point.

NOTES

- 1 “Unter Oecologie verstehen wir die gesammte Wissenschaft von den Beziehungen des Organismus zur umgebenden Aussenwelt, wohin wir im weiteren Sinne alle ‘Existenz-Bedingungen’ rechnen können. [By ‘ecology’ we understand the comprehensive science of the relationships of the organism to its surrounding environment, where we can include, in the broader sense, all ‘conditions of existence’]” [Ernst Haeckel, *Generelle Morphologie der Organismen*, Vol. 2 (Berlin: Georg Reimer, 1866), p. 286].
- 2 Something similar happens with the coinage ‘entropy’, which is strikingly recent, yet mimics the ancient word-formation of ‘energy’.
- 3 Refer, for instance, to Marco Armiero, et al. *Mussolini's Nature: An Environmental History of Italian Fascism* (Cambridge, MA: The MIT Press, 2022).
- 4 Michael Marder, *Dump Philosophy: A Phenomenology of Devastation* (New York & London: Bloomsbury, 2020).
- 5 In particular, Rosi Braidotti, *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, 2nd Edition (New York: Columbia University Press, 2011).
- 6 This is what Braidotti celebrates, mixing together all subjects displaced by capitalism: “Being homeless, a migrant, an exile, a refugee, a tourist, a rape-in-war victim, an itinerant migrant, an illegal immigrant, an expatriate, a mail-order bride, a foreign caretaker of the young or the elderly of the economically developed world, a high-flying professional, a global venture financial expert, a humanitarian relief worker in the UN global system, a citizen of a country that no longer exists (Yugoslavia, Czechoslovakia, the Soviet Union): these are no metaphors... These are highly specific geopolitical and historic locations—it's history and belonging tattooed on your body” [*Nomadic Subjects*, pp. 10-11].
- 7 This and subsequent etymological observations are based on “Climate,” in *The Merriam-Webster New Book of Word Histories* (Springfield, MA: Merriam-Webster, 1991), p. 108.
- 8 Michael Marder, “What Needs to Change in Our Thinking about Climate Change (and about Thinking),” *Environmental Philosophy*, 17(1), Spring 2020, pp. 9-17. DOI: 10.5840/envirophil20201889.
- 9 For more on this line of thinking, see Michael Marder, *Energy Dreams: Of Actuality* (New York: Columbia University Press, 2017).
- 10 The existence of a soul that drives the ensouled being away from its physical element, as does “a flying bird's motion with its heavy body high up through the sky” [Avicenna, *A Compendium on the Soul*, translated by Edward Abbott van Dyck (Verona: Stamperia di Nicola Paderno, 1906), p. 23].
- 11 --, *The Nag Hammadi Library*, edited by James Robinson (San Francisco: HarperCollins, 1990), p. 192.
- 12 --, *The Nag Hammadi Library*, p. 415.
- 13 Philo, *Philo*, Vol. II, Loeb Classical Library (LCL 227) (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929), p. 361.
- 14 Marcia Sá Cavalcante Schuback, *Time in Exile: In Conversation with Heidegger, Blanchot, and Lispector* (Albany, NY: SUNY Press, 2020), p. 2.
- 15 Refer to Michael Marder, *Heidegger: Phenomenology, Ecology, Politics* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2018).
- 16 Martin Heidegger, *Being and Time*, translated by J. Macquarrie and E. Robinson (San Francisco: Harper Collins, 1962), p. 380.
- 17 Martin Heidegger, *Discourse on Thinking*, translated by John M. Anderson and E. Hans Freund (New York: Harper & Row, 1966), pp. 47-48.
- 18 Martin Heidegger, *Überlegungen XII-XV (Schwarze Hefte 1939-1941)*, GA 96, edited by Peter Trawny (Frankfurt: Klostermann, 2014), p. 243.
- 19 Martin Heidegger, *The Question Concerning Technology and Other Essays* (New York: Harper Perennial Modern Classics, 2013).
- 20 Heidegger, *Discourse on Thinking*, p. 48.
- 21 Franz Rosenzweig, *The Star of Redemption* (Madison: The University of Wisconsin Press, 2005), p. 319.
- 22 Slavoj Žižek, *The Universal Exception* (London & New York: Bloomsbury, 2005).
- 23 S. Leyla Gurkan, *The Jews as a Chosen People: Tradition and Transformation* (London & New York: Routledge, 2008), p. 9.
- 24 “Das Schicksal des jüdischen Menschen ist auch das Schicksal Euro-pas, der Untergang von Witebsk zugleich der von Paris, und der wandernde Jude ist die Wanderung von unzähligen Millionen Entwurzelter, von Juden und Christen, von Nazis und Kommunisten, von Europäern und Chinesen, von Waisen und Mördern. Eine Völkerwanderung von Einzelnen, eine Flucht ins Bodenlose, welche von den äußersten Grenzen Asiens über Europa und bis nach Amerika reicht, ein unendlicher Strom der Wandlung, dessen Tiefe unauslotbar und dessen Ziel und Richtung unabsehbar scheint” [Erich Neumann, *Kunst und schöpferisches Unbewusstes* (Einsiedeln: Daimon Verlag, 2006), p. 155]. In a letter to Carl Jung, Neumann similarly states: “The Law as a secularization of the traumatic experience of exile whereby, in apparent acceptance of theocratic prophets, the earth-principle asserted itself to the exclusion of direct revelation” [C.G. Jung & Erich Neumann, *Analytical Psychology in Exile: The Correspondence of C.G. Jung & Erich Neumann*, edited by Martin Liebscher (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2015), p. 141].
- 25 Michael Marder, “The Tree of Life-Death: On the Vegetal Wisdom of Life in the *Book of Zohar*,” in *Knowing Life*, edited by Brianne Donaldson (London & New York: Routledge, forthcoming in 2024).
- 26 All citations from *Zohar* refer to *The Zohar*, Pritzker Edition (12 volumes), translated by Daniel C. Matt (Stanford: Stanford University Press, 2018).
- 27 See also 1:120b; v. 2, p. 201: “Alternatively, ‘And the angel of his presence saved them’—*šekīnah*, who accompanies them in exile.”
- 28 Novalis, *Notes for a Romantic Encyclopaedia: Das Allgemeine Brouillon*, edited by David Wood (Albany, NY: SUNY Press, 2007), p. 155.

Helpless Growth

Dougald Hine

During the research for my book, *At Work in the Ruins*, I heard a story about what happened when Greta Thunberg met Emmanuel Macron. This would have been in early 2019, soon after Thunberg's speech at Davos where she told world leaders, "I don't want your hope, I want you to panic." When they met at the Elysée Palace, the French president told her straight out, "France is unable to decrease its emissions because of its economic growth."

What struck me the first time I heard this was the frankness of the admission. That continued economic growth cannot be reconciled with ecological viability: I'd heard this thought expressed by heterodox economists, climate scientists and anonymous junior officials, but it remained politically unspeakable, a proposition with which no elected leader or candidate hoping for power could associate themselves. So it was startling to learn that it had been spoken aloud by someone in Macron's position, even behind closed doors.

Over time, as I've thought about this story, there's something else that strikes me, and it's the note of helplessness in the president's words. There's something here which I suspect most of us will recognise, if we have been visited by thoughts of climate change; if an awareness of the depth of the trouble it represents has weighed on us in quiet moments, in the small hours of the night, or as we watch our children play. We look out at the world and find it hard to imagine how things can go on like this, yet harder still to see how they could change. What that scene at the Elysée suggests is that this double bind is not a symptom of our relative powerlessness – our inability to get those who hold power to listen

– but that the powerful themselves may be as gripped as anyone by the same paralysis of the imagination. There's a knot here that I want to try to unpick: a knot in which helplessness and growth are bound together. If we can loosen it a little, I think we may learn something about our situation, and perhaps begin to slip the trap of panic and paralysis which takes hold of many of those who are most alive to the depth of the trouble we are in.

*

When a politician talks about "growth", or when the word is used in a newspaper article, we have a sense of what is meant. According to the textbook definition, it stands for the rate of increase in the "aggregate production" of an economy: all the goods and services produced within a given territory and traded for money in the course of a year are totalled up to give the Gross Domestic Product, this figure is then compared with the totals for previous periods, and the rate of increase – or decrease – from year to year is headline news. In this way, the state of a country, a group of countries such as the European Union, or the world as a whole – the "global economy" – comes to be represented by a single figure which is treated as an overall indicator of whether things are getting better or worse.

The reporting of economic growth is the everyday manifestation of a powerful cultural logic: a way of seeing and understanding the world that shapes our societies' sense of what is real, important, possible and desirable. This logic rests on a set of interlocking assumptions which are rarely stated outright, but which, like the foundations of a building, remain

hidden from view, though without them the whole structure could not stand.

The same logic shows itself in the concept of economic development, according to which the nations of the world can be lined up and measured like children's heights against a wall. Once they have been ranked in this way – from "most" to "least developed" – it becomes easy to talk as though those of us in countries such as Denmark or Sweden, the United Kingdom or the United States live closer to the future, while those in Mexico, Palestine or Bangladesh are living in a version of our past. This is how Hans Rosling could declare, "I was born in Egypt!", since Sweden in the 1940s would score the same as present-day Egypt on the development indicators. Yet in order to talk like this, we must assume that there is a straight line running through history, a single path which all human societies have been following forever, which leads to the way that some of us have been living around here lately. And having made this assumption, the relation between our societies is reduced to a one-way traffic in ideas and technologies – since how could those who the indicators show to be the "most developed" have anything to learn from those who have lagged behind?

What we are dealing with here is the cultural logic of progress. It is a logic which has animated the moral imagination of modernity: some of the most impressive achievements of modern societies have been inspired by this logic, though the same can be said of their greatest horrors. When we begin to talk in terms of progress, we are drawn into viewing the past as simply a poorer version of the present, the future as the only direction in which we might look for a sense that change is possible, and history itself as though it were capable of being represented on a spreadsheet, its losses balanced against its gains, to produce some notional equivalent of the GDP that would allow us to say whether things are moving in the right direction and at what pace. Founded on these assumptions, the cultural logic of progress, growth and development makes possible a certain kind of knowledge and a certain sense of agency. Yet, like the courtiers in Andersen's story of the naked emperor, those who view the world through this lens are unable to see things which are plain enough to the unassisted eyes of common sense.

Let us try a thought experiment which might make this clearer. In order to calculate the rate of

economic growth, it is necessary to treat all of the activities in which money is handed over as essentially interchangeable. According to the World Bank, agriculture currently makes up around 4% of global GDP. Seen in these terms, the growing of food is a relatively small and shrinking part of the patchwork of human economic activity. Yet this is an illusion. Wipe out almost any other 4% of the patchwork of activity we call the global economy and the result would be hardship for those immediately affected. Actually, I suspect we could sit down together this afternoon, drawing on our own experience, and identify 4% of that patchwork which could be wiped out tomorrow, to the overwhelming benefit of almost everyone: start with the big tobacco companies, the online gambling industry whose adverts are everywhere, or how about the advertising industry itself? Now, imagine a scenario in which agriculture is wiped out – and you realise that it is not a small and shrinking part of that overall patchwork, but the underlying weave without which none of the rest is possible. Whatever the numbers seem to say, we remain as dependent as we ever were on the land and the activities of growing food.

*

Our relationship to land and food plays a particular role within the logic of progress. This was brought home to me by a conversation I got into one New Year's Eve at a kitchen table in a nice neighbourhood of a European capital city.

He worked as a ministerial advisor, the man with whom I had this conversation – or for a think tank, or a newspaper, or one of the big NGOs. It doesn't matter which it was, or where exactly he got his PhD. What matters is that we could barely understand each other. It started when he asked about my writing. Something he'd heard had made him curious, and so I found myself tracing out this line of thought about the logic of progress and the assumptions which structure the way that most of us have learned to see the world. These assumptions bring certain aspects of historical experience into focus, I said, but they blind us to others, and the picture of the world which results is increasingly at odds with the lived experience of many of those around us. The logic of progress no longer serves as it once did, as a foundation on which to build political projects or to make promises that ring true. Worse, it ends up blinding us to the forms in which hope could come and the moves that are worth making in times like these. We need to

learn how to go on together, how to make lives worth living, in the absence of progress.

He could make no sense of this: how could I not see that history was heading in the right direction? In his world, progress was a fact that could be demonstrated with statistics; to treat it as a narrative, a frame of culturally determined assumptions, was simply perverse. Under other circumstances, I suppose he would have found an excuse to leave the conversation, but there was a long way to go till midnight and we were guests in the home of a mutual friend. So he kept going, trying to find some solid foundation of agreement. And what sticks in my mind, years later, is the baseline to which he fell back, the fact which he seemed sure that no one could dispute.

“You’d have to agree, at least, that it’s a good thing we don’t all have to work on the land anymore?”

Put like that, of course, it sounds compelling: who wants to argue that it’s a good thing that anyone *has to* do anything? But let’s turn the statement inside out and see what falls out. I’ll leave aside the histories of enclosure and forced displacement of rural people, the huge landless peasants movements which struggle against the same processes today, and just ask this: are we sure that it is a good thing that, in our highly developed societies, hardly any of us are involved with working with the land and growing food anymore? At what point does development begin to feel like helplessness?

*

Let’s bring this back to the helplessness which many of us experience when confronted with what we know and what we have good grounds to fear about climate change. I want to make some suggestions now about the nature of this helplessness, where it comes from and what we might do about it. These are also suggestions for how we might think about growth, because I have come to suspect that there is an important connection between this helplessness and our relationship to land and food.

First, then, I want to suggest that this helplessness is not something new that arises in response to climate change. It was there all along, only its significance has changed. Within the cultural logic of the societies into which many of us were born, our ignorance and lack of skill or experience in growing food were a mark of progress; our distance from the land was proof of

how far we have come. For those most sheltered from the costs and consequences of modernity, climate change is the place where this logic is shaken and begins to break down. As our earlier assumptions give way, we are no more ignorant or helpless than we were already, but what used to be a source of pride becomes instead a source of anxiety.

Behind a lot of what is said about climate change is a basic existential anxiety about where our food is going to come from. To make things trickier, this anxiety lives deep in our gut-intelligence, in the parts of ourselves that we share with our ancient ancestors and our fellow animals, while our talk about climate change takes place in a language of problems and solutions that speaks to a disembodied head-intelligence.

I suggest that the best response to the helplessness which many of us experience when the realities of climate change come home to us is to recover another sense of growth: not as an ever-increasing bundle of commodities, traded through markets and treated as though they were interchangeable, but the cycle of seasonal growth on which all of our lives continue to depend. I mean this literally: contrary to the logic of progress and the pride it encouraged us to take in our distance from the land, it would be a good thing for far more of us to get back involved with soil and gain at least some skill and experience in growing food.

It’s clear that the climate is already changing. The patterns of heat and rain become stranger and less predictable. The ways of growing which have dominated industrial agriculture are particularly vulnerable to these changes, because they involve placing big bets on a small number of cash crops. These ways of growing also tend to be highly dependent on fossil fuel inputs, destructive of the life of the soil itself and of other species, feeding into the climate and biodiversity crises. Their dominance has to do with their profitability for the handful of global companies that control key parts of the industrial food chain. Yet even today, it is estimated that only 30% of the world’s food is produced within this chain, while 70% is produced within the peasant food web.

When we can be less sure of the shape of the seasons from year to year, we will need more resilient ways of feeding ourselves. These will require a greater diversity of food species, more hands-on involvement, skill, knowledge and inventiveness.

Getting back involved with land and food under difficult conditions will be a humbling experience. It will call for all of our human cleverness, but also more of our capacity for attention, patience and care than the patterns of industrial activity have generally allowed for. We can begin practising this today, in gardens and public spaces, reclaiming abandoned patches of land in our cities or bringing life to depopulated rural areas, building culture and community through these efforts. There are almost certainly people near you who are already doing this.

These are not the only things that are called for in response to the trouble that the world is in, they do not offer a solution that will make that trouble go away, but they offer clues as to what is going to be called for in the changed world that human activity has brought about, and a path beyond the helplessness which many of us experience, a helplessness which always is the shadow side of the logic of growth, progress and development.

OUR BODY – OUR CHOICE

or what it means to be a body

Jon Auring Grimm

"We are a part of the earthly body," writes the Danish poet Inger Christensen, but we "call it foreign"¹ and view it as an external relationship. The earth is reduced to a household, a resource, a larder, or recreational oases. Today, the ongoing climate crisis and the sixth mass extinction calls for an ecological existential awakening. It beckons us to recognize ourselves as part of the earthly body, leading to the question: what does it mean to be a body?

HOW DO WE KNOW THE WORLD?

According to German philosopher Arthur Schopenhauer, we know the world in two fundamentally different ways. We form images of the world, pictures, and descriptions that can be more or less nuanced and complicated. We dissect the world, subjecting it to our observations, making it useful. We interpret it with reason, which therefore recognizes its reflection and its structure in the world. We shape it for a purpose and usability, making it homogeneous and accessible. We externalise the world, turning it into an object. The world is something we inhabit. There's something unsettling about such a world. Something resists.

Thus, we know the world as an image of the world. And it is this image we can nuance, describe, and dissect. Beyond this image, these determinations of the world, we also know the world as something that cannot be entirely exhausted. Schopenhauer calls this will. We know this aspect of the world through our body. We intimately know our body, as something that cannot be fully captured by even the most meticulous descriptions of the world.

While the first knowledge of the world distances itself from it, breaking it up, naming, and describing it, making it purposeful and useful, the second knowledge views the world as a corporeal relationship, characterized by immanence, fluid boundaries, and varying degrees of intensity.

This may remind us of early Pythagorean thinkers who viewed the cosmos as an unlimited (apeiron) continuum, organized by limits (peras). Like a chaotic sea of noise and sound, which through impositions of limits becomes organized sequences of tones and music. If we build upon this musical understanding, we can say that the first knowledge tries to orient itself in the world by putting it on a score, while the other deals with the music itself. Naturally, the score allows us to join in on the music, but confusing the music with the score could also deafen us to the uniqueness, dynamics, autonomy, and flexibility of the music. One could also say that one knowledge views the world as an external relationship, while the other is about a deep intimacy with the world.

Concepts like representation and will, external and internal, limited and unlimited, are naturally not without problems. One could argue they are two sides of the same coin, and there's good reason to challenge Schopenhauer's metaphysics, but the essential point I want to convey here is that we know the world both as something we strive to determine, limit, and control, and as something that evades these efforts, escaping limitation and control. We are a rupture in the world's continuity, a wound in the immanence; we are the "world" that "wants to see itself"².

According to George Bataille, the first rupture occurs when we use tools. "The tool changes nature and man at the same time: it subjugates nature to man, who makes and uses it, but it ties man to subjugated nature. Nature becomes man's property but it ceases to be immanent to him,"³ Bataille notes. It's a double movement that both subjects nature and the human to a specific perspective, linked to purpose and utility. In late modern capitalist societies, this subjection has accelerated. The mandate here is further growth, production, and consumption: control and utility.

If our bodies are also the intensity and intimacy of music, these now must fit into scores associated with economic growth, production, and consumption. Scores that forget they are written upon a music with its own dynamics, intensities, and resolutions. Understood as music, as intensity, the body inevitably extends beyond itself, into its surroundings, and ultimately into the cosmos itself.

So when we ask what it means to be a body, it's not enough to dwell on the individual body, the descriptions of the body, or the body's score. It inevitably extends beyond itself, into its environment, its surroundings, and into the cosmos itself. It becomes a question of understanding the body, and hence the world, as an intermediary.

MUSIC OF THE SPHERES

A musical understanding of the cosmos can be traced back to some of the earliest philosophical thinkers and is found in various places around the world. For instance, in early Daoist writings, the Vedas, Sufism, Platonism, and the Christian and Islamic appropriations thereof.

According to the idea of the Music of the Spheres, the cosmos is a harmonious whole. The Music of the Spheres can be observed in the orbits of the planets, the changing of the seasons, and the cycle of day and night. Every being is a microcosmic reflection of the cosmic order. Humans ought to strive to be in alignment with cosmic movements, to make themselves instruments of the cosmic music, like the heliotropic plants that in a state of prayer follow the sun's path across the sky⁴, not disrupting its order. Thus, we should produce and consume in consonance with the annual cycle, sowing when the earth is fertile and harvesting when the grain is ripe. It is essential to note that the concept of the music of the spheres contains

an idea of temporality. The notion of harmony is not static. It unfolds over time, circling back on itself, where winter sets the conditions for spring, spring for summer, summer for autumn, and autumn for winter, just as plants sprout, grow, bloom, wither, die to become nourishment for their offspring, just as humans move from birth to death and then resurgence in their offspring⁵.

As Boethius wrote: "If a particular harmony does not unite the differences and opposing movements of the four elements, how can they be assembled into a single corporeal machine?" The music of the spheres unites these differences, by measure and in sequence, thus uniting: "all this diversity... variation in both seasons and fruits, so that the year ultimately forms a cohesive unit," and if "one now imagined removing one of these things, the rest would seem to fall apart and lose their 'consonance'"⁶. Imagining a production that doesn't consider the annual cycle, or this inherent harmony, shows how the world falls apart, manifesting as climate change, mass deaths, reduction in biodiversity, and so forth. The ancient idea of the music of the spheres is, at its core, incompatible with today's capitalist production machine.

This understanding of a musical cosmos is strictly hierarchical and rests on an idea of a divine reason, which from its throne in the unity of the one is emanating and thus bestowing being upon the highest and the lowest, bringing about a divine harmony that permeates and unites everything. Like the sun, which dispenses its rays without receiving, uniting everything beneath it. We are all connected by the great chain of being, moving from the light of existence to the darkness of matter. In this view, to act is to make oneself an instrument of the divine reason that unites everything in a cosmic "corporeal machine". If the sun is a string vibrating in the seasons and life in the biosphere, we must bring ourselves into consonance with it. To act is to heed the sun's call. Top-down. Determined by God.

The problem is, that the cosmic music isn't harmonious. The Pythagorean scale doesn't add up. There's no divine reason permeating the universe. "Men have been so mad as to believe that God is pleased by harmony"⁷, Spinoza remarked, but it's not just the notion of God's joy in harmony that's mistaken, but the concept of God itself. The cosmos is not a divine order or body, or if it is, it's Philipp Mainländer's vision of the cosmos as God's decaying body, a move-

ment from an singular unity towards ever-increasing dissolution and absolute differentiation, where life is just a tragic and always futile rebellion against the increasing entropy. Or it's Friedrich Nietzsche's Dionysian vision, a monster of energy⁸, a chaotic body without organs⁹, where destruction and creation are two sides of the same coin.

The ancient idea of the music of the spheres and how it can be read in the course of nature may be tempting for an emerging ecological orientation towards nature, but we should be cautious about repeating this top-down understanding of how we should act according to a hierarchical cosmic imperative. True, from a biological perspective, we are all children of the sun; all life is nourished and shaped by the sun, but we are also "earth as fusion between sky and sea"¹⁰, an intermediary between the sun and earth, united in the biosphere.

COSMIC BODY

If we want to retain the musical approach to the cosmos and our body, we must reject the idea of a divine conductor, of cosmic unity, and of a pervasive reason. The advantage of the musical understanding is that it revolves around the world as a bodily relationship in the second sense – that of the intimate knowledge we have of our own body, through which we also connect with everything else. It is musical because it concerns an intimate organisation or composition of intensity, which is always connected with the intensities surrounding it. In other words, it understands the body as something that extends beyond itself, as something rhythmically and periodically connected with other organizations of intensities, as our bodies are involved in the course of the year or the organisation of our work routines. It understands the body as something that both occupies place and time, that can be in dissonance and consonance, that can gain strength and become exhausted. As situated and temporal. Such a godless and musical understanding is found in the works of the Danish poet Inger Christensen. Consider this beautiful passage:

Birds sing, springtime overwhelms us, hyenas devour carcasses, and the stars move along as if there were nothing to change. Star time is so enormously slow and has such extremes of tempo that there will have to be many more humanities before we can comprehend the working processes of the universe as music. Bird space,

especially songbird space, is so short and deep and inaccessibly lovely that we're delighted, but our pure delight, which I think relates to the electrochemical modulations of our biology, is drowned in our internal metronome, the heart-beat that binds our experience of tempo, weight, and value. Hyena space, which is so close to the places where worms whisper and rustle about our bodies, spread its near-inaudibilities, as if the haze over the savannas could be picked up as widespread sound, or as if the deepest processes of transformation, the processes of decay that await us, could be felt as carpets of sound, woven from time, spreading and vanishing.¹¹

Christensen beautifully illustrates how we are intertwined in a cosmic music composed of different temporalities. The time of stars is immense. Worms whisper and mutter about the simultaneity of life and death in the decay process and weave sound carpets of time. We are bound to our heartbeats. Our time is anchored in the body; it takes place. Christensen conducts her version of the music of the spheres, uniting musicality, temporality, locality, and the body. We are part of the earthly body, which is part of the cosmic body.

"Etymologically, the word 'cosmos' indicates the order of the universe, but it also comes from the practice by which one adorns, decorates, and dresses. Using the word 'cosmos' for the universe is a kind of decoration, an ornamentation. It indicates an ordering activity that momentarily and locally delays the increasing entropy. And those who use the word 'cosmos' find themselves in a vanishingly small fragment of the universal history that extends from darkness to darkness, on a planet that is briefly nurtured and illuminated by a lavish sun,"¹² I wrote elsewhere.

"The ornament is the symbol of cosmic activity and denotes the way out of chaos. The ornament imitates the movements of water, air, fire, and earth,"¹³ writes Christensen. For her, "nature's basic relationships" are actually "*musical relationships*" that becomes visible in the "arabesques, patterns, ornaments"¹⁴. In this sense, the cosmos must be understood as the universe that decorates itself from within, an activity that locally counteracts increasing entropy. An array of ornamenting refrains (both territorialising and deterritorialising in the sense of Deleuze and Guattari). Thus, cosmic music can be read in the orbits of stars, heartbeats, the coming of spring, decay processes, and the chirping of birds.

Life, under this view, is a cosmic phenomenon, but the cosmos is an active, dynamic, and diverse ornamentation organising itself in and against chaos¹⁵.

THE BODY OF THE BIOSPHERE

Another thinker who encouraged us to view life as a cosmic phenomenon was the Ukrainian naturalist Vladimir Vernadsky, who first qualified our current understanding of the biosphere as a cohesive dynamic whole.

The biosphere is the layer enveloping Earth where life can occur. It designates the ecological system comprising all living beings and their interrelations. It encompasses not just biological matter, but also how life transforms non-organic material and establishes a planetary dynamic disequilibrium that sustains life's conditions. In this sense, Vernadsky anticipated Earth System Science and the Gaia hypothesis (without, however, suggesting the biosphere should be viewed as a living entity or organism). At its core, the biosphere is the ecological system nourished by the sun, its rays harnessed by bacteria, protists, and plants, which generate and maintain an atmosphere supporting other life, such as animals and fungi.

The process of life is steered by abundance. Life spills beyond its boundaries, expanding until it encounters resistance or until the space is no longer conducive for its existence. It exerts the what is called the pressure of life. Additionally, all life stands in an exchange relationship with each other. The energy bound within individual organisms is released through respiration, consumption, excretion, or death. The excessive growth within the biosphere isn't confined by narrow economic interests but is lavish and luxurious¹⁶. Locally, this abundance may lead to the undermining of its habitat due to life's pressure, but often it will encounter counter-pressure and thus be part of a complex ecological system of feedback loops maintaining relative dynamic stability. If this isn't the case, the result can be catastrophic for existing life.

Thus, individual organisms, species, are co-creators of the biosphere, ornamentingly weaving and unravelling beings that connect, convert, and unify both organic and non-organic material in its cycles. Ornamentation, therefore, isn't a static or fixed concept but a musically dynamic and evolving activity. It doesn't contribute to a rising order in the cosmos or biosphere but only to a local and relative

order. The autopoietic process is an example of this kind of local cosmic ornamentation. Life forms a "membrane against the world, preserving an inner order, yet permeable and in constant exchange with its surroundings. It's the cosmos adorning itself with fleeting and transient order."¹⁷ It sustains a relative internal order and contributes to the biosphere's productive dynamic disequilibrium.

The tiniest life is interconnected with the entire biosphere, and the biosphere isn't merely life's stage but a result of life's ornamenting and unravelling activity. The body of the biosphere is far from homogeneous and harmonious. It isn't an organism or being, but a dynamic and intricate fabric of life and death, of organic and non-organic matter, a cosmic phenomenon that unites materiality and life, consisting of a multitude of agents at countless levels. A monstrous entity beyond good and evil, without a center. More Dionysus than Gaia, or if we wish to avoid personification entirely, Solaris, named after Stanislaw Lem's masterpiece, a living, dynamic, and ever-changing sea. A place of becoming, of organic ornamentation and unravelling.

"In the modern mass production of concrete complexes, ornamentation has vanished, or it has ended as labyrinths within labyrinths with smooth surfaces, straight angles, and endless stretches of aimlessness,"¹⁸ writes Christensen. Our time is no longer organized by cosmic ornamentation, but instead by production apparatuses, consumption habits, and working hours. For the consumer, seasons are negated. Everything is green year-round, capitalism's promise of an eternal summer.

From the perspective of the biosphere, humans, especially those humans with production apparatuses driven by the capitalist growth ideology, exert such a pronounced pressure on our collective habitat, which is the entire biosphere, that it results in catastrophic climate changes. Thus, the cosmic music can also manifest as intensifying storms, heatwaves, forest fires, droughts, melting glaciers, the final cries of extinct species, and the collapse of ecosystems.

THE CORPOREAL BODY

In other words, the biosphere is unthinkable without its inhabitants, without the beings that dwell and transform it. In this sense, the individual organism inhabits the biosphere, just as the biosphere inha-

bits the individual organism. The term 'oikos' is constantly shifting. An organism's body is both a dwelling and a dweller.

For instance, the human body is itself an ecosystem inhabited by countless other beings, organisms, bacteria, mycelia, mites, and so on. A significant part of the human body isn't even made up of animal cells. By this consideration, humans themselves are cosmic monsters. An assembly of diverse beings that, even at the cellular level, conduct what is known in microbiology as micro-choices¹⁹.

And all these numerous inhabitants, this legion, possess an environment as an 'Umwelt'. Biologist Jakob von Uexküll described how all beings have a unique perspective through which they interpret and organise their surroundings. The tick's environment includes the scent of butyric acid and the body temperature of mammals. The spider's environment encompasses, among other things, the fly which is already anticipated in the spider's web even before encountering a fly. The spider is already "fly-like", so to speak. "The reason for this is that the spider and the fly, the sun and the eye, share a world where they aren't separate but are instead encompassed by a dynamic continuity that plays out in the ornament of the organism. The sun is the centre of the earth's orbit, dictating the passage of seasons. This macro-rhythm is complemented by a rhythm marked by the earth's rotation, manifesting in day and night, high and low tides, and these dictate other local rhythms which embed themselves bodily in the way life organises itself"²⁰, I wrote elsewhere. All beings, besides their Umwelt, have a shared world, best understood musically, and which manifests as ornamental activity.

"The sphinx has many eyes," wrote Nietzsche. Our bodies possess countless besides our "own" human eyes, yet they are encompassed by a music, an intense connection between the numerous eyes and their limited perspectives.

Humans naturally also have an Umwelt, in addition to the many that inhabit the body. And here we return to the dual understanding of the body, which I outlined at the beginning. We form an image of the body. But this image no longer views the body as a unit. The body is holobiont. More dividual than individual. Plural. It shares respiration with the entire biosphere, its fabric are woven in the belly of giant dying stars, and it's ultimately nourished by light.

The "limited" body is, therefore, more open than assumed, less human. However, this is view of the body is gaze done by an observing human, placing a perspective on its Umwelt. And furthermore, we know the body as that which isn't exhausted by this view, as music. The dual knowledge remains intact, albeit diffuse. It is this dual knowledge that ties the knowing subject (whatever that means) to this specific body, its place and time. This relationship, according to Schopenhauer, constitutes a being's individuality. That is, the simultaneity of Umwelt and music in a body, even if this body comprises countless Umwelts and is connected to everything else. When a human dies and its "human" Umwelt ceases, the body's numerous inhabitants will still have their Umwelt and their own music, worms will "whisper and rustle" in the decomposition process and weave sound carpets of time, but the human knot will have unravelled, and the individual will no longer be present.

MY BODY - MY CHOICE! OUR BODY - OUR CHOICE!

From a musical standpoint, the human body is encompassed by the cosmic body, the biospheric body, the corporeal body, which in itself encompasses countless bodies in its ecosystem. Not only that, it connects both living and dead matter. All life is nourished by the sun's light; the biosphere itself consists of beings that convert non-organic material to organic material, transforming their surroundings, rocks, soil, stones, creating biominerals, processing and fossilizing. We are both the cosmic body, biospheric body, corporeal body, and the countless bodies that connect us with non-organic matter. We are both dividuals, individuals, communities, biosphere, planet and sun, and as sun or as corpse we are nutrients, bacteria, protist, mycelium, plant, animal and body, and voila, we are back at the dividual.

These different levels are essential when we want to understand how radical it is to see oneself as part of an ecosystem, as part of the Earth's body. It is also significant when we need to place responsibility for the ongoing climate catastrophe and the sixth mass extinction. As a biospheric force, it is humanity, and especially certain human production conditions, that exert pressure on "our" habitat, which consists of the entire biosphere, and thus is the habitat of all known living beings. It is due to a specific economic reduction of the world that does not take into account its ecological basis, undermining the biosphere and

the life it supports in its current form. The fact that agency is abundant does not mean we cannot identify those responsible; instead, it means we can grasp the extent of the crime.

And finally, it allows us to understand different levels of agency and choice. Here I'm inspired by the eminent system biologist Denis Noble's determinations of bottom-up, top-down, and middle-out, but I bring them out of a purely system-biological framework.

Bottom-up: To understand how life unfolds, acts, and shapes itself, we cannot perceive it merely as a function of genes, as an expression of a static score. True, proteins interpret our genetic inheritance, but they need a cell to develop. Noble writes: "We inherit the egg cell from our mother with all its machinery, including mitochondria, ribosomes and other cytoplasmic components"²¹, and I add that we also inherit "the world, the biosphere, and the sun"²². The more complex the biological system becomes, the less satisfying such a bottom-up understanding of life's unfolding becomes. The fact that we are dividuals made up of countless living beings cannot sufficiently determine how we should act and respond to the current situation. The body and its countless eyes are already acting.

Top-down: According to this position, the starting point is the organism's overall constitution. It is the body as a whole that can provide a satisfactory explanation of how life unfolds and acts, whether it's the body, the biosphere's body, or the cosmic body. Having rejected God as conductor and composer of the spheres' music, it may be tempting to endow Nature with a capital N with god-like powers, especially if we delude ourselves into believing that there is a pervasive harmony in Nature, disturbed only by humans. Then the imperative becomes living in harmony with a decree from above, now from the sun, or from Gaia, who might even retaliate if we don't comply. A kind of trickle down ecology. It's tempting because it seems evident that we shouldn't undermine the biosphere, but rather produce according to the seasons (which I agree with), i.e., following the sun's path. However, this is based on a selective and romanticized understanding of harmony and order in Nature, sneakily introducing God and the idea of a lost paradise into the equation. Nature itself is teeming with both conflict and alliance, violence and symbiosis. If Nature were to issue imperatives, they wouldn't just be about harmony.

Middle-out: This approach undermines strict hierarchical explanatory models. The world, the organism, the body, must be understood from within (and this applies to all bodies). And it would be convenient to place human consciousness in the middle, but that's not how it works. There can be countless middles, all involved in complex causal feedback loops. A middle between the cell (which of the many?) and the organism, one between the organism and the biosphere, one between the biosphere and the sun. But one of these middles is indeed the intersection between the body and our Umwelt, and from here, from this in-between state, we can address the challenges ahead. From here, we can take on responsibility. Not by neglecting the countless other intermediacies, but with an appropriate understanding of being an in-between, a passage in and of cosmic music. This intermediacy is always situated, has place and time, and always extends beyond itself.

If you're in doubt about who should act in a world teeming with agency, you can start here. But it's not enough. There's also an intermediacy between the individual and the community, and between the community and the state, or the community and the biosphere. We need to act on all these levels because, in a bodily sense, these are intertwined: the dividual, the individual, the communities, and the biosphere. Acting as an intermediacy rejects the bottom-up idea that it's solely an individual's responsibility to act, that the consumer alone should bring about change, for instance. It also dismisses the hope that large multinational companies would suddenly develop a conscience and thereby bring about the change from the top-down (Perhaps a variation on the great chain of being but with Bezos on top). It would resist a societal model where change can only happen from the top. Pursuing action as an intermediacy is radically democratic, where the demos isn't just confined to human interests.

"Every heart is every body's sun", writes the Danish poet Nicolaj Stochholm, and thus every being's existence revolves around "two suns, the inner and the outer". "We live on an earth with billions of other suns"²³. This realization is ecological par excellence. It makes life an intermediacy.

Acting as an intermediacy aligns with the feminist mantra "my body – my choice" and adds that, in ecological terms, it must be "our body – our choice". It reminds itself that our bodies both inhabit and

are inhabited by the biosphere, that it consists of myriads of life, that life is a cosmic phenomenon, an intermediacy between the sun and the earth, bound together by a music without a composer, and with no guarantee of harmonious resolution.

We ourselves are but passages of this music, in the sense of fragments, melodic flows, and in the sense of an opening and a pathway that can be traversed, a cosmic ornamentation.

NOTES

- 1 Christensen, Inger: *Del af Labyrinten*, (Gyldendal 1982) p.113.
- 2 Christensen, Inger: *Verdens ønsker at se sig selv* (Gyldendal 2018).
- 3 Bataille, Georges: *Theory of Religion* (Zone Books, 1992) p.41.
- 4 See the neoplatonist Proclus.
- 5 And in some cases reincarnation.
- 6 Translated from Boethius: *Musik og karakter*, (Custos 2005).
- 7 Spinoza, Baruch de: *Etikken* (Munksgaard 1969) p.33.
- 8 Nietzsche, Friedrich: *Kritische Studienausgabe* (dtv Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG; 1. edition, 1999), 11:38.
- 9 An oscillating state between chaos and cosmos. For chaos and body without organs see Deleuze and Guattari: *A Thousand Plateaus*.
- 10 Christensen, Inger: *Butterfly Valley - A Requiem* (New Directions 2004) p.9.
- 11 Christensen, Inger: *The Condition of Secrecy* (A New Directions Paperbook 2018) p.124.
- 12 Grimm, Jon Auring: "Ingen tings økologi" i *En anden økologi: Anti-kapitalistisk håndbog* (Antipyrene 2024).
- 13 Christensen, Inger: *Del af Labyrinten* (Gyldendal 1982) p.100.
- 14 Christensen, Inger: *Verdens ønsker at se sig selv* (Gyldendal 2018). p.891.
- 15 This understanding of the ornament can be compared to Deleuze and Guattari's concept of haecceity or Bataille's concept of ipseity.
- 16 I here rely on both Vernadsky's *La biosphère*, Bataille's *La Part Maudite* and Lynn Margulis & Dorion Sagan's *What is life?*
- 17 Grimm, Jon Auring: "Ingen tings økologi" i *En anden økologi: Anti-kapitalistisk håndbog* (Antipyrene 2024).
- 18 Christensen, Inger: *Del af Labyrinten* (Gyldendal 1982) p.101.
- 19 Margulis, Lynn & Sagan, Dorion: *What is life?* (Simon and Schuster 1995) p.179.
- 20 Grimm, Jon Auring: "Ingen tings økologi" i *En anden økologi: Anti-kapitalistisk håndbog* (Antipyrene 2024).
- 21 Noble, Denis: *The music of life*, (Oxford University Press, 2006), p.41.
- 22 Grimm, Jon Auring: "Ingen tings økologi" i *En anden økologi: Anti-kapitalistisk håndbog* (Antipyrene 2024).
- 23 Stockholm, Nicolaj: *Del regelmæssige* (Herman & Frudit 2023), p.55.

Wild growth as curing in caring. Inner growth for a global degrowth

Chiara Vacirca, and Francesco Quarta Colosso with Stefania Barca

We choose this space as a testing ground, an arena for collective imagination and speculative thought, in which we attempt to stitch together a dialogue between two spheres of our lives, two knowledge production systems, and two forms of the same research. This stitching aims to overcome the standardised and dichotomous ways of interpreting the complexity of the global ecological crisis, which allows the space, filled with bodies, embodied lives, stories, and sounds, to embark on a literary journey exploring multi-species ontologies, forest cosmogonies, lands speaking of the Earth, and social forces. These deeply rooted forces offer a chance to rethink ecology, life reproduction, and the possibilities and constraints of this vast biophysical complex that is our planet, animated by stories, spirits, and vibrant materials of transformation.

What we offer is situated knowledge. The stories in our biographies are soaked with a position that is both personal and political. Without any reductionism or intent of cultural appropriation, we wish, on this occasion, to expand the fabric of our experience and transform it into a situated practice of commoning and knowledge reproduction.

We approach this exercise by, first and foremost, problematising the two words offered by the title of this symposium, 'wild growth', aiming to challenge the dominant interpretation of these concepts in favour of an alternative reading.

Growth, which growth?

The secular history of Western capitalism has accustomed us to a necessarily productive interpretation of growth. From any angle you look at it, it always pertains to growth built on dominance, patriarchal mastery, violence, and the overpowering of the lesser. It makes all those forces invisible that, on the margins of productivity, reproduce humanity and the biophysical environment that enables the very system of life.

These forces of both human and non-human reproduction keep the world alive, yet their work remains unseen and misunderstood, even in the analysis of the global ecological crisis. We believe that this knowledge, the literary value offered by many of these practices that translate into reproductive work, has also been made invisible.

In this context, we offer another conception of growth, centred on care, in a more-than-feminist reading; care in the practice of 'earthcare', the reproduction of the environment, or "the work of making non-human nature suitable for human reproduction, whilst protecting it from exploitation and ensuring conditions for the regeneration of nature itself, for the needs of current and future generations" (Barca, 2020).

This symbiotic work also breaks down the mainstream idea of 'wild', which often leads us to think of it ('wild') as everything left untouched and uncontaminated by human hand. Yet another act of separation. Another act of control: consider how many nature conservation policies are occasions for expropriation, exclusion, and expulsion of native communities and indigenous peoples. These are the very human forces, guardians

and 'earthcarers' of those specific environments, ecosystems, and biodiversity.

Thus, as we think of these reproductive forces as a political subject of care, alongside this logic, ethics, and politics of caring, another dimension of non-intellectual, not always rational knowledge comes forward: that of curing.

Curing in caring.

Wild growth as curing in caring. Inner growth for a global degrowth.

The action we choose is singing.

We received these songs from a family of Huni Kuin, an Indigenous people of the Brazilian Amazon; these songs came without asking, as a channel of care, cure and knowledge.

Amazonian culture speaks to us of a spiritual materialism where both human and non-human subjects, animate and inanimate, are imbued with a concrete symbolic energy, soaked in materiality, not disconnected from life but fully inserted in the vital process, forces capable of transforming visions into forms of reality.

JIBOIA ENCANTADA

O jiboina jiboia encantada
La na foresta jiboia se encanto,
jiboia se transformo
Este terrero raremuka yuxibu , com sua cura vem
nos cura,
hawan shina shabawa
La na foresta minha forca vou chama, shururuma
vem o rapé,
nixi pae e meu paje
So alegria meus iramaos vamos canta
Este terero encantada jiboia,
pinu huya keneya

Thus, the action embodies this possibility offered by the indigenous musical and literary repertoire, as an artistic instrument and social device to break through capitalist separation, offering possibilities of curing in caring. (Lagrou, 2018; 2019)

The indigenous songs we share with you, in our view, represent a literary form capable of generating a transformative and non-dichotomous connection in the relationship between us and the environment, us and the spirits of the forest (Yuxibu), based on the value of caring in curing, the possibility of entering within ourselves and the otherness, in us and in the transformative forces of nature, a science of nature (ciencia da natureza) that holds within it enchantment, the possibility of reconnecting and communally creating all those visible and invisible relational forms that flee and resist any form of dominance and mastery.

Singing guides the vision, facilitates transformation; we invite you then to be enchanted with us, like a *jiboia* in the forest that sheds its skin, constricts our beliefs, brings us new eyes, new forms to re-enchant the world (Federici, 2017).

A VOZ DE YUXIBU

eu venho da floresta
traga voz da yuxibu
ciencia da natureza
kene mana ibu
Voa voa gaviao
vem curando tudo mal
irapuru e beija flor
traga brilho do astral

LITERATURE

- Barca, Stefania, 2020, *Forces of Reproduction: Notes For A Counter-Hegemonic Anthropocene* (Elements In Environmental Humanities). Cambri(Federici, 2018): Cambridge University Press.
- Consigliere, Stefania, 2020, *Favole Del Reincanto. Molteplicità, Immaginario, Rivoluzione*, DeriveApprodi.
- Federici, Silvia, 2018, *Reincantare il Mondo*, Ombre Corte.
- Lagrou Elsje, 2018, *Anaconda-Becoming: Huni Kuin Image-Songs, An Amerindian Relational Aesthetics*, Horizontes Antropológicos, Vol. 51, Pp. 17-49.
- Lagrou Elsje, 2019, *Learning to See in Western Amazonia*, Social Analysis, Vol. 63, Pp. 24-44.

Denne bog er et resultat af biblioteksudviklingsprojektet *De litterære folkehøringer – Giv naturen en stemme*. Bogen udspringer af et ønske om at forene demokratisk deltagelse og litteratur- og vidensformidling samt et behov for at adressere de mest alvorlige økologiske, politiske og eksistentielle problemer, vi står overfor i dag: den igangværende klimakatastrofe og biodiversitetskrisen. Vi vil ikke alene gøre menneskets stemmer hørt, men også indstille vores ører på de mangfoldige stemmer, der findes i naturen.

Skribenterne i denne bog er mange og forskellige: forfattere, tænkere, forskere, videnskabsfolk, biblioteksansatte, litterater, borgere, konsulenter og aktivister, der alle har bidraget til skabelsen af projektet og dets resultater - og beskriver her i bogen, hvordan de har båret sig ad med at skabe *De litterære folkehøringer* og deler ud af deres erfaringer, så du selv kan sætte en litterær folkehøring op, der hvor du er. Du kan finde 'dokumentation' fra workshoppene til *De litterære folkehøringer* i Albertslund med deltagernes udsagn og ønsker til klima, bæredygtighed og økologisk tænkning lokalt og bladre igennem tegninger, ønsker, manifeste, referater fra samtaleworkshops, udklip, noter fra guidet fælleslæsning og meget mere. Billedkunstner og forfatter Amalie Smith har fortolket denne del af projektet kunstnerisk, der er blevet til en udstilling, du kan se dokumenteret i bogen.

Til inspiration kan du også finde nye litterære tekster, skrevet til anledningen af de 18 danske og udenlandske forfattere, der har været med i projektet. Otte danske eksperter har delt ud af viden indenfor deres fagdiscipliner i projektet, og deres oplæg kan du derfor også læse her i bogen.